

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

DİLBİLGİSİ TERİMLERİ SÖZLÜKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Turan SİNAN

HAZIRLAYAN

Gülşat KAZAZOĞLU

ELAZIĞ 2009

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

DİLBİLGİSİ TERİMLERİ SÖZLÜKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez 18 / 09 / 2009 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet BURAN

Başkan

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Turan SİNAN

Üye (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Ercan ALKAYA

Üye

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / / tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES

Enstitü Müdürü

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****DİLBİLGİSİ TERİMLERİ SÖZLÜKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI****Gülşat KAZAZOĞLU**

**FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
ELAZIĞ-2009, Sayfa: XI+287**

Çeşitli bilim ve teknik alanlarına özgü sözcükler olan terimler, ilişkin oldukları dallardaki söylem düzleminin eksenini oluştururlar. Her türden özel uzmanlık etkinliğinin söylemsel biçimi, öncelikle terimden örülü bir yapı üzerinde yükselir. Bu yapı, ilgili gerçekliğin çözümlenip dizgeleştirilmesinin bir ürünüdür. Her bilimsel ve teknik etkinlik, ulaştığı kavramlaştırma düzeyini yansıtan terimsel bir donanım içerir.

Gerçekliğe yaklaşım biçimlerindeki gelişmelere paralel olarak terim düzleminde de dalgalanmalar olur; yeni terimler belirir, kimi eski terimler çevrimden çıkar, kimileri de yeni bir yapılanmadan kaynaklanan yeni değerler edinir. İletişim gereksinimlerinin dilde yol açtığı değişim ve dönüşüm özel uzmanlık dallarında kendini daha da güçlü bir biçimde duyurur ve terimsel yapılar yeniliklerden derinlemesine etkilenirler. Terimlerin belirlenip tanımlanması, gereksinim duyulan durumlarda yeni terimler oluşturulması ve bunların yaygınlaştırılması, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

Cumhuriyet döneminde Atatürk önderliğinde terimler sorununa el atılmış ve Türk Dil Kurumu, çeşitli bilim ve sanat dallarını kapsayan terim sözlükleri hazırlatarak çözüm bulmaya ve terimleri ortak bir eksene oturtmaya çalışmıştır. Ancak önerilen terimlerin bir bölümü benimsenmemiş, hayata geçirilememiştir. Dilbilgisi ve dilbilim terimleri arasında birlik sağlanamaması da bu durumun nedenlerinden biridir. Çünkü terim türetme dil bilgisi alanından beslenir.

Bu çalışma, 1949 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanan ilk dilbilgisi terimleri sözlüğünden başlayarak yedi farklı dilbilgisi terimleri sözlüklerinde tanımlanan terimlerin aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları oransal olarak ortaya koymak ve terimlerde birlik sağlanmasına katkıda bulunmak amacıyla yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Terim, dilbilgisi terimleri sözlüğü, ortak terimler, terim sorunu, terim kargaşası.

ABSTRACT

MASTER THESIS

COMPARISON OF GRAMMAR TERMS DICTIONARIES

Gülşat KAZAZOĞLU

THE UNIVERSITY OF FIRAT

THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

THE DEPARTMENT OF TURKISH EDUCATION

Terms that are special to science and technical fields, composes the axis of the statements platform that they belong to. All of the statement style of speciality activity consists of a bonded term structure. This structure is product of analyzation and systematization of related reality. All scientific and technical activity, contains some kind of hardware that reflects conceptualize level.

There may be fluctuations on term platform cause of developments of approaches format for reality. Some new terms may appear, some old ones may move out from the cycle, and some ones may get new meanings cause of new developments. The variation and transformation of communication necessity on language have more

impact on special expertize branches and term structures are effected form these reforms deeply. In modern era, if one thinks how reforms have reached a dizzying speed, he can understand the importance and meaning of “term explosion” nowadays. Determination and axplanation of terms, constitution of new terms in case of necessity, and generalization of them are important concepts that should be emphasised.

In Reublic session, terms problems are taken care with the leadership of Atatürk and the Turkish Language Association have terms dictionaries including some scientific and art branches made ready, and so, they have tried to find a solution for terms and to fit the terms to a common axis. But, some proposed terms could not be absorbed and could not be accomplished. Many of incoherent and uncommon terms have take place on education books and term dictionaries. Esspecially, the disunity of grammar and linguistics terms have carried the Turkish to an fundamental chaos.

This study have done to exhibit the structures, differences and similarities between the analyzed terms starting from 1949 Grammar Terms Dictionary, the first grammar terms dictionary of the Turkish Language Association, to another seven grammar terms dictionaries, and also, the study is done to equalize of the grammar terms.

Key Words: Terms, grammar terms dictionary, common terms, metter of term, confusion of term.

İÇİNDEKİLER

Onay Sayfası.....	I
Özet.....	II
Abstract.....	IV
İçindekiler.....	VI
Önsöz.....	IX

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş.....	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	11
1.3. Araştırmanın Önemi.....	12
1.4. Varsayımlar.....	13
1.5. Sınırlılıklar.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

Yöntem.....	15
2.1. Araştırmanın Modeli.....	15
2.2. Evren.....	15
2.3. Verilerin Toplanması.....	15
2.4. Verilerin Çözümlemesi	16

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Gramer Terimleri.....	17
3.1. Terim ve Gramer.....	17
3.1.1. Terim Nedir?	17

3.1.2. Gramer Nedir?	19
3.2. Terimler ve Gramer Terimleri İlgili Çalışmalar.....	21
3.2.1. Türkiye Türkçesi Üzerindeki İlk Gramer Çalışmaları.....	21
3.2.2. Tanzimat Dönemi.....	22
3.2.3. Millî Edebiyat Dönemi.....	23
3.2.4. Cumhuriyet Dönemi.....	24
3.3. Gramer Terimleri Hakkında Genel Bilgi.....	25
3.3.1. Yapı Özellikleri Bakımından Gramer Terimleri.....	26
3.3.2. Anlam Özellikleri Bakımından Gramer Terimleri.....	27
3.3.3. Eğitim ve Öğretim Açısından Gramer Terimleri.....	28
3.3.4. Terim Türetilirken Göz Önünde Bulundurulması Gereken İlkeler.....	28
3.4. Terim Türeme Yolları.....	30
3.4.1. Yapım Ekleriyle Kök ve Gövdelerden Terim Türetme.....	31
3.4.2. Kelime Birleştirme Yoluyla Terim Türetme.....	32
3.4.3. Kelime Türlerini Değiştirme.....	32
3.4.4. Genel Dilden Kelime Aktarma.....	33
3.4.5. Halk Ağzlarından Kelime Aktarma.....	33
3.4.6. Çağdaş Türk Lehçelerinden Kelime Aktarma.....	34
3.4.7. Tarihi Türkçe Metinlerden Kelime Aktarma.....	34
3.5. İncelenen Terim Sözlükleri ve Özellikleri.....	35
3.5.1. Türk Dil Kurumu Dilbilim Terimleri Sözlüğü (1949).....	35
3.5.2. Vecihe Hatipoğlu Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü (1979).....	35
3.5.3. Berke Vardar, N. Güz, E. Öztokat, M. Rıfat, O. Senemoğlu ve E. Sözer Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü (1988).....	36
3.5.4. Ahmet Topaloğlu Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü (1989).....	36
3.5.5. Nurettin Koç Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü (1992).....	36
3.5.6. Mehmet Hengirmen Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü (1999).....	37
3.5.7. Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü (2007).....	37
3.6. Dilbilgisi Sözlüklerinde Kullanılan Ortak Terimler ve Tanımları.....	38

3.7. 1949 Dilbilim Terimleri Sözlüğü (TDK) ile 2007 Gramer Terimleri Sözlüğü (Zeynep Korkmaz)’nde Kullanılan Ortak Terimler ve Tanımları.....	152
--	------------

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. Tablo ve Grafikler.....	240
4. 1. Dil Bilgisi Sözlüklerindeki Ortak Terimlerin Tanımlarını Karşılaştırma Tablosu.....	240
4.2. Yapılan Karşılaştırma Sonrasında Elde Edilen Bulgular.....	244
4.3. İncelenen 7 Sözlükteki Ortak Terim Sayısı Grafikleri.....	258
4.4. 1949 Dilbilim Terimleri Sözlüğü (TDK) ile 2007 Gramer Terimleri Sözlüğü (Zeynep Korkmaz)’nın Ortak Terim Tablosu.....	263
4.5. Yapılan Karşılaştırma Sonrasında Elde Edilen Bulgular.....	265
4.6. Ortak Terimlerin Yapılma Yolları ve Ek- Kök Analizi.....	267
4.7. Ortak Terimlerde Kullanılan Türetme Ekleri ve Tanımları.....	274
4.8. Ortak Terimlerin Türetme Eklerinin Kullanma Sıklığı Grafiği.....	276

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. Sonuç ve Öneriler.....	278
Kaynaklar.....	281
Öz Geçmiş.....	286

ÖN SÖZ

Yapıları ve anlamları bakımından bir dilin genel kelimelerinden ayrılan terimler, ait olduğu dilin kültür ve medeniyet dili olarak gelişmişliğinin temel göstergelerindendir. Eğitim öğretim hayatında da oldukça önemli bir yere sahip olan terimler, bir dilde bilim ve sanat dallarının bel kemiği durumundadır. *Dar ve sınırları olan kelimeler* olarak da tarif edilen terimler, dil içinde çeşitli meslek, sanat ve bilim dallarıyla ilgili kavramları karşılamının yanında, eğitim ve öğretimde de oldukça önemli bir yere sahiptir. Terimlerden, içinde yoğunlaştırılmış anlam yükü taşıması nedeniyle birçok alandaki konuların hedef kitleye kazandırılmasında yararlanır. Konuların öğretimi terimler aracılığıyla gerçekleştiğinden gerek eğitim öğretimde, gerekse bilimsel araştırmalarda herhangi bir bilgiye ulaşmak için de terimlere ihtiyaç duyulur. Bu önemli işlevinden dolayı, karşılaştığımız terimlerin, sağlam yapılı ve amaçlanan bilgiyi çağrıştıracak nitelikte olması şarttır. Ayrıca terimlerin amaca hizmet edebilmesi için üzerinde uzlaşılan kelimeler olması gerekir.

1930’lu yıllardan beri ele alınan terim sorununa Türk Dil Kurumu’nun liderliğinde ciddi çözümler getirilmeye çalışılmış ve konu ile ilgili kurultaylar toplanmıştır. 1936 yılında yapılan Üçüncü Türk Dil Kurultayı’nda da terim çalışmalarında öncelik gözetilerek ilk ve orta öğretim ders kitaplarındaki terimlerin Türkçeleştirilmesi kararlaştırılmış, bu karara uyularak Türk dilinde kullanılacak terimler toplanmış, bunların Türkçe karşılıklarını vermek işiyle görevli Terim Kolu, yetkilileri ve uzmanlarıyla birlikte ilk terim sözlüklerini ortaya koymuştur.

Türk Dil Kurumu 1942 yılında “**Gramer ve Coğrafya Terimleri**” adı altında bir kitap çıkarmıştır. 1949 yılında da “**Dilbilim Terimleri Sözlüğü**” ortaya konmuştur. Bu sözlük bundan sonra çıkartılacak sözlüklerden, yabancı kökenli terimlerin Türkçeleştirilmesi amacı güdülmesi yönüyle ayrılır.

Gramer terimleriyle ilgili olarak yapılan bu yayınlardan sonra müstakil bir kitap olarak 1969 yılında çıkan ilk eser Prof. Dr. Vecihe Hatipoğlu’nun Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü’dür. Daha sonra 1980 yılında Prof. Dr. Berke Vardar ve arkadaşları, Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü’nü yayımlamışlardır. Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu ise Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü isimli eserini 1989’da yayımlamıştır. Nurettin Koç da bu alanda yayımlanmış eserlerden biri olan Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü’nü

1992 yılında, Mehmet Hengirmen ise 1999 yılında dilbilim terimlerini de içeren *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü* adlı eserini yayımlamıştır.

Bütün bu çalışmalara rağmen gramer terimleri bir türlü rayına oturtulamamış, terimlerin tamamında birlik sağlanamamıştır. Bu bakımdan Türk Dil Kurumu, terimlerde birleşmeyi sağlamak için düzenleyici ve toparlayıcı bir çalışmanın ürünü olan yeni bir sözlüğün hazırlanmasını uygun görmüştür. Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Gramer Bilim ve Uygulama Kolu'na oluşturulan komisyonun da görüşünü alarak **Gramer Terimleri Sözlüğü**'nü yazmıştır(1992). Bu ilk baskısından sonra 2003 yılında bu sözlüğün hayli genişletilmiş baskısı yayımlanmıştır. Aynı eserin son baskısı da 2007 yılında yayımlanmıştır.

Yukarda bahsi geçen ve incelemeye aldığımız eserlerin dışında dil bilgisi alanında yazılmış iki farklı sözlük daha mevcuttur. Bu sözlüklerden Seyit Kemal Karaalioğlu'nun 1960 yılında yazmış olduğu *Dilbilgisi Sözlüğü*'nü incelemeye alma gereği hissetmedik. Çünkü bu sözlükte verilen terimlerin kapsamı lise müfredatında kullanılan terimlerle sınırlı tutulmuş ve öğrenciler için cep kılavuzu niteliğinde hazırlanmıştı. Emine Gürsoy Naskali tarafından hazırlanan *Türk Dünyası Gramer Terimleri Sözlüğü*'nü ise Türk dünyasındaki tüm gramer terimlerini (Türkiye Türkçesinden hareket ederek Azerbaycan, Türkmen, Gagavuz, Özbek, Uygur, Başkurt, Kumuk, Karaçay, Kazak, Kırgız vb. bütün lehçeleri) içerdiğinden yani kapsamı çok geniş olduğundan incelemeye almadık.

Türk Dil Kurumu'nun liderliğinde yapılan çalışma ve yayınlara, dil kurultaylarına, toplantılara, tüm dilcilerle çeşitli görüş alışverişlerinde bulunulmasına ve terim sözlüğü hazırlayan dilcilerin terimlerde birliği sağlama amacıyla eserlerini oluşturmalarına rağmen eğitim kurumlarında ve akademik çalışmalarda hâlâ farklı terim kullanımlarıyla karşılaşılması, 70 yılı aşkın bir süredir gramer terimlerinde istenilen hedefe ulaşılamaması çalışmamızın hareket noktasıdır. Çalışmamızda çözüme kavuşturulamayan bu sorunun nedenlerine değindik ve dilcilerimizin görüş birlikteliğine vardığı sınırlı sayıdaki terimlerin neler olduğunu ortaya çıkarıp bu terimlerin yapılma yöntemlerine yer verdik. Ulaştığımız veriler, bundan sonra yapılacak çalışmaların sağlıklı, birleştirici bir terim sistemine kavuşturulmasında ve görüş birliğine varılmasında faydalı olursa büyük mutluluk duyarız. Hepimizin de bildiği gibi Türkçe terimler üretmek, benimsenmiş terimleri yerleştirip yaymak ve terimlerde birliği sağlamak Türk Dil Kurumu'nun tek başına yapabileceği bir iş değildir. Bu konuda,

bilim adamlarının, sanatçıların, öğretmenlerin, çeşitli kurum ve kuruluşların destek ve katkılarına ihtiyaç vardır. Bu ortak amaç doğrultusunda konuya katkısı olacak herkesin üstüne düşen sorumluluğu yerine getireceğine inanıyor ve tezim için yaptığım çalışmalar sırasında değerli görüşlerini bildirmek suretiyle bana yardımcı olan Prof. Dr. Ahmet BURAN'a, tezim için kaynak bulmamda bana yardımcı olan ve görüşleriyle yanımda olan Yrd. Doç. Dr. Ercan ALKAYA'ya, tezimde büyük emeği geçen, benden yardımını, sabrını, özverisini esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Ahmet Turan SİNAN'a, tezimin tüm teknik işlerinde içtenliğiyle yanımda olan kız kardeşlerim Dilşat KAZAZOĞLU ve İrşat KAZAZOĞLU'na ve ayrıca her koşulda bana destek olan aileme candan teşekkürlerimi sunarım.

I. BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Ülkemizde, her bilim dalında olduğu gibi Türk dili alanında da terim bakımından bir karışıklık görülmektedir. Bu karışıklık, Türkçenin daha birçok probleminde olduğu gibi dilimizin yüzyıllar boyu ihmal edilmesine bağlanabilir. Yıllarca Arapça ve Farsçanın istilasına uğrayan dilimiz, toplumun her kesimi tarafından kullanılan “ortak dil” niteliği taşımaktan uzaklaşmıştır. Derinleşen sorunlarla ve dış dünyayla ilişkilerimizde meydana gelen yeni gelişmelerin etkisiyle de bu durumun değişmesi eğilimleri doğmuştur. Bazı aydınlarımız, yazı dilimizi daha geniş çevrelerce ve daha kolay anlaşılabilir hale getirmek çabası içine girip *dili sadeleştirme* akımını başlatmışlardır. İlk zamanlarda yabancı sözcüklere Türkçe karşılıklar bulmak düzeyinde başlayan sadeleştirme akımı giderek yaygınlaşmış, bu gaye uğrunda çaba sarfeden aydınlarımız Türkçeyi ortak dil olma yolunda bir hayli ilerletmişlerdir. Atatürk’ün liderliğinde ve yoğun çabalarıyla başlayan ve Türkçeyi bir bilim ve kültür dili haline getirmeyi amaçlayan tüm çalışmalar, baş döndürücü bir hızla ilerleyen bilim ve teknoloji terimlerine Türkçe karşılıklar bulma karşısında maalesef istenilen düzeye erişememiştir.

Bir toplumun dili, yalnızca kişiler arasında karşılıklı anlaşma ve ilişkileri sağlayan basit bir iletişim aracı değildir. Aynı zamanda toplumun edebiyat, bilim, teknoloji, sanat, felsefe ve daha birçok alandaki her türlü gereksinimlerini de en yüksek düzeyde karşılama durumunda olan, milletin kültür ve medeniyet yolunda ilerlemesi için önemli bir araçtır (Korkmaz, 2001: 7). Dili milletin kültür yolunda ilerlemesi için bir alet olarak gören Palavan: da: “Bu alet ne kadar mükemmel ve kullanılışı kolay olursa millet medeniyete o kadar çabuk varabilir.” şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir (Palavan, 1953: 5). Dilin bu önemli görevini yerine getirebilmesi için sağlam yapı ve işleyiş özelliklerine, sistemli bir türetme gücüne ihtiyacı vardır. Korkmaz da dilin medeniyete ulaşmadaki rolünü açıklarken verdiği üç temel etken içinde dilin türetme özelliğinden şu şekilde bahsetmiştir: “tarihî eskilik ve derinlik, coğrafi kapsam ve

genişlik, yapı ve işleyiş özellikleri bakımından gelişmeye elverişli, üretken bir dil.” (Korkmaz, 2004: 487). Türkçenin dünyanın köklü dillerinden biri olması onun medeni ve üstün bir kültür dili için gereken vasıflara sahip olduğunun bir göstergesidir. Dilin kendi imkânları içinde gelişip zenginleştirilmesi, zihnin köleleşmesini, sömürülmesini önler (Tural, 2002: 60). Türkçenin söz zenginliği, terminolojisi ve gramerinin kusursuz biçimde işlenmesi sağlanırsa Atatürk’ün hedeflediği Türkçenin bilim dili olma idealine ulaşılır ve bilim hak ettiği gelişmelere sahne olur.

Sözlük ve gramerler, dili kuşaklar arasında unutulmaktan kurtaran, onları birbirine bağlayan bağlardır. Dilin yaratma gücünün gramerinden beslendiği göz önüne alınırsa gramerin, dilin sağlıklı olarak gelişmesinin anahtarı olduğu görülür. Dilin yapı ve işleyiş kurallarının bir sistem dâhilinde ele alınması, dil ve kültür varlığımızın korunmasında önemli bir etkidir (Korkmaz, 1996: 3). Önemli bir diğer etken ise dilin bütün söz varlığını içinde toplayan sözlüğüdür. Sözlüklerin bu özelliği onların temel başvuru kitapları arasında yer almalarını sağlamıştır. Özellikle öğretim kurumlarında yaygın bir kullanım kazanan sözlüklere, dili doğru ve yanlışsız konuşup yazmak isteyenler, sözcüklerin anlam ayrımlarını, sözcüklerin tümce bağlamında hangi anlamda kullanıldıklarını öğrenmek amacıyla başvurumaktadırlar. Sözlük hazırlayıcıları da benimsemiş oldukları amaçlar ve seslenecekleri kitleler açısından çeşitli türlerde sözlükler ortaya koymuşlardır. Özellikle gramer terimleri alanında, bir terime birden fazla karşılık kullanılmasını ortadan kaldırmak amacıyla çok sayıda sözlük hazırlanmış bu ortak gayeye rağmen istenilen sonuca ulaşılammıştır.

Türkçenin eksikliklerini tamamlayıp her türlü kavramı anlatabilecek ve her yeni terimi karşılayabilecek mükemmel ve işlevsel bir dil haline gelebilmesi elbette ki bu alanda emek harcayan aydın ve bilim adamlarımızın ortak paydada birleşmesiyle mümkün olabilir. Yapılan çalışmaların sağlıklı bir zeminde ilerleyebilmesi, hedeflenen düzeye ulaşabilmesi ancak bu ortaklıkla olur. Ayrıca bilim dili olarak Türkçenin daha da geliştirilmesi, zenginleştirilmesi ve öğretimde birliğin sağlanması için bilim ve sanat dallarında Türkçe terimlerin kullanılması, öğretim kurumlarında ve bilimsel çalışmalarda ortak terimlerin işletilmesi bir gerekliliktir (Akalın, 2003: 777).

Amaç, Türkçemizi çağdaş uygarlığın gereklerini tümüyle karşılayacak bir düzeye erdirmek ise bu ortak gayenin gerekliliği olan **terimlerde birlik** sağlanmalıdır. Terim üretmek, yabancı sözcüklere Türkçe karşılıklar bulmak dilbilgisi alanının görevi

olduğundan öncelikli ve ilk olarak terimlerde birliğin **dilbilgisi terimleri** alanında sağlanması gerekir. Dilin kurallarını ve inceliklerini açıklayan Türkçe sözcük ve terimlerin üretim merkezi durumunda olan dilbilgisi, bu konuda karışıklığı, görüş ve terim farklılıklarını hak etmemektedir. Aynı kavrama farklı Türkçe karşılıklar bulmak dilimizin zenginliği sayılırken, aynı kavrama farklı terim adları kullanmak bilimin ilerlemesine takılan bir çelme olarak değerlendirilmelidir. Çünkü terimler anlamları sınırlı ve özel sözcüklerdir.

Dört tarafı farklı dil ailelerine dayanan eski ve köklü dillerle çevrili Türkçe üzerinde Türk aydınları, dilin bilim dili olma yolundaki eksikliklerini görmüş ve Cumhuriyetin ilk yıllarıyla birlikte terim çalışmalarını bilinçli bir biçimde ele almaya başlamışlardır. Türk Dil Kurumu’nun kurulduğu 1932 yılından başlayarak Türkçe köklerden Türkçe eklerle epeyce terim yapılmıştır. Ancak bu yoğun terim yapma çalışmalarını eleştiren dilcilerimiz de olmuştur: “İlim dallarında terim icadında aşırıya gitme, gecikme ve anlaşılamazlık, bu ilimlerin gelişmelerine engel olur.” (Kaplan, 1988: 204). Türk Dil Kurumu tarafından mevcut terim sorununa çözüm bulmak amacıyla da çeşitli bilim ve sanat dallarını kapsayan terim sözlükleri hazırlanmıştır. Amaç eğitim ve öğretimi sıkıntıya sokan terim çokluğuna ve bir kavrama birden fazla karşılık gösteren terim kargaşasına bir son verilmesine yardımcı olmak ve Türkçe terimlerin yaygınlaşmasına katkıda bulunmaktır.

Batı dillerinden çeviri yoluyla alınan veya Türkçe köklerden üretilen bir kısım terimler de; verilen karşıtlıklar, belirtilmek istenen kavramları karşılayamadığı ve zorlamalara dayanan üretme yanlışları bulunduğu için genel bir kabul görmemiştir. Bu duruma dikkat çeken Levent, terimlerin ders kitaplarına girmeden ve okullara yayılmadan önce, birçok süzgeçten geçirilip, bir sistem dâhilinde son şeklini almamasını eleştirmiştir (Levent, 1972: 457). Bu durumun sonucu olarak çok defa ilk ve orta öğretimde kullanılan terimler, yüksek öğretimde kullanılan terimler birbirinden farklı olmuş; fakülteden fakülteye, okullarda kitaptan kitaba, öğretmenden öğretmene değişen terimler ortaya çıkmıştır. Bu konuda zaman zaman düzenleyici bazı girişimler olmuşsa da terimlerimiz yine de çözüm bekleyen bir konu olarak askıda kalmıştır.

Türk Dil Kurumu yeni Türkçe terimler üretmeyi sürdürürken bir taraftan da terimlerde birliği sağlamaya çalışmıştır. Bununla birlikte terim üretme, yayma, terimlerde birliği sağlama Türk Dil Kurumu’nun tek başına yapacağı bir iş değildir. Bu

nedenle sağlıklı bir terim sistemine ulaşabilmek için zaman zaman üniversitelerimizdeki dilci öğretim üyeleri tarafından önemli çabalar harcanmış ve gramer terimleriyle ilgili çeşitli sözlükler derlenerek yayımlanmıştır. Ancak bu çalışmalar sistemli bir yönlendirmeye bağlanmadığı için yetersiz kalmış ve zaman içerisinde belirli bir kavram için birbirinden farklı karşılıklar ortaya çıkmıştır.

Bilim çevreleri yeni çalışmalar yaparken ve ülkemizi kalkındırmaya çalışırken kendilerini, tüm çabalara rağmen henüz gerçek bir çözüme kavuşturulamamış bir terim kargaşası içinde bulmaktadır. Bu, çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkmayı amaç edinmiş ülkemizin en kısa sürede çözmesi gereken ciddi ve bilimin gelişmesini yavaşlatıcı bir sorundur. Bu duruma çözüm aramaya başlarken önce, dil konularıyla yakından ilgilenmiş olan yazar ve akademisyenlerimizin birkaçının bu problem karşısında görüşlerini aktarıyoruz:

Dilbilgisi terimleri konusunda yoğun çaba sarfeden ve bu konuda ciddi adımların öncüsü olarak niteleyebileceğimiz Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ, görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir: “Gramer terimleri, Cumhuriyet devrinde üzerinde en çok durulan ve işlenen konulardandır. Ancak, yapılan bütün çalışma ve yayınlara rağmen, çeşitli sebeplerle uzun süre rayına oturtulamamıştır. Böylece belirli bir kavram için birbirinden farklı terimler ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak da ilk ve orta öğretimde kullanılan terimler ile yüksek öğretimde kullanılan terimler birbirinden farklı olmuş; hatta aynı fakültede bile öğretim üyesinden öğretim üyesine değişen terimler kullanılmıştır (Korkmaz, 1995: 2).

Zeynep Korkmaz, ayrıca Türkiye Türkçesi gramerinin çözüm bekleyen sorunlarını açıklarken terimler konusunda şu ifadelerle yer vermiştir: “Gramer terimlerimiz de sorunlar açısından üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Bir kısım gramerlerimizde, Türkçeleştirilen veya yeni türetilen terimler yanında, artık Türkçeleşmiş olan isim, sıfat, zarf, zamir gibi eski terimler de kullanılmaktadır. Buna karşılık bir kısım dilcilerimiz yalnızca ad, önad, adıl, ortaç, fiilimsi, gibi yeni terimleri benimsemişlerdir. Mümkün olduğu takdirde, elbette Türkçe terimlere bağlanmakta büyük yarar vardır.” Korkmaz, aynı makalesinde terimler konusunda yaşanan çeşitlilikle ilgili şu örnekleri sıralamıştır:

“Birleşik cümle için: Mürekkep cümle, karmaşık cümle, bileşik cümle vb.

Bulunma (articulation) için: Eklemlenme, eklemlenme, sesletim, üyeleme, üyelenme.

Bulunma hali, bulunma durumu (lokatif) için: Orunlamlık, -de hali (durumu), lokatif hali, orunlamalık düşüm, bulunma hali, kalma durumu, kalma hali, kimde hali.

Çıkma hali, çıkma durumu (ablatif) için: Kopumluk, -den hali (durumu), ablatif hali (durumu), kopmalık düşüm, çıkma hali (durumu), ayrılma hali (durumu), uzaklaşma hali, kimden hali.

Ek-fiil için: Cevher fiili, cevheri fiil, varlık fiili, salt veya soyut fiil, bildirme eki, ekeylem, yüklem fiili, imek fiili, takı fiili.

Dudak ünsüzü (consonne labiale) için: Erimgiller (dudak sesleri), dudaksal sessizler, dudak konsonantı, dudaksı konson (sesdeş), dudak sessizi, dudaksıl ağız dışı abanığı, dudak sesi (fonemi).

Sıfat tamlaması için: Sıfat terkibi, sıfat takımı, takısız (eksiz), isim tamlaması, takısız tümlenme, takısız tamlama, önad tamlaması, san takımı gibi” (Korkmaz, 2002: 57).

Korkmaz gibi terim karışıklığına dikkat çeken ve yaptığı akademik çalışmalarda benzer sorunlarla karşı karşıya kalan Buran ise bu konudaki tutarsızlığı şu ifadelerle gündeme taşımıştır: “Gramer kitapları bu konudaki ilk müracaat kaynaklarımız oldu. Ancak daha ilk anda kendimizi bir çıkmazın, bir belirsizliğin içinde bulduk. Bazı eserlerde hal eklerinin sayısı beş iken, bazısında altı, bazısında dokuz, bazısında da on dört olarak yer almakta idi. Yine bazı eserlerde ”çekim” teriminin içine “çokluk, iyelik ve soru” ekleri de alınırken, bazısında sadece “ hal ekleri” isim çekim ekleri olarak kabul edilmekte idi” (Buran, 1996: 4). Terimlerin bir konunun anlaşılıp anlatılmasındaki vazgeçilmez önemine de değinen Buran, bu sorunun çözülmesini terimlerin çeşitlilikten kurtarılmasına bağlamıştır: “Doğrudan Türkiye Türkçesinin ses bilgisi ile ilgili olmamakla birlikte, bu konunun anlaşılıp anlatılmasında vazgeçilmez olan terimlerin farklılığı da bir sorundur. Gramerin değişik bölümleri ile ilgili terimlerle birlikte, ses bilgisi terimlerinin de çeşitlilikten kurtarılması gerekir. Mesela vocal/voyelle için, sessel, sesli, sesli harf, vokal, açınık, ünlü, özgür form, ünlü ses, ünsel; konsonant için, sesdeş, ünsüz, ündeş, sessiz, konson, abanık, engel fonemi, ünsüz ses gibi terimler kullanılmaktadır” (Buran, 2008:130).

Terim tutarsızlığını bilimin hızına takılan bir çelme olarak gören birçok akademisyen karşılaştıkları bu soruna eserlerinin girişinde ya da çeşitli yazılarında dikkat çekmiş ve bu belirsizlikten duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdir. Bu kişilerden biri de Boz'dur: "Dilciler arasında bir terim birliği olmamasına bağlı olarak bir terim ve tasnif karmaşası ile karşılaşyoruz. İlk bakışta benzer gibi görünen olaylar için aynı terim kullanılırken kimi zaman da birbirinin benzeri olan aynı olaylar için farklı terimlerin kullanıldığını görüyoruz (Boz, 2001: 856). Sinan da makalesinde bu soruna dikkat çekmiş: "Deyim kavramı üzerinde, Türkiye'de yayımlanmış çok sayıda irili ufaklı deyim sözlükleri, dilbilgisi ve dilbilim terimleri sözlüklerinde ve dilbilgisi kitaplarında da bir fikir birliği yoktur." şeklinde karşılaştığı görüş ayrılığını dile getirmiştir (Sinan, 2008: 93).

İçeriğinde hiçbir değişme olmaksızın kavramların farklı sözcük/dizimlerle anlatılmasına dilbilim ve dilbilgisi alanında pek çok örnek bulunduğu dikkat çeken İMER, şu örnekleri vermiştir: " Söz gelişi ad durumu için kullanılan terimler böyledir: accusative'i karşılamak üzere kullanılan belirtme durumu / yükleme durumu/ -i durumu; dative için yönelme durumu/ -e durumu; locative için kalma durumu/ -de durumu; ablative için çıkma durumu/ -den durumu vb. bunlardandır. Benzer biçimde communication için iletişim/ bildirişim/ bildirişme; communicative competence için iletişim yetisi/ bildirişimsel edinç; stylistics için biçembilim/ deyişbilim; morphology için yapı bilgisi/ biçimbilgisi/ biçimbilim/ biçimbilimi/ syntax için tümce bilgisi/ tümce bilim/ sözdizim/ sözdizimi vb. kullanılmaktadır (İmer, 2001: 118).

Gülensoy, Türk Dil Kurumu'nun ve alanında uzman kişilerin yaptığı çalışmalara rağmen dil bilgisi terimlerinin rayına oturtulamamasını: " Türkçenin grameri sorunu hâlâ çözülememiş, terminoloji, dil ve imla birliği sağlanmış bir gramer kitabı ortaya konulamamıştır." şeklinde açıklamıştır (Gülensoy, 1995: 19).

Demircan, terimlerdeki tutarsızlığın eğitim-öğretim ortamını etkilemesi ve öğrenciye olumsuz yansımaları: "Bir öğretim dilbilgisi, öğrencisinin edinme yoluyla beynine yerleştirdiği özel işleme aracını yansıtan bir birimler ile kurallar dizgesi olmuştur. Okulda öğretilecek bir metin de bu dizgeye uyan ayrımları, ulamları anlatan tutarlı terimlerle yazılır. Türkçe için bu ussal terimlerle açıklama yolu henüz bulunmamıştır " ifadeleriyle dile getirmiştir (Demircan, 2005:249).

Terimlerle ilgili konuya ÖSS soruları açısından da ciddi eleştiride bulunan ve önemli bir sorunu gündeme taşıyan Demircan, bu konudaki düşüncelerini de şu cümlelerle ifade etmiştir: “Terimler yanlış, ilişkiler uydurmadır. O açıklamalara göre sorulan sorular yanlış olmaktadır. O yüzden de ÖSYM, sorularda dilbilgisi terimi kullanmaktan artık vazgeçmiştir (Demircan, 2005:251).

Yücel, terimlerde birlik sağlayamamamızı alışkanlıklarımıza, gelenekçi tutumlarımıza ve kendi görüşlerimizi kullanma ısrarına bağlayarak: “Bir yandan geleneğe bağlılık bir yandan da kendi tespit ve görüşlerimiz, dil bilgisiyle ilgili pek çok kavramın karışmasına ve terim kargaşasına yol açmaktadır. Hatta bu yüzden, farklı eserler arasındaki uyumsuzluğu ve kargaşayı bir yana bırakalım, aynı eser içinde bile bağlantısı kopmuş, çelişkiye düşülmüş, eksik bırakılmış konulara rastlıyoruz” şeklinde bir eleştiride bulunmuştur (Yücel, 1999: 156).

Türkçe alanında çalışmalar yapan dilciler, dildeki kuralları ve dilin işleyiş yapısını öğretim ortamında aktarmaya çalışan öğretmenler, karşılaştığı farklı kullanım biçimleriyle zihinleri karışan ve konuları anlamakta güçlük çeken öğrenciler, terim kargaşasının bir an önce çözülmesini beklemektedir: “Bir kavrama birden çok karşılığın verilmesinden alanın öğretim üyeleri, uzmanları, öğrencileri şikâyetçidir. Bu durum, yalnızca Türkçede değil öteki alanlarda da yaşanmaktadır (Zülfikar, 2007:839).

Türk Dil Kurumu’nun ve Milli Eğitim Bakanlığının ortak çalışmalar yürütmesi gereken bir alan olan dil konusunda ne yazık ki sonuç, beklenen düzeyde değildir. Bu soruna işaret eden Sever, düşüncelerini: “Türkçe öğretim programı, terimlerin kullanılması açısından da örnek olması gerekirken, programda terimsel bir kargaşa gözlenmektedir.” şeklinde ifade etmiştir (Sever, 2005:285).

Çeşitli meslek gruplarının ve bilim dallarının Türk Dil Kurumu ile ortak çalışmasının terim sorunun çözümünde önemli bir adım olduğunu vurgulayan Akalın bu konuda: “Toplantıda dekanlar, mühendislik bilim dallarında Türkçe terimler yerine yabancı kökenli terimlerin kullanıldığını, terimler konusunda da birlik olmadığını dile getirdiler. İki farklı üniversiteden mezun olan ve aynı iş yerinde çalışan iki mühendisin aynı şeyden söz ederken farklı terimler kullandığını, bunun da sakıncalı sonuçlar doğurabileceğini belirttiler. Öncelikli olarak terimlerin Türkçeleştirilmesi ve bu ortak terimlerle bütün mühendislik fakültelerinde öğretim yapılması düşüncesiyle Türk Dil

Kurumu ile ortak çalışma yapılması kararı aldılar” örneğini vermiştir (Akalın, 2003: 773).

Bilim terimlerine sahip olmayı bilim dili olmanın vazgeçilmez koşulu olarak gören Narin ise düşüncelerini: “ Bilim dili olarak Türkçe’nin yaygınlaştırılması, geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi için, bütün bilim dallarında terimlerin olabildiğince Türkçenin kaynaklarıyla türetilmesi ve terimde birliğin sağlanması gerekir.” şeklinde ifade etmiştir (Narin, 2007: 54).

Cumhuriyetten sonra Türkçe köklerden terim oluşturma anlayışı, büyük bir hızla genişleyip yaygınlaşmıştır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, bu durum da aceleciliğin getirmiş olduğu özensizlikle bir yığın yanlışlara da yol açmıştır. Bunların başında terim olan kelime ile belirtilmek istenen kavram arasında dil-düşünce ilişkisi ve anlam bağı kurulamamış olması gelmektedir. Bu yapılmadığı için de terimler öğrenmeyi kolaylaştırmak yerine zorlaştırmıştır.

Terimler konusunda özellikle Cumhuriyet döneminde yapılan çalışmaların acelecilikten, yeterince titizlik gösterilmemesinden ve terim yapma yöntemindeki görüş ayrılıklarından dolayı çok yanlış neticelere bizleri sürüklediği söylenebilir. Timurtaş, terimler konusunda özellikle Cumhuriyet devrini kastederek bugüne kadar çok yanlış adımların atıldığına dikkat çekerek işin aceleye getirilmesi neticesinde, herkesin anlayabileceği Türkçe terimler yerine, ek ve kök bakımından yanlış, kavramları karşılamak bakımından da sakat terimler ortaya konduğunu, terimler konusunda atılan en yanlış ve tehlikeli adımın ise bunları okul vasıtasıyla dile sokma teşebbüsü olduğunu vurgular. Timurtaş, istikrar bulmamış, dilin kurallarına aykırı olarak türetilmiş, ek ve kök bakımından çoğu zaman yanlış olan ve kavramları tam karşılamayan bu gibi uydurma kelime ve terimlerin zorla okul kitaplarında kullandırılması, nesiller arasını açtığı gibi, yeni neslin kültür bakımından da zayıf yetişmesi sonucunu doğurduğunu ifade etmiştir (Timurtaş, 1996: 208).

Faruk Kadri Timurtaş, dilin özleştirilmesi ve terimler meselesindeki belli başlı hareket ve prensip yanlışlarını şöyle sıralayabiliriz diyerek bu konuda şu maddeleri ortaya koymuştur:

“1. Dilimizde yüzyıllarca kullanılan ve halka mûnis gelen, üstelik karşılığı da olmayan yabancı asıllı kelimeler atılıp, yerlerine uydurma ve yanlış kelimeler konulmuştur.

2. Yeni kelime ve terim yapılırken ek ve köklerin anlam fonksiyonuna dikkat edilmemiş, eklerin vazife ve yerleri göz önünde tutulmamıştır. Böylece mesela fiil köküne gelmesi gereken ek, isme getirilmiştir. (Bu fonksiyon değişikliği çorabın eldiven olarak kullanılmasına benzer.)

3. Yeni kelime ve terim teşkilinde, yalnızca Türkiye Türkçesindeki işlek ve az işlek ek ve kökler kullanılacakken; canlı ve ölü bütün Türk lehçe, ağız ve yazı dillerinden ek ve kök alınmıştır. (Ancak Altıncı Türk Dil Kurultayından sonra, Türkiye Türkçesini esas alma prensibi kabul edildi.) Türkiye Türkçesinde de İstanbul ağzına uymak ve ancak gerektilçe Anadolu'da müşterek ve umumî olarak kullanılan kelimeleri almak gerekirken, böyle yapılmayıp bazen sadece bir köyün kullandığı kelime alınmıştır.

4. Terimler yapılırken, lügât (sözlük) manası karşılığı esas alınıp mefhum (kavram) karşılığı ihmal edilmiştir.

5. Kelime ve terimler meydana getirilirken bazen Avrupa dillerindeki kelimelere ses ve şekil bakımından benzer sözler uydurulmuştur.

6. Türkçenin hiçbir şivesinde mevcut olmayan ekler ortaya çıkarılmıştır.

7. Terimler iyice düşünülmeyen ve dilin kurallarına uygun olmadan meydana getirildiği için, sık sık değiştirilmiş; bu yüzden istikrarsız bir durum ortaya çıkmıştır.

8. Yeni kelimelerin yazarlar ve sanatkarlar tarafından dile yerleştirileceği gerçeği unutulmuş, okullar vasıtasıyla zorla dile sokma yoluna gidilmiştir. Yeni teşkil eden kelime ve terimlerin teklifi üzerinde düşünülüp münakaşa edildikten sonra, benimsenerek kullanılması gerekirken zor ve cebir yolu seçilmiştir.

Bütün bunlardan şu sonuç çıkmaktadır: Meydana getirilen yeni kelime ve terimlerin büyük bir kısmı Türk dili kaidelerine uygun değildir, ek ve köklerin mana ve fonksiyonları bakımından yanlıştır, mefhumları karşılamak bakımından da elverişli değildir” (Timurtaş, 1966: 209).

Günümüzde terimler konusunda ciddi sorunların olduğu görülmektedir. Başta ders kitapları olmak üzere pek çok alanda eğitim ve öğretimle ilgili terimlerde kararsızlıklar, tutarsızlıklar, özensizlikler ve düzensizlikler vardır. Öğretmenler, uzmanlar, yazarlar ve sanatkarlar, terimleri adlandırmada zaman zaman keyfi uygulamalara yer vermektedirler. Farklı kaynaklarda bir konuyla ilgili herhangi bir kavram, çok değişik terimlerle karşılanmakta, bu durum dilde bir kargaşa meydana

getirmektedir. Ayrıca öğretimi de zorlaştırmaktadır. Kültürel, 1970’den 2004’e kadar Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ders kitabı kabul edilmiş kitaplardaki dil bilgisi terimleri üzerinde yaptığı çalışmada öğretimde, özellikle ortaöğretimde terimlerin kullanımında görülen aksaklıkların hâlâ devam ettiğini *Dil Yazın Değişbilim Sempozyumu’nda* bildiri olarak sunmuş ve çalışmasını 2004’ten itibaren okutulan ders kitaplarını da tarayarak devam ettirdiğinde son yıllarda terimler ve kavramlar konusundaki karışıklığın daha da arttığını gözlemlemiştir (Kültürel, 2009: 2382).

Özellikle eğitim kurumlarının farklı basamaklarında, gerek seçilen kaynağın tesiriyle ve gerekse öğretmenin tercihiyle aynı kavramın farklı terimlerle öğretilmeye çalışılması öğrencilerin zihinlerini karıştırıp öğrenmeyi güçleştirdiği gibi, öğrencileri de dersten soğutmak gibi olumsuz tutumları beraberinde getirmektedir. Elbette ders kitaplarında belirgin bir şekilde var olan terim kargaşası, öğretim programlarındaki ve dil bilgisi terim sözlüklerindeki aynı konuyla ilgili tutarsızlık ve kararsızlıkla da yakından ilgilidir. Eğitim ve öğretim hayatında terimlerin çok büyük önemi olduğunu vurgulayan Zülfikar, düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır:

“Aktarılan bilgiler, üretilen yeni düşünceler, ilerlemeler, buluşlar kelime ve terimlerle anlatılır. Durum böyle olunca eğitim öğretim amacıyla verilecek çeşitli bilgilerin, görüş ve düşüncelerin doğal olarak ana diline dayalı olması beklenir. Ders kitabını yazan bilim adamı bu duruma bağlı kalır, her cümlesinde dilin anlaşılır, kurallı, çağdaş olmasına özen gösterir. Dilimizin içinde bulunduğu durum göz önüne alınırsa bu yolda çok daha titiz olmamız gerekmektedir. Birtakım bilgileri, çeşitli kavramları öğrencinin anlamadığı terimlerle bildirmek, öğrenciyle öğretmen arasında engel koymak, öğretmeni soyutlamak demektir. Eğitim öğretimin amacı topluma hizmet olduğuna göre, öğretenle öğrenen arasında iyi bir alış verişin olması gerekir. Kullanılan dilin açık ve net olması beklenir. Kullanılan terimler ortak dilin eklerine ve köklerine dayalı değilse, orada kopukluklar olur, öğretme görevi yeterince ve gereğince yerine getirilemez” (Zülfikar, 1991: 24).

Diğer Türk devletleriyle ortak terminolojinin kurulmasını, milli dili zenginleştirmenin ve medeniyeti geliştirmenin önemli bir yolu olarak gören Kırgız akademisyen Cumakunova: “ Terminoloji meselesinde de bütün Türk dillerinin temsilcileri birlikte halledecek, düzenli geliştirecek sorunlar çoktur. Türk dillerinin gelişmesinin bu günkü durumunda ortak dil söz konusu olması mümkün değilse, ortak

olması gerçek sayılan şeylerin biri de terminoloji meselesidir. Çünkü terim kelimedenden, tabiatının tamamen subjektin faaliyetine, bilmine bağlı olmasıyla farklanır”(Cumakunova,1996: 645).

Görüldüğü üzere dilimizle ilgili birçok konuda farklı görüşlere sahip olan yazarlarımız, gramer terimlerinde birliğin sağlanamadığı konusunda birleşmektedirler. Terim sorununu devletin dile gösterdiği hassasiyetin değişmesiyle açıklayan Aksan bu konuda: “Ülkemizde, dil konusunda Cumhuriyet döneminin başlarında devletçe benimsenen tutumun özellikle son 20 yıl içinde giderek yitirilmesi, kitle iletişim araçlarının dile karşı genellikle özensiz davranışları, kimi aydınlarımızın, eski yüzyıllarda olduğu gibi yabancı dil eğilimleri ve İngilizce eğitim-öğretim yapan kurumların bulunması pek çok gereksiz terimin dile girerek yerleşmesine yol açmıştır” şeklinde düşüncelerini açıklamıştır (Aksan, 2002: 189). Ancak ortak terim amacı çerçevesinde Korkmaz’ın 1992 yılında farklı gramercilerin de görüşlerini alarak yayımlamış olduğu ve bizim de incelemeye aldığımız son eser olan Gramer Terimleri Sözlüğü, Prof. Dr. Talat Tekin tarafından çeşitli yönlerden eleştirilmiş ve terim birliği amacının sonuca ulaşması sürecinde çeşitli görüş farklılıkları kendini göstermiştir (Tekin, 1997: 294). Terimlerde farklılığın en az olması gereken alan olan dilbilgisinde, diğer bilim dallarına göre kargaşanın daha fazla olması terim üretilmesine ve dilin ihtiyaçları karşılama konusundaki yeterliliğine gölge düşürmesi açısından oldukça üzücüdür.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; 1949 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanan ilk dilbilgisi terimleri sözlüğünden başlayarak yedi farklı dilbilgisi terimleri sözlüklerinde tanımlanan terimlerin aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları oransal olarak ortaya koymak ve terimlerde birlik sağlanmasına katkıda bulunmaktır. Bu genel amaç çerçevesinde şu sorulara cevap aranmıştır:

Alt Amaçlar

1. Terimlerde yaşanan farklı kullanımlara dil uzmanlarımızın bakış açıları nasıldır?
2. İncelemeye alınan dilbilgisi terimleri sözlüklerinin ortak terim kullanımları kaç taneyle sınırlı kalmıştır?
3. Tespit edilen ortak terimlerin tanımları da ortak mıdır?

4. Tespit edilen ortak terimlerin yapı bakımından çözümlemesi nasıldır?
5. 1949 yılında yayımlanan Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü ile Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'ın en son yayımlanan Gramer Terimleri Sözlüğü arasındaki ortak terim kullanımı nasıldır? Kaç tanedir?
6. 1949 yılında yayımlanan Dilbilim Terimleri Sözlüğü ile Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'ın en son yayımlanan Gramer Terimleri Sözlüğü arasındaki ortak terimlerin tanımları da ortak mıdır?

1.3.Araştırmanın Önemi

Dil, duygu ve düşünceleri aktararak kişiler arasında karşılıklı anlaşma ve ilişkileri sağlayan sıradan bir iletişim aracı olarak sınırlandırılmamalıdır. Bu özelliklerinin yanında bilindiği üzere dil, toplumun bilim, teknoloji, sanat, edebiyat, felsefe gibi alanlardaki her türlü gereksinimini de karşılama durumunda olan bir araçtır. Dilin bu önemli işlevini ve kültürümüzle de olan sıkı bağlarını göz önüne alırsak dilimize önem vermemizin bir toplum görevi olduğu ve dilimizin tutarlı tutum ve davranışlarla gelişip zenginleşmesinin mümkün olacağı açıktır. Hiçbir dil kendi başına, başıboş bir yöntemle gelişip gürleşemez, çağdaş gereksinimleri ve çağının ön gördüğü yeni kelime ve kavramları karşılayamaz. Bu nedenle dilin herkesçe de kabul görmüş, üzerinde anlaşılmış, ortak görüşlerin yaygın olduğu bir yönetime ihtiyacı vardır. Bu yöntemin yapı taşlarından biri de terimlerde birliğin sağlanmasıdır.

Atatürk'ün hedeflediği çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkmak ülküsü, ancak bilimin, uygarlığın ve kültürün gelişip zenginleşmesiyle mümkün olur. Bu amacın temeli dildir. Dilin de yapı taşı; sözcüklerin kavramları çağrıştıracak nitelikte ve Türkçe olması, doğru kurulmuş bir işleyiş düzeni ve terim birliğidir. Saydığımız bu özellikler bir bilim alanının kapsamında olduğuna göre ulaşmak istediğimiz hedefin çıkış noktası da bilimdir. “Bilindiği üzere bilim, terimlerle yapılır. Terimler de tek anlamlı kelimelerdir. Kavram seviyesinde problemleri olan bir bilim alanında yapılması gereken ilk iş, onun terimlerini ele almak ve düzeltmektir” (Buran, 1999:263).

Bilindiği gibi ülkemizde her bilim dalında olduğu gibi Türk dili dalında da terim bakımından bir karışıklık görülmektedir. Bu karışıklık, bu alanda çalışan her kesimin ortak bir görüşte birleşmesiyle giderilebilir. Dil alanında çalışma yapan tüm çevrelerin ortak şikâyet konusu terim kargaşasıysa bu duruma son vermek için ortak bir hedef de

olması gerekmektedir. “Birbirinden farklı hedeflere ulaşmak maksadını güden kimselerin tartışmalarından hiçbir sonuç elde edilemez. Böyle tartışmalar, gerçekte ya başlamadan biter ya da bir “kör dövüşü” halinde uzayıp gider”(Ataman, 1981: 28). Hedef terimler de birlik sağlamaksa bunun için tüm kurum ve kuruluşlar çaba sarfetmeli, kişisel görüş ve anlayışlarda da ortak bir sonuca gidilmelidir.

Atatürk’ün terimler konusundaki şu sözleri oldukça anlamlıdır: “ Öyle istiyorum ki Türk dili bütün yöntemleriyle kurallarını ortaya koysun ve her dalda yazı yazarlar bütün terimleriyle çoğunluğun anlayabileceği güzel, ahenkli dilimizi kullansınlar (Akalin, 2003: 624).

Çalışmamız, dilbilgisinde yıllardır istenen sonuca bir türlü ulaşamayan terimler konusunu yeniden gündeme getirip bu konuda ortak bir uzlaşmaya varılmasına katkı sağlamayı amaçlamıştır. Bu görüşten hareketle yayımlanan ilk dilbilgisi terimleri sözlüğümüzden son dilbilgisi terimleri sözlüğüne kadar yayımlanmış dilbilgisi terimleri sözlükleri karşılaştırılıp ortak terim kullanımı tespit edilmiş, ilgili açıklamalar yapılmıştır.

1.4.Varsayımlar

1. Dilbilgisi terimleri sözlükleri arasında yapılan seçimler ve bunlardan yapılan tarama, araştırmanın amacını gerçekleştirmeyi sağlayacak yeterli ve geçerli bilgileri yansıtacak özelliktedir.

2. Dilcilerin eserlerinde belirttikleri görüşler kendi düşüncelerini yansıtmaktadır.
3. Seçilen örneklem evreni temsil etmektedir.

1.5. Sınırlılıklar

Bu araştırma:

1. **Dilbilim Terimleri Sözlüğü - Türk Dil Kurumu (1949),**
2. **Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü - Vecihe Hatipoğlu (1978),**
3. **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü - Berke Vardar vd. (1988),**
4. **Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü - Ahmet Topaloğlu (1989),**
5. **Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü - Nurettin Koç (1992),**

6. Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü - Mehmet Hengirmen (1999),

7. Gramer Terimleri Sözlüğü - Zeynep Korkmaz (2007). Dilbilgisi terimleri sözlükleriyle sınırlıdır.

II. İKİNCİ BÖLÜM

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın amacı ve alt amaçları kapsamında, araştırmanın modeli, evreni, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve verilerin çözümlemesine ait bilgiler verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada 1949'da yayımlanan ilk dilbilgisi terimler sözlüğü ile daha sonra günümüze kadar farklı dilciler tarafından yayımlanmış olan diğer dilbilgisi terimleri sözlüklerinden yedisi birbirleriyle karşılaştırılarak ortak terim kullanımı ortaya konmuştur. Ayrıca tespit edilen bu terimlerin tanımları ile ilk ve son dilbilgisi terimleri sözlüklerindeki ortak terimlerin tanımları karşılaştırılmıştır.

2.2. Evren

Bu araştırmanın evrenini, Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmış ilk dilbilgisi terimleri sözlüğü olan Dilbilim Terimleri Sözlüğü (1949) ile daha sonra yayımlanmış olan: Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü-Vecihe Hatipoğlu (1978), Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü-Berke Vardar vd. (1988), Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü-Ahmet Topaloğlu (1989), Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü-Nurettin Koç (1992), Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü-Mehmet Hengirmen (1999) ve Gramer Terimleri Sözlüğü-Zeynep Korkmaz (2007) oluşturmaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırma alanına dâhil edilen terim sözlükleri temin edildikten sonra, sözlüklerde yer alan tüm terimler ve bu terimlerin tanımları bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bilgisayardan kullanılan özel bir programla incelemeye alınan terim sözlüklerindeki ortak terimler tespit edilmiş ve bu terimlerin tanımları karşılaştırma yöntemi ile gruplandırılmış ve ortaya konmuştur.

Bu çalışmanın ardından ilk ve son terim sözlüklerimizin ortak terim kullanımları tespit edilmiş ve bu terimler ve tanımları karşılaştırma yöntemi ile ortaya konmuştur.

2.4. Verilerin Çözümlemesi

Ele alınan dil bilgisi terimleri sözlüklerinde tespit edilen tüm ortak terim tanımlarının birbirleri arasındaki farkları ve benzerlikleri karşılaştırılmıştır. Bu ortak terimlerin yapılma yolları ve ek-kök analizleri tablo halinde sunulmuştur. Ayrıca sözlüklerde yer alan terim sayıları ile ortak terim kullanımının rakamsal analizi grafik şeklinde sayısal değerlerle açıklanmıştır. İlk dilbilgisi terimleri sözlüğü ile son dilbilgisi terimleri sözlüğünün ortak terimlerinin de sayısal değerleri tablo halinde sunulmuştur. Ortak terimler ve tanımları tespit edilerek ortaya konmuştur.

III. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Gramer Terimleri

3.1. Terim ve Gramer

3.1.1. Terim Nedir?

Türkçe Sözlük'te terim: “a.1. Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılah: “*Bazıları ise terimlerimizi milletlerarası esaslara bağlamak davasındadırlar.*” -F. R. Atay. 2. *man.* Geleneksel mantıkta özne veya yüklem. 3. *mat.* Cebirsel bir anlatımda + veya - işaretleri arasında bulunan parçalardan her biri. 4. *mat.* Bir denklemde = işaretinin iki yanındaki anlatımlardan her biri. 5. *mat.* Bir kesrin pay ve paydasından her biri, had.” şeklinde tanımlanmıştır (Türkçe Sözlük, 2005:1959).

Türkçe Dersi (1-5. Sınıflar) Öğretim Programı Kılavuzunda ise ***Söz Varlığını Geliştirme*** başlığı altında şu ifadeler yer verilmiştir: “ (Okuma) Kelimelerin gerçek, mecaz ve terim anlamlarını ayırt eder. (4-5)” 6-8. Sınıflar ve lise müfredatında ise terim kavramına rastlanmamıştır.

Bir sözcüğün sözlük anlamı dışında bir de yapısal anlamı vardır. Yapısal anlam, sözcüğün tümcede diğer sözcüklerle olan ilişkisinden, tümce içindeki yerinden, işlevinden, vurgusundan doğan anlamdır. Ancak, kimi sözcükler bu tanımın dışında kalır. Onların anlamı, tümce içinde de çok sınırlıdır. Bir bilim bir uzmanlık dalına ya da özel bilgi, beceri ve etkinlik alanına ilişkin genellikle de tek anlamlı olan bu sözcüklere terim denir.

Terim kelimesinin kökeni ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Terim kelimesinin kökenini dilimizdeki “ dermek” fiilinin eski şekli olan “termek” fiiline dayandıranlar vardır. Hamza Zülfikar, “Latince “son, sınır” anlamına gelen “terminus” kelimesine benzetilerek derlemek fiilinin eski şekli olan termek fiilinden –im ekiyle türetildiğini belirtir ve bu terimin Türk Cumhuriyetlerinde Rusçadaki biçimiyle, “termin” olarak kullanıldığına işaret eder (Zülfikar, 1991: 20). Agop Dilaçar, terim olacak kelimenin konnotasyonlardan yani yan anlamlardan kurtulmuş olması gerektiğini vurgular (Dilaçar, 1957: 64).

Yine farklı bir yazısında Dilaçar, terimlerin tüm dillerde aynı olduğunun altını çizerek ve şu cümlelere yer verir: “Yerli ve yabancı bütün sözlüklerde hemen hemen aynı klişe: terim= bilim ve sanat kollarında kullanılan, bunların müfredatına ve disiplinine tabi bulunan ve belirli bir kavramın, nesnenin, olayın veya durumun karşılığı olan kelime” (Dilaçar, 1956: 207).

Terim söyleminin “Derleyip toparlamak, bir araya getirmek, derli toplu kılmak” anlamlarına gelen, “termek” (dermek) fiilinden türemesi ise daha anlamlı görünmektedir. Farklı bilim dallarına, sanat ve meslek kollarına özgü kelimeler olarak tanımlanabilecek terimler, ilgili meslek mensuplarının aralarında kısa yoldan ve kolayca anlaşmalarına yarayan, anlamları dar ve sınırları olan kelimeler olarak da tarif edilebilir. Terim kelimesi eskiden “ıstılah” kelimesiyle karşılanmış, çokluk şekli olarak da “ıstılahât” kullanılmıştır. Terim kavramının eski karşılığı olan “ıstılah” sözü, “umumi veya adi kelimelerden farklı kelimeler” diye tanıtılmıştır. Bu kullanım ve tanımlamalarda da terimlerin bir dilin genel ve sıradan kelimelerinden farklılığının söz konusu olduğu görülür. Zira terimler, gösteren olarak tektir. Oysa kelimelerin eş anlamlıları mevcuttur. Ayrıca terimlerde anlam, yoğunlaşmış olarak bulunmaktadır.

Karşıladığı kavramın özel adı olan terimlerin, anlamlarının tek ve sınırlı olduğu konusunda benzer düşüncelerini Özdemir şöyle ifade etmiştir: “Bilim ve sanat dallarıyla ilgili özel kavramları karşılayan sözcükler olan terimlerin anlamları kesin olup kişiden kişiye değişmez. Dil içindeki yaygınlığı ve dolaşımları da sınırlıdır” (Özdemir, 1973:11).

Bir dilin kültür ve medeniyet dili olarak gelişmişliğinin temel göstergesi ve bilimin yapı taşı konumunda olan terimlerin varlığının ülke üzerindeki yerine ve uluslar arası önemine dikkat çeken Dizdaroğlu: “Terimler, bilim, teknik, sanat dallarında; öğrenimde; felsefe ve dinde genel kültür düzeyindeki sözcüklerden daha önemli bir yer tutar. Terimleri kaldırınız, insan beyninin en yüce ürünlerini de bir anda kargaşalığa atmış olursunuz. Uygarlık da kültür de yerinde sayar. Bilim ve teknik adamları, filozoflar, sanatçılar, birbirlerinin dilinden anlamaz olurlar; ortak anlaşma aracı ve dayanışma ortadan kalkar. O zaman her ulus kendi başına **kapalı bir çember** durumuna girer ki yüzyılımızda böyle bir şeyi düşünmek bile gülünçtür” şeklinde açıklamıştır (Dizdaroğlu, 1962:133).

Terimleri, dilin işleyişinin rehberi konumunda değerlendiren Hatiboğlu: “Türkçenin kurallarındaki, işleyişindeki düzen, terimlerinin belirtilmesinde de öncü ve yol göstericidir. Değişen her biçim, bir dil bilgisi olayının göstergesidir ve bir terimi gerektirir. Terim, özelliklerin, olayların bilimsel adıdır. Böylece dilde beliren özellikleri izlenerek, terimler düzeni oluşturulur, dilin işleyişindeki görünmez kurallar, terimlerle görünür duruma getirilir” şeklindeki ifadeleriyle terimlerin bu özelliğini vurgular (Hatiboglu, 1982: 5).

Türkçe ders kitaplarının çoğunda benzer ifadelerle terimin; ***bir bilim, meslek ya da sanat dalıyla veya bir konuyla ilgili özel anlam kazanmış sözcükler*** olarak tanımlandığı görülür (Şentürk, 1998: 106). Zeynep Korkmaz da terimi : “Bilim, teknik, sanat, spor, zanaat gibi çeşitli uzmanlık alanlarının kavramlarına verilen sınırlı ve özel anlamdaki ad: radyo, bilgisayar, yüklem, benzesme, yer çekimi vb.” biçiminde tanımlar (Korkmaz, 1992: 13). Araştırma konumuzun temelini oluşturan terimlerin genel özelliklerini Zülfikar şöyle sıralamıştır:

1. Terimler, bir bilimsel kavramı tek tanımla karşılar.
2. Terimlerin anlamları sabittir ve cümle içinde de olsa değişik anlamlarda kullanılamazlar.
3. Terimlerin bildirdiği anlam yoruma açık değildir ve karşıladıkları kavramı net, açık ve kesin bir biçimde bildirirler.
4. Terimler halkın söz varlığında yer almazlar ama halk ağzında kullanılıp da sonradan terim özelliği kazanmış kelimeler vardır (Zülfikar, 1991: 20-21).

3.1.2. Gramer Nedir?

İnsanoğlu, dünya üzerinde yaşam sürmeye başladığından beri, “insanı biriktiren bir varlık haline getiren, gelenek ve tarih sahibi kılan dil” (Karaağaç, 2002:7) üzerinde başlıca iki önemli nedenden dolayı çeşitli çalışmalar yapılmaktadır; bunlardan ilki dilin kurallaşan kullanımlarını belirlemek diğeri ise belirlenen kuralların işleyişini ve devamlılığını sağlamaktır. Bu hedefler doğrultusunda, çeşitli adlar altında (gramer, dil bilgisi, dil bilimi vb.) eserler kaleme alınmaktadır (Erenoğlu, 2002: 140).

Bilimin çeşitli gereksinimlerden ortaya çıktığı ve her ihtiyacın toplumu düzenleyici ve yönlendirici çalışmaları da beraberinde getirdiği göz önüne alınacak olursa bu ihtiyaç özellikle kendini gramerin doğuşunda gösterir (Perek, 1961: 1). Dilin

yapısını belirleyen gramer doğuda eski din kitaplarını, batıda da eski edebiyat anıtlarını doğru anlamak zorunluluğundan doğmuştur.

Gramer sözcüğü, Yunanca'da “yazı” anlamına gelen gramma (graphein= yazmak) kökünden gelmektedir. Bu kök kelimeden Yunanca grammatike, Latince grammatica, Fransızca grammaire, İngilizce grammar, Almanca grammatik sözcükleri türemiştir (Dilaçar, 1971: 83).

Dilin yapı, anlam ve görevlerinin incelenmesinde, eğitimde ve kültürde, ana dilin korumasında ve yeni kuşaklara aktarılmasında son derece önemli bir bilim dalı olan gramer, toplumun gelişmişlik düzeyini de yansıtmaları açısından ciddi değer taşır. Sinanoğlu da “doğru konuşmak ve yazmak sanatı” olarak nitelediği grameri, dil düzeninin korunmasında en güçlü teminat olarak görmektedir (Sinanoğlu, 1958: 438). Ergin, Türk Dil Bilgisi adlı eserinin ön sözünde dil bilgisinin görevini şöyle açıklar: “dil bilgisinin vazifesi, seslerden cümleye kadar bütün bir dil birliklerini yapı, mana ve vazife bakımından incelemektir” (Ergin, 1986: 28).

Şekillenmesinde dil unsurunun büyük bir rolü olan toplumların varlığı, dillerinin varlığına bağlıdır. Dilin korunmasını ise gramer yapısının korunması sağlar. Dilaçar, gramer ile ana dilin korunması arasında çok sıkı bir bağ kurar: “Gramer, eğitimde, kültürde, ana dilinin ve ulusçuluğun korunmasında son derece önemli bir rol oynar. Ana dili, onu konuşanın dil bilincini belirttiği gibi, onda, çocukluk çağından başlayarak dil duygusu da yaratır. Her ana dilinde, şimdikiği geçmişe, ulusal geleneklere bağlayan gizemli bir güç vardır. Her dil, kendi kuruluş düzeni, işleme mekanizması, yapı ve diziliş düzeni ile bir düşünüş ve anlatış kalıbı, yapısal bir düzeni, biçim özelliği olan bir yapıdır. Ana dili, topluluk bilincini yansıtan, dünya görüşünü kalıplayan ulusal bir varlık, gramer de eğitimde bu varlığın en güçlü ve güvenilir koruyucusudur” (Dilaçar, 1989: 123).

Gramer, çocuklukla başlıca ses ve şekil bilgisini, bir dilin söz dizimini ve anlam bilgisini içine alır. Bu konular, dilin tarihine göre işlendiği zaman, tarihî gramer, akraba bir dille karşılaştırmalı olarak işlendiği zaman da karşılaştırmalı gramer yapılmış olur. Bir aile meydana getiren dillerin karşılaştırmalı gramerini de yapmak mümkündür (Dilaçar, 1968: 53).

Korkmaz ise gramer terimleri sözlüğünde gramer terimini şu ifadelerle tanımlamıştır: “Bir dili ses, şekil ve cümle yapıları ile dilin çeşitli öğeleri arasındaki

anlam ilişkileri açısından inceleyerek bunlarla ilgili kuralları ve işleyiş özelliklerini ortaya koyan bilim” (Korkmaz, 2007: 110).

Gramerin sadece bir dilin sağlıklı bir biçimde öğrenilmesini sağlayan ve o dilin sistem yapısını ortaya koyan kurallar bütünü olmadığını ifade eden Korkmaz, gramerin aynı zamanda dilin kuşaktan kuşağa aktararak kaybolmasını önleyen bir araç olduğunu da dile getirir ve grameri dilin anahtarı olarak niteler. Korkmaz’a göre dil, kültürün ve ulusal varlığın başta gelen ögesi olduğuna göre, gramer de bu başta gelen ögenin temel koruyucusu ve besleyicisidir.

3.2. Terimler ve Gramer Terimleriyle İlgili Çalışmalar

Dilde sadeleşme çalışmalarıyla paralel olarak değerlendirebileceğimiz terimlerle ilgili yapılan çalışmaları şu alt başlıklar altında inceleyebiliriz:

3.2.1. Türkiye Türkçesi Üzerindeki İlk Gramer Çalışmaları

Dünya genelinde ilk gramerler Hintliler, Yunanlılar, Romalılar ve Araplar tarafından çeşitli ihtiyaçlar doğrultusunda hazırlanmıştır (Erenoğlu, 2002: 141). Batı genelindeki gramer çalışmaları özellikle Rönesansta aldığı hızla, XVII. ile XVIII. yy.larda kendini göstermiştir. Dil sorunlarına önem vermenin yaygın bir tutum haline geldiği bu dönemde Arnaud ile Lancelot’un birlikte hazırlamış olduğu Port- Royal diye anılan yapıtın klasik dönemde gramer açısından önemli bir yeri vardır. Öğrencilerin ana dillerini öğrendikleri gibi alıştırma ve tekrarlarla yabancı dil öğrenmelerine karşı çıkan Port-Royal’cılar, dersin öğrencilerin kendi ana dillerinde, öğrenilen dilin kurallarını ve nedenlerini açıklayarak, öğrencilerin dilin yapısı üzerinde düşünmelerini sağlayarak öğrenmelerini yararlı bulmuşlardır. Önceleri öğrencilere yabancı dil öğretilirken başvuru ve adını *gramma*’dan (harf) alan gramer, dili, yani Latinceyi doğru okuyup yazmayı ve konuşmayı öğrettiği gibi ünlü eserlerin açıklamasını da yapardı (Bayrav,1998: 32).

Türkiye Türkçesinin kuruluş dönemi Osmanlı Devletinin kurulup geliştiği dönem olan XIII-XIV. yüzyıllar arasındadır ve XV. yüzyılın ortalarından başlayarak, Türkiye Türkçesi; Arapça, Farsça ve Türkçenin karışımından oluşmuş *Osmanlıca* diye adlandırılan karma bir dil yapısına dönüşmüştür. Bu değişimin bir sonucu olarak da gramer yazarlığı Arapça ve Farsça temelinde yol almıştır (Korkmaz, 2002: 42).

Bu dönemde batılı tüccarlar ve uzun süre Osmanlı topraklarında kalmış esirler tarafından yazılmış, grameri konu alan ve gramer- sözlük arası bazı eserler mevcuttur. Ancak bunlar genellikle kılavuz özelliği taşıyan küçük yayınlardır. “Yeryüzünde ilk Türkçe gramer, yani Türkiye Türkçesi grameri, Türkler tarafından yazılmıştır: Bergamalı Kadri Efendi’nin *Müeyyessiretü’l- Ulûm’u* Miladi 1530 yılında İstanbul’da tamamlanarak Kanuni Sultan Süleyman’ın sadrazamı İbrahim Paşa’ya sunulmuştur.” (Dilaçar, 1971: 199).

Tanzimat döneminde hız kazanan gramer çalışmaları, 1851 yılında Osmanlı Türkçesi gramerlerinin yazılması karar altına alınınca ürünlerini vermiş ve bu yılda Ahmet Cevdet ve Fuat Paşa’ların birlikte yazdığı Kavâid-i Osmaniyye adlı eser ortaya konmuştur. Bu eserden itibaren Cumhuriyet’e kadar yazılmış Osmanlıca gramerlerin sayısı ise otuzun üzerindedir (Bilgili, 1996: 651).

Türkiye Türkçesi ile ilgili gramerlerin başlangıcı ise 1908’e kadar uzanır. Doğrudan doğruya Türkçeyi temel alan yeni bir anlayışın ürünü olan bu eserlerin ilki Hüseyin Cahit Yalçın’ın 1910 yılında dört ayrı eğitim basamağını temel alarak hazırladığı *Türkçe Sarf ve Nahiv* adlı eseridir (Korkmaz, 2002: 43).

3.2.2. Tanzimat Dönemi

Bilindiği gibi, her alanda olduğu gibi dil ve düşünce sahasında da Tanzimat dönemi bir dönüm noktası olmuştur. İlk defa bu dönemde, dilin sadeleşmesi meselesine toplumsal bir mesele olarak bakılmış, buna bağlı olarak da terimler konusu başlı başına bir sorun olarak ele alınmıştır. Bu dönemde Batı’ya yönelme ve yenileşme hareketi başlayınca, dilde sadeleşme ihtiyacının doğal bir neticesi ve gereği olarak terimler konusu da gündeme gelmiştir. Batı’dan gelen gramer terimlerini karşılamak amacıyla yapılan çalışmaları Özkul: “Tanzimat döneminde batıya yönelmeyle birlikte dilimize batı dillerinden kelimeler de girmeye başlamıştır. Bu devirde batı dillerinden giren gramer terimlerine karşı, Osmanlı Türkçesiyle terim yapma düşüncesi görülmektedir. Ahmet Cevdet Paşa’nın 1851’de yazmış olduğu *Medhal-i Kavaid* ve 1865’te Keçecizade Mehmet Fuat Paşa ile birlikte yazdığı *Kavaid-i Osmaniyye* isimli eserlerde Osmanlı Türkçesiyle yapılan terimler görülmektedir. Ayrıca Ahmet Cevdet Paşa’nın *Kavaid-i Türkiye* (1875), Tertib-i Cedid Kavaid-i Osmaniyye (1875) isimli eserleri de

gramer terimleri açısından aynı görüşü devam ettiren eserlerdir” biçiminde izah etmiştir (Özkul, 2003: 238).

Tanzimat döneminde birçok alanda örnek alınan ülke olan Fransa’da öğrenim gören Türk aydınları, dilimizin karşılaştığı problemleri ve bilim dili olma yolundaki eksikliklerini görmüşler ve yeni kavramları Türkçe kelimelerle karşılayabilmek için yeni kelimeler yapma ihtiyacı duymuşlardır. Şinâsi, Ziyâ Paşa ve Nâmık Kemâl gibi Osmanlı fikir adamlarıyla başlayan bu düşünce, daha sonra sürekli ve çok yönlü tartışmalara yol açmış, hatta günümüze kadar uzanmıştır.

Askerî Tıp Okulları, Galatasaray Lisesi, İstanbul Üniversitesi gibi bir kısmı başlangıçta Fransızca eğitim yapan okullardaki ders kitapları ve Batı dillerinden yapılan çeviriler, terimler konusunun başlı başına esaslı bir problem olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

3.2.3. Millî Edebiyat Dönemi

İkinci Meşrutiyet’ten sonra başlayan ve 1911–1923 yılları arasını kapsayan Millî Edebiyat Akımı döneminde, dilde millîleşme ve sadeleşme hareketine paralel olarak terimler konusu üzerinde de hassasiyetle durulmuştur. Bu dönemin karakteristik şahsiyetlerinden biri, hiç şüphesiz hikâye türünde tanınan Ömer Seyfettin’dir. Ömer Seyfettin, Türkçenin sadeleşmesi yolunda büyük bir gayret göstermesine rağmen terimleri dilin genel kelimelerinden ayırmış ve Türkçeleştirme çalışmalarının dışında tutmuştur. Bu dönemde, ortaya koyduğu esaslarla Cumhuriyet dönemindeki dil ve terim çalışmalarına ışık tutan, bilim ve düşünce hayatımızda önemli bir yere sahip bir başka isim de Ziya Gökalp’tir. “Türkçülüğün Esasları” adlı eserinin “Lisânî Türkçülüğün Umdeleri” başlıklı bölümünde bu konuyla ilgili görüşleri şöyledir: “Yeni terimler aranacağı zaman önce halk lisanına bakılacak, bulunmadığı takdirde Türkçe kurallara bağlı olarak Türkçe eklerle yeni kelimeler yapılacak. Bunlar yetmezse Arapça ve Farsçaya başvurulacak, ancak Arapça ve Farsça tamlamalardan kaçınılacaktır. Bununla birlikte bazı dönemlerin ve meslek kollarının özel durumlarını gösteren kelimelerle çeşitli teknik terimlerin yabancı dildeki karşılıkları aynen alınacaktır” (Gökalp, 1976: 130).

Millî Edebiyat döneminin terimlerle ilgili temel özelliği, Arapça, Farsça köklerden Türkçe kurallar ile yapılmış ya da Batı dillerinden bire bir aktarılmış bir terim

sistemi anlayışının ağırlıkta olduğu şeklindedir. Terimlerin dilimizin kurallarına göre oluşturulması hususundaki ciddi girişimler, ürünlerini Cumhuriyet döneminde verecektir.

3.2.4. Cumhuriyet Dönemi

Bu dönem, terim çalışmalarının bilinçli bir şekilde ele alındığı bir dönemdir. 1932 yılında Türk Dil Kurumu'nun kurulmasıyla başlayan süreçte Türkçe köklerden Türkçe eklerle çok sayıda terim türetilmiştir. 1932 yılından 1980 yılına kadar uzanan zaman diliminde Türkçeleştirme programına alınan kelimelerin büyük bir bölümü terimlerden oluşmuştur. Cumhuriyet döneminde terimlerin Türkçeleştirilmesi konusu dilin diğer kelimelerinin Türkçeleştirilmesiyle paralel yürütülmüştür. Türk Dil Kurumunun kurulmasıyla birlikte ikişer yıl arayla bizzat Atatürk'ün emriyle üç kez dil kurultayı toplanmıştır. (1932-1934-1936) Birinci Türk Dil Kurultayı'ndan hemen sonra Lügat İstilah kolu kurulmuş, ikinci kurultaydan sonra ise terimlerin çokluğu ve yaygınlığı düşünülerek terim (istilah) kolu, sözlük (lügat) kolundan ayrılmıştır. Derlenen yabancı terimler, Türkçe karşılıklarının bulunması için uzmanlara, öğretmenlere ve ilim adamlarına gönderilmiştir. 1936'da toplanan üçüncü Türk Dil Kurultayı'ndan sonra terim devrimin sağlam bir temele oturtulabilmesi için Hatipoğlu tarafından aktarılan başlıca şu iki ilke ortaya atılmıştır:“ İlk ve ortaokulların ders programlarındaki terimleri Türkçeleştirmedeki amaç, Türk çocuklarının dersleri kolaylıkla anlayıp öğrenmesidir. Bunun için;

a) Köklü kültür dünyasında ortak olan “elektrik, dinamo, metre, gram” gibi terimleri olduğu gibi almak,

b) Bunların dışındaki terimlerin elden geldiğince, Türk çocuğunun kolayca anlaması için, Türkçenin köklerinden yine Türkçe eklerle türetilmesini sağlamak” (Hatiboğlu, 1988: 196).

Bu temeller çerçevesinde çeşitli bilim dallarıyla ilgili olarak hazırlanan terimler, Türk Dili (Belleten) dergisinin 1937 tarihli sayısında yayımlanmıştır. 1941'de Türkçe Terimler Cep Kılavuzu, 1963'te de Ortaöğretim Terimler Kılavuzu çıkarılmıştır.

Türk Dil Kurumu tarafından yürütülen Teklif ve deneme niteliğinde olan gramer terimleri çalışmaların ilki, 1934 yılında Türk Dil Dergisi'de “Gramer İstilahları” başlıklı

yazıda yayımlanan çoğu Fransızca, bazıları da Osmanlıca olan 162 terime Türkçe karşılıklar verilmesidir.

Bu çalışmanın ardından Türk Dil Kurumu 1940 yılında Türk Dili Belleten'in 1-2. sayısında yayımladığı "Gramer (Kuralbilim) terimleri" başlıklı yazıda Türkçe, Osmanlıca ve Fransızca terimler ayrı sütunlar halinde olmak üzere 205 terim verilmiştir.

1941 yılında ise Türk Dili Belleten'in 11-12. sayısında "Gramer ve Coğrafya Terimleri" başlığıyla verilen çalışmada 230 civarında terim; Türkçe, Osmanlıca ve Fransızca olarak yazılmış ve üç ayrı dilde dizin tertip edilmiştir.

1942 yılında Türk Dil Kurumu *Felsefe ve Gramer Terimleri* isimli bir kitap çıkarmıştır. Bu eser, 200 kadar dil bilgisi terimini felsefe terimleriyle birlikte ele alan bir deneme niteliğindedir (Özkul, 2003: 239).

1949 yılında J. Marouzeau'nun *Lexique de la Terminologie Linguistique* adlı eseri temel alınarak gramer ve dilbilim terimleri birleştirilmiş ve Türk Dil Kurumu tarafından Dilbilim Terimleri Sözlüğü çıkarılmıştır.

Daha sonra bu çalışmaları Prof. Dr. Vecihe Hatipoğlu'nun hazırladığı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü izlemiştir (1969). Sonrasında Berke Vardar ve arkadaşları, Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü'nü yayımlamışlardır (1980). Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu, Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü isimli eserini 1989'da yayımlamıştır.

Türk Dil Kurumu'nun bütün bu çalışmalarına rağmen gramer terimleri bir türlü rayına oturtulamamış terimlerin tamamında birlik sağlanamamıştır. Bu bakımdan Türk Dil Kurumu, terimlerde birleşmeyi sağlamak amacıyla yeni bir sözlüğün hazırlanmasını uygun görmüştür. Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, başka dilcilerin de görüşünü alarak Gramer Terimleri Sözlüğü'nü yazmıştır (1992). Daha sonra 2007 yılına kadar bu sözlük bazı eklemeler ve çıkarımlarla günümüzdeki hâlini almıştır.

3.3. Gramer Terimleri Hakkında Genel Bilgi

Gramer terimleri ve terim yapma yolları ile ilgili bilgileri açıklarken yararlandığımız iki kitaptan biri olan Hamza Zülfikar'ın Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları adlı eseri 1991 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmış olup kitapta terimciliğin evreleri ana çizgileriyle belirtilmiştir. Terimin bilim ve eğitim alanındaki öneminin de üzerinde durulduğu kitap, konu ile ilgili ileri sürülen görüş ve

düşüncelerin değerlendirilmesiyle zenginleştirilmiştir. Ayrıca eserde terim türetilirken izlenecek yollar ve Türkçenin yapısı yakından tanıtılmıştır.

Yararlandığımız diğer eser Emin Özdemir'in 1973 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Terim Hazırlama Kılavuzu'dur. Bu kitapta terimlerin Türkçeleştirilmesi için çalışmalar yapanlara izlenecek yöntemler açıklanmış ve terimler yapı ve anlam bakımından gruplandırılmıştır.

3.3.1. Yapı Özellikleri Bakımından Gramer Terimleri

Dili ses, kelime yapısı, cümle kuruluşu bakımından inceleyen ve bunlarla ilgili kuralları ortaya koyan bir bilim olan dilbilgisi, sağlam bir temelde ilerleyebilmek için sağlıklı ve bilimsel bir terim sistemine ihtiyaç duyar.

Gramer terimleri oluşturulurken kullanılan yöntemlerden en belirginini Türkçenin üretkenliğini sergileyen türetme yöntemidir. Bu yöntemle seçilen köke ilgili ekler getirilerek yeni terimler türetilmiştir.

Terimler yapı bilgisi açısından incelenirken en çok isim, sıfat ve fiil sınıfı üzerinde durulmuştur. Bunların dışında kalan zamir, edat, bağlaç, zarf gibi kelime sınıflarından doğrudan terim olarak değil de kök ve gövdelerine ilgili yapım ekleri getirilerek terim türetme yoluna gidilmiştir.

Terimler yalnızca yalın ve türemiş kelime durumunda bulunmazlar. Tamlamalardan kurulu terimler de vardır. Örnek verecek olursak: Ayrılma hali (dil bilgisi), pekiştirme sıfatı (dil bilgisi).

Terimlerin bir bölümü de sıfat grubunda yer alır. Sıfatlar yalın ya da türemiş olurlar. Ekleri kalıplaşarak kelimenin bünyesine dâhil olmuş ve gövde özelliği kazanmış terimler yanında her zaman yenilerini türetmeye açık, canlı eklerle yapılmış başka türemiş sıfatlar da vardır. Sıfatlardan yapılmış terimler yalnızca yalın veya türemiş şekiller değildir. Çeşitli sıfat tamlamalarını da bunlara eklemek gerekir. Terim durumunda olan sıfatlar, genellikle niteleme sıfatlarıdır. Kısa hece (dil bilgisi), ölü kelime (dil bilgisi), ortak özne (dil bilgisi) gibi.

Terim yapmada en çok yararlanılan kelime sınıfı fiillerdir. Fiil köklerinden isim ve sıfat yapma ekleriyle türetmeler yapılır. Bir oranlama yapılacak olursa, kökü fiillere dayanan terimlerin, kökü isimlere dayanan terimlerden çok daha fazla olduğu görülür (Zülfikar, 1991: 35). Fiillere ayrıca çeşitli çatı ekleri getirilerek ve fiillerin geçişli ya da geçişsiz olma durumu göz önünde bulundurularak terimler türetilir.

Emin Özdemir ise, Terim Hazırlama Kılavuzu'nda yapı özellikleri bakımından terimleri dört grupta ele almıştır. Bunlardan ilki Hamza Zülfikar'ın da ele aldığı türetme yoluyla yapılanlardır. Hangi görevde kullanıldığı belli olan ek; isim, fiil ve sıfat köklerine gelerek yeni terimler türetir. Sesteş, ünlü, damaksıl gibi.

Birleştirme yoluyla yapılan terimlerde ise hem birinci, hem ikinci ögenin ad olması, birinci ögenin ad, ikinci ögenin eylem olması ve her iki ögenin de eylem olması ad altında üç yöntem açıklanmıştır. Anlambilim, biçimbilgisi.

Bir terim türetme, birleştirme ve anlam aktarımı yoluyla karşılanamadığı durumlarda ise birden çok sözcükle terim yapma yoluna başvurulur. Öğrenilen geçmiş zaman kipi, eş anlamlı ikileme.

Günlük dilde kullanılan bir sözcüğün yan anlamlarından birinin sınırlandırılıp terimsel alana aktarma yöntemi ise anlam aktarımı yoluyla yapılanlar başlığı altında değerlendirilmiştir. Hâl, gürültü (Özdemir, 1973: 30).

3.3.2. Anlam Özellikleri Bakımından Gramer Terimleri

Emin Özdemir, 1973 yılında TDK tarafından yayımlanan Terim Hazırlama Kılavuzu'nda anlam özellikleri bakımından terimlerini; araç, gereç, aygıt adı bildirenler, iş ve eylem bildirenler, özellik, nitelik ve durum bildirenler, tür ve topluluk bildirenler, düşünce, bilim ve sanat akımı bildirenler ve genel kavramları karşılayanlar olmak üzere toplam sekiz grupta değerlendirmiştir (Özdemir, 1973: 31).

Yeni oluşturulan terimlerin çağrıştırdığı anlamla kavramın anlamının birbirleriyle uyuşması gerektiğine değinen Zülfikar, bu konuda şunları ifade etmiştir: “Türetilen bir kelime veya terimin yalnızca ses ve biçim açısından kurallı ve mantıklı olması yetmez. Bir sözün tutunup benimsenmesinde anlam, bu iki husus kadar önemlidir” (Zülfikar, 1991:147). Ayrıca terim türetilirken bu konuda şu hususlara dikkat çekmiştir:

“Bir kelimenin aynı dili konuşanlara çağrıştırdığı düşünce olan anlamın bilinen bir biçime ya da söze dayanması gerekir. Kelime ve onun dayandığı anlam arasında sıkı bir bağ vardır. Duyulan veya okunan bir kelimeyle zihinde birtakım anlamların belirmesi ve böyle bir sözün hangi kavrama karşılık olduğunun anlaşılması gerekir” (Zülfikar, 1991:148).

3.3.3. Eğitim ve Öğretim Açısından Gramer Terimleri

Kelimelerin dil ve düşünce arasındaki etkileşimi somutlaştırdığı düşünülürse eğitim ve öğretim hayatında sözcüklerin önemli rolü anlaşılır. Öğrencilere aktarılacak istenen bilgiler, üretilen yeni fikirler, buluşlar kelime ve terimlerle anlatılır. Eğitimin önemli bir aracı olması nedeniyle sözcükler, ana dile dayalı olmalıdır. Ders kitabını yazan bilim adamı, bu duruma özen göstererek, dilin anlaşılır, kurallı ve çağdaş olmasını gözetir. Dilimizin şu an içinde bulunduğu durum da göz önünde tutulursa bu yolda çok daha özenli olmamız gerekmektedir (Zülfikar, 1991: 24). “Birtakım bilgileri, çeşitli kavramları öğrencinin anlamadığı terimlerle bildirmek, öğrenciyle öğretmen arasında engel koymak, öğretmeni soyutlamak demektir. Eğitim ve öğretimin amacı topluma hizmet olduğuna göre, öğrenenle öğreten arasında iyi bir alışverişin olması gerekir. Kullanılan dilin açık ve net olması beklenir. Terimler ortak dilin köklerine ve eklerine dayalı değilse, arada kopukluk olur, öğretme görevi yeterince ve gereğince yerine getirilemez” (Zülfikar, 1991: 24).

Hatipoğlu’nun insanın iç âlemini, dış âleme bağlayan bir araç olarak tanımladığı dil, bilgiyi taşır ve kuşaktan kuşağa aktarır (Hatipoğlu, 1971: 89). Kelimeler yabancı olursa, bilgiyi aktarmak ve insanların kültür düzeyini yükseltmek zorlaşır.

Öğrencilere bilim yolunda rehberlik edilmesinde şüphe ki terimlerin rolü büyüktür. Terimlerde görülen farklılık zihinleri karıştıracak, öğrenme ve ilerleme hızını etkileyecektir. Bu konuyu Topaloğlu: “Dil bilgisi terimleriyle ilgili bu çeşitlilik, bilhassa orta öğretimde ve hatta üniversitelerde karışıklığa sebebiyet vermiş, Türkçe dil bilgisi kurallarıyla çeşitli dil konularının anlatılmasını ve anlaşılmasını güçleştirmiştir” şeklinde sorunu eğitim boyutuyla değerlendirmiştir (Topaloğlu, 1989: 7).

3.3.4. Terim Türetilirken Göz Önünde Bulundurulması Gereken İlkeler

Zülfikar, dillerin birbirini etkilemesinin çok daha hızlı bir biçimde gerçekleştiği çağımızda, buluşlar aracılığı ile yüzlerce terimin olduğu gibi dile girdiğine dikkat çekerek ve bu olumsuz gelişmelerin ana dile zarar vermesini en kısa zamanda engellememiz gerektiğini savunmuştur. Yeni kavramlara kendi dilimizden karşılıklar bulma zorunluluğunu gerçekleştirirken türetilen kelimenin kullanılmasının ve benimsetilmesinin kelime türetmek kadar önemli olduğunu da ayrıca vurgulamıştır (Zülfikar, 1991: 151). Zülfikar’ın terim türetilirken dikkat edilmesi gereken ilkelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Karşılık bulmaya gerek görülmeyen veya karşılık bulunamayan batı kökenli kelimelerin oranı, sayısı ve yaygınlığı iyi hesap edilmeli ve her kavramın Türkçe karşılığı bulunmalıdır.

Kişi adlarına dayanan terimlere ya da marka adlarından türemiş terimlere Türkçe karşılık aranmamalıdır.

Terim türetilirken türetilen terimin tutunup benimsenmesi için canlı kök ve gövdelere dayanmasına eklerin işlek olmasına özen gösterilmelidir.

Türk lehçelerinden Türkçe terim alınacak olursa, Türkiye Türkçesini konuşan insanlara eki, kökü ve gövdesiyle benimsetilebilecek özellikte olmasına özen gösterilmelidir.

Terim yaparken seçilen eklerin uydurma olmamasına, kelimeye kattığı anlam ve göreve, terim olmaya yatkın olan biçimine dikkat edilmelidir.

Karşılaşılan yeni bir kavram Türkçe adlandırılırken, yapılan terimin yayılma imkânı bulması için ilgili bilim adamlarının görüşlerinin alınmasına özen gösterilmelidir.

Yapılan terimin “uydurma” sıfatından kurtulması için dilin kendi kuralları içindeki işleyişine, eğilimlerine, yapısının doğru, kuruluşunun sağlam olmasına, ses ve anlam yönünden doyurucu ve kabul edilir olmasına dikkat edilmelidir.

Dildeki tarihi gelişmeler göz önüne alınarak terimler zorlanmadan doğal gelişmeye ters düşmeyecek ve yabancılık duyulmayacak şekilde normal yollarla yapılmalı ve benimsenmesi kolay olmalıdır.

Yapılacak yeni terimlerin kısa olmasına ve mümkünse tek kelimeden oluşmasına özen gösterilmelidir.

Terim türetirken amaç, yabancı dillerden bir sözü tercüme etmek değil, onu Türkçe olarak kısa ve en kapsamlı biçimde ifade edebilmektir. Bu amaç doğrultusunda türetilcek kelimenin bir terim özelliği taşımasına, kelimenin tercüme olmamasına, Türk düşünce sistemine uygun olmasına özen gösterilmelidir.

Tamlama biçiminde olan yabancı bir terime gene yabancı tamlama biçiminde karşılık aramak yerine imkânlar dâhilinde, böyle yabancı bir terime tek kelime ile karşılık bulmaya çalışmalıdır.

Doğu ve batı kökenli kelimelerden terim olarak yararlanmak söz konusu olduğunda bu tür köklerin Türkçede ölü durumda bulunmamasına, yaygın olmasına ve eklerin Türkçe olmasına dikkat edilmelidir.

Karşılanacak bir terimde uygun kök veya gövdeye eklenecek yapım ekinin ya da eklerinin söyleme güçlüğü yaratmamasına, doğabilecek ses uygunsuzluklarının oluşmamasına ve tenafüre meydan vermemesine özen gösterilmelidir.

Türetilecek terimin dilde başka benzerlerinin bulunup bulunmadığına, kelime kök ve gövdesinin sözlükteki anlamlarına dikkat edilmelidir.

Yapılacak terimin kolay telaffuz edilebilir bir söz olması, hecelerinin kurallara uygun olarak dizilmiş olmasına özen gösterilmelidir. Bunun dışında türetilecek terimin gülünç ve sevimsiz olmaması gözetilmelidir (Zülfıkar, 1991: 157).

Terimleri türetme yoluyla yaparken dikkat edilmesi gereken hususu Özdemir: “Dilde türettiğimiz yeni terime benzer bir sözcüğün bulunup bulunmadığına bakmalıyız. Bu bizi bir örnekten yola çıkmaya ya da bir örnek ile karşılaştırmaya götürecektir. Bu karşılaştırma ya da örnek alma, türettiğimiz terimin yaşayıp yaşamayacağı konusunda bize bir ipucu olabilir” şeklinde açıklamıştır (Özdemir, 1973: 25).

3.4. Terim Türetme Yolları

Emin Özdemir, Terim Hazırlama Kılavuzu’nda terim yapma yollarını:

1. Bilim dili,
2. Türkçelerini aramak,
3. Türetme,
4. Birleştirme,
5. Birden çok sözcükle karşılama,
6. Anlam aktarımı olmak üzere altı farklı başlık altında incelenmiştir (Özdemir, 1973: 18).

Hamza Zülfıkar ise Terim Soruları ve Terim Yapma Yolları adlı kitabında terim türetme yollarını:

1. Yapım ekleriyle kök ve gövdelerden terim türetme,
2. Kelime birleştirme yoluyla terim türetme,
3. Kelime türlerini değiştirme,
4. Genel dilden kelime aktarma,
5. Halk ağızlarından kelime aktarma,

6. Tarihi Türkçe metinlerden kelime aktarma,
7. Çağdaş Türk lehçelerinden yararlanma olmak üzere yedi farklı başlık altında ele almıştır (Zülfikar, 1991: 149).

3.4.1. Yapım ekleriyle kök ve gövdelerden terim türetme

Zülfikar, terim yapmada en çok başvurulan yolun *türetme* olduğunu açıklamıştır. Türetme sözcüğü, 1940 yıllardan bu yana iştikak kelimesine karşılık olarak kullanılmıştır. Bu terim yapma yolu, yapım eklerinin isim, fiil kök ve gövdelerine belli kurallar içinde getirilmesi şeklinde tanımlamıştır (Zülfikar, 1991:162).

Türkçe eklemeli (bağlantılı) bir dildir. Bu nedenle dilimiz, terim türetmeye yeterince elverişlidir. Eklerin terim türetmede önemli bir yeri vardır. İsim veya fiil, kök ve gövdeleri birtakım yapım ekleriyle genişletilir. Kelimeler isimken fiil; gerektiğinde de fiilken isim olarak yeniden yapılandırılır. Aynı işlem fiil içinde söz konusudur. Kelime fiil iken isim; isim iken tekrar fiil yapılabilir. Eklerle yapıda meydana gelen değişiklik anlamı ve kelimenin görevlerini de değiştirir.

Bu konuda Zülfikar, yapım ekleriyle kök ve gövdelerden terim türetilirken şunlara da dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir: “Herhangi bir terim türetirken önce kullanılacak ekin yapım eki olmasına dikkat edilir. Bunun yanı sıra ekin canlı olması, o ekle yapılmış benzer örneklerin bulunması da önemlidir. Öte yandan kullanılacak ekin görevine açık olması türetilecek terimin tutulmasını sağlar. Terim türetmek dilin ses ve yapı özelliklerini göz önünde bulundurmakla gerçekleştirilebilir. Bunun yanı sıra türetilcek terimin ahenkli olması da gözetilmelidir. Türetilcek terimin yalnızca kendi dil zevkimize uygun olması yeterli değildir. Başkalarının da görüşlerine sunulmalıdır. Kullanılabilirliği olan terimler türetilmelidir. Ayrıca eklerin kelimelere eklenmesi sırasında ünlü ve ünsüz uyumu kuralları da gözetilmelidir” (Zülfikar, 1991:163).

Özdemir, terim yapmada başvuracağımız ana yollardan biri olarak açıkladığı türetmenin, ad ve eylem köklerine, gövdelerine yapım ekleri getirerek yeni sözcükler yapma işi olduğunu ifade etmiş ve dilimizin yapım ekleri yönünden çok zengin olduğunu belirtmiştir. Türkçemizin sözcük yapma olanakları yönünden zengin ve doğurgan bir dil olduğunu ifade eden Özdemir, yeni kavramlara bu olanaklardan yararlanılarak ve Türkçemiz doğru işletilerek kolayca karşılıklar bulunabileceğini açıklamıştır (Özdemir, 1973: 24).

Türemiş terimleri Özdemir: “ Eylem kök ve gövdelerinden türemiş olan ad ve ad soylu terimler, ad kök ve gövdelerinden türemiş olan ad ve ad soylu terimler, ad ve ad soylu kök ve gövdelerden türemiş eylem karşılayan terimler, eylem kök ve gövdelerinden türemiş yine eylem bildiren terimler” şeklinde dört grupta toplamıştır (Özdemir, 1973: 25).

3.4.2. Kelime Birleştirme Yoluyla Terim Türetme

1940’lı yıllardan bu yana yoğun olarak kullanılan bir yöntem olan *kelime birleştirme yoluyla terim türetme*, bir kavramın tek kelimeyle ifade edilemediği durumlarda, iki kelimenin bir arada o kavramı karşılaması için başvurulmuş bir yoldur. Başvurulan kelime gurupları belirtisiz isim tamlamalarıyla sıfat tamlamalarıdır. Ayrıca ikinci kelimenin iyelik eki almasıyla oluşturulan pek çok kelime ve terim, yabancı kökenli kelimeleri karşılamak için kullanılmıştır (Zülfikar, 1991:169).

Kelime birleştirmek yoluyla terim yapmanın 1940’lı yıllardan bu yana 50 yıllık bir geçmişi olduğunu ifade eden Zülfikar, Besim Atalay’ın, 1946’da “Kelime Yapma Yolları” adlı çalışmasında birleşme yoluyla kelime yapma için altı madde önerildiğine de değinmiştir (Zülfikar, 1991:165).

Özdemir de *kelime birleştirme yoluyla terim türetme*’yi: “dilimizde yeni bir kavramı karşılamak için iki ya da daha çok sözcüğü birleştirerek yeni bir sözcük yapmak” olarak açıklamıştır. Ayrıca Özdemir, birleştirmenin biçimlerini; her iki ögesi de ad olanlar, birinci ögesi sıfat, ikinci ögesi ad olanlar, birinci ögesi eylem, ikinci ögesi ad olanlar, birinci ögesi ad, ikincisi eylem olanlar ve her iki ögesi de eylem olanlar adı altında beş farklı başlıkta toplanmıştır (Özdemir, 1973: 27).

3.4.3. Kelime Türlerini Değiştirme

Bazı kavramların karşılanması için başvurulacak yollardan biri olan kelime sınıflarını değiştirme yöntemi, isim olan bir kelimenin gerektiğinde sıfat olarak kullanılması ya da bunun tersinin kullanılmasıdır. Yani bir sıfat ilgili olduğu kelime sınıfından çıkarılıp isim durumuna getirilir. “ Fiilin birtakım eklerle isimleştirilmesi söz konusu olduğu gibi böyle bir isim istendiğinde tekrar bir fiil durumuna sokulabilir. Bu özellik Türkçenin esnek yapısıyla ilgilidir”(Zülfikar, 1991: 171).

İsmin bir başka isimden önce getirilip sıfat olmasının sağlanması, isme birtakım ekler getirilerek sıfat yapılması, görevleri değişen bu isim ve sıfatların tek başlarına kullanıldıkları gibi bir isimle birlikte de gruplar oluşturmaları, kelime türetme imkânlarını ve kullanma sınırlarını genişletir (Zülfikar, 1991: 172).

3.4.4. Genel Dilden Kelime Aktarma

Gündelik dilde kullanılan kelimelerden amaca uygun olanının alınıp herhangi bir bilim dalında terim olarak kullanılması terim yapma yollarından biridir.

“Ayak sözünün Türkçe Sözlük’te on beşe yakın temel ve yan anlamları vardır. Bu kelime edebiyat, coğrafya, matematik dallarında terim olarak kullanılmıştır. Bir doğrunun başka bir doğruyu veya bir düzlemi kestiği noktaya matematikte ‘ayak’ denir. Büyük bir ırmağa karışan ikinci derecedeki akarsuların her birine coğrafyada da ‘ayak’ denir. Ayak sözü halk edebiyatında **bir tür uyak** için de kullanılır” (Zülfikar, 1991:173).

Anlam aktarımını yeni bir terimi karşılamak için o terimin anlamını genel dilde kullanılan bir sözcüğe aktarma, onun bir yönünü terimsel anlamla sınırlandırma olarak tanımlayan Özdemir, anlam aktarımının zorunlu olmadıkça kullanılmaması gerektiğini belirtmiştir. “Gerçekte bir dilin zenginliğini belirleyen, sözcüklerin çok anlamlı olması değil, her kavramın olanaklar ölçüsünde tek bir sözcükle karşılanmasıdır. Ancak yeni kavramları yeni sözcüklerle karşılama olanağı bulunamadığı durumlarda anlam aktarımı başka bir değişle anlam yükleme yoluna gideriz” şeklinde bu tutumunun nedenini açıklamıştır (Özdemir, 1973: 28).

3.4.5. Halk Ağızlarından Kelime Aktarma

Halk ağızlarının Türkçe kelimeleri koruduğunu ve yabancı etkilerden sakladığını ifade eden Zülfikar, “Bugün eski Anadolu metinlerinde bulunup günümüze kadar ulaşamayan ve gündelik dilde kullanılmayan birçok Türkçe sözü, halk ağızlarında bulabilmekteyiz” şeklinde düşüncesini desteklemiştir ve *Halk Ağızlarından Kelime Aktarma* yolunun Cumhuriyet’ten önce kullanıldığına şöyle dikkat çekmiştir:

“Halk ağızlarından yararlanma ve buradan genel dile kelime aktarma çalışmaları Cumhuriyet’ten önce gündeme gelmiştir. 1920’li yıllarda Maarif Vekâletince toplatılan ve Dil Encümenince 1929-1930 yılları arasında derlenen sözler, Hamit (Zübeyir) Koşay

ve İshak Refet İşıtman tarafından 1932’de ‘Anadilden Derlemeler’ adıyla bastırılmıştır. Bu çalışmanın ikinci cildiye, Hamit (Zübeyir) Koşay ve Orhan Aydın tarafından Türk Dil Kurumu yayınları arasında 1957’de çıkmıştır” (Zülfikar, 1991: 175).

Ayrıca bu yolla dilimize kazandırılan terimleri Zülfikar şöyle örneklemiştir: “Halk ağızlarından yazı diline aktarılan ve terim olarak da yararlanılan örneklerden bazıları da şunlardır: Köken (orijin), ticarete ve dilticilikte bir terim olarak kullanılmaktadır. Köken, aslında ‘kavun, karpuz, kabak gibi bitkilerin toprak üstünde yayılan dalları’ anlamındadır. Özellikle Orta Anadolu’da yaygın bir sözdür. Ayrıca Denizli, Isparta, Bursa yörelerinde bu söz, ‘soy sop’ anlamında kullanılır. Köken sözünden köken bilimi (etimoloji) terimi de yapılmıştır” (Zülfikar, 1991: 177).

3.4.6. Çağdaş Türk Lehçelerinden Kelime Aktarma

Çağdaş Türk Lehçelerinden Kelime Aktarma yolunu açıklarken Zülfikar, Türkçenin bir bilim dalı olarak kullanıldığı Özbek, Kırgız, Kazak, Türkmen ve Azeri Türkçesi arasında Türkiye Türkçesine en yakın olanın Azeri Türkçesi olduğunu ifade etmiştir. Azeri Türkçesinin birçok bilim dalında ve sanat kolunda küçümsenmeyecek sayıda doğrudan Türkçe kök ve eklere dayanan terimleri mevcuttur. Ayrıca çeşitli Türk Cumhuriyetlerinde Rusça terimlere gösterilen karşılıklar, ülkemizde yapılan Türkçe terim çalışmalarına katkı sağlayabilir, terimlerdeki bazı ses ve yapı özellikleri giderilerek Türkiye Türkçesine bunlardan bazıları aktarılabilir. Özellikle Türkiye Türkçesine daha yakın olan Azeri Türkçesindeki terimlerde ilgili birikimden yararlanmak gerekir (Zülfikar, 1991: 181).

3.4.7. Tarihi Türkçe Metinlerden Kelime Aktarma

Eski Anadolu metinlerinden alınarak günümüz yazı diline mal edilen kelime ve terimlerin sayısının az olmadığını; ancak yapılan bunca emeğe değecek ölçüde bir yararlanmanın gerçekleşmediğini belirten Zülfikar konu ile ilgili şu örneklerle yer vermiştir: “Eski metinlerden alınıp da bu günkü yazı diline mal edilen kelime ve terimlerin bazı örnekleri vardır. Bunlardan birkaçı şunlardır: il ve ilçe, yeğ, yeğlemek, oran, yanıt, görkem, kut, nesne, bilge, çağ, erk, bezek, erdem, iye, konuk, ürün vb.” (Zülfikar, 1991: 180). Bu örneklerle beraber dilimizin zenginliğine de işaret eden Zülfikar, yayımlanan eski Türkçe metinlerin sözcükleri arasında terim niteliği taşıyan

örneklerin çok olduğunu, Türkçenin söz varlığındaki imkânlar sayesinde de bütün bu malzemenin amaca uygun bir biçimde kullanılabileceğini açıklamıştır (Zülfikar, 1991: 179).

3.5. İncelenen Terim Sözlükleri ve Özellikleri

3.5.1. Türk Dil Kurumu Dilbilim Terimleri Sözlüğü (1949)

Türk Dil Kurumu’nca Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü’nden sonra aynı tarzda oluşturulmuştur. Eserdeki terimlerin yüzde sekseninden fazlası dilimizde o döneme kadar henüz karşılanmamış olan genel dilbilim terimlerini kapsamaktadır. Ayrıca eserde dil bilgisi terimleri yeniden ele alınmış ve birçok terimin tanımı ve örneği verilmemiştir. Sözlükte toplam 1947 terim bulunmaktadır. Tamamı 251 sayfa olan eserin 219 sayfası sözlük, diğer bölümü ise dizinlerden oluşmaktadır. Eseri ortaya koyuş amacı ise “Dilimizin geçirmekte olduğu devrim yolunda çarpışan fikirlerin mümkün mertebe birbirine yaklaştırılması” şeklinde açıklanmıştır. Bu sözlük, J. Marouzeau’nun *Lexique de la Terminologie Linguistique* adlı eseri temel alınarak deneme niteliğinde yapılan bir çalışmadır.

3.5.2. Vecihe Hatipoğlu Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü (1979)

Çeşitli kaynaklar taranarak oluşturulmuş olan sözlükte terimlerin çoğunun Osmanlıca, Fransızca, İngilizce, Almanca karşılıkları gösterilmiş ve her terimin tanımı yapılarak örnekleri verilmiştir. Türk dilinin yapısı incelenip terimsiz ve tanımsız kavramlar için yeni terimler bulunmuştur. Madde başı alınan terimler hakkında çeşitli kaynaklarda kullanılan karşılıklardan bazıları *Derlenen* (derl.) başlığı altında sıralanmıştır. Bazı maddelerde ilgili terimlere atıflar da yapılmıştır. Sözlüğün dizin bölümünde Osmanlıca-Türkçe, Fransızca-Türkçe, İngilizce-Türkçe, Almanca-Türkçe dizinler vardır. Sözlükte 600 kadar terim bulunmaktadır. Tamamı 176 sayfa olan eserin 140 sayfalık bölümü sözlük diğer bölümü ise dizinlerden meydana gelmiştir. Kitabın ön sözünde “dilbilgisi alanındaki bazı temel kavramların terimlerinde, ülke ölçüsünde kararlılığa, bir anlaşmaya, bir birliğe varılmasının büyük yararlar sağlayacağı” ifade edilmiştir.

3.5.3. Berke Vardar, N. Güz, E. Öztokat, M. Rıfat, O. Senemoğlu ve E. Sözer Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü (1988)

Türk Dil Kurumu çerçevesinde yapılan çalışmalardan yararlanılarak hazırlanan bu eserde, terimlerin tanımından önce ayrıç içinde Almanca, Fransızca ve İngilizce karşılıklar verilmiştir. Bu karşılıklardan sonra verilen tanımları gerekli durumlarda örnekler ve/ya da açıklamalar izlemektedir. Sözlükte kuramları ya da çalışmalarıyla dilbilimde seçkin bir yer tutan 50 dilbilimcinin katkı ve yapıtları da bağımsız maddeler çerçevesinde ele alınmıştır. Sözlükte 1274 terim bulunmaktadır. Tamamı 295 sayfa olan eserin 237 sayfalık bölümü sözlük diğer bölümü ise dizinlerden meydana gelmiştir.

3.5.4. Ahmet Topaloğlu Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü (1989)

Bu eser, dilbilgisi terimleri sözlükleriyle dil bilgisi kitapları olmak üzere, 36 kitap ve 65 makalenin taranmasından elde edilen terimlerin değerlendirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu tarama sonucu elde edilen birbirinden az veya çok farklı 2433 terim ayıklanmış ve 473 madde halinde sözlüğe alınmıştır. Terimlerin tanımlarından önce ayrıç içinde Osmanlıca ve Fransızca karşılıklar da verilmiştir. Her maddenin altında o maddenin ifade ettiği kavram için daha önce kullanılmış olan değişik terimlere de yer verilen eserde, dilbilimin bazı terimleri de tanımlanmıştır. 228 sayfa olan eserin 167 sayfası sözlük olup diğer bölümü ise dizinlerden meydana gelmiştir. Ayrıca eserin ön sözünde dilbilgisi terimlerindeki karışıklığı giderme umudu da dile getirilmiştir.

3.5.5. Nurettin Koç Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü (1992)

Terim tanımlarından sonra tanınmış dilbilimcilerden birden fazla alıntıyla açıklamaların örneklendirildiği eserde çeşitli dilbilim terimlerine de yer verilmiştir. Terimlerin tanımından önce ayrıç içinde Almanca, Fransızca ve İngilizce karşılıklar verilmiştir. Sözlükte 858 terim bulunmaktadır. 371 sayfa olan eserin 322 sayfası sözlük olup diğer bölümü ise dizinlerden meydana gelmiştir. Terim kargaşasına seyirci kalınmaması düşünülerek hazırlanan bu eserde terimlerde olduğu gibi tanımlarda da birliğe gitme zorunluluğu dile getirilmiştir.

3.5.6. Mehmet Hengirmen Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü (1999)

Aynı anlama gelen terimlerin Türkçe olanları ve toplum içinde en yaygın kullanılanları tercih edilerek hazırlanan eserde aynı anlama gelen terimler konusuna da gönderme yapılmıştır. Terimlerin tanımından önce ayraç içinde İngilizce, Almanca ve Fransızca karşılıklar verilmiştir. Sözlükte 1527 terim bulunmaktadır. 448 sayfa olan eserin 448 sayfası sözlüktür. Dilbilgisi ve dilbilim terimlerinin birlikte verildiği kitabın ön sözünde terimlerde birliğin sağlanması amacı dile getirilmiştir.

3.5.7. Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü (2007)

Türk dili alanında yazılmış bütün gramerler ve diğer Türkçe kitaplarla 200'ün üstündeki makale taranarak oluşturulan bu eser, dil bilimi terimlerinin yalnızca gramer terimleri ile ortaklaşanlarına yer vermiştir. Terimlerin tanımından önce ayraç içinde Almanca, Fransızca, İngilizce ve varsa Osmanlıca karşılıklar verilmiştir. Terimlerin tanımlarından sonra örneklendirmelere yer verilmiştir ve bunlar da büyük birçoklukla edebi eserlerden seçilen cümlelerden tercih edilmiştir. Değerlendirme yapılırken eldeki terimlerin birden fazla karşılık taşıyanları ile hiç karşılığı bulunmayanlar, karşılığı olup yapı ve içeriğindeki hatalar sebebiyle benimsenmemiş olanlar, tanımları yetersiz kalan veya yanlış olanlar sözlüğe alınmamıştır. Maddelerin seçimi sırasında ortaklaşa kabul görmüş ve yerleşmiş olanlar aynen alınmış, üzerinde tekrar durulması gerekenler ile teklif niteliğinde olanlar Türk Dil Kurumu Gramer Bilim ve Uygulama Kolunca oluşturulan bir komisyonda tartışılarak seçilme yoluna gidilmiştir. Her madde için gerekli tanımlama ve açıklama yapılmış, daha önceki tanımlarda yer alan eksiklikler tamamlanıp hatalı kısımlar düzeltilmiştir. Ayrıca karşılıksız terimlere Türkçe karşılıklar aranmış; elverişsiz terimlere uygun karşılıklar bulunmaya çalışılmıştır. Terim niteliğinde olmayanlar ayıklanmış daha önce hazırlanmış terim sözlüklerinde bulunmayan birçok terim de sözlüğe eklenmiştir. Sözlükte 1155 terim bulunmaktadır. 296 sayfa olan eserin 254 sayfası sözlük olup diğer bölümü de dizinlerden oluşmaktadır. Bu eserin ön sözünde de “bütün dilcilerimizin ortaklaşa kabul edebilecekleri bir terim birliği sağlama” amacı belirtilmiştir.

3.6. Dilbilgisi Sözlüklerinde Kullanılan Ortak Terimler ve Tanımları

AĞIZ

1949 : (Langage, Parler) Türlü şartlara ve hallere göre, kullanılan dil: ŞEHİRLİ AĞZI, (Urbanisme), TAŞRA AĞZI (Provincialisme), KÖYLÜ AĞZI (Rusticisme), SOKAK AĞZI veya AŞAĞILIK AĞIZ (Vulgarisme), KULLANIŞ AĞZI (Parler d'usage), ÖZEL AĞIZ (Parler spécial), YEREL AĞIZ (Parler local).

Vecihe HATİPOĞLU : (Fr. parler, parlerlocal; İng. localdialect; Alm. Mundart, Lokalsprache) (Derl. şive) Tarihî gelişim ve bölge etkisiyle, bir anadilin lehçesi içinde ses ve yapı bakımından görülen küçük ayrılıklar: İstanbul ağzı, Gaziantep ağzı, taşra ağzı, Rumeli ağzı, Anadolu ağızları, Urfa ağzı, Burdur ağzı vb.

Berke VARDAR : (Alm. Mundart, Lokalsprache, Sondersprache, Fr. parler, İng. locallanguage, vocational slang) Bir dil alanı içinde görülen konuşma biçimlerini, söyleyiş türlerini, kimi durumlarda da toplumsal özellikleri yansıtan kullanımların her biri. Yerel kullanım anlamında ağız, lehçeye karşıt olarak, çok dar bir alanda yer alır. Bak. taşra ağzı.

Ahmet TOPALOĞLU : Bak. Halk Dili. (Bir dilin, lehçeler içinde ses, yapı ve anlam bakımından bazı ayrılıklar içeren halkın konuştuğu değişik biçimi. Halk dilinin daha küçük ayrılıklar gösteren, belli yerleşim bölgelerine ve kişilere has olan şekline ağız (Osm. s/ve; Fr. par/er, patofs) denir. Ör. Kayseri ağzı, İstanbul ağzı, Rumeli ağzı, Kerkük ağzı, Karadeniz ağzı. Krş. KONUŞMA DİLİ, ŞİVE, LEHÇE, DİL.

Nurettin KOÇ : (Alm. Mundart, Lokalsprache, Sondersprache; Fr. parler, patois; İng. local language, vocational, slang; osm. şive) Bir anadilin bir lehçesi içinde, çeşitli etkenlerle ortaya çıkan ses ve

söyleyiş farklılıkları:

İstanbul ağzı, Rumeli ağzı, Sivas ağzı...

Mehmet HENGİRMEN : (İng. local language; Alm. Mundart, Lokalsprache; Fr. parler, parler local) Ana dilin alanı içinde ses ve söyleyiş yönünden görülen küçük ayrılık. Türkiye Türkçesinde bulunan bazı ağızlar şunlardır: Gaziantep ağzı, İstanbul ağzı, Rumeli ağzı, Urfa ağzı, Muğla ağzı. Ağızlarda sözcükler ortak dile göre farklı söyleyişler taşımakla birlikte, bazı kavram ve nesneler için farklı sözcüklerin kullanıldığı da görülür. Örneğin havuç sözcüğü Anadolu'da şu anlatımlarla da karşılanır:

yere batan (Bilecik, Sivas dolayları)

yere geçen (Isparta, Afyon dolayları)

yere kaçan (Isparta dolayları)

yer kökü (Diyarbakır, Kayseri, Kırşehir dolayları)

yer otu (Kayseri, Konya, Kırşehir, Çorum)

Zeynep KORKMAZ : 1. (Alm. Munt; Fr. bouche; İng. Mouth)Yüzün aşağı kısmında bulunan, sesin çıkmasına ve biçimlenmesine yarayan organ.

2. (Alm. Mundart, Lokalsprache, sondersprache; Fr. parler, parler local; İng. localdialect, local language; Osm. şive) Bir dilin veya bir lehçenin yazı diline oranla ve çoğunlukla ses, bazen de şekil, anlam ve söz varlığı bakımından birbirinden az çok ayrılan konuşma biçimleri: Türkiye Türkçesinin İstanbul ağzı, Aydın ağzı, Konya ağzı, Nevşehir ağzı, Taşra ağzı, Anadolu ve Rumeli ağızları gibi.

3. (Alm. Idiolekt; Fr. idiolejte; İng. idiolect) Yetiştikleri bölge, meslek, çevre ve öğrenim farkları gibi etkenler ve kişisel eğilimler dolayısıyla, bir dilin kişiden kişiye değişen kullanılışı ve konuşma biçimleri. Her yazarın kendine özgü bir dil ve üslûp

özelliğine sahip oluşu bundandır.

ANLAM

1949 : (Mâna, sens) Bir kelimenin veya bir sözün anlattığı fikir. Anlam türlü bakımlardan sınıflara ayrılır: GEÇER ANLAM (S. usuel) ve UĞRAMA ANLAM (S. occasionnel) ; YALIN ve KARMAŞIK ANLAM (S. Simple.S. complexe) ; TEMEL VE KATKIN ANLAM (S. fondamental, S. accessoire) ; İLKEL ve TÜREME ANLAM (S. primitif, S. dérivé) ; SOMUT VE SOYUT ANLAM (S. Concret, S. abstrait); ÖZ VE MECAZ ANLAM (S. propre, S. figuré).

Vecihe HATİPOĞLU: (Osm. mana; Fr. sens; ing. sense, meaning; Alm. Bedeutung, Sinn) Sözcüklerin veya davranışların zihinde uyandırdığı izlenim.

Berke VARDAR : (Alm. Bedeutung, Sinn, Fr. sens, signification, Ing. meaning, sense, signification) Dildeki bir birimin aktardığı ya da uyandırdığı kavram, tasarım, düşünce, içerik. Anlamı, dil içi bağıntıların yanı sıra bağlam ve durum belirler.

Ahmet TOPALOĞLU: (Osm. Mana; Fr. Sens) Bir kelime, bir söz, bir hareket ve olgudan anlaşılan şey; bunların işaret ettiği, hatırlattığı kavram veya nesne. Krş. asıl anlam, kök anlamı, mecâzi anlam, yan anlam.

Nurettin KOÇ : (Alm. Bedeutung; Fr. sens, signification; İng. meaning, signification) Bir sözcüğün zihinde uyandırdığı kavram. Anlam değişik biçimlerde tanımlanan değişik görüş ve anlayışları yansıtan bir terim olma özelliğini korumaktadır. Bugün yaygın bir görüşe göre bir sözcüğün bir sözcük anlamı, bir de dizim içinde diğer öğelerle ilişkisinden doğan yapısal anlamı vardır. Dilbilimciler arasında anlam kavramını kabul etmeyenler de vardır. Bu anlayışta olan dilbilimcilere göre sözcüğün anlamı, onun dil içinde kullanılışıdır. Örneğin, P. Giraud'ya göre

"sözcüklerin anlamı yoktur, kullanımları vardır." Geleneksel dilbilimse iki tür anlam üzerinde durur: temel anlam, yan anlam.

Mehmet HENGİRMEN: (ing. meaning, sense, signification; Alm. Bedeutung; Fr. sens, signification) Ek, sözcük, cümle gibi dil öğelerinin zihinde uyandırdığı izlenim, tasarım. Anlam, dilbilgisi ve dilbilimin en tartışmalı terimlerinden biridir. Bazı dilciler anlamın felsefeyi ilgilendirdiği, dilbilgisine doğrudan alınmaması gerektiğini ileri sürmüştür. Bazıları anlamı dilbilgisel açıdan ele almış ve örneğin, düzgün olan *sürü kaçtı* cümlesi karşısında bozuk olan *sürü kaçtılar* cümlesinden hareketle, *sürü* sözcüğü bir çoğul anlamı taşımasına karşın dilbilgisinin onu tekil olarak gördüğünü, böylece sürünün "tekil olma" gibi bir dilbilgisel anlam taşıdığı ileri sürmüşlerdir. Bazı dilciler ise, sözcüğün anlamının, geçtiği yere göre değiştiğinden hareketle anlamın kullanım açısından ele alınması gerektiği görüşündedir (bkz kullanım bilimi). Örneğin çocuk kelimesi, aşağıda, içinde bulunduğu cümleye göre farklı yaşlardaki insanoğlunu göstermektedir:

Çocuklar, gidin parkta oynayın.

Bu çocuğun doktor olacağı daha ilkokuldayken belliydi.

Çocukları askere yolladık. Çocukların ikisini de evlendirdik.

Sonuçta, tartışmalı da olsa, sözcük ile karşıladığı kavram arasındaki ilişkinin varlığı yadsınamaz. Anlam ile ilgili olarak bkz. temel anlam, yan anlam, anlambilim.

Zeynep KORKMAZ: (Alm. Bedeutung, sinn; Fr. sense; İng. sense, meaning; Osm. mânâ) Kelimenin söz içindeki diğer unsurlarla bağlantılı olarak zihinde yarattığı kavramlardan her biri: *kestirmek* 1. *ağaç kestirmek, kumaş kestirmek*; 2. bir şeyi tahmin edebilmek: *işin sonunda nereye varacağım kestiremiyorum*; 3. birazcık uyumak: *Bir saat kadar kestirirsem kendimi toplayabilirim vb.*

ANLAM DARALMASI

1949 : (Restriction sémantique) Bir kelimedeki anlamın genel iken az çok özel bir dereceye geçmesi. "Duymak" sözünün "**işitmek**" anlamına alınması gibi.

Vecihe HATİPOĞLU: (Fr. restriction sémantique; ing. semantic restriction; Alm. Bedeutungsbeschränkung, Bedeutungsverengung) Geniş kavramları olan bir sözcüğün, bu kavramlar içinden tek bir anlama bağlanabilmesi: **Mal** (geniş anlamda **bütün mallar**, dar anlamda **hayvan, davar**), **yemiş** (geniş anlamda **bütün yemişler**, dar anlamda **incir**), **salatalık** (geniş anlamda **salata yapılabilen her türlü sebze**, dar anlamda **hıyar**) örneklerinde olduğu gibi.

Berke VARDAR : (Alm. Bedeutungsbeschränkung, Bedeutungs-verengung, Fr. restriction sémantique, Ing. semantic restriction). Anlamlı bir birimin daha sınırlı bir kapsam içermeye başlaması;

Genel bir anlamdan dar bir anlama geçerek değişmesi. Örneğin konak (kökensel olarak "konma yeri") sözcüğü anlam daralması yoluyla, bugün de geçerli olan anlamını edinmiştir.

Ahmet TOPALOĞLU: (Osm. Hasr ü tahdid; Fr. Restriction sémantique; karşıtı anlam genişlemesi) Bir kelimenin daha önce anlattığı şeyin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma gelmesi, genel anlamdan özel anlama geçmesi. Ör. Eski Türkçe’de “çocuk, evlat” anlamlarına gelen *oğlan* kelimesinin Türkiye Türkçesi’nde yalnızca “erkek çocuk” için kullanılır olması; önceleri şeftali, kayısı, zerdali ve armut gibi meyvelerin ortak adı olan erik kelimesinin bugün ortak dilde yalnızca bir tek bitkinin ve meyvesinin adı haline gelmesi; geniş anlamda bütün meyveleri ifade eden yemiş kelimesinin dar anlamda “incir” anlamına gelmesi gibi.

Nurettin KOÇ : (Alm. Bedeutungsbeschränkung, Bedeutungsverengung; Fr.

restriction sémantique; İng. semantic restriction) Bir sözcüğün anlam alanının daralması, çokanlamlı bir sözcüğün bazı anlamlarını yitirmesi.

Örneğin, oğlan sözcüğü Köktürk yazıtlarında hem erkek hem kız çocuk için kullanılırken, zamanla anlam daralmasına uğrayarak, yalnız erkek çocuk için kullanılır olmuştur. Yemiş sözcüğü de anlam daralması sonucu, bütün yemişler anlamını yitirdiğinden yalnızca incir anlamında kullanılmaktadır.

Mehmet HENGİRMEN: (İng. semantic restriction; Alm. Bedeutungsbeschränkung, Bedeutungsverengung; Fr. restriction sémantique) Bir sözcüğün, anlattığı kavramlardan bir ya da birkaçının kaybolması sonucunda kavram alanının küçülmesi.

Zeynep KORKMAZ: (Alm. Bedeutungsbeschränkung, Bedeutungsverengung; Fr. restriction sémantique; İng. semantic restriction) Kelimenin kavram ve anlam kapsamı bakımından bir daralmaya uğrayarak, eskiden anlattığı şeyin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma gelmesi; bir kelimenin genel bir anlamdan özel bir anlama geçişi: ET. oğlan, erkek ve kız dahil «Çocuk, evlât», urı oğlan «erkek çocuk», kız oğlan «kız çocuk»; oğlan TT. «erkek çocuk»; ET. tawar «her türlü mal, mülk, eşya», TT. davar «büyük baş hayvan»; ET. alkış «övmek, kutlama, medih, dua, takdis», TT. alkış «el çırparak alkışlamak»; ET. uçuz «kolay, değeri olmayan, değersiz», TT. ucuz «para değeri az olan»; ET. tünemek «geceyi geçirmek, gecelemek», TT. tünemek «yalnız kuşlar ve evcil kanatlı hayvanlar için kümeste veya tünekte gecelemek», ET. tünük «karanlık yer, hapisane», TT. tünük «evcil kanatlı hayvanların içinde tünedikleri kümesi; kuşların üzerinde tünedikleri dal veya sırık»; ET, EAT. konmak «yer tutmak, yerleşmek, gecelemek, bir yerde kalmak», TT. yalnız kuşlar için «konmak»; pencereye kuş kondu vb.; başlamak «başlamak, baş olmak» TT. «başlamak»; ET. yaş, «taze, yeşil, genç», TT. yaş

«ıslak» vb. EAT. dirlik «hayat», TT. «geçim, yaşayış düzeni, huzur»: Evde dirliği düzeni yerindedir. Aile hayatında dirliği bozuldu vb.

ANLAM GENİŞLEMESİ

1949 : (extentionsemantique) Bir kelimenin anlamı dar iken az çok genel bir dereceye çıkması: terkos, salatalık gibi.

Vecihe HATİPOĞLU : (Fr. extension sémantique, évolution sémantique; ing. semantic extension, semantic évolution; Alm. Bedeutungsverbreitung, Bedeutungserweiterung) Dar bir anlamda kullanılan bazı sözcüklerdeki anlamın zamanla, ilgili kavramlara yayılması: Terkos (bir göl adından anlam genişlemesiyle musluk suyu anlamının doğması), baş (kafa anlamından anlam genişlemesiyle her meslek ve kuruluştaki üst aşama anlamının doğması), ödül (güreş ve benzeri yarışmalarda verilen armağan anlamından bütün teşvik edici hediyelerde kullanılması gibi).

Berke VARDAR : (Alm. Bedeutungsverbreitung, Fr. extension sémantique, ing. semantic extension) Anlamlı bir birimin daha geniş bir kapsam içermeye başlaması; dar bir anlamdan geniş bir anlama geçiş sonucu gerçekleşen değişim. Örneğin bilim dalı sözündeki dal, anlam genişlemesi sonucu bu kullanımda yer alır.

Ahmet TOPALOĞLU : (Fr. extension sémantique; karşıtı ANLAM DARALMASI). Bir varlığın bir türünü veya bir bölümünü anlatan, kullanılış alanları dar olan şeyleri gösteren kelimelerin zamanla o varlığın bütünün, bütün türlerini anlatır duruma gelmesi. Türkçe dal kelimesinin dilde alıntı kelime olarak kullanılan brans'ın anlamını ifade eder hale gelmesi; *yıldız* kelimesinin yabancı dillerinin etkisiyle (ing. Star) “herkesçe sevilen, beğenilen, mesleğinde çok parlayan sinema sanatçısı” anlamında da kullanılması gibi.

Nurettin KOÇ : (Alm. Bedeutungsverbreitung, Bedeutungserweiterung; Fr. extension sémantique; ing. semantic extension) Bir sözcüğün taşıdığı dar anlamı aşarak genel anlama kayması. Sözcüğün, bir nesnenin yalnızca bir türünü anlatırken, bütün türlerini kapsar duruma gelmesi. *Ödül* sözcüğü, eskiden yalnızca güreşi kazananlara verilen armağan anlamına gelirken, bugün bütün armağanlar için kullanılmaktadır.

Mehmet HENGİRMEN : (ing. semantic extension; Alm. Bedeutungsverbreitung, Bedeutungserweiterung; Fr. extension sémantique) Bir kavramı gösteren sözcüğün yeni kavramlar kazanması, böylelikle kavram alanının genişlemesi.

Anlam genişlemesi, anlam daralmasının tamamen tersi niteliğindedir. Bir sözcük bir kavramın bir bölümünü ya da türünü gösterirken, zamanla kavramın bütünü ve benzer türlerini gösterir duruma gelebilir. Türkiye'de ilk çıkan kağıt mendile marka olarak selpak adı verilmiştir. Halk bu adı benimsemiş, daha sonra çıkan bütün kâğıt mendiller için selpak adı kullanılmıştır. Böylece selpak sözcüğü bir marka adı iken bütün kağıt mendillerin genel adı durumuna gelmiştir. Aynı durum vinlex sözcüğünde de görülür. Türkiye'de ilk üretilen muşambalardan birinin markası olarak kullanılan vinlex sözcüğü, daha sonra benzer muşamba türlerinin genel adı haline gelmiştir. Ankara'da kentin merkezi bir yerine yapılan Kızılay binası, daha sonra bu semtin genel adı olarak kullanılmıştır. Suların hareketini anlatan dalga sözcüğü zamanla ses dalgaları, radyo dalgaları gibi kavramları yansıtan fizik terimi haline gelmiştir. Ayrıca bkz. genelleşme. Krş. anlam daralması.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Bedeutungsverbreitung; Bedeutungserweiterung; Fr. extension sémantique; Ing. semantic extension) Anlam kapsamı dar olan bir kelimenin zamanla ilgili bulunduğu kavram

alanı içinde yayılarak daha geniş, daha genel bir anlam kazanması olayı: Alan sözü başlangıçta yalnız “orman içindeki düz ağaçsız yer” anlamında iken sonradan anlam genişlemesi ile TT.’de “bölge, branş, bilim kolu” anlamlarını da kazanmıştır. Kültür kelimesi (Lât cultura) aslında «ekilmeye hazır toprak, tarla» anlamını verirken, zamanla «verim, birikim» kavramındaki anlam sınırının çok genişlemesi ile «yüzyıllar boyunca elde edilen maddî ve manevî değerler bütünü yani kültür» olmuştur. Ödül < EAT. (öndül > öğdül) yalnız Anadolu ağızlarında «güreşte kazananlara verilen armağan, mükâfat» anlamıyla kullanılırken, standart Türkçede her yarışmada kazananlara verilen «armağan, mükâfat» anlamını kazanmıştır. Terkos'un bir göl adından «musluk suyu», frijiderin bir şahıs adından «belirli bir buz dolabı markasına» oradan genelleşerek «buzdolabı» anlamlarına geçişi de böyledir.

BAĞLAÇ

1949

: (Rabıt edatı, Conjonction) İki kelime veya cümlelerin arasındaki ortaklık, beraberlik, ikircillik, karşılık gibi ilgileri anlatarak onları birbirine bağlayan edat. Fakat KARŞINLIK BAĞLACI (Conj. adversative), Hattâ PEKİTME BAĞLACI (C. asséverative) Ve KOŞAÇLIK BAĞLACI (C. copulative), ya... ya ÇATALLI BAĞLAÇ (C. disjonctive) dir. Bunlardan başka SIRADAŞLIK ve UYRUM bağlaçları (C. De coordination et C. Desubordination) da vardır.

Vecihe HATİPOĞLU

: (Osm. rabıt; Fr. conjonction; İng. conjunction; Alm. Konjunktion, Bindewort) (Derl. bağ, bağlama) Eş görevli sözcükleri veya tümceleri birbirine bağlayan sözcük: ve, veya, veyahut, ile, bile, fakat, çünkü, madem, ya... ya, gerek... gerek, ne... ne, hem de, ya da, ki vb.

Berke VARDAR

: (Alm. Konjunktion, Bindewort, Fr. conjonction, Ing. conjunction). Bir tümcede işlev açısından iki sözcüğü, iki sözcük

öbeğini ya da hem aynı türden, hem de ayrı işlevli iki tümceyi birbirine bağlayan biçim birim. Biçim açısından bağlaçlar, yalın (ve, de, ile...), türemiş (örneğin, kısacası, gerçekten...), bileşik (öyleyse, yoksa, nitekim...) ve öbekleşmiş (bunun için, gel gelelim, ne var ki...) bağlaçlar olarak bölümlenir.

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. edât-ı rabt, rabıt; Fr. conjonction). Tek başına anlamı olmayan, ancak eş görevli kelimeleri, kelime öbeklerini veya cümleleri birbirine bağlamaya yarayan kelime türü. Ör. ve, veya, ile, bile, fakat, çünkü, ya...ya, gerek... gerek, hem de, ya da. Krş. BAĞIMLI KELİME.

Nurettin KOÇ : (Alm. Konjunktion, Bindewort; Fr. conjonction; İng. conjunction) Eş görevli sözcükleri, sözcük öbeklerini ya da tümceleri birbirine bağlayan sözcük:

ve, ama, de, ile, ne var ki, gel gör ki, ister ... ister

Türkçede bağlaç ya da bağlaç gibi kullanılan sözcük ve sözcük öbeği oldukça çoktur. Bunlardan bir bölümü Arapça ve Farsçadan geçmedir. Eskiden bağlaçların tümüne yakını yabancı kökenliyen, bugün bunların çok büyük bir bölümünün yerini Türkçe bağlaçlar almıştır. Bağlaçlar, bağlama görevinin yanı sıra, tümceye **koşul, karşıtlık, eşitlik, birliktelik, abartma, şaşkınlık, neden-sonuç, zaman** vb. anlamlar da katar.

Bağlaçlar, yapı bakımından beşe ayrılır:

1. Yalın bağlaç:

ve, de, ki, bile, eğer, ile...

2. Türemiş bağlaç:

üstelik, ancak, açıkçası, kısacası, böylece, anlaşılan...

3. Bileşik bağlaç:

öyleki, veyahut, veya, halbuki, yoksa...

4. Öbekleşmiş bağlaç:

ya da, hem de, bundan dolayı, bunun üzerine, başka bir deyişle, ne de olsa...

5. Yinelenmiş bağlaç:

ne...ne, hem...hem, ya...ya, ister...ister, gerek...gerek, olsun...olsun.

Mehmet HENGİRMEN : (İng. conjunction; Alm. Konjunktion, Bindewort; Fr. conjonction) Eş görevli sözcükleri, sözcük öbeklerini ve cümleleri birbirine çeşitli anlam ve görev ilişkileri kurarak bağlayan sözcük. Türkçenin yapısı genellikle kısa cümlelerle anlatıma uygundur. Bu nedenle bağlaç olarak kullanılan sözcüklerin sayıları sınırlıdır. Bağlaç olarak en çok kullanılan sözcükler şunlardır: ve, ama, çünkü, ya da, fakat, eğer, veya, lâkin, oysa, yahut, ancak, oysaki, veyahut, yalnız, halbuki... gibi. Bağlaçlar, yapı ve biçim bakımından değişik özellikler gösterir. Bu özelliklere göre bağlaçlar şu bölümlere ayrılır:

Yalın Bağlaç: e, ile, de, dahi, ama, bile, eğer, lâkin, yani, meğer, hem ... gibi.

Türemiş Bağlaç: üstelik yalnız, ancak, örneğin, gerçekten, açıkçası, kısacası... gibi.

Bileşik Bağlaç: öyleyse, oysa, neyse, kimbilir, yoksa, veyahut, meğerse, nitekim... gibi.

Öbekleşmiş Bağlaç: oysaki, halbuki, sanki, söyle ki, yeter ki, demek ki, madem ki, farzet ki, tut ki, şu var ki, nerde kaldı ki, ne var ki, değil mi ki..., bunun için, bundan dolayı, bu yüzden, bu bakımdan, buna göre, görünüşe göre, o halde, şu halde, bundan başka, senin anlayacağın, sözün kısası, bununla birlikte... ***gibi.***

Yinelenen Bağlaçlar: ne....ne, hem....hem, gerek gerek, ya....ya, olsun olsun, ama....ama, kâh....kâh, ister....ister gibi.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Konjunktion, Bindewort; Fr. conjunction; Ing.

conjunction; Osm. rabıt) Söz içinde birden çok kelimeyi kelime grubunu veya cümleyi birbirine bağlayarak aralarında çeşitli yönlerden ilgiler kuran görevli kelimelerdir. Bazı bağlaçlar, bağladıkları öğelerden önce veya sonra iki kelime veya yargıdan önce veya sonra tekrarlanarak da kullanılırlar: ile, ve, de, hem... hem, ne...ne, de...de, gerek...gerekse, olsun...olsun; ya, yahut, ya da, veya, ya...ya, mi...mi, ister...ister; ama, fakat, lâkin, yalnız, ancak, bununla birlikte, şu var ki, yine de, bir...bir, kimi...kimi, bazan...bazan, gâh...gâh; hattâ, bile, üstelik, yani, demek ki, öyle ki, başka bir deyimle; ki, kim; gerçekten, nitekim, halbuki, oysa; çünkü, zira; buna göre, bundan dolayı, bu sebeple, bunun üzerine, bunun için, öyleyse; taki, diye; eğer, şayet, yoksa, illâ, o takdirde; aksi halde, vb. örnekler: Biz de güçsüzüz ama iyimseriz (Kemal Tahir, Yol Ayrımı, s. 235). Arkası bana dönük olduğu için göremem, ama o budala gülme hep dudağındadır (S.F. Abasıyanık, Bütün Eserleri 2, s. 232). Ya devlet başa ya kuzgun leşe; Anlayışlı fakat hazırlıksız bir kimse; Hem kel hem fodul. Ya anlat yahut da yazılı olarak getir. Demek ki, senin anlattığın kadarından da fazlaymış. Teşrinler geldi, lüfer mevsimi başlayacak yahut nisandayız. Boğaz sırtlarında erguvanlar açmıştır diye düşünmek, yaşadığımız anı efsaneleştirmeye yetiştir (A.H. Tanpınar, Beş Şehir, s. 145) vb.

BİLİM DİLİ

1949

: Bak. Dil. (Bir insan topluluğu içinde kullanılan sözlü dillik yollarının bütünü (Bak. Dillik). Diller türlü bakımlardan sınıflanır. Yaygınlık ve nitelik bakımından: KAMU DİLLERİ (L. Communes), ÖZEL DİLLER (L. Spéciales), GİZLİ DİL (L. secrète), RESMÎ DİL (L. officielle), UYGARLIK DİLLERİ (L. de civilisation), GENEL DİL (L. générale), DÜNYA DİLİ (L. mondiale), aynı dilin türlü halleri bakımından: KONUŞULAN DİL (L. courante ou parlée), HALK veya KONUŞMA DİLİ (L.

vulgarie ou populaire), TEKLİFSİZ DİL (L. familière), AŞAĞILIK DİL (L. triviale), **BİLİM DİLİ** (L. savante), MESLEK DİLİ (L. de profession), SINIF DİLİ (Standesprache Alm.), EDEBİYAT DİLİ (L. littéraire), DİPLOMATİK DİL (L. diplomatique), ŞİİR DİLİ (L. poétique), TEKNİK DİLİ (L. technique), Kullanış bakımından YAŞAYAN DİL (L. vivante), AŞNI DİL (L. archaïque), ÖLÜ DİL (L. morte), aralık bakımından: ARI DİL (L. pure), KARMA DİL (L. mixte); doğuş bakımından: DOĞAL DİL (L. naturelle), YAPMA DİL (L. artificielle), EVRENSEL veya ULUSLARARASI DİL (L. universelle ou internationale), FİLOZOF İŞİ DİL (Langue philosophique) ; konuşana olan yakınlığı bakımından: ANA DİLİ (L. Maternelle), ULUSAL DİL (L. nationale), BENİMSEK DİL (L. adoptée), YABANCI DİL (L. étrangère) gibi sınıfları vardır. Diller bir de aralarındaki kuruluş farkları bakımından sınıflara ayrılırlar. Fikrin türlü öğelerini (Fr. de la maison gibi) ayrı ayrı kelimelerle veya (evin gibi) tek kelime ile anlattıklarına göre: ÇÖ-ZÜMLÜ DİLLER (L. analytiques) ve BİREŞİMLİ DİLLER (L. synthétique), cümle öğelerinin sırası değişip değişemediğine göre: DEĞİŞİR SIRALI DİLLER (L. transpositives ou inverses) ve DEĞİŞMEZ SIRALI DİLLER (L. analogues); öğelerini düzenledikleri tarza göre: AYRILI DİLLER (L. isolantes), YANDAŞLAYICI DİLLER (L. juxtaposantes), GÖVDELEYİCİ, TOPARLAMALI, KAPSAMALI, TOPTAN ANLATIMLI veya ÇOK BİREŞİMLİ DİLLER (Incorporantes, Agglomérantes, Encapsulantes, Holophrastiques ou Polysynthétiques), BİTİŞİMLİ DİLLER (L. agglutinantes), TANELİ DİLLER (L. atomiques), MALGAMALI DİLLER (L. amalgamantes), KAYNAŞMALI DİLLER (L. fusionnelles) ; bükünlü olup olmadıklarına göre: BÜKÜNLÜ veya ŞEKİLLEMELİ DİLLER (L. flexionnelles, formatives ou à mots proprement dits), ve ŞEKİLLEMESİZ DİLLER (L. nonformatives ou a mots

apparents, à mots-phrases); aralarındaki hısımlığa göre: ANA DİLLER (Langues-mères), KARDEŞ DİLLER (Langues-soeurs), KAYNAK DİLLER (L. communes), İLCEL DİLLER(L. primitives), TÜREME DİLLER (L. dérivées).

Vecihe HATİPOĞLU : (Osm. ilmi lisan; Fr. langue savante; İng. learned language; Alm. Gelehrtensprache) (Derl. bilgin dili, bilimsel dil) Bilim dallarında belirli terimlerle kullanılan dil: Meteoroloji dili, kimya sanayi dili, tıp dili vb.

Berke VARDAR : (Alm. Wissenschaftssprache, Fr. langage scientifique, İng. scientific language). Bir bilim dalına özgü terimlerin oluşturduğu üstdil (Ör. hukuk dili, kimya dili, vb.).

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. lisân-ı ilmî, Fr. langue scientifique, langue savante) Çeşitli ilim dallarında o ilmin gerektirdiği terimlerle kullanılan dil. Ör. hukuk dili, tıp dili, felsefe dili: Krş. DİL.

Nurettin KOÇ : (Alm. Sprache der Wissenchaft, Gelehrtensprache; Fr. langue savante, langue scientifique; ing. scientific language) Bilim dallarına özgü dil: hukuk dili, tıp dili, kimya dili...

Mehmet HENGİRMEN : (ing. learned language, scientific language; Alm. Gelehrtensprache, Wissenschaftssprache; Fr. langue savante, langage scientifique) Günlük dilin, belirli bir bilim dalında, o dalın terimleriyle kullanılan biçimi: tıp dili, hekim dili, hukuk dili...vb.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. sprache der Wissenschaft; Fr. langage scientifique; Ing. scientific language; Osm. lisan-ı ilmî). Bir bilim dalına mensup kişiler tarafından kullanılan ve içinde o bilim dalıyla ilgili terim ve deyimlerin bulunduğu dil: astronomi dili, hukuk dili, tıp dili, felsefe dili, teknoloji dili birer bilim dilleridir.

CİNS

1949 : Birçok dillerde isimler erkek (ERİL, Masculin), dişi (DİŞİL, Feminin) ve TARAFSIZ (Neutre) sayılır; ona göre ayrı ayrı şekillerde çekimlenir. GRAMATİKAL veya ŞEKİLCE CİNS (Genre grammatical ou formel) adını alan bu sınıflamadan başka, bazı dillerde CANLI CİNS (Genre anime) ve CANSIZ CİNS (Genre inanime) diye bir ayırma daha vardır. Hem eril hem dişi olarak kullanılan (Fr. un enfant, une enfant gibi) isimler ORTAK CİNS (Genre commun) sayıldıkları gibi, erkekliği veya dişiliği düşünülmeden gelişi güzel eril veya dişi (Fr. le rat, la souris gibi) isimlerle anılan varlıklar da vardır. Bu çeşit eril veya dişi kelimeler KAPSAR CİNS (Genre epicene) i meydana getirirler.

Vecihe HATİPOĞLU : (Osm. cins, keyfiyet; Fr. genre; İng. gender; Alm. Geschlecht, Genus) (Derl. nitelik, dişi-eril) Bazı dillerde sözcüklerin dişilik, erkeklik veya yansızlık bakımlarından gösterdikleri farklılaşma: Fransızcada la table (dişi), le livre (eril) ; Almancada die Tür (dişi), der Stuhl (eril), das Fenster (yansız); Arapçada kâtibe (dişi), kâtib (eril), müdire (dişi), müdür (eril), muallime (dişi), muallim (eril) vb.

Berke VARDAR : (Alm. Genus, Fr. genre, İng. gender). Kimi dillerde eril, dişi ya da yansız olma özelliğini gösteren dilbilgisi ulamı. Dilbilgisel ya da biçimsel nitelikli olan cins anlamsal ölçütlerle tanımlanmaz, bir başka deyişle doğal cins ayrımına uymaz; çünkü doğal cinsle saymaca cins bu ulamda iç içedir. Kimi diller eril/dişi/yansız cinsler dışında canlı/cansız cinsler de ayırt eder.

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. keyfiyet; Fr. genre). Bazı dillerde kelimelerin erillik, dişillik veya yansızlık bakımlarından gösterdikleri farklılaşmayı anlatan dil bilgisi kategorisi. DİŞİL, ERİL ve YANSIZ olmak üzere üç çeşidi vardır.

Nurettin KOÇ : (Alm. Genus; Fr. genre; Ing. gender) Kimi dillerde sözcüklerin eril, dişil ve yansız oluşlarına göre farklılaşması.

eril : müdür, kâtip, Ulvi, Hayri...

dişil : müdire, kâtibe, Ulviye, Hayriye...

Mehmet HENGİRMEN : Bkz. cinsiyet. (Bazı dillerde bulunan ve artikel, ek gibi işaretlerle belirtilen, nesnelerin, kavramların... vb.nin taşıdığı ve gerçek cinsiyet ile tarihsel bir bağlantısı bulunduğu inanılan eril, dişil ve(ya) yansız olma özelliğine dayanan dilbilgisel kategori. Özellikle kişi adlarının gerçek cinsiyetle bağlantıları çok belirgindir. Örneğin İngilizcede 3. tekil kişide erillik (*he*), dişillik (*she*) ve yansızlık (*it*) gerçek cinsiyetle tam olarak örtüşür. Diğer sözcük türlerinde dilbilgisel cinsiyet ile gerçek cinsiyet ayrımları arasındaki bağ çoğunlukla mantıksızdır. Örneğin Fransızcada *kapıyı* dişil (*la porte*), *kitabı* eril (*le livre*) görmenin herhangi bir mantıklı açıklaması olamaz.

Türkçede dilbilgisel cinsiyet bulunmamaktadır, *horoz-tavuk*, *koç-koyun*, *inek-öküz* gibi özellikle hayvanlar için söz konusu olan cinsiyet ayrımları ise İngilizce, Almanca, Fransızca dillerinde olduğu gibi dilbilgisel değil sözlükseldir, çünkü cinsiyet ayrımı ayrı sözcük kullanma ile yansıtılmaktadır.

Zeynep KORKMAZ : Bk. Cinsiyet (Alm. Genus; Fr. genre; Ing. gender; Osm. cinsiyyet, keyfiyyet) Bazı dillerde kelimelerin gramer bakımından erkeklik, dişilik veya yansızlık özelliği taşıması. Alm. Der Tisch “masa” erkek kelime, die tasche çanta diş kelime, das Buch kitap da yansız kelime türündendir. İslav dillerinden geçme +ça, +çe eki de eklendiği kelimeye dişilik gösteren bir ektir: kral/kraliçe, tanrı, tanrıça, ilahe gibi. Dilimizde erkeklik, dişilik ve yansızlık gösteren bir gramer kategorisi yoktur; katip /katibe, muallim/muallime, müdür/müdire gibi örnekler Arapçadan geçmedir.

ÇATI

1949 : (Bina, Voix) Özne ve nesne bakımından bir fiilin niteliği. Öznesiz kullanılan bir fiil için "Çatısı öznesiz" nesnesiz kullanılmıyan bir fiil için aldığı nesnenin haline göre "Çatısı -i nesneli, -e nesneli bir fiil" denir. Bak. Fiil.

Vecihe HATİPOĞLU : (Osm. bina; Fr. voix; voice; Alm. diathesis) Özne veya nesne durumlarına göre, belirli çatı eklerinin eylem kök veya gövdelerine getirilmesiyle meydana gelen türev: Sevin- (sev-in-), sevil- (sev-il-), seviş- (sev-iş-), sevdır-(sev-dir-), sevindir- (sev-in-dir-), sevdirt- (sev-dir-t-) vb.

Berke VARDAR : (Alm. Diathese, Genus Verbi, Fr. voix, İng. voice). Öznenin eylemi yapmasına, eylemin etkisi altında kalmasına ya da belli biçimde onunla ilgili olmasına göre eylemin sunduğu durum; buna ilişkin dilbilgisi ulamı. Çatı, özneye nesne bağıntısına ilişkin bir ulamdır. Geleneksel dilbilgisinde yüklem eyleme katılanlarla kurduğu bağıntıları belirtmek için iki ya da daha çok biçim bulundurduğunda çatıdan söz edilir. Genellikle, eylemin söz konusu çeşitli değerlerini belirtmek için özel çekim ya da çatı ekleri kullanılır. Türkçe’de çatılarına göre eylemler etken, edilgeni dönüşlü, işteş, ettirgen türlerine ayrılabilir. Başka sınıflandırmalar da vardır.

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. bina; Fr. voix) Öznenin yüklem belirtiği işi yapmasına, bu işin etkisi altında kalmasına veya bunlar dışında onunla belli biçimlerde ilgili olmasına göre, belirli çatı eklerinin fiil kök ve gövdelerine getirilmesiyle oluşturulan türev. Türkçe’de fiiller çatılarına göre şu şekilde sınıflandırılır: DÖNÜŞLÜ (döv-ü-n-mek, giy-i-n-mek), EDİLGİN (döv-ü-l-mek, yap-ı-l-mak), ETKEN (kır-mak, çık-mak), ETTİRGEN (döv-dür-mek, döv-dür-ü-l-mek), İŞTAŞ (gül-üş-mek, döv-üş-mek), OLDURGAN (konuş-tur-mak, akıllan-dır-mak).

Nurettin KOÇ : (Alm. Diathesis, Genus; Fr. voix; İng. voice) Özne ya da nesne durumlarına göre eylemin kök ve gövdesinde meydana getirilen yapı değişikliği.

Türkçe'de beş eylem çatısı vardır:

- Etken eylem,
- Edilgen eylem,
- Dönüşlü eylem,
- İşteş eylem,
- Ettirgen eylem.

Mehmet HENGİRMEN : (İng. voice; Alm. Diathesis, Genus verbi, Fr. voix) Eylemlerin özne ve nesne ile arasında çeşitli açılardan ortaya çıkan bağa göre taşıdığı dilbilgisel özelliklerin genel adı. Eylemler nesne açısından geçişli veya geçişsiz çatıda, öznenin cümlede söylenip söylenmemesine göre etken veya edilgen çatıda ve mantıksal öznelerin sayısına bağlı olarak işteş ve ettirgen çatıda olur.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Diathesis; Fr. voix; İng. voice; Osm. bina, fiil binası) Fiil kök ve gövdesinin sözlük anlamında herhangi bir değişikliğe uğramadan fiilden fiil yapan belirli bazı eklerle genişletilerek cümledeki özne ve nesne ile olan bağlantısında uğradığı durum değişikliği; fiilin anlam değişikliği göstermeyen ancak özne ve nesneye hükmeden şekil değişikliği.

Çatılar, türlerine aldıkları eklerle ve işlevlerine göre kendi içlerinde etken çatı (yalın çatı), edilgen çatı, meçhul çatı, dönüşlü çatı, işteş çatı, ettirgen çatı diye sınıflandırılır.

DEYİM

1949 : (locution) Belli bir anlama gelmek üzere iki veya ikiden artık kelimededen meydana gelmiş söz öbeği. Bak. Artlaç deyimi, Bağlaç d. Fiil d. isim d. Önleç d. Ulaç d. Zarf d.

Vecihe HATİPOĞLU : (Osm. tabir; Fr.; İng. locution, idiom; Alm. Ausdruck, Redensart) Anlatım gücünü artırmak için, gerçek anlamı dışına kayan, bazı sözcükleri değişmediği halde bazıları değişip çekimlenebilen kalıplaşmış birden çok sözcük: göze girmek, gözden düşmek, kulağı delik, eli açık, tepesi atmak, gönül almak, göze gelmek, dile düşmek, küplere binmek, balık kavağa çıktığı zaman, elden düşme vb.

Berke VARDAR : (Alm. Ausdruck, Redensart, Fr. locution, ing. locution, formula). Bir tür sözlüksel birim oluşturan anlambirim toplaması; genellikle öz anlamından az çok ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış söz (örn. küplere binmek).

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. ta'bir; Fr. locution) Çekici bir anlatım özelliği taşıyan, genellikle gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış kelime öbeği. Ör. abayı yakmak, damarına basmak, kılı kırk yarmak, çantada keklik, iki arada bir derede, yere bakan yürek yakan, ateş pahasına, ye kürküm ye, ağzından yel alsın, kulakları çınlasın, ne günlere kaldık, laf aramızda.

Nurettin KOÇ : (Alm. Ausdruck, Redensart; Fr. locution, idiom; İng. locution, formula, idion) Gerçek anlamı dışına kayan kalıplaşmış söz:

<i>acı çekmek</i>	<i>baba adam</i>
<i>gönlü çekmek</i>	<i>bir içim su</i>

Kalıplaşma, deyimi oluşturan sözcüklerin yerini değiştirmeye izin vermeyecek biçimde olur.

Deyim de, kalıplaşma ürünü olan bileşik sözcük gibi, değişik yapılarda görülür. Bu yapılanma sözcük öbeklerine bağlıdır:

1. Eylem öbeğinden deyim:

adam etmek *adı kalmak*
başını dinlemek *başvurmak*

2. Ad öbeğinden deyim:

baş köşe *ağzı bozuk*
demir leblebi *ağzı dili yok*
açık oturum *eli açık*
sivri akıllı *gönlü tok*
baba ocağı *Atlanın günü*
dağ başı *anasının gözü*
başına buyruk *devede kulak*

Örneklerden de anlaşılacağı gibi, ad öbeğinden deyimler, eksiz ad ve önad tamlaması, belirtisiz ad tamlaması, iyelikli ad tamlaması, belirtili ad tamlaması, yönelmeli tamlama, kalmalı tamlama ve çıkmalı tamlama biçimlerinde kurulmaktadır.

3. İlgeç öbeğinden deyim:

Allah için *dışine göre*
arı kovarı gibi *dünya gözüyle*

4. Tümce biçiminde deyim:

İşin içinde iş var.
Sağlam ayakkabı değil.
İğne atsan yere düşmez.

Mehmet HENGİRMEN : (İng. locution, idion, formula, Alm. Ausdruck, Redensart; Fr. locution, expression) Genellikle gerçek anlamının dışında kullanılan, anlatımı daha güzel ve etkili yapan, toplum tarafından ortak olarak benimsenen kalıplaşmış söz.

Göze girmek; süt dökmüş kedi gibi; delik büyük, yama küçük; tepesi atmak; Tencere yuvarlanmış, kapağını bulmuş; sütü bozuk; akıllı uslu; çıbanbaşı; akşamcı; bacaksız; -Adın ne?- Mülâyim

Ağa. - Sert olsan ne halt edersin?; Deveye "boynun eğri" demişler, "Nerem doğru ki?" demiş... örneklerinde görüldüğü gibi deyimler anlamca ve biçimce çeşitlilik gösterir. Deyimler, bir toplumun kültürünü, tarihini, ortak dil zevkini yansıtmaları bakımından son derece önemlidir. Türkçe, deyimler yönünden oldukça zengin bir dildir. Deyimlerin çokluğu, Türkçeye ayrı bir güzellik ve anlatım gücü kazandırır.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Ausdruck, Redensart; Fr. locution; İng. locution, idiom; Osm. tâbir) Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime veya kelime grubu: Abayı yakmak, aşağıdan almak, bağrına taş basmak, buluttan nem kapmak, çileden çıkmak, dalga geçmek, el ele vermek, karşı gelmek, mercimeği fırına vermek, nalları dikmek, saman altından su yürütmek, üç buçuk atmak, yasak savmak, yüzgöz olmak, zılgıt vermek vb.

DİL

1949 :Bir insan topluluğu içinde kullanılan sözlü dillik yollarının bütünü (Bak. Dillik). Diller türlü bakımlardan sınıflanır. Yaygınlık ve nitelik bakımından: KAMU DİLLERİ (L. Communes), ÖZEL DİLLER (L. Spéciales), GİZLİ DİL (L. secrète), RESMÎ DİL (L. officielle), UYGARLIK DİLLERİ (L. de civilisation), GENEL DİL (L. générale), DÜNYA DİLİ (L. mondiale), aynı dilin türlü halleri bakımından: KONUŞULAN DİL (L. courante ou parlée), HALK veya KONUŞMA DİLİ (L. vulgare ou populaire), TEKLİFSİZ DİL (L. familière), AŞAĞILIK DİL (L. triviale), BİLİM DİLİ (L. savante), MESLEK DİLİ (L. de profession), SINIF DİLİ (Standesprache Alm.), EDEBİYAT DİLİ (L. littéraire), DİPLOMATİK DİL (L. diplomatique), ŞİİR DİLİ (L. poétique), TEKNİK DİLİ (L. technique), Kullanış bakımından YAŞAYAN DİL (L. vivante),

AŞNI DİL (L. archaïque), ÖLÜ DİL (L. morte), arılık bakımından: ARI DİL (L. pure), KARMA DİL (L. mixte); doğuş bakımından: DOĞAL DİL (L. naturelle), YAPMA DİL (L. artificielle), EVRENSEL veya ULUSLARARASI DİL (L. universelle ou internationale), FİLOZOF İŞİ DİL (Langue philosophique) ; konuşana olan yakınlığı bakımından: ANA DİLİ (L. Maternelle), ULUSAL DİL (L. nationale), BENİMSEK DİL (L. adoptée), YABANCI DİL (L. étrangère) gibi sınıfları vardır. Diller bir de aralarındaki kuruluş farkları bakımından sınıflara ayrılırlar. Fikrin türlü öğelerini (Fr. de la maison gibi) ayrı ayrı kelimelerle veya (evin gibi) tek kelime ile anlattıklarına göre: ÇÖZÜMLÜ DİLLER (L. analytiques) ve BİREŞİMLİ DİLLER (L. synthétique), cümle öğelerinin sırası değişip değişmediğine göre: DEĞİŞİR SIRALI DİLLER (L. transpositives ou inverses) ve DEĞİŞMEZ SIRALI DİLLER (L. analogues); öğelerini düzenledikleri tarza göre: AYRILI DİLLER (L. isolantes), YANDAŞLAYICI DİLLER (L. juxtaposantes), GÖVDELEYİCİ, TOPARLAMALI, KAPSAMALI, TOPTAN ANLATIMLI veya ÇOK BİREŞİMLİ DİLLER (Incorporantes, Agglomérantes, Encapsulantes, Holophrastiques ou Polysynthétiques), BİTİŞİMLİ DİLLER (L. agglutinantes), TANELİ DİLLER (L. atomiques), MALGAMALI DİLLER (L. amalgamantes), KAYNAŞMALI DİLLER (L. fusionnelles) ; bükünlü olup olmadıklarına göre: BÜKÜNLÜ veya ŞEKİLLEMELİ DİLLER (L. flexionnelles, formatives ou à mots proprement dits), ve ŞEKİLLEMESİZ DİLLER (L. nonformatives ou à mots apparents, à mots-phrases); aralarındaki hısımlığa göre: ANA DİLLER (Langues-mères), KARDEŞ DİLLER (Langues-soeurs), KAYNAK DİLLER (L. communes), İLKEL DİLLER (L. primitives), TÜREME DİLLER (L. dérivées).

Vecihe HATİPOĞLU : (Osm. Lisan; Fr. langue; İng. language; Alm. sprache)
İnsanların duygu ve düşüncelerini bildirmek üzere sözcüklerle

veya gereçlerle yaptıkları anlaşma: Türkçe, Fransızca, İngilizce, Almanca veya işaret dili vb.

Berke VARDAR : (Alm. Sprache, Fr. langue, langage, İng. language) Belli bir insan topluluğuna özgü, çift eklemli sesli göstergeler dizgesi. F. de Saussure'ün yaptığı ve birçok dilbilimcinin benimsediği ayrıma göre, dilyetisinin toplumsal ürünü olan dil, bu yetinin bireylerce kullanılabilmesini (bak. söz) sağlayan ve toplumca benimsenmiş olan uzlaşım sal bir düzendir. Hem gösterenlerle gösterilenlerin birleşmesiyle oluşan bir dizge, hem de bu birleşimin ürünü olan göstergelerle bunları oluşturan ve bunların oluşturduğu öğelerin işleyiş kurallarını içeren bir düzendir. A. Martinet'nin ünlü tanımına göre "bir dil, insan deneyiminin, topluluktan topluluğa değişen biçimlerde, anlamsal bir içerikle sessel bir anlatım kapsayan birimlere, başka bir deyişle anlambirimlere ayrıştırılmasını sağlayan bir bildirişim aracıdır; bu sessel anlatım da, her dilde belli sayıda bulunan, öz nitelikleriyle karşılıklı bağıntıları bir dilden öbürüne değişen ayırıcı ve ardışık birimler, başka bir deyişle sesbirimler biçiminde eklem lenir." 2. Bildirişim sağlama aracı olarak kullanılan ve doğal diller dışında kalan her türlü göstergeler dizgesi, anlatım yöntemi (örn. sinema dili, arıların dili).

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. lisân; Fr. langue, language) Düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan faydalanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü, çok gelişmiş sistem. Diller yapı bakımından BÜKÜNLÜ, EKLEMELİ, TEK HECELİ olmak üzere üçe ayrılır. Çok çeşitli görünüm leri olan dil, içerdiği kelimeler, kullanıldığı alanlar vb. bakımından çeşitli tabakalara ayrılır. Buna göre dili HALK DİLİ, KONUŞMA DİLİ, YAZI DİLİ; BİLİM DİLİ, EDEBİ DİL, MEDENİYET DİLİ; MİLLİ DİL, ORTAK DİL, RESMİ DİL; ÖLÜ DİL, YAŞAYAN DİL; KARMA DİL, ÖZEL DİL, YAPMA

DİL; ANA DİL, ARACI DİL, ARI DİL şekillerinde sınıflan-
dırmak mümkündür.

Nurettin KOÇ

: (Alm. Sprache, Fr. langue, İng. language, Osm. lisan)

İnsanlar arasında sözlü iletişimi sağlayan göstergeler dizgesi İlk bakışta basit bir bildirişim aracı gibi görünen dil, dilsel topluluk oluşturması nedeniyle, aynı zamanda toplumsal, ruhsal, duygusal, kültürel içeriği de bulunan karmaşık bir dizgedir. Oluşturduğu dilsel topluluğun (bkz. dilsel topluluk) bütün özelliklerini, kültürünü, geçmişini taşır. Bunun içindir ki bir dili incelemek, aynı zamanda, o dili konuşan topluluğu incelemek anlamına gelir. Dil, bu nitelikleriyle, her türlü etkiye açık, durmadan değişen ve gelişen canlı bir varlıktır.

Dilde, büyük göçlere, nüfus hareketlerine, ekonomik durumlara, siyasal ve toplumsal koşullara, teknolojik gelişmelere bağlı olarak, şu değişiklikler gözlenebilir:

- Yeni sözcüklerle sözcük dağarcığı zenginleşir.
- Kimi sözcükler ölür, yerlerini başka sözcüklere bırakır.
- Kimi sözcükler anlam değiştirir.
- Kimi sözcükler, az çok biçim değiştirir.
- Ekler değişir ya da eklere değişik görevler yüklenir.
- Dilin ses yapısında önemli değişimler olur.
- Sözdizimde de az çok değişiklik başgösterir.

İnsan dili, İÖ'ki çağlardan başlayarak bilginlerin, düşünürlerin inceleme alanlarından biri olmuştur. Ne var ki, dili devrim yaratacak biçimde, yepyeni yöntemlerle ele alan, inceleyen, yeni bir dilbilimin doğmasına yol açan Ferdinand de Saussure'dür.

Saussure'e göre, dil şu niteliklere sahiptir:

- 1 *"Dilyetisinin birey dışında kalan toplumsal bölümüdür dil ve birey onu tek başına ne yaratabilir, ne de değiştirebilir. Dil, varlığını yalnızca topluluk üyeleri arasında yapılmış bir tür sözleşmeye borçludur."*

- 2 *"Sözden (dilin bireysel kullanımından) ayrı olan dil, ondan bağımsız biçimde incelenebilecek bir konudur. Ölü dilleri konuşmuyoruz artık, ama onların dilsel düzenini pekâla öğrenebiliriz." (...)*
- 3 *"Bir göstergeler dizisidir o. Bu dizgede önemli olan anlamla işitim (ses) imgesinin birleşimidir." (...)*

Bilginlerin dile bakış açıları ve doğal olarak dil anlayışları farklıdır. Örneğin dili sözcük düzeyinde gören Saussure'ün tersine, çağın en büyük dilbilimcisi sayılan Chomsky, dili tümce düzeyinde görmektedir:

"Bundan böyle bir **dil**'i her birinin sonlu sayıda öğeler kümesinden kurulu ve sonlu uzunlukta (*sonlu ya da sonsuz*) bir **tümceler kümesi** olarak ele alacağım. Sözlü ya da yazılı biçimiyle bütün doğal diller bu anlamda dildirler, çünkü her doğal dilin sonlu sayıda sesbirimi (*ya da abecesinde harfleri*) vardır ve tümce sayısının sonsuz olmasına karşılık her tümce bu sesbirimlerin (*ya da harflerin*) sonlu bir dizilişi olarak gösterilebilir."

Mehmet HENGİRMEN : (ing. language; Alm. Sprache; Fr. langue, langage, parole)

1. İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan ve sese, seslerin birlikteliğine, bu birlikteliklerin anlamlı olmasına ve anlamlı ses birliklerinin dizimine dayalı doğal araç.

2. Ferdinand de Saussure'ün yapısal dilbilim kuramında, dilin, bireysel kullanımından özgür olan, soyutlamadaki biçimi.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Sprache, Fr. langue, parole; İng. language)

İnsanlar arasında karşılıklı haberleşme aracı olarak kullanılan; duygu, düşünce ve isteklerin ses, şekil ve anlam bakımından her toplumun kendi değer yargılarına göre biçimlenmiş ortak kurallarının yardımı ile başkalarına aktarılmasını sağlayan, seslerden örülü çok yönlü ve gelişmiş bir sistem. Türkçe,

Almanca, Çince, İngilizce, Japonca gibi. Dünya üzerinde konuşulan diller, a) Köken, b) Yapı bakımından sınıflandırılmaktadır. Köken bakımından yapılan sınıflandırmada, bilinmeyen devirlerde aynı ana dile bağlanan bir köken akrabalığı söz konusudur. Hint-Avrupa, Hami-Sami, Fin-Ugur, Ural ve Altay dil aileleri bu temeldeki bir sınıflandırmaya dayanan dil aileleridir. Dünya dilleri yapı bakımından da tek heceli diller, (İsolierende Sprachen, isolating languages, monosyllabic languages.), eklemeli diller (agglutinierende Sprachen, agglutinative languages) ve çekimli diller (flek-tierende Sprachen, inflected languages) olmak üzere üçe ayrılır. Her dil taşıdığı söz hazinesine, kullanıldığı alanlara, yaşayıp yaşamadığına ve toplumun içinde onu kullanan kesimler açısından taşıdığı farklı özelliklere göre konuşma dili, yazı dili, halk dili, aydın dili, bilim dili, edebî dil, kültür dili, millî dil, ortak dil, resmi dil, yaşayan dil, ölü dil olarak da sınıflandırılabilir.

DİL BİLGİSİ

1949

: Bak. Gramer. (Bir dili meydana getiren ses, kelime yapılışı, kelime hazinesi, anlam değişimleri, cümle kuruluşu gibi öğeleri inceleyip kurallara bağlayan bilim. Bu tarif, daha çok dilbilgisi dediğimiz bahsin tarifidir; gramer deyince daha çok yalnız kelime yapılışı ve söz dizimi konularını alan bir bahis anlaşılır. Gramerler gösterdikleri özelliklere göre türlü adlarla anılırlar: Konu olarak aldığı dilin veya bir dil evresinin halini olduğu gibi kaydetmekle yetinen BETİMLİ GRAMER (Grammaire descriptive); bir dilin, doğru ve düzgüye uygun sayılan şekline göre yazılmış DÜZGÜ GRAMERİ (Gr. normatative) ; dili yanlış yönlerle sapmaktan korumak ve yanlışları düzeltmek iddiasında bulunan YÖNELTİCİ GRAMER (Gr. prescriptive); dilin ard arda gelişmelerini kaydeden TARİHSEL GRAMER (Gr. historique); ayrı bir dil üzerinde durmaksızın genel olarak dillerin ortak vasıflarını

belirten GENEL GRAMER (Gr. Generale); kelimelerin düzenlenişini ele alan DiZiLEME GRAMERİ (Gr. syntagmatique); kelimelerin düşüncedeki çağrışımlarını inceliyen ÇAĞRIŞIM GRAMERİ (Gr. associative); kelimeleri ses bakımından araştıran SESLİKLER GRAMERİ (Gr. phonologique).

Vecihe HATİPOĞLU: (Osm. sarf ü nahiv; Fr. grammaire; İng. grammar; Alm. Grammatik, Sprachlehre) Bir dili bütün ayrıntılarıyla inceleyip, kurallarını belirten bilim.

Berke VARDAR : (Alm. Grammatik, Fr. grammaire, İng. grammar) 1. Bir dilin işleyişini ve sunduğu düzeni ortaya koyan, özellikle de biçimbilimle sözdizimi kapsayan inceleme. Kimi dilbilgileri, biçimbilim düzleminde sözcük yapımını da kapsamına alır. 2. Dil-sel kullanımın kimi yönlerini kurala bağlamayı amaçlayan buyurucu ve kuralcı inceleme. Geleneksel dilbilgisi salt kuralcı bir daldır. 3. Üretici-dönüşümsel anlayışta, bir dilin konuşucu-dinleyicilerince geçerli sayılan tümceleri üretebilecek bir düzenek oluşturmak üzere dilbilimcinin kurduğu biçimsel dizge. 4. Konuşucu-dinleyicinin tümceleri üretmesini ve anlamasını sağlayan iç dizge ve bilgi; edinç.

Ahmet TOPALOĞLU: (Osm. ilm-i sarf ü nahv, ilm-i kavaid; Fr. grammaire) Bir dili ses, kelime yapısı, cümle kuruluşu bakımından inceleyen ve bunlarla ilgili kuralları ortaya koyan bilim. KARŞILAŞTIRMALI, TARİHİ ve TASVİRİ DİLBİLGİSİ gibi türleri vardır. Krş. biçim bilimi, ses bilgisi, söz dizimi, dil bilimi.

Nurettin KOÇ : (Alm. Grammatik; Fr. grammaire; İng. grammar) Dilin yapısını, işleyişini, ses düzenini belirleyen kurallar bütünü, dilbilimin bir dalı.

Dilbilgisinin inceleme konuları şunlardır:

- 1 Sözcük yapısı, sözcüklerin birbiriyle ilişkisi,
- 2 Sözdizimi,
- 3 Ses yapısı,
- 4 Anlam,
- 5 Sözbilim - söylem (rhétorique - discours).

İlk dilbilgisi kitabı, İÖ 5. yüzyılda yazılan ve Hintli dilbilgisi uzmanı Panini'ye ait olduğu bilinen kitaptır. Panini, tümceleri ve sözcükleri en küçük birimlerine ayırarak çözümlemiş, dilin derin yapısıyla yüzeysel yapısını araştırmıştır (bkz. derin yapı, yüzeysel yapı).

Mehmet HENGİRMEN: (ing. grammar; Alm. Grammatik, Sprachlehre; Fr. grammaire)

Dilin ses, anlam, dizim gibi yapılarını etkileşim içinde kendine özgü anlatım yolları kullanarak sunan düzenek, bu düzeneğe ait kurallar, düzenlemeler bütünü.

Zeynep KORKMAZ: Çeşitli düzeydeki okullarda Türkçenin ses, şekil ve cümle yapısı ile cümlenin öğeleri arasındaki anlam ilişkilerini öğreten bilgi dalı; bu bilgileri veren dersin ve kitapların adı.

DURAK

1949

: Bak. Durgu. (Söylemede kelimeler arasında yapılan duraklama ki yâ soluk alma ihtiyacıyla (SOLUK DURGUSU, Pause de souffle) ya ifadede bağlantı yerlerini göstermek üzere (GRAMATİKAL veya DİZİMSEL DURGU, P. Grammaticale ou syntaxique), ya düşünce zincirinin halkalarını ayırmak için (ANLAMLIK DURGU, P. de sens), ya da bir taylam (rythme) veya düzem (cadance) sağlamak amacıyla (TARTI DURGUSU veya DURAK, P. metrique ou Coupe) yapılır.

Vecihe HATİPOĞLU : (Fr.; İng. Pause; Alm. Pause, Ruhepunkt) Konuşmada, anlamın gerektirdiği şekilde, sözcükler arasındaki ses kesintisi: Peki / sonra ne oldu ?; Ne dersiniz / gide-lim mi ?.; E / ne yapalım? Kader, / elden ne gelir ? vb.

Berke VARDAR : (Alm. Pause, Fr. pause, İng. pause) Söz zincirinde, belli bir süre kapsayan kesinti. Kimi bağlamlarda durak bulunması ya da bulunmaması ayırıcı bir işlev yerine getirir.

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. tevakkuf; Fr. pause) Konuşmada, ayrıca hece vezniyle yazılan şiirlerde anlamın gerektirdiği şekilde kelimeler arasında meydana gelen ses kesintisi. Ör. Eh / ne yapalım? Dedim ya / gelmeyecek. Hayat bu / sıkıntılara katlanmak gerek. "Şu yalan dünyaya/ geldim geleli // Bir bağ dikip meyve / yitiremedim" (Karacaoğlan).

Nurettin KOÇ : (Alm., Fr., İng. pause) Sözlü iletişim sırasında, anlamın gereği olarak, sözcükler ya da sözcük öbekleri vb. arasında yapılan kısa kesinti:

E / sonra ne oldu?

Peki / saat dörtte orada olurum.

Cihan yıkılsa / emin ol / bu cephe sarsılmaz.

Mehmet HENGİRMEN : (İng. pause; Alm. Pause; Fr. pause) Konuşma sırasında anlam birimlerini birbirinden ayırmak için yapılan kısa duralama. Duraklar, duygu ve düşüncelerimizi en doğru ve etkin biçimde anlatmamıza yarar. Konuşma sırasında duraklar doğru olarak kullanılmadığı takdirde bazen önemli anlam kargaşaları ortaya çıkar:

Hırsız bakanın odasına girdi.

(Komiser, hırsız bakanın odasına girdi.)

Hırsız / bakanın odasına girdi.

Birinci cümlede özne gizlidir, hırsız sözcüğünden sonra durak verilmezse hırsız bakan gibi bir sıfat tamlaması oluşmakta, bakanın hırsız olduğu anlamı ortaya çıkmaktadır. Durak konusunda halk arasında kullanılan şu örnek de çok ilginçtir:

Oku baban gibi /eşek olma!

(Baban gibi oku, iyi adam ol, eşek olma.)

Oku / baban gibi eşek olma!

(Oku, baban gibi eşeğe benzeme!)

Örnek cümlelerde görüldüğü gibi duraklar yerinde kullanılmazsa, pek çok anlam kargaşasına neden olur. Yazı dilinde bu duraklar genellikle (,) işareti ile gösterilir. Ancak, konuşma dilinde bu görevi yalnızca duralamalar üstlenebilir. Konuşma sırasında anlam kargaşasını önleyen duraklar, anlamın daha etkin ve doğru olmasını da sağlar.

Eee / sonra ne oldu?

Peki / şimdi ne yapacağız?

Ne dersiniz dostlarım / bu işe girelim mi?

Yaşamak / ne güzel şey yaşamak!

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Pause, Ruhepunkt; Fr. pause; Osm. tevakkuf) 1. Konuşma sırasında bir düşünceden bir düşünceye, bir konudan başka bir konuya geçerken yapılan dereceli duraklama. Duraklama yazıda satırbaşı, konuşmada ton derecelenmesi ile belli edilir. 2. Kelimeler arasındaki anlamın gerekli kıldığı ses kesintisi: A! ne söyleyecektim? / unuttum işte. Bu gidişle /sen daha çok yıllar beklersin. Ee/ bu iş tamamlandı ya /artık / gönlünün dilediği yere gidebilirsin. Dur yolcu/Bilmeden gelip bastığın bu toprak /Bir devrin battığı yerdir;/ Eğil de kulak ver bu sessiz yığın/ Bir vatan kalbinin attığı yerdir (N.H. Onan, Dur Yolcu, Ant, s. 922). Nedendir de /kömür gözlüm nedendir/, Şu geceler / benim uyumadığım, / Yaman derler / ayrıldığın derdini/

Ayrılık derdine duyamadığım / (Karacaoğlan) vb. bk. ahenk durağı.

EK

1949 : (Lahika, Affixe) Bir kelimeye eklenerek ona yeni bir değer veya yeni bir görev veren öge. Bak. Önek, İçek, Sonek.

Vecihe HATİPOĞLU: (Osm. lahika; Fr. affixe; İng. affix; Alm. Affix) Sözcük türetmek veya sözcüğün görevini belirtmek için kullanılan biçim verici ses ya da sesler: Evci (ev-ci), evcil (ev-cil), evli (ev-li), evlenmek (ev-le-n-mek); eve (ev-e), evden (ev-den), evde (ev-de), evim (ev-im) vb.

Berke VARDAR: (Alm. Affix, Fr. affixe, İng. affix) Bir sözcükte kökün önüne, içine ya da sonuna katılarak onun anlamını, dilbilgisi değerini ya da işlevini değiştiren öge. Eklerin çeşitli dillerde üç türü ayırt edilir: Önekler, içekler ve sonekler. Türkçe'deki ekler arasında önek yoktur. İşlevleri açısından ekler yapım ve çekim ekleri olmak üzere ikiye ayrılır. Yapım ekleri sözcüğün niteliğini, çekim ekleri ise tümcedeki görevini belirler. Çekim eklerine takı adı da verilir. Bak. çekim eki, içek, önek, sonek, takı, yapım eki. Ek terimi, üretici dilbilgisinde zaman, kişi, sayı, görünüş gibi, öğeleri yeniden yazıma katılan bükünsel biçimbirimleri belirtir.

Ahmet TOPALOĞLU: (Osm. lahika; Fr. affixe). Yeni bir kelime türetmek veya cümle içinde kelimeler arasında ilişki kurmak için kök veya gövdelerin sonuna getirilen öge. Ekler işlevleri bakımından YAPIM ve ÇEKİM EKİ olmak üzere ikiye ayrılır. Ayrıca çeşitli dillere göre ÖN EK, İÇ EK ve SON EK şeklinde de sınıflandırılırlar. Türkçe'deki eklerin hepsi son ektir.

Nurettin KOÇ : (Alm. Affix; Fr. affixe; İng. affix) Bir sözcüğe eklenerek ona yeni bir anlam ya da yeni bir görev veren biçimbirim.

Ek; önek, içek ve son ek biçiminde sözcüğün başına, ortasına ve sonuna eklenebilir. Türkçede bu üç tür ekten yalnız sönek vardır.

Türkçe öğretmeni sınıfa girdi tümcesinde yer alan kök ve ekleri ayıralım:

Türk-çe öğret-men-i sınıf-a gir-di.

Bu eklerden *-çe* ve *-men*, diğer eklerden (*-i*, *-a*, *-di*) farklıdır. Çünkü *-çe* eki Türk sözcüğünün sonuna geliyor ve yeni bir sözcük yapıyor: *Türkçe*. Aynı biçimde, *-men* eki de öğretmek eyleminin *öğret-* köküne gelerek yeni bir sözcük yapıyor.

Mehmet HENGİRMEN: (İng. affix; Alm. Affix; Fr. affixe) Sözcüklerin görevlerini belirtmeye ya da sözcük türetmeye yarayan anlam değiştirici en küçük ses ya da ses birleşimi.

Ekler, bir ya da daha çok sestten oluşabilir. Genellikle dünya dillerinde ön ek, iç ek ve son ek olmak üzere üç türlü ek vardır. Oysa, Türkçede son ek bulunur. Ön ek yalnızca pekiştirme sıfatlarında kullanılır. Türkçe, sözcük köklerine eklerin getirilmesiyle işleyen bağlantılı bir dildir. Bu nedenle ekler, Türkçenin yapısı ve işleyiş düzeni bakımından büyük bir önem taşır. Birçok dilde pek çok sözcük ya da cümlelerle anlatılmaya çalışılan kavramlar Türkçede çoğu zaman bir tek ekle anlatılır.

Türkçenin ekleri genellikle tek hecelidir. Bu ekler bazen üst üste gelerek uzun bir zincir oluşturabilir. Sözcük köklerine getirilen ek sayısı on ikiye kadar çıkabilir:

Amerikalılaştıramadıklarımızdan mısınız? (Amerika-lı-laş-tır-a-ma-dık-lar-ı-mız-dan mısınız?)

Türkçede ekler iki ana bölüme ayrılır:

1. Çekim ekleri

2. Yapım ekleri

Zeynep KORKMAZ: (Alm. affix; Fr. affixe; İng. affix; Osm. lahika) Cümle içinde kelimeler arasında geçici anlam ilişkileri kurmak veya yeni

bir kelime türetmek üzere kök ve gövdelerin sonuna eklenen ses veya seslerden oluşan öge. Dünya dillerinde, ekler, kelimedeki eklenme yerlerine göre ön ek, iç ek ve son ek olmak üzere üç türdür. Türkçedeki eklerin hepsi de son ek türündendir. Ekler görevleri bakımından çekim ekleri ve yapım ekleri olmak üzere ikiye ayrılır. bk. çekim eki, yapım eki.

EŞİTLİK DERECEŚİ

1949

: Bak. Anlam dereceleri. (Degrés de signification) (Bir niteliđi anlatan kelime ya **ufak**, **büyük** gibi YALIN (Positif) bir şekilde kullanılır veya derece belirten **az ufak** (AZLIK DERECEŚİ, Détractif), **ufarak**, **ufakça** (OLDUKÇALIK DERECEŚİ, Comparatif absolu), **ufacık**, **pek ufak**, **çok ufak** (OBARTMA DERECEŚİ, Superlatif absolu, Ampliatif, Elatif ou Faux-superlatif), **aşırı ufak**; **fazla ufak** (AŞIRILIK DERECEŚİ, Excessif) gibi şekiller alabilir. Bunlarda açık bir ölçüştürme yoktur. Açık ölçüştürme (GÖRELİ ÖLÇÜŞTÜRME, Comparaison relative) şu gibi ÖLÇÜŞTÜRMELİ (Comparatif) şekiller de vardır: **Bundan az ufak** (EKSİKLİK DERECEŚİ, Comparatif d'infériorité), **bunun kadar ufak** (EŞİTLİK DERECEŚİ, Equatif), **bundan (daha) ufak**, **bundan (daha) çok ufak** (ÜSTÜNLÜK DERECEŚİ, Comparatif relatif), **en ufak** (EN ÜSTÜNLÜK DERECEŚİ, Superlatif relatif ou superlatif proprementdit).

Yukardan beri bütün saydığımız şekillere ANLAM veya ÖLÇÜŞTÜRME DERECELERİ (Degrés de signification ou de comparaison) denir.

Vecihe HATİPOĞLU

: (Osm. derece-i müsavat; Fr. degré d'équatif; Ing. equative degree; Alm. Equative Grade). Gibi veya kadar ilgeçleriyle kavramların karşılaştırılıp eşit ölçüde gösterilmesi: Ahmet kadar Ali de çalıştı; Ahmet kadar çalışkan çocuk yoktur;

Ayşe kadar saf kız bulunmaz; Dağ gibi adam devrildi gitti; Uçak yıldırım gibi gidiyor vb.

Berke VARDAR : (Alm. Äquativus, Fr. équatif, Ing. equative). Kimi dillerde özel bir anlatımı bulunan ve çeşitli kavramların eşit ölçüde gösterilmesini sağlayan karşılaştırma yolu. Türkçe'de eşitlik derecesi gibi, kadar ilgeçleriyle belirtilir.

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. derece-i müsâvât; Fr. degré d'équatif). Sıfatların belirttiği kavramların nesnelerde veya kişilerde eşit ölçüde bulunduğunu göstermek için başvurulmuş karşılaştırma yolu. Bugünkü Türkçe'de eşitlik derecesi kadar ve gibi takılarının yardımıyla oluşturulur. Ör. Onun kadar güzel, senin gibi çalışandır. Senin kadar ben de bu işe emek verdim. Ülkemiz cennet gibi bir yerdir. Krş. KARŞILAŞTIRMA.

Nurettin KOÇ : (Alm. Äquative Grade; Fr. degré d'équatif; İng. equative degree) Kavramların karşılaştırılarak eşit durumda gösterilmesi. Türkçede eşitlik derecesi, gibi ve kadar ilgeçleriyle belirtilir:
Ben de Oktay kadar suçluyum.
Yemeğe aç kurt gibi saldırdı.

Mehmet HENGİRMEN : (İng. equative, equative degree; Alm. Aquativus, aquative Grade; Fr. équatif, degré d'équatif) Sözcükler arasında anlamca bulunan eşitliğin boyutu. Örneğin Sorunlar dağ gibi olmuş cümlesinde sorunlar ile dağ arasında abartılı bir eşitlik ilişkisi kurulmuştur.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. àquative Grade; Fr. degré d'e'quatif; Ing. equative degree; Osm. derece-i müsavat) Sıfat ve zarflar ile belirtilen kavramların kişilerde ve nesnelerde, nitelik ve nicelik bakımından eşit derecede bulunduğunu göstermek üzere başvurulmuş karşılaştırma yolu. Türkçenin tarihî ve yaşayan bir kısım kollarında eşitlik derecesi için +ÇA eki ile teg, tek, dek edatları kullanılmıştır: ET. *kanın subça yügürti, sünükün tagça yattı*

«kanın su gibi aktı, kemiklerin dağlar kadar yığıldı». Çağ. *tofragça* «toprak gibi», Tkm., *mence* «benim gibi»; Karh. *yığaç teg* «ağaç gibi, ağaç kadar» Çağ. *anın dek* «onun gibi» vb. Türkiye Türkçesinde nitelik gösteren eşitlik derecesi için gibi, nicelik «miktar» gösteren eşitlik derecesi için de kadar edatı kullanılmaktadır: Etrafında Filiz gibi güzel bir kız görmedi. Senin gibi olamam. Nazan, Ayşe kadar becerikli değildir. Onun kadar cömert insan az bulunur vb.

GÖÇÜŞME

1949

:Bak. Göçme. (Bir kelimedede bir sesin yer değiştirmesi ki **ekşi-eşki'de** olduğu gibi ses eğer yanındakinin yerine geçerse BİTİŞİK veya YALIN GÖÇME (M. Encontact ou simple), Lât. **scintilla/stincula'** da olduğu gibi ayrı bulunan iki ses birbiriyle değiştirirlerse GÖÇÜŞME veya KARŞILIKLI yahut UZAKTAN GÖÇME (M.à distance ou réciproque) adını alır. Bunlardan başka, açınıklarda yalnız niceliğin yer değiştirmesinden ibaret olan bir NİCELİK GÖÇMESİ (M.quantitative) vardır.

Vecihe HATİPOĞLU : (Fr. métathèse; İng. metathesis; Alm. Metathesis, Umstellung, Metathese) (Derl. göçme, yer değişimi, aktarma) Bazı sözcüklerde, seslerin yer değiştirmesi. Türkçede daha çok “r” veya “l” ünsüzünün bulunduğu sözcüklerde, birinci hecenin sonundaki sesle, ikinci hecenin başındaki ses, birbirinin yerine geçer: Kibrit> (kirbit), kirpik~> (kiprik), toprak> (torpak), çömlek> (çölmek), gömlek> (gölmek) vb.

Berke VARDAR : (Alm. Metathese, Lautversetzung, Fr. métathèse, ing. metathesis). Bir sözcük içinde birbirini izleyen iki sesbirimin yer değiştirmesi. Örneğin *yalnız* sözcüğünün kimilerince *yanlız* biçiminde söylenmesi bu olguya bağlanır. Göçüşme teriminin kapsamı çeşitli dilbilimcilerde oynamalar gösterir. Kimi durumlarda birbirini izlemeyen sesbirimlerdeki yer değiştirmelerle

sınırlandığı da olur.

Ahmet TOPALOĞLU : (Fr. metathese). Kelime içinde iki sesin yer değiştirmesi. Türkçe'de göçüşmeye daha çok halk dilinde ve içinde r, l ünsüzleri bulunan kelimelerde rastlanır. Ör. Toprak — torpak, ekşi — eşki, yüksek — yüskek, öğrenmek — örgenmek, memleket — melmeket, çömlek — çöl-mek, kibrit — kirbit, tecrübe — tercübe. Bitişik olmayan ünsüzler arasındaki göçüşmeye uzak göçüşme de (Fr. mâ-tathese â distance) denir. Ör. reçel — leçer, bulgur — burgul.

Nurettin KOÇ : (Alm. Metathesis, Lautversetzung; Fr. métathèse; İng. metathesis) Sözcük içinde bazı seslerin yer değiştirmesi. Göçüşme, Türkçede konuşma dilinde görülür:

<i>Yaprak > yarpak</i>	<i>çömlek>çölmek</i>
<i>Toprak> torpak</i>	<i>yüksek> yüskek</i>
<i>Köprü> körpü</i>	<i>yalnız>yalnız</i>

Mehmet HENGİRMEN : (İng. metathesis; Alm. Metathese, Lautversetzung, Umstellung, Metathesis; Fr. métathèse) Sözcük içinde birbirine yakın hecelerde seslerin yer değiştirmesi: yaprak yerine yarpak, toprak yerine torpak, yalnız yerine yanlız, yanlış yerine yalnış, ekşi yerine eşki denmesi gibi. Bkz. uzak göçüşme.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Metathesis, Umstellung, Metathese; Fr. metathese; İng. metathesis) Kelime içindeki komşu veya uzak seslerin yer değiştirmesi olayı. Ünsüzlerin birbiri ile karşılaşmasından doğan telâffuz zorluklarını giderme amacına dayanan bu olay, daha çok “r” ve “l” akıcı ünsüzlerinin bulunduğu kelimelerde ve ağızlarda görülür: köprü > körpü, kibrit > kirbit, karyola > kayrola, bulgur > burgul, ileri > ireli, lanet > nalet, ekşi > eşki, ödünç > öndüç, güvercin > güvencir, zerdali > zelderi vb. Yanyana bulunan sesler arasındaki göçüşme yakın göçüşme, uzak sesler arasındaki

göçüşme de uzak göçüşme adını alır. Bk. yakın göçüşme, uzak göçüşme.

GÖVDE

1949 : (Theme) Bir kelimedenden çekim takıları çıktıktan sonra geri kalan kısım. Kendilerinde bulunan eklerin tabiat ve değerlerine göre gövdelere, İSİM GÖVDESİ veya İSİMLİK GÖVDE (Th. nominal) ve FİİL GÖVDESİ veya FİİLLİK GÖVDE (Th. verbal) denir. Fiil gövdeleri zaman fikri de verebilir (ZAMANLI GÖVDE, Th. temporel). Kendisinde bir, iki veya üç ek bulunduğuna göre gövde BİRİNCİL, İKİNCİL ve ÜÇÜNCÜL GÖVDE (Th. primaire, secondaire, tertiaire) adını alır.

Vecihe HATİPOĞLU : (Fr. thème; İng. stem; Alm. Stamm) (Derl. taban, türemiş kelime) Köklere yapım eklerinin getirilmesiyle meydana gelen türev: Evli (ev-li), evci (ev-ci), evlenmek (ev-le-n-mek), evermek (ev-er-mek), evlendirmek (ev-len-dir-mek), sevgi (sev-gi), sevim (sev-im), sevinç (sev-i-nç), sevdirmek (sev-dir-mek), sevinmek (sev-in-mek) vb.

Berke VARDAR : (Alm. Stamm, Fr. thème, İng. stem). Kökle ona katılan kimi eklerden oluşan sözcük bölümü, türev, bileşik biçim (örn. göz-cü-lük). Anlambirim bir tek gövdeden oluşur; buna karşılık birleşkebirim iki ya da daha çok sayıda gövde içerir. Eklerin özelliğine göre ad gövdeleriyle eylem gövdeleri birbirinden ayırt edilir.

Ahmet TOPALOĞLU : (Fr. Theme). Köklere yapım eklerinin getirilmesiyle oluşturulan türev. Ör. göz+cü, dur-ak, baş+la-mak, bil-dir-mek. İSİM ve FİİL GÖVDESİ olmak üzere ikiye ayrılır. Krş. KÖK, KÖKEN, TABAN.

Nurettin KOÇ : (Alm. Stamm; Fr. thème; İng. stem) Sözcük köküne getirilen yapım ekiyle oluşturulan türev.

Mehmet HENGİRMEN : (İng. stem; Alm. Stamm; Fr. thème) Yapım eki veya ekleri ile türemiş biçim: kes-ik, oda-cı, kıvrıcık...

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Stamm; Fr. thème; İng. stem) Ad ve fiil köklerine yapım eklerinin eklenmesiyle oluşturulan ve anlamca bağlandıkları kökle ilişkili bulunan türemiş kelime: canlı (<can + lı), gözlük (<göz + lük), görüş (<gör-üş); görüştür-(<gör-üş-tür-); görünüş (<görün-üş) vb.

HARF

1949 : (lettre) Ses temsil eden alfabe işareti. Harfin temsil ettiği ses tek olursa YALIN (L. simple), Fr. X gibi iki (k + s veya g+z) olursa KATMERLİ (L. double) harf denir.

Vecihe HATİPOĞLU : (Osm. harf, Fr. lettre, İng. letter, Alm. Buchstabe) Bir dilin başlıca seslerini yazıda göstermeye yarayan işaret: a, b, c, ç, f, g, h, i vb.

Berke VARDAR : Bak. yazaç. (Bir abeceyi oluşturan ve tek başına ve kendisiyle aynı türden öğelerle birlikte bir sesi ya da ses öbeğini göstermek için kullanılan yazı öğelerinin çizimsel belirtkelerin her biri. Genellikle çeşitli abecelerde, bir sözcük içindeki konumuna ya da benzer öğelerle birleşimine göre bir yazaç birçok sesi belirtebilir. Öte yandan aynı ses için değişik yazaçlar kullanıldığı da olur. Bu nedenle dilbilimci yazaçlarla sesleri birbirinden titizlikle ayırır.)

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. harf; Fr. lettre). Bir alfabeyi meydana getiren, tek başına veya başka öğelerle birlikte bir sesi, bir ses öbeğini yazıda göstermek üzere kullanılan işaretlerden her biri. Ör. A, B, C,... Y, Z; a, b, c,... y, z.

Nurettin KOÇ : (Alm. Buchstabe; Fr. lettre, İng. letter) Bir abeceyi oluşturan, tek başına ya da kendisiyle aynı türden öğelerle bir sesi ya da ses öbeğini yazıda göstermeye yarayan işaretlerden her biri,

yazaç. Türkçe’de her harf bir sesi karşılar.

Mehmet HENGİRMEN : (İng. letter; Alm. Buchstabe; Fr. lettre) Bir alfabenin içinde yer alan, tek başına veya birlikte ses ve ses kümelerini yazıda göstermeye yarayan işaretlerden her biri.

Türk alfabesinde her harf bir sesi karşıladığından alfabemiz sesçil bir alfabe olarak bilinir. Bir alfabe ne kadar eski ise, harf ile ses arasındaki bire bir ilişki de o kadar gevşektir. Alfabesi eski olan dillerde sözcüklerin sık sık söylendiği gibi yazılmaması da genellikle bundandır. Bizde de ağabey (abi), hanımefendi (hanfendi), pekiyi (peki) sözcüklerinde söyleniş ile yazımın farklılaştığını biliyoruz.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Buchstabe; Fr. lettre, İng. letter) Bir dilin alfabesini oluşturan ve tek başına veya başka öğelerle birlikte o dildeki sesleri yazıda göstermek üzere kullanılan işaretlerden her biri, sesin yazıdaki işaret karşılığı. Türkçede a, b, c, d, f, g; Alm. ch, st (şt), sch (ş), tsch (ç); İng. ch (ç), x gibi. Her dilin alfabe sistemindeki harfler büyük ve küçük harfler olarak ayrılır ve birbirinden farklı işaretlerle karşılanır.

HECE

1949 : (syllabe) Kelimeyi meydana getiren boğumlardan her biri, ki en az bir açınıktan ve bazan bir açınıkla birlikte bir arada söylenebilen birkaç abanıktan ibarettir. Hecede yer alan açınığa veya bazı dillerde kimi vakit selenliye HECE ÖZEĞİ veya DORUĞU, bazan da HECELİKLİ SESLİK (Centre ou sommet de la syllabe, Phonème, syllabant) denir. AÇIK HECE {Syllabe ouverte) sonu açınık, KAPALI HECE (Syllabe fermée) de sonu abanık olan hecedir.

Vecihe HATİPOĞLU : (Osm. hece; Fr. syllabe; İng. syllable; Alm. Silbe) Bir solukta çıkarılan ses veya ses birliği: Ah, oh, bak, üst, alt, kalk,

dört, oda (o-da), üzüm (ü-züm), araba (a-ra-ba), kelebek (ke-le-bek), kanatlarını (ka-nat-la-rı-nı) vb.

Berke VARDAR : Bak. Seslem. (Bir tek sesleme eylemiyle çıkarılan ses ya da sesler öbeği. Örneğin kapı sözcüğünde iki seslem vardır: Kapı. (Hece de denir.) Seslem, söz zincirindeki her türlü ses dizilişinin temel yapısını oluşturur. Bu yapının özü ünlülerle ünsüzlerin aykırılık ilişkilerine indirgenebilir. Her dilde bulunan açık seslemler, ünlüyle biter; kapalı seslemlerse ünsüzle son bulur. Seslem, dizemin ölçü birimidir.

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. hecâ; Fr. syllabe). En az bir ünlüden ya da bir ünlüyle birlikte söylenebilen bir veya bir kaç ünsüzden meydana gelen ve kelimeyi oluşturan ses öbeklerinden her biri. Ör. ka-pı-cı, ı-şık, kork-maz, ül-ker, üst. AÇIK-KAPALI HECE, KISA-UZUN HECE gibi çeşitleri vardır.

Nurettin KOÇ : bkz. seslem. (Ağzın bir hareketiyle çıkan ses ya da ses birliği. Örneğin, **az** sözcüğü ağzın tek hareketiyle söylenir. **Büyük** sözcüğüyse ağzın iki hareketi sonucunda çıkarılabilir: bü-yük. Türkçeleştiremediklerimizden sözcüğüyse ağzın ancak on bir hareketiyle söylenebilmektedir. Bu duruma göre, *az* sözcüğü tek seslemliler, *büyük* sözcüğü iki seslemliler, *Türkçeleştiremediklerimizden* sözcüğüyse on bir seslemlidir.

Seslem, Türkçede şu altı biçimde bulunur:

1. Bir ünlüden oluşan seslem: *O, A-li, a-nı.*
2. Bir ünlü, bir ünsüzden oluşan seslem: *aç, ak, at, el.*
3. Bir ünsüz, bir ünlüden oluşan seslem: *bu, şu, mi, de.*
4. Bir ünlü, iki ünsüzden oluşan seslem: *alt, ast, üst.*
5. Bir ünsüz, bir ünlü, bir ünsüzden oluşan seslem: *bez, dil, göz, söz.*
6. Bir ünsüz, bir ünlü, iki ünsüzden oluşan seslem: *denk, kurt,*

Türk, yurt.

Mehmet HENGİRMEN : (İng. syllable; Alm. Silbe; Fr. syllabe) Ağızdan bir solukta çıkan ses ya da ses birliği, ge-le-mem, bı-rak, a-çık, sözcükleri " - " işaretiyle ayrıldığı gibi, hecelerden oluşmuştur.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Silbe; Fr. syllabe; İng. syllable) Bir nefes hamlesi içinde çıkan, tek bir ses veya ses grubundan oluşan, yalnız başına kelime olabilen veya kelime oluşumunda görev alabilen ses birliği, Türkçenin kök kelimeleri genellikle tek hecelidir: O teklik 3. şahıs zamiri, üz- «üzmek», al- «almak»; bu, şu; yüz- «yüzmek» -süz-«süzmek»; alp «alp, yiğit», art, ant; kurt, yurt, sarp, tart-; yap-ı tar-tı vb.

İKİLEME

1949 : (Redoublement) Bir kelimedede bir parçanın tekrarlanması. Kelimenin tamamı tekrarlanırsa KELİME İKİLEMESİ olur. Bak. Kelime ikilemesi. Yunancada HECELİK ve ZAMANLIK İKİLEME (R. syllabique, R. temporel) denilen gramatikal değerlerde ikilemeler vardır.

Vecihe HATİPOĞLU : (Fr.; İng.; Alm. Hendiadyoin) (Derl. koşma, koşuk, kelime koşması, eş deyim) Anlamı güçlendirmek için, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran sözcüklerin yan yana kullanılması: Yavaş yavaş, ağır ağır, tak tak, koşan koşana, kaçan kaçana, yığın yığın; çoluk çocuk, kap kakak, ufak tefek, aşağı yukarı, irili ufaklı, ileri geri; karma karışık, sandık mandık, kalem malem, defter mefter vb.

Berke VARDAR : (Alm. Geminatio, Verdoppelung, Reduplikation, Fr. geminatio, redoublement, réduplication, İng. geminatio, reduplication). Anlama güç katmak amacıyla bir birimi, seslemi yineleme, aralarında benzerlik bulunan birimleri art arda

kullanma (örn. ölen ölene, güzel güzel, ev mev, vb.).

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. terkîb-i ihmâî, mühmelât; Fr. hendiadyoin). Anlama güç katmak amacıyla kelimelerin veya bazı seslerin tekrarlanması; bu şekilde yapılan kelime öbeği. Başlıca dört çeşidi vardır: a) Aynı kelimenin tekrarıyla yapılanlar: harıl harıl, teker teker, yavaş yavaş, gide gide; b) Eş anlamlı ikilemeler: eğri büğrü, saçma sapan, ite kaka, çoluk çocuk; c) Karşıt anlamlı ikilemeler: iyi kötü, aşağı yukarı, içli dışlı, bata çıka; ç) Eklemeli ikilemeler: ev mev, deniz meniz, kötü mötü.

Nurettin KOÇ : (Alm. Reduplikation, Reduplizierung; Fr. redoublement, reduplication; İng. reduplication; Alm., Fr., İng. Hendiadyoin) Sözü hem anlam hem de ezgi gücünü artırmak amacıyla bir sözcüğün çeşitli biçimlerde yinelenmesi ya da aynı amaçla sesleri birbirini andıran hatta anlamca karşıt sözcüklerin birlikte kullanılması.

İkileme de, bileşik sözcük gibi, kalıplaşmış sözcüktür. Kalıplaşma, ikilemeyi kuran sözcüklerin yerlerinin değişmesine izin vermeyecek katılıktadır. İkileme, her tür sözcükten kurulur. Ayrıca yansıma sözcüklerden de ikileme oluşabilir.

İkileme, ses yapısı ve sözcük yapısı bakımından farklılıklar gösterir:

İkilemenin Ses Yapısı

İkilemeyi etkili kılan taşıdığı ezgi değeridir. Bu ezgi, genellikle ses benzerliğine, aynı sesin yinelenmesine bağlıdır.

İkilemenin ses yapısını, şu kurallar düzenler:

1. Ökseste Benzerlik:

çekip çevirmek bağlık bahçelik

delik deşik çoluk çocuk

yamru yumru günlük güneşlik

2. Sonseste Benzerlik:

anasız babası z analı babalı
gelen giden giren çıkan
kırık dökük giyim kuşam

3. Az Seslemli Sözcüğün Başta Bulunması:

dal budak çekip çevirmek
diz dize kendi kendine
günlük güneşlik kol kanat

4. Ünlüyle Başlayan Sözcüğün Başta Bulunması:

az buz açık saçık
ara sıra atım satım
eğri büğrü açık seçik

5. Türkçe Sözcüğün Başta Bulunması:

İkilemede bir yabancı sözcükten yararlanılacaksa, ezgi değeri daha güçlü olan Türkçe sözcük başa gelir:

güçlü kuvvetli aç biilaç
sağ salim birlik beraberlik
eksik fazla kış kıyamet

6. /a/, /u/ve /e/, /ü/ Sırasına Uyulması:

Özellikle yansımalarda, ilk sözcüğün ilk sesleminde /a/ varsa, ikinci sözcüğün ilk sesleminde /u/ sesi; ilk sözcüğün ilk sesleminde /e/ varsa, ikinci sözcüğün ilk sesleminde /ü/ sesi bulunur.

gacıır gucur allak bullak eski püskü
takır tukur tak tuk kem küm
şapır şupur çatır çutur ters türs

7. /ı/ Ünlüsünü Yine /ı/ Ünlüsünün İzlemesi:

İkilemenin ilk sözcüğünün ilk sesleminde /ı/ sesi varsa, ikilemeyi kuran sözcüklerin diğer seslemlerinde de /ı/ sesi bulunur.

ıvır zıvır pılı pırtı
mırın kırın sıkı fıkı

İkilemenin Sözcük Yapısı

Türkçe'nin ezgi ve anlatım gücünü artıran ve çok zengin olan

ikileme, çok değişik yapıya sahiptir.

1. Yalın durumdaki bir sözcüğün yinelenmesiyle kurulan yinelemeli ikileme:

Mışıl mışıl uyuyor.

İri iri gözleri var.

Sabah sabah ne istiyorsun?

2. Yalın durumdaki iki ayrı sözcükten kurulmuş ikileme:

dere tepe dağ taş eğri büğrü

el ayak üst baş gece gündüz

kol kanat yalan yanlış kırık dökük

3. Yalnız ikinci sözcüğü ek almış yinelemeli ikileme:

biz bize arka arkaya

diz dize nefes nefese

el ele sırt sırta

göz göze yarı yarıya

4. Yalnız birinci sözcüğü ek almış yinelemeli ikileme:

göze göz işi iş

dişe diş sözüm söz

kana kan başa baş

5. Her iki sözcüğü de ek almış yinelemeli ikileme:

elden ele dilden dile

dağdan dağa yıldan yıla

6. Aynı eki almış değişik iki sözcükten kurulmuş ikileme:

eli ayağı dolaşmak arada sırada görmek

yüzü gözü şişmek şurada burada buluşmak

kolu kanadı kırılmak orda burda dolaşmak

7. Çekimli eylemlerden kurulmuş ikileme:

Düşündü taşındı son anda kararını verdi.

Çalıştı çabaladı, sonunda başardı.

Ağladı sızladı, dediğini yaptırdı.

8. Eylemsilerden kurulmuş ikileme:

Durup dururken bayıldı.

Onu, buraya gelip giderken görüyorum.

İçtikçe içeceğim geliyor.

9. Soru ekiyle yapılmış ikileme:

Güzel mi güzel!

Yapar mı yapar!

Olur mu olur!

10. Bağlaçla kurulmuş ikileme:

Dinleyiciler coştı da coştı.

İsterim de isterim diye tutturmaz mı?

Ancak ve ancak bu koşulla kabul ederim.

11. Aynı sözcüğün başına “m” getirilerek yapılan ikileme:

Şaka maka anlamam.

Burada çocuk mocuk yok.

Kitap mitap istemiyorum.

12. Üçüncü bir sözcüğün yardımıyla kurulan ikileme:

Başıma dert üstüne dert açtı.

Sigara üstüne sigara içiyor.

Miras, herkese üzüntü üstüne üzüntü getirdi.

13. Üçlemeye dönüşen ikileme:

Seni sürüm sürüm süründüreceğim.

Onlan inim inim inleteceğim.

Sizi kıskançlıktan çatır çatır çatlatacağım.

Mehmet HENGİRMEN : (Ing. gemination, reduplication, hendiadyoin; Alm. Gemination, Verdoppelung, Reduplikation, Hendiadyoin; Fr. gemination, redoublement, reduplication, hendiodyoin) Anlatımı daha güzel ve etkili bir duruma getirmek için aralarında ses benzerliği bulunan yakın, aynı ya da zıt anlamlı sözcüklerin yan yana kullanılması veya bu işlem sonucu ortaya çıkan sözcük grubu. İkilemeler genellikle iki sözcükten oluşur. Kimi zaman üç sözcükten de oluştuğu görülür. İngilizce, Almanca, Fransızca, Arapça, Farsça gibi dillerde ikilemelerin sayısı otuz, kırk sözcüğü geçmez. Bu nedenle ikilemeler Türkçenin en büyük ve önemli

özelliklerinden biridir. Anlatımda tekrar ve ahenk öğrenmeyi kolaylaştırır. İkilemelerin de en önemli özelliği sözcüklerin tekrarı ve bu tekrardan oluşan ahenktir. Ses benzerliği olan sözcüklerin yan yana kullanılışı hem anlamı pekiştirir, hem ahengi artırır. Böylece dil şiirsel bir güzellik kazanır. Türkçenin mucizevî güzelliğinde ikilemelerin büyük payı vardır, ikilemelerin Türkçede kullanımı çok eskilere kadar gider.

Türkçenin ilk yazılı belgeleri olan Orhun Anıtları'nda bile ikilemelere rastlanır. Bu da bize, Türkçenin çok eski tarihlerden bu yana şiire yatkın, ahenkli ve anlatım gücü yüksek bir dil olduğunu göstermektedir.

İkilemelerin en önemli özelliklerinden biri kalıplaşmış sözcükler olmalarıdır. Yüz yıllardan beri kullanılan bu sözcükler, biçim ve anlam yönünden kalıplaşmışlardır. Bu nedenle ikilemelerde kullanılan bu sözcüklerin sırası genellikle değiştirilemez ya da tek başına kullanılamaz. Örneğin *çoluk çocuk, eski püskü, yırtık pırtık* ikilemelerinde sözcük sırası değişince anlam bozulur. Bu ikilemeleri oluşturan sözcüklerden *çoluk, püskü, pırtık* yalnız başlarına kullanıldığı zaman hiçbir anlam ifade etmez. İkilemelerde geçen *çocuk, eski, yırtık* sözcükleri de yalnız kullanıldığında ikilemedeki güçlü ve şiirsel anlamı vermezler. Öyleyse ikilemeleri oluşturan sözcükler, ancak belirli bir sıraya göre kalıplaşmış olarak kullanılabilirler. Bazı ikilemeleri oluşturan sözcükler hiçbir şekilde tek başlarına kullanılamazlar:

allak bullak karman çorman gürül gürül

buram buram mırın kırın lokur lokur

didik didik tıklm tıklm tiril tiril

Bu ikilemelerde bulunan sözcükler yalnız başlarına kullanıldıklarında bir anlam ifade etmezler.

İkilemelerde sözcüklerin sıralanması bir raslantı sonucu değildir.

Bu sözcüklerin sıralanması, kalıplaşmış bazı kurallara bağlıdır. Bu kurallar kısaca şöyledir:

a) İkilemelerde az heceli sözcükler önce gelir:

din iman kul köle kör kütük
don gömlek bağ bahçe dal budak
kör topal kol kanat bıkmaq usanmaq
kış kıyamet çekip çevirmek dirlik düzenlik

b) İkilemelerde ünlü ile başlayan sözcükler önce gelir:

açık saçık el pençe er geç
el ayak ekip biçmeli içeri dışarı
ara sıra it köpek o gün bugün
az buz akça pakça ara sıra

c) İkilemelerde /a/ ünlüsüyle başlayan sözcükler önce gelir:

akça pakça ayrı gayrı abuk sabuk
ara sıra az buz açık seçik
allak bullak apar topar abur cubur

Sayı bildiren sözcüklerle ikilemeler kurulur. Bu durumda küçük sayı bildiren sözcükler, büyük sayı bildiren sözcüklerden önce gelir:

beş on lira bir iki adam ikişer ikişer vermek
beşer beşer satmak üç beş kuruş on on paketlemek
bir bir saymak iki sıraya dizmek yedi sekiz kişi

Belirtili tamlamalardan ikilemeler kurularak anlatım pekiştirilir.

aptalın aptalı adam güzellerin güzeli sultanım
kötünün kötüsü dert incilerin incisi kızım
beterin beteri iş akıllının akıllısı oğlum

Belirtisiz tamlamayla yapılan ikilemeler, belirtili tamlamayla yapılan ikilemelere göre daha çoktur. Belirtisiz tamlamayla yapılan ikilemeler anlatım gücünü doruk noktaya ulaştırır:

Aptalın aptalı çocuk güzellerin güzeli eşim
Aslanlar aslanı Ali kahramanlar kahramanı Fatih
Bilginler bilgini Farabi kötüler kötüsü haydut

Büyükler büyüğü Atatürk iyiler iyisi babam

İkilemelerin yapısında ses benzerliği büyük bir önem taşır. Şiirsel bir anlatım elde edebilmek için ikilemeleri oluşturan sözcüklerde benzer sesler bir araya getirilerek ya da aynı sözcükler tekrar edilerek güzel bir ahenk sağlanmıştır. İkilemelerdeki bu ahenk, daha çok şiirdeki uyak (kafiye) ve rediflere benzer.

İkilemeleri oluşturan sözcükler büyük ünlü uyumu, ünsüz benzeşmesi gibi Türkçedeki ses kurallarına uyar. İkilemelerde özellikle ön ve son seslerde büyük bir benzerlik vardır. İkilemeyi kuran sözcüklerin başında bulunan ünsüzler, ön seste benzerlik sağlayarak güzel bir ahenk oluşturur:

<i>bağ bahçe</i>	<i>düğün dernek</i>	<i>selam sabah</i>
<i>bet beniz</i>	<i>kol kanat</i>	<i>soy sop</i>
<i>cümbür cemaat</i>	<i>kör kütük</i>	<i>toz toprak</i>
<i>çerden çöpten</i>	<i>kul kurban</i>	<i>yalan yanlış</i>
<i>çekip çevirmek</i>	<i>saçma sapan</i>	<i>yarım yamalak</i>
<i>çul çaput</i>	<i>sağ salim</i>	<i>zar zor</i>

Son seste bulunan ünlü ya da ünsüzlerin benzerliği bir çeşit uyak oluşturur:

<i>Aç bülaç</i>	<i>dirlik düzenlik</i>	<i>küçüklü büyüklü</i>
<i>Akça pakça</i>	<i>eciş bücüş</i>	<i>selam kelam</i>
<i>Allak bullak</i>	<i>evli barklı</i>	<i>sarmaş dolaş</i>

İkilemeyi kuran sözcükler arasında genellikle ünlü uyumu vardır. Birinci sözcükteki ünlüler kalınsa, ikinci sözcükteki ünlüler de kalın olur:

<i>Açık saçık</i>	<i>dağ bayır</i>	<i>kanlı bıçaklı</i>
<i>Açka pakça</i>	<i>fındık fıstık</i>	<i>kolay kolay</i>
<i>Belli belli besbelli</i>	<i>çürük sağlam</i>	<i>ileri geri</i>
<i>Bir deri bir kemik</i>	<i>delik deşik</i>	<i>iyiden iyiye</i>

Bazı ikilemeler ünlü uyumu kuralına uymaz:

<i>altlı üstlü</i>	<i>etli butlu</i>	<i>yazıp çizmek</i>
<i>ayrı seç i</i>	<i>içeri dışarı</i>	<i>yerli yabancı</i>

eğri doğru inceli kalınlı yol yöntem
elde avuçta üstü başı yorgan döşek

İkilemelerde /b/, /p/ ünsüzleri ile başlayan sözcükler birinci sözcükten sonra gelir:

bölük pörçük eski püskü süklüm püklüm
eğri büğrü ev bark süs püs
el bebek, gül bebek dal budak orda burda

Ünlü ile başlayan bir sözcüğün başına /m/ ünsüzü eklenerek ikileme yapılır:

adam adam madam odun odun modun
Alman Alman malman oğlan oğlan moğlan
el elim melim okul okul mokul

Ünsüzle başlayan bir sözcüğün başında bulunan ilk ünsüz kaldırılarak yerine /m/ sesi getirilir:

bakan bakan makan kalem kalem malem
çocuk çocuk mocuk kız kız mız
çöp çöp möp kuş kuş muş

/m/ ünsüzü ile kurulan ikilemeler 'vesaire, benzer, ilgili şeyler' anlamını verir.

Çarşıdan kalem malem aldım.
(Kalem ve benzeri şeyler aldım.)
Bu iş için para mara istemiyorum.
(Para ya da benzeri şeyler istemiyorum.)
Evde kuş muş beslemeyiz.
(Kuş ve benzeri şeyler beslemeyiz.)

Türkçede ad, sıfat, adıl, belirteç, ünlem ve eylemlerden ikileme yapılabilir. İlgeçlerden genellikle ikileme yapılmaz. Cins adlardan pek çok ikileme kurulur. Özel adlardan ikileme genellikle hitap sırasında kullanılır:

Mehmet! Mehmet! buraya gel!
Aysel! Aysel! şu gökyüzüne bak!

Cins adlardan kurulan ikilemelere şu örnekler verilebilir:

anasız babasız çanak çömlek don gömlek
baba kız çayır çimen fındık fıstık

Adıllardan da ikilemeler kurulur:

Toplantıda şundan bundan konuştuk.

Yaşlı adam kendi kendine söyleniyordu.

Sıfatlardan oluşan ikilemeler adların önüne getirilir:

eğri büğrü yol kırmızı kırmızı elmalar
eski püskü elbise küçük küçük evler
güçlü kuvvetli delikanlı mavi mavi gözler
güzel güzel çocuklar ufak tefek adam

Belirteç görevini üstlenen sözcüklerden ikilemeler kurulur:

Çocukcağız yaz kış çalıştı. Peki, peki hemen gel.
Gece gündüz okuduk. Teklifi güle oynaya kabul ettik.
Güzel güzel anlat. Orda burda gezme.
Hızlı hızlı koşacaksın. Yavaş yavaş oku.

Ünlemlerin belirttikleri duyguları daha çok pekiştirmek için ünlemlerden ikilemeler kurulur:

Vah vah! çocuğa yazık oldu.
Haydi haydi! hemen dışarı çıkın.
Hay hay! efendim. Hemen geliyorum.
Yazık yazık! bu işi de berbat ettiniz.
Oh oh! ne güzel oldu.

Eylemlerden ikileme kurulurken çekimli eylemler, ulaç, ortaç ve eylemlilikler kullanılır:

Çocuk koştu koştu yoruldu.
Durdu durdu turnayı gözünden vurdu.
Oldu olacak bu işi de yapalım.
Adam neredeyse düştü düşecekti.
Görüp göreceği bu kadarmış.
Yemeği yer yemez yola çıktı.

Ulaç, ortaç ve eylemliliklerden ikileme yapılır:

Ulaçlar

*baka baka yürümek, sevine sevine yapmak bakıp bakıp gülmek,
sevinip sevinip sıçramak göre göre öğrenmek, koşa koşa gitmek
görüüp görüp öğrenmek, koşup koşup terlemek*

Ortaçlar

*ağlayan gülen çocuklar, kızarmış kızarmış yüzler
giden gelen yolcular, tanıdık tanımadık insanlar
kıran kırana savaş, olur olmaz işler*

Eylemlikler

Genç adamın burma burma bıyıkları vardı.

Köyde derme çatma bir ev bulduk.

Bıkmak usanmak yok.

Bu işi bugün bitireceğiz.

Bizim çiftliğe gidiş geliş atla iki saat sürüyor.

İkilemeler tarih boyunca yazar ve şairlerimiz tarafından zevkle kullanılmış, şiir ve düz yazıda anlatım daha güçlü ve ahenkli hale getirilmiştir.

Deyimlerde ikilemeler çok bol kullanılır. Öyle ki, bir çok deyim ikilemeler ile kalıplaşmış, güçlü ve ahenkli bir anlatım biçimi oluşturmuştur. Deyimlerde kullanılan ikilemelere şu örnekler verilebilir:

<i>astığı astık, kestiği kestik</i>	<i>kalıptan kalıba girmek</i>
<i>bucak bucak kaçmak</i>	<i>körü körüne inanmak</i>
<i>dediği dedik, çaldığı düdük</i>	<i>pisi pisine gitmek</i>
<i>dereden tepeden konuşmak</i>	<i>sıcağı sıcağına söylemek</i>

Atasözlerindeki anlatımı daha etkili bir duruma getirebilmek için çoğu zaman ikileme kullanılır. İkileme yapmak için bazen anlamın zorlandığı bile görülür. Örneğin **Üzüm üzüme baka baka kararır** atasözü anlam yönünden **Koruk üzüme baka baka olgunlaşır** olmalıdır. Ancak Türkçenin ikilemeye ve dilde ahenge

yatkınlığı nedeniyle **koruk** yerine **üzüm** sözcüğü kullanılmıştır. Atasözlerinde kullanılan ikilemelere şu örnekler verilebilir:

Bal bal demekle ağız tatlanmaz.

Bol bol yiyen, bel bel bakar.

Ödünç güle güle gider, ağlaya ağlaya gelir.

Şık şık eden nalçadır, iş bitiren akçedir.

Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.

Yer damar damar, insan soy soydur.

Dağ dağ üstüne olur, ev ev üstüne olmaz.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Hendiadyoin; Fr. hendiodyoin; İng. Hendiadyoin; Osm. terkib-i ihtimali mühmelat) Aralarında belli bir ses düzeni bulunan, biçim ve anlamca birbirleriyle ilişkili olan, aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesi ile oluşturulan kelime grubu: birer birer, delik deşik, köşe bucak, yalvarıp yakarmak, yorgun argın, düğün derneki hısım akraba, boy pos endam, cız cız, hele hele, of of, vah vah vb.

Ad çekimi ekleri alabilen, cümle içinde ad, sıfat ve zarf görevi yüklenen, anlamı güçlendirmek üzere kullanılan ikilemelerin başlıca türleri şunlardır:

- a) Aynı kelimenin tekrarıyla kurulanlar: birer birer, teker tekeri mışıl mışıl, dinleye dinleye, dura dura, bekleye bekleye, göre göre vb.
- b) Eş veya yakın anlamlı kelimelerle kurulanlar: ev bark, belli başlı, bitip tükenmek, delik deşik, doğru dürüst, köşe bucak, yalvarıp yakarmak, düğün dernek, yalan yanlış, soy sop vb.
- c) Zıt anlamlı kelimelerle kurulanlar: bata çıka, düşe kalka, yaza çize, doğru yanlış, iyi kötü, az çok, üst baş, analı babalı, karı koca, yaz kış vb.

- d) Aynı kelimenin önsesinin değiştirilerek tekrarlanması ile kurulanlar: ayak mayak, güzel müzel, yaka maka, kutlu mutlu, çehiz, mehiz, sandık mandık vb.

KARMA DİL

1949

: Bak. Dil. (Bir insan topluluğu içinde kullanılan sözlü dillik yollarının bütünü (Bak. Dillik). Diller türlü bakımlardan sınıflanır. Yaygınlık ve nitelik bakımından: KAMU DİLLERİ (L. Communes)," ÖZEL DİLLER (L. Spéciales), GİZLİ DİL (L. secrète), RESMÎ DİL (L. officielle), UYGARLIK DİLLERİ (L. de civilisation), GENEL DİL (L. générale), DÜNYA DİLİ (L. mondiale) ; aynı dilin türlü halleri bakımından: KONUŞULAN DİL (L. courante ou parlée), HALK veya KONUŞMA DİLİ (L. vulgare ou populaire), TEKLİFSİZ DİL (L. familière), AŞAĞILIK DİL (L. triviale), BİLİM DİLİ (L.f savante), MESLEK DİLİ (L. de profession), SINIF DİLİ (Standesprache /Aim./), EDEBİYAT DİLİ (L. littéraire), DİPLOMATLIK DİLİ (L. diplomatique), ŞİİR DİLİ (L. poétique), TEKNİK DİLİ (L. technique) ; Kullanış bakımından YAŞIYAN DİL (L. vivante), AŞNI DİL (L. archaïque), ÖLÜ DİL (L. morte) ; arılık bakımından: ARI DİL (L. pure), **KARMA DİL** (L. mixte); doğuş bakımından: DOĞAL DİL (L. naturelle), YAPMA DİL (L. artificielle), EVRENSEL veya ULUSLARARASI DİL (L. universelle ou internationale), FİLOZOF İŞİ DİL (Langue philosophique) ; konuşana olan yakınlığı bakımından: ANA DİLİ (L. Maternelle), ULUSAL DİL (L. nationale), BENİMSEK DİL (L. adoptée), YABANCI DİL (L. étrangère) gibi sınıfları vardır. Diller bir de aralarındaki kuruluş farkları bakımından sınıflara ayrılırlar. Fikrin türlü öğelerini (Fr. *de la maison* gibi) ayrı ayrı kelimelerle veya (*evin* gibi) tek kelime ile anlattıklarına göre: ÇÖ-ZÜMLÜ DİLLER (L. analytiques) ve BİREŞİMLİ DİLLER (L. synthétique) ; cümle öğelerinin sırası değişip değişmediğine

göre: DEĞİŞİR SIRALI DİLLER (L. transpositives ou inverses) ve DEĞİŞMEZ SIRALI DİLLER (L. analogues) ; öğelerini düzenledikleri tarza göre: AYRILI DİLLER (L. isolantes), YANDAŞLAYICI DİLLER (L. juxtaposantes), GÖVDELEYİCİ, TOPARLAMALI, KAPSAMALI, TOPTAN ANLATIMLI veya ÇOK BİREŞİMLİ DİLLER (Incorporantes, Agglomérantes, Encapsulantes, Holophrastiques ou Polysynthétiques), BİTİŞİMLİ DİLLER (L. agglutinantes), TANELİ DİLLER (L. atomiques), MALGAMALI DİLLER (L. amalgamantes) KAYNAŞMALI DİLLER (L. fusionnelles) ; bükünlü olup olmadıklarına göre: BÜKÜNLÜ veya ŞEKİLLEME Lİ DİLLER (L. flexionnelles, formatives ou à mots proprement dits), ve ŞEKİLLEMESİZ DİLLER (L. non-formatives ou à mots apparents, à mots-phrases) ; aralarındaki hısımlığa göre: ANA DİLLER (Langues-mères), KARDEŞ DİLLER (Langues-soeurs), KAYNAK DİLLER (L. communes), İLKEL DİLLER (L. primitives), TÜREME DİLLER (L. dérivées).

Vecihe HATİPOĞLU : (Fr. langue mixte; İng. mixed language; Alm. Mischsprache) Sözcük hazinesi çeşitli dillerden oluşmuş dil: Uzak doğu limanlarında kullanılan pidgin-english vb.

Berke VARDAR : (Alm. Mischsprache, Fr. langue mixte, İng. mixed language). Çeşitli dillerin karışımından oluşan dil. Karma diller, yeterince gelişmemiş bir aşamada bulunan çeşitli toplulukların, ülkelerine gelen gelişmiş topluluklardan bireylerle daha kolay ilişki kurabilmek, alışveriş yapabilmek, vb. nedenlerle onların dillerinden büyük ölçüde öğe almaları sonucu oluşmuştur: Akdeniz yöresinde rastlanan Fransızca ve Provensça, İspanyolca ve Katalanca, İtalyanca ve Arapça karışımı Sabir (ispanyolca saver "bilmek"ten) dilleri tecimle ilgili olarak yaratılmış, sınırlı bir alana özgü, kısıtlı birleşim kuralları olan anlaşma araçlarıdır. Anadili olarak kullanılmazlar. Sabir terimi, başka yörelerde

rastlanan benzer anlaşma yöntemleri için de geçerlidir. Piçin ([İngilizce pidgin ya da pidgin-english] İngilizce business "iş"ten) ise İngilizce'yle Uzak Doğu dilleri (özellikle Çince) arasındaki ilişkilerin ürünüdür ve Sabir'den çok daha gelişmiş bir yapıyla sözlük içerir. Kreoller ([Fransızca créole] ispanyolca criollo'dan) çeşitli toplumsal ve tarihsel nedenlerle apadili düzeyine yükselmiş karma dillerdir. Haiti'de, Marti-nique'te, Guadeloupe'ta Fransız Krcolleri, Jamaika'da İngiliz Kreolü konuşulur. Portekiz, Hollanda Kreolleri de vardır.

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. lisân-ı muhtelit; Fr. langue mixte). Genellikle medeniyet bakımından alt seviyede bulunan toplulukların, ilişki kurdukları üst seviyedeki milletlerin dilinden aldıkları türlü öğelerle meydana getirilen dil. Ör. İngilizce ile Uzakdoğu dilleri arasındaki ilişkilerden doğan Piçin (İng. Pidgin veya pidgin-english), Akdeniz'de kullanılan Sabir birer karma dildir. Krş. DÎL

Nurettin KOÇ : (Alm. Mischsprache; Fr. langue mixte; İng. mixed language) Çeşitli dillerin karışımından oluşmuş dil.

Genellikle gelişme yolunda bulunan topluluklar, gerekli ilişkiyi kurabilmek, alışveriş yapabilmek amacıyla, ülkelerine gelen uygarlık düzeyi yüksek toplulukların bireylerinden sözcük aktarımında bulunurlar. Bu sözcük aktarımı, zamanla, "karma dil" adı verilen bir dilin doğmasını sağlayacak ölçüde ileri gidebilir. Örneğin İngilizce ile Uzakdoğu dilleri (özellikle Çince) arasındaki ilişkilerden doğan ve daha çok limanlarda konuşulan pidgin-english bu tür bir dildir.

Mehmet HENGİRMEN : (İng. mixed language; Alm. Mischsprache; Fr. langue mixte) Çeşitli toplumsal etmenler sonucu iki veya daha fazla dilden alınan öğelerin ortak kullanımına dayanan, zamanla kendine özgü bir yapı kazanmış olan diller. Karma diller, farklı ülkelerin yoğun ticari ilişkilerde bulunduğu Akdeniz kıyılarında ve uzak

sömürge ülkelerde görülür. En yaygını Akdenizde Fransızca, İspanyolca, Arapça, İtalyanca karışımı Sabir ile İngilizcenin Uzak Doğuda Çince ile karışımından oluşan Pidjin İngilizcesidir.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Mischsprache; Fr: langue mixte; İng. mixed language; Osm. lisan-ı muhtelit) Çeşitli dillerin karışmasından oluşan dil; daha kolay anlaşabilmek amacıyla, aşağı bir uygarlık düzeyinde bulunan toplulukların ilişkide bulundukları veya birarada yaşadıkları üstün uygarlıktaki toplulukların dillerinden aldıkları türlü öğelerle meydana getirdikleri karma dil. Akdenizdeki Sabir, Çin sularındaki Pidgin-English, Pasifik'teki Be-ach-la-Mar dilleri ve yerli Amerika dillerinden Chinook dili ile karışmış İngilizceden oluşan Chinook İngilizcesi gibi. Bunlarda jargon (yapma dil) ve lingua franca (karma dil) nitelikleri vardır.

KİP

1949 : (Sıyga, Mode) Bir fiile, bildirdiği zaman ve kişi kavramları dışında olarak konuşan tarafından başka düşünce veya duygular katıldığını anlatan türlü çekim şekilleri. Bak. Salt kip, gelişimli kipler, ulaç.

Vecihe HATİPOĞLU : (Osm. sıyga, fiil tasrifi; Fr.; ing. paradigme; Alm. Paradigma) (Derl. şekil, çekim örneği). Eylemlerde belirli bir zamanla birlikte konuşanın, dinleyenin ve hakkında konuşulunun tekil ya da çoğul olarak belirtilmiş biçimi: Bildirme kipleri, isteme kipleri vb.

Berke VARDAR : (Alm. Modus, Fr. mode, Ing. mood, mode). Eylemin belirttiği oluş karşısında konuşucunun tutumunu, bir başka deyişle, salt bildirmeyle mi yetindiğini, yoksa bir yorumda mı bulunduğunu, istek, dilek, koşul, gereklik, buyrum mu anlattığını gösteren eylem biçimlerinin özelliği. Zaman terimi gibi kip terimi

de gerçekte salt bir nitelik taşımaz. Bir kip, birden çok kipsel değer anlatabilir. Kimi durumlarda sözdizimsel zorunluklara bağlı olarak kipsel değer ortadan kalkabilir. Türkçe'ye ilişkin betimlemelerde kip kavramı zaman kavramıyla çoğu kez karışır, kip yerine tarz terimini kullanıp zaman yerine kipi kullananlara bile rastlanır. Pek çok sınıflandırma varsa da, genellikle bildirme kipleri (belirli geçmiş, belirsiz geçmiş, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman) ve isteme kipleri (istek, dilek-koşul, gereklik ve buyrum) birbirinden ayırt edilir.

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. siga; Fr. mode). Bir fiile zaman ve şahıs kavramları dışında konuşan tarafından başka düşünce ve duyguların katılıp katılmadığını anlatan, yani fiilin belirttiği kılış veya oluş karşısında konuşanın sadece bildirmeyle mi yetindiğini, yoksa bir yorumda mı bulunduğunu gösteren fiil biçimi. Türkçe'de kipler BİLDİRME ve İSTEME KİPLERİ olmak üzere ikiye ayrılır.

Nurettin KOÇ : (Alm. modus; Fr. mode; İng. mode) Eylemin bir olayı, bir yargıyı, bir durumu, bir işi vb. anlatış biçimi.

Türkçede dokuz eylem kipi vardır: Belirsiz geçmiş zaman kipi, belirli geçmiş zaman kipi, şimdiki zaman kipi, gelecek zaman kipi, geniş zaman kipi, İstek kipi, dilek-koşul kipi, gereklik kipi, emir kipi.

Bu dokuz kip iki bakımdan incelenir:

1 Bildirme kipleri,

2 İsteme kipleri (bkz. Bildirme kipleri, isteme kipleri)

Mehmet HENGİRMEN : (İng. mood, mode; Alm. Modus; Fr. mode) Eylemin belirttiği iş, oluş veya duruma yönelik konuşucu tutumunu yansıtan, onun amacını, duygu ve düşüncelerini aktaran dilbilgisel kategori.

Bildirme Kipleri

Şimdiki zaman, Belirli geçmiş zaman, Belirsiz geçmiş zaman, Gelecek zaman, Geniş zaman.

İsteme Kipleri

İstek kipi, Dilek-koşul kipi, Gereklik kipi, Emir kipi

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Modus; Fr. mode; İng. mood, mode; Osm. siga) Kök ve gövde durumundaki fiilin bildirdiği oluş ve kılışın; konuşan, dinleyen ya da kendisinden söz edilen şahıslar açısından ne biçimde, ne tarzda yansıtıldığını gösteren bir gramer kalıbı, bir anlatım biçimi. başladım, başlıyorsun, tatlandırmış, yuvarlanacaklar vb. Türkçede kipler bildirme kipleri ve tasarlama kipleri olarak ikiye ayrılır. Bunlara bk.

KONUŞMA DİLİ

1949 : Bak. Dil. (Bir insan topluluğu içinde kullanılan sözlü dillik yollarının bütünü. Diller türlü bakımlardan sınıflanır. Yaygınlık ve nitelik bakımından: KAMU DİLLERİ (L. Communes), ÖZEL DİLLER (L. Spéciales), GİZLİ DİL (L. secrète), RESMÎ DİL (L. officielle), UYGARLIK DİLLERİ (L. de civilisation), GENEL DİL (L. générale), DÜNYA DİLİ (L. mondiale), aynı dilin türlü halleri bakımından: KONUŞULAN DİL (L. courante ou parlée), HALK veya **KONUŞMA DİLİ** (L. vulgare ou populaire), TEKLİFSİZ DİL (L. familière), AŞAĞILIK DİL (L. triviale), BİLİM DİLİ (L. savante), MESLEK DİLİ (L. de profession), SINIF DİLİ (Standesprache Alm.), EDEBİYAT DİLİ (L. littéraire), DİPLOMATİK DİL (L. diplomatique), ŞİİR DİLİ (L. poétique), TEKNİK DİLİ (L. technique), Kullanış bakımından YAŞAYAN DİL (L. vivante), AŞNI DİL (L. archaïque), ÖLÜ DİL (L. morte), arılık bakımından: ARI DİL (L. pure), KARMA DİL (L. mixte); doğuş bakımından: DOĞAL DİL (L. naturelle), YAPMA DİL (L. artificielle), EVRENSEL veya ULUSLARARASI DİL (L. universelle ou internationale),

FİLOZOF İŞİ DİL (Langue philosophique) ; konuşana olan yakınlığı bakımından: ANA DİLİ (L. Maternelle), ULUSAL DİL (L. nationale), BENİMSEK DİL (L. adoptée), YABANCI DİL (L. étrangère) gibi sınıfları vardır. Diller bir de aralarındaki kuruluş farkları bakımından sınıflara ayrılırlar. Fikrin türlü öğelerini (Fr. de la maison gibi) ayrı ayrı kelimelerle veya (evin gibi) tek kelime ile anlattıklarına göre: ÇÖZÜMLÜ DİLLER (L. analytiques) ve BİREŞİMLİ DİLLER (L. synthétique), cümle öğelerinin sırası değişip değişemediğine göre: DEĞİŞİR SIRALI DİLLER (L. transpositives ou inverses) ve DEĞİŞMEZ SIRALI DİLLER (L. analogues); öğelerini düzenledikleri tarza göre: AYRILI DİLLER (L. isolantes), YANDAŞLAYICI DİLLER (L. juxtaposantes), GÖVDELEYİCİ, TOPARLAMALI, KAPSAMALI, TOPTAN ANLATIMLI veya ÇOK BİREŞİMLİ DİLLER (Incorporantes, Agglomérantes, Encapsulantes, Holophrastiques ou Polysynthétiques), BİTİŞİMLİ DİLLER (L. agglutinantes), TANELİ DİLLER (L. atomiques), MALGAMALI DİLLER (L. amalgamantes), KAYNAŞMALI DİLLER (L. fusionnelles) ; bükünlü olup olmadıklarına göre: BÜKÜNLÜ veya ŞEKİLLEMELİ DİLLER (L. flexionnelles, formatives ou à mots proprement dits), ve ŞEKİLLEMESİZ DİLLER (L. nonformatives ou à mots apparents, à mots-phrases); aralarındaki hısımlığa göre: ANA DİLLER (Langues-mères), KARDEŞ DİLLER (Langues-soeurs), KAYNAK DİLLER (L. communes), İLKEL DİLLER (L. primitives), TÜREME DİLLER (L. dérivées).

Vecihe HATİPOĞLU : (Fr. langue parlé; İng. spoken language; Alm. lautsprache) (Derl. geçer dil) Günlük yaşayışta kullanılan ve yazı dilinden az çok farklarla ayrılmış bulunan dil.

Berke VARDAR : Bak. sözlü dil. (Yazı diline karşıt olarak, gündelik konuşmalarda kullanılan dil. (**Konuşma dili** de denir.) Yazı dilinde kullanılan biçimlerle sözlü dildekiler çoğu kez örtüşmez.

Dil incelemelerinde yazı dilinden sözlü dile yöneliş, XX. yüzyıl dilbiliminin başlıca özellikleri arasında yer alır. Dil öğretiminde de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sözlü dile yönelik betimlemeler çeşitli yöntemlerin temelini oluşturmuştur.)

Ahmet TOPALOĞLU : (Fr. langue parlée, langue orale; karşıtı YAZI DİLİ). Konuşmada kullanılan ve yazı dilinden farklı olarak çeşitli söyleyiş özellikleri taşıyan dil. Krş. HALK DİLİ, DİL.

Nurettin KOÇ : (Alm. Lautsprache, gesprochene Sprache; Fr. langue parlée; İng. spoken language) Gündelik konuşmada kullanılan, yazı dilinden çeşitli bakımlardan ayrılan dil. Konuşma dili yerine sözlü dil de denir. Konuşma dili bir dilsel topluluğun kullandığı dilin çeşitli söyleyiş özellikleri taşıyan yönüdür.

Konuşma dili, yazı dilinden bazı yönlerden farklıdır. Her şeyden önce, yazı dili, hiçbir zaman konuşma dilinin ses değerlerini bütün incelik ve özellikleriyle yansıtmaz. Bu durum, yazıda her sesi gösterilebilen Türkçe için de geçerlidir. Örneğin, günlük konuşmalarda, bir İstanbullu'nun bile "Ge burya!" dediğini sık sık duymak olanaklıdır. Ancak, bu biçimde konuşan kişi bile bu sözü yazıya geçirecekse, "Gel buraya!" biçimini kullanır. Konuşma diliyle yazı dili arasında, sözdizimi bakımından da farklılıklar vardır. Konuşma dilinde kurucu öğeler, sık sık yer değiştirebilir. O kadar ki, bu değişiklik kimi kez, dilin dizim kurallarına ters bile düşebilir. Örneğin, devrik tümce, konuşma dilinin ürünüdür; yazı diline konuşma dilinin etkisiyle girmiştir.

Mehmet HENGİRMEN : Bkz. sözlü dil. (Dilin konuşma düzleminde kullanılmasına bağlı olarak aldığı biçim. Konuşma dilinin, dilin sözlü olarak kullanılmasına bağlı olarak bir dizi özelliği bulunur: Dilsel değişmeye açık olması, aynı biçimlerin farklı söyleyişlerinin bulunması, vurgu, ezgi, uzatma, tonlama gibi sesler üstü özelliklerin devrede olması, sık sık yanlış kullanımlara

rastlanması vb.)

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Gesprochene Sprache; Fr. langue parlee; İng. spoken language) Bir dilde ağızdan ağıza değişerek çeşitli söyleyiş özellikleri taşıyan ve yazı dilinden farklı olan dil: Şuncacıktan kuşbazlığa vurup ipini boşlamasaydık, nice baltalara sap olduktı, adam sırasına bile girdik gittiydi (K. Tahir, Yol Ayrımı, s.75) Oni anlatayım, oni anlatalum, bak sen de eyi hatırlattuntun oni. Tebi baştan başlayırum ha (T. Günay, Rize İli Ağızları, s.245) vb. Karşıtı yazı dili'dir.

KÖK

1949 : (Cezir, Racine) Bir kelimenin, şekil öğeleri çıkarıldıktan sonra artık daha yalın bir hale konamıyan kısmı ki bir kelime ailesi üyelerinde ya değişiksiz veya değişik olarak görünür (Bak. Gövde, Köken, Taban). Bopp'tan beri, kökleri ikiye ayırırlar: Bir şeyi gösterip belirtmeye yarayan GÖSTERMELİK veya ZAMİRLİK. (indicative ou pronominale) kökler ile bunların dışında kalan ve bir şeyin niteliğini gösteren HABERLİK, YÜKLEMLİK, KAVRAMLIK veya FİİLLİK kökler.

Vecihe HATİPOĞLU : (Osm. cezir; Fr. racine; İng. root; Alm. Wurzel) Sözcüğün, ekleri ayrıldıktan sonra, geriye kalan anlamlı bölümü: yapılmalı sözcüğünün kökü yap vb.

Berke VARDAR : (Alm. Wurzel, Fr. racine, İng. root). Bir sözcük ailesinin çeşitli biçimlerinde yer alan, tarihsel dilbilimin, değişik türevleri açıklamak için yararlandığı, çoğu kez gövdeyle özdeşleşen, sözcükten dilbilgisi ve yapım öğeleri çıkarılarak elde edilen bölüm. Bu kavram daha çok artsüremli dilbilimde kullanılır ve değişik gerçekleştirmeleri olan, belli bir kavramı anlatan soyut bir biçim olarak görülür. Ne var ki, birçok dilbilimcinin bu terime köken anlamı verdiği de bir gerçektir. Bak. köken.

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. cezir; Fr. racine). Kendisinden yapım ve çekim ekleri çıkarılarak elde edilen ve anlam bakımından bölünemez durumda olan sözlük kelimesi. Ör. el, baş, çizmek, yap-mak. İSİM KÖKÜ ve FİİL KÖKÜ olmak üzere iki çeşidi vardır. Krş. İKİLİ KÖK, GÖVDE, KÖKEN, TABAN.

Nurettin KOÇ : (Alm. Wurzel; Fr. racine; İng. root) Sözcüğün, yapım ve çekim ekleri çıkarıldıktan sonra geriye kalan en küçük anlamlı bölümü:

tuz-la-mak göz-cü-lük

et-tir-gen yaz-dır-ıyor-du

Siyah dizili tuz, göz, et- ve yaz- birimleri artık bölünmeleri olanaksız en küçük anlamlı birimlerdir. Bir başka deyişle, bunlar birer kök'tür.

Mehmet HENGİRMEN : (İng. root; Alm. Wurzel; Fr. racine) Bir dil ögesinin belirli biçimbilimsel ve anlambilimsel ölçütlere göre ayrılacak bütün parçaları çıktıktan sonra geriye kalan bölümü, üzerine yapım ve çekim eklerini alan öge:

gel-iş, bak-ıcı, cam-cılık, ev-e, bahçe-den.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Wurzel; Fr. racine; İng. root) Kelimelerin bütün yapım ve çekim eklerini çıkardıktan sonra ayrılamayan ve esas (temel) anlamı taşıyan bölümü: ye-, sor-, kış, el(elig), al-, dur-, yol, ver- vb.

NESNE

1949 : Bak. Fiil tümleci. (Fiilin anlamını tamamlayan isim. Fiil tümleçleri iki türlü olur:1. ASIL TÜMLEÇ (C. direct) veya NESNE (object) Bu kelimelere bak. 2. YARDIMCI TÜMLEÇ (C. indirect relatif ou secondaire). Yardımcı tümleçler

de ikiye ayrılır : a) ÖZNEL TÜMLEÇ, b) DOLAYLI TÜMLEÇ (C. cirsonstanciel): Ben (özne) bu mektubu (Nesne) arkadaşına (öznel tümleş) makine ile (dolaylı tümleş) yazdırdım. Bu mektup (özne) arkadaşım tarafından (öznel tümleş) yazıldı. Nesne de dediğimiz asıl tümleşler fiil anlamının tamam olması için onunla birlikte söylenmesi gerekli olanlardır; yardımcılar ise cümlede söylenmese de fiilin anlamı eksik kalmaz.

Vecihe HATİPOĞLU : (Osm. marife, mefulü sarıh; Fr. complément direct déterminé, object; İng. determined direct object; Alm. bestimmtes näheres Objekt) (Derl. belirtili nesne, -i'li tümleş, -i'li nesne) Geçişli eylemi tümleyen yalın veya belirtme durumunda bulunan tümleş: Ali bir kitap almış; Öğrenci para bulmuş, sahibine vermiş; Öğretmen ders anlatıyor; Meseleyi çözmeden gitmeyin; Çocuklar annelerinin evde bulunmayışını fırsat bilirler; Ali evi sattı, bahçeyi bıraktı; Bazı insanlar okumayı sever, yazmayı sevmez; Kar bütün limanı sarmıştı vb.

Berke VARDAR : (Alm. direktes Objekt, Objekt, Fr. complément d'objet direct objet, İng. direct object, object). Tümcede yüklemi bütünleyen eylemsel yüklem olanaklı yayılımları arasında yer alan, geçişli eylemin zorunlu kıldığı tümleş (örn. Dağı görüyorum tümcesinde dağı). Türkçe'de nesne, yalın durumda ya da belirtme durumunda olmak üzere iki durumda bulunabilir. Yalın durumdaki nesneye belirtisiz nesne (örn. Ev aldım tümcesindeki ev), belirtme durumundaki nesneye belirtili nesne denir (Örn. Evi aldım tümcesindeki evi).

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. mefulûn bih; Fr. complement direct, objet). Geçişli fiilin zorunlu kıldığı, cümlede yüklem doğrudan etkisinde kalan tümleş. Nesne cümlede -ekli veya eksiz olarak daima yükleme halinde bulunur. Ör. yazıyı yazmak, yazı yazmak; adamı dövmek, adam dövmek; merdiveni çıkmak, merdiven

çıkma. BELİRLİ ve BELİRSİZ NESNE olmak üzere iki çeşidi vardır. Krş. TÜMLEÇ.

Nurettin KOÇ : (Alm. Objekt; Fr. complement d'objet direct; İng. direct objet, objet) Yalın ve belirtme durumunda bulunan tümleç. Düz tümleç de denir.

Nesne yalnız geçişli eylemi tümler. Geçişsiz eylemle kurulan tümcede nesne bulunmaz.

*Gelirken çiçekçiden **bir demet çiçek** aldım.*

*Yanıma **para** almamışım.*

*Engine saldım **özümü***

*Hakka döndürdüm **yüzümü***

*Çekmezem nadan **sözünü***

*Ben **gönlümü** bilmez miyim? (Âşık)*

Örneklerden de anlaşılacağı gibi, nesnenin iki türü vardır: Belirtme durumu eki almış belirtili nesne, yalın durumda bulunan belirtisiz nesne.

Mehmet HENGİRMEN : (İng. determined direct object; Alm. bestimmtes näheres Objekt; Fr. complement direct determine, objet) Geçişli eylemin anlamını tamamlayan ve yalın ya da belirtme durumunda bulunan sözcük. Örneğin Ahmet arabayı yıkadı cümlesinde arabayı sözcüğü nesnedir ve belirtme durumu eki almıştır. Bir cümlede nesneyi bulmak için neyi, kimi sorularını sorarız.

*Ahmet neyi yıkadı? > Ahmet **arabayı** yıkadı.*

*Fatma kimi seviyor? > Fatma **çocuğu** seviyor.*

*Nurten neyi suluyor? > Nurten **çiçeği** suluyor.*

*Polis kimi yakaladı? > Polis **hırsızı** yakaladı.*

Bu cümlelerde **araba**, **çocuk**, **çiçek** ve **hırsız** sözcükleri nesnedir.

Nesneler yalın durumda bulunur ya da belirtme eki alır:

Belirtme durumu

*Ahmet **arabayı** kullandı.*

*Fatma **çocuğu** seviyor.*

*Nurten **çiçeği** suluyor.*

*Polis **hırsızı** yakaladı.*

Yalın Durum

*Ahmet **araba** kullandı.*

*Fatma **çocuk** seviyor.*

*Nurten **çiçek** suluyor.*

*Polis **hırsız** yakaladı.*

Zeynep KORKMAZ : {Alm. Objekt, bestimtes nâhere objekt; Fr. complement d'objet direct, objet; İng. direct object, object) Cümlede öznenin, dolayısıyla fiili geçişli olan yüklemnin etkilediği şahsı veya şeyi gösteren, yalın veya yükleme durumu eki almış kelime: Abdullah Efendi gecenin sükûneti içinde bu manzarayı doya doya seyretti (A.H. Tanpınar. Abdullah Efendinin Rüyalari, s. 52). Çiy, garip bir aydınlık onları içinden aydınlatıyor, çok müşahhas ve zalim bir macera sahibi yapıyordu (A.H. Tanpınar. göst. e. s. 53). Kadının yüzündeki solgunluğu merak etmese idi bunları ona soracaktı (A.H. Tanpınar, Yaz Yağmuru, s. 65). Beni başkalarının merhameti, inayeti yahut keyif ve hevesi idare ediyordu (R.N. Gün tekin, Acımak, s. 49). Sermed kendini yeniden dünyaya gelmiş sandı (S. Erol. Ülker Fırtınası, s. 70). Eve geldikleri vakit, teyzesi Müfide bir mektup uzattı (P. Safa, Şimşek, s. 178). Bir cürüm yaptığımı kani değilim. Hakarete uğradım ve cevabını verdim. Siz de benim yerimde olsaydınız aynı şeyi yapardınız (P. Safa, Biz İnsanlar, s. 153). Minareyi çalan kılıfını hazırlar. Dünyayı unutmadık ne demek işte ben o gün orada anladım (K. Tahir, Esir Şehrin İnsanları s. 201). Oğlum bana hediye göndermiş; sen bu konuda ne düşünüyorsun? Dün akşamki toplantıda gençler ilgi çekici sorular sordular vb. Bir cümleinin nesnesini daha belirgin duruma getirmek, nitelendirmek veya pekiştirmek için nesneye, yine nesne durumunda olan açıklayıcı kelimeler eklenebilir: o kızı, o zengin kızı istiyorsun demek; Ben

dedim, gölü görmeye gidiyorum, Karakurtgölünü(S.Faik, Bütün Eserleri I: Semaver, Sarnıç: Hanımın Karısı, s. 180). İki ayaklıların dünyasını arıyor, kendi yaratacağı dünyayı (K. Tahir, Yol Ayrımı, s. 461) vb. Nesne türleri için bk. Açıklayıcı nesne, belirli nesne, belirsiz nesne.

NOKTALAMA

1949 : (Tenkit, Ponctuation) Bir cümleinin başlıca parçalarını ve tümcelerini birbirinden ayırmak için virgül, noktalı virgül, tırnak, nokta gibi işaretleri kullanma ki KUVVETLİ NOKTALAMA (P. forte) ve ZAYIF NOKTALAMA (P. faible) diye ikiye ayrılır.

Vecihe HATİPOĞLU : (Osm. tenkit; Fr. ponctuation; İng. punctuation; Alm. Interpunktion, Satzzeichensetzung) Yazının daha iyi anlaşılması için, belirli işaretlerin gereken yerlerde kullanılması: "." Nokta, "," virgül, ";" noktalı virgül, ":" iki nokta, "...” sıra noktalar, "!" ünlem işareti, “?” soru işareti, "-" çizgi (kısa, uzun) işareti, (" ") tırnak işareti, () ayraç, "[]" köşeli ayraç, "\$" çengel (paragraf) işareti vb.

Berke VARDAR : (Alm. Interpunktion, Zeichensetzung, Fr. ponctuation, İng. punctuation). Sözdizimsel nitelikli ayrımların yanı sıra belli oranlarda da bürün olgularını belirtmek için kullanılan yazı göstergelerinin tümü. Türkçe'de kullanılan noktalama göstergeleri ya da imleri şunlardır: Nokta (.), soru göstergesi (?), ünlem göstergesi (!), virgül (,), noktalı virgül (;), iki nokta (:), üç nokta(...), sıra noktalar (), ayraç (), köşeli ayraç [], tırnak ("),kısa çizgi (-), uzun çizgi (—), noktalı çizgi (-.), kesme göstergesi (^), düzeltme göstergesi (ˆ), çengel (§), yıldız (*). Nokta, bitmiş bir tümcenin sonuna, kısaltmalardan sonra, sıra gösteren sayılardan, bölüm belirten sayı ve yazaçlardan sonra konur; tarihlerde gün, ay, yıl sayılarını birbirinden ayırır; saat gösteren sayılarda zaman birimleri arasına konur. Virgül, eş

işlevli sözcükleri, sözcük öbeklerini, bağımsız sıralı tümceleri ayırır; Özneye yüklem arasına başka öğeler girdiğinde, öznenin vurgulu söylenmesi gerektiğinde, tümcede, vurgulu biçimde belirtilecek öğelerden, seslenmelerden sonra, arasözlerin, aratümcelerin başında ve sonunda, sayıların ondalık bölümlerini belirtmek için kullanılır. Noktalı virgül, birbirine bağlı olmakla birlikte kendi içinde bağımsız olan tümceleri ayırır; virgülle ayrılmış örnek kümeleri ya da değişik örnekler arasında, ve, ama, fakat, çünkü, ancak, ne var ki bağlaçlarıyla birbirine bağlanan tümcelerden birincisinin sonunda kullanılır. İki nokta, bir tümce ya da sözcükten sonra açıklamalar geliyorsa, bu tümce ya da sözcükten sonra, alıntı yazı ya da sözlerden önce kullanılır. Üç nokta, bitmemiş tümcelerin sonunda, alıntılarda atlanan yerleri belirtmek, belirtilmek istenmeyen sözlerin atlandığını göstermek için, birtakım bölümler, örnekler sıralandıktan sonra vb. anlamında kullanılır. Sıra noktalar, yazılmadan geçilen satırları belirtir. Soru göstergesi, soru belirten tümcelerden sonra ya da değinilen konuda kuşku duyulduğunu anlatmak için kullanılır. Kısa çizgi, satır sonunda sözcükleri bölmek, başlangıç ve son ya da bağlantı, ayrıntı niteliği taşıyan açıklamaları belirtmek, ekleri göstermek için kullanılır. Uzun çizgi, söyleşilerde konuşan değiştikçe kullanılır. Noktalı çizgi, konu başlarını ayırır; kesirsiz ölçülerde kesir yerine konur (100.-TL gibi). Tırnak, başına ve sonuna konulduğu alıntı yazı ya da sözleri belirtir; önemi vurgulanan ya da olduğu gibi aktarılan sözlerin başına ve sonuna konur, yinelemeden kaçınmak için alt satırda, üst satırdaki bir ögenin yerini tutar (denden). Ayraç, bir sözcükle, tümceyle ilgili açıklamaların başına ve sonuna konur; altbölüm belirten sayı ya da yazaçlardan sonra kapanma biçimiyle kullanılır. Köşeli ayraç, ayraç içinde, ayraç içine alınması gereken açıklamaları belirtir. Kesme göstergesi, kişi adlarından, gerekli görüldüğünde bütün özel adlardan sonra, kısaltmalardan, sayılardan sonra gelen

eklerden; yazaç ya da ekten sonra gelen ekten önce kullanılır. Düzeltme göstergesi Arapça'dan, Farsça'dan gelen sözcüklerde [k], [g] ünsüzlerini izleyen [a], [u] ünlüleri üzerine uzunluğu, incelik özelliğini belirtmek, yazımları aynı, söylenişleri ayrı kimi sözcükleri birbirinden ayırmak, kimi özel adlarla yer adlarında kullanılır. Çengel, ayrı madde, konu, vb. bölümleri ayırmaya yarar. Yıldız, dipnotları göstermek için kullanılır.

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. tenkit; Fr. ponctuation). Bir yazının daha iyi anlaşılabilmesi için gereken yerlere belli işaretlerin konması. Bugünkü Türkçe'de nokta, virgül, noktalı virgül, iki nokta, üç nokta, tırnak, parantez, düzeltme işareti, kesme işareti, soru işareti gibi noktalama işaretleri vardır.

Nurettin KOÇ : (Alm. Interpunktion, Satzzeichensetzung; Fr. ponctuation; İng. punctuation) Yazı dilinde, tümcenin sınırını belirlemek, anlam karışıklığını önlemek, kolay ve doğru anlamayı sağlamak vb. amaçlarla bütün uluslarca benimsenmiş işaretlerin kullanımı.

Noktalama işaretleri adı verilen uluslararası işaretlerin Türkçede kullanılması, ilk kez Tanzimat döneminde, birçok yeniliğin öncüsü Şinasi'yle başlar.

Şinasi, Şair Evlenmesi adlı eserinde, bu ilk uygulamayı, noktalama işaretlerinin tümüyle değil, yalnızca nokta, çizgi ve ayraçla gerçekleştirmiştir. Bu işaretlerin yaygın biçimde kullanılması için Servet-i Fünun sanatçılarını beklemek gerekmiştir.

Divan nesrinin ortadan kalkması ve yeni bir tümce düzeninin oluşmasında, noktalamanın da rolü olmuştur. Noktalama, tümceler arasındaki sınırı belirleme, anlam karışıklığını önleme, kolay ve doğru anlamayı sağlama görevinin yanı sıra, konuşmadaki vurgu, durak, titrem gibi bürünsel olguları da karşılar; tümce türlerini bile belirler.

Başlıca noktalama işaretleri şunlardır: nokta, virgül, noktalı virgül, iki nokta, üç nokta, tırnak, düzeltme işareti, kesme işareti, soru işareti, ünlem işareti, sıra noktalar, ayraç, köşeli ayraç, kısa çizgi, uzun çizgi, noktalı çizgi, çengel, yıldız (Bunlara bakınız).

Mehmet HENGİRMEN : (İng. punctuation; Alm. Interpunktion, Zeichensetzung; Fr. ponction, ponctuation) Yazıda sözcüklerin, öbeklerin, cümlelerin görev ve anlamlarını belirlemede kullanılan kurmaca işaretler düzeni. Bkz. noktalama işaretleri.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Interpunktion, Satzzeichensetzung; Fr. ponctuation, İng. punctuation; Osm. tenkit) Yazıda okumayı kolaylaştırmak için birtakım işaretlerin kullanılması: Nokta (.), virgül (,), noktalı virgül (;), iki nokta (:), ünlem işareti (!), soru işareti (?), üç nokta (...), düzeltme işareti (?), tırnak (« »), ayraç ()) gibi.

ÖLÜ DİL

1949 : (Langue morte) Ana dili olarak konuşanı kalmamış dil.

Vecihe HATİPOĞLU : (Fr. langue morte; İng. dead language; Alm. tote Sprache) Belgeleri bilinen fakat hiç bir ülkede artık konuşulmayan dil: Sümer dili, Hitit dili, Latince gibi.

Berke VARDAR : (Alm. tote Sprache, Fr. langue morte, İng. dead language). Günümüzde artık bildirişim aracı olarak kullanılmayan, dilsel bir toplulukça konuşulmayan, yalnız bıraktığı çeşitli yazılı belgelerle tanınan dil (örn. Eski Yunanca, Latince, Dalmaçya dili).

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. lisân-ı metruk; Fr. langue morte ; karşıtı YA-ŞAYAN DİL). Yazılı belgeleri bilinen, fakat günümüzde hiç bir toplulukça anlaşma aracı olarak kullanılmayan dil. Ör. Sümer dili, Latince, Hititçe. Krş. DÎL.

Nurettin KOÇ : (Alm. tote Sprache; Fr. langue morte; İng. dead language) Bugün yalnız yazılı belgeleri bilinen, hiçbir dilsel toplulukça konuşulmayan dil: Sümerce, Latince, Hititçe...

Mehmet HENGİRMEN : (İng. dead language; Alm. tote Sprache; Fr. langue morte) Konuşucusu olmayan, ancak tarihi yazılı belgelerde kalmış olan dil. Örneğin bugünkü Türkçenin 6-8. yüzyıllar arasında konuşulan biçimi olan Köktürkçe ölü bir dildir. İspanyolca, İtalyanca, Fransızca gibi dillerin doğuşuna kaynaklık etmiş Latince de bugün için bir ölü dildir.

Ölü bir dili, sonradan ikinci dil olarak öğrenenler ve konuşanlar bulunsa da, bu, o dilin ölü dil olması gerçeğini değiştirmez.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. tote Sprache; Fr. langue morte; İng. dead language) Günümüzde artık konuşma ve yazı dili olarak hiç bir toplum tarafından kullanılmayan, tarihî devirlerdeki varlığı, bıraktığı çeşitli yazılı belgelerden anlaşılan dil: Eski Sibirya dilleri, Köktürkçe, Sümerce, Hititçe, Eski Yunanca, Latince, Gotça vb.

ÖZEL DİL

1949 : Bak. Dil. (Bir insan topluluğu içinde kullanılan sözlü dillik yollarının bütünü (Bak. Dilik). Diller türlü bakımlardan sınıflanır. Yaygınlık ve nitelik bakımından: KAMU DİLLERİ (L. Communes), **ÖZEL DİLLER** (L. Spéciales), GİZLİ DİL (L. secrète), RESMÎ DİL (L. officielle), UYGARLIK DİLLERİ (L. de civilisation), GENEL DİL (L. générale), DÜNYA DİLİ (L. mondiale), aynı dilin türlü halleri bakımından: KONUŞULAN DİL (L. courante ou parlée), HALK veya KONUŞMA DİLİ (L. vulgare ou populaire), TEKLİFSİZ DİL (L. familière), AŞAĞILIK DİL (L. triviale), BİLİM DİLİ (L. savante), MESLEK DİLİ (L. de profession), SINIF DİLİ (Standesprache

Alm.), EDEBİYAT DİLİ (L. littéraire), DİPLOMATİK DİL (L. diplomatique), ŞİİR DİLİ (L. poétique), TEKNİK DİLİ (L. technique), Kullanış bakımından YAŞAYAN DİL (L. vivante), AŞNI DİL (L. archaïque), ÖLÜ DİL (L. morte), arılık bakımından: ARI DİL (L. pure), KARMA DİL (L. mixte); doğuş bakımından: DOĞAL DİL (L. naturelle), YAPMA DİL (L. artificielle), EVRENSEL veya ULUSLARARASI DİL (L. universelle ou internationale), FİLOZOF İŞİ DİL (Langue philosophique) ; konuşana olan yakınlığı bakımından: ANA DİLİ (L. Maternelle), ULUSAL DİL (L. nationale), BENİMSEK DİL (L. adoptée), YABANCI DİL (L. étrangère) gibi sınıfları vardır. Diller bir de aralarındaki kuruluş farkları bakımından sınıflara ayrılırlar. Fikrin türlü öğelerini (Fr. de la maison gibi) ayrı ayrı kelimelerle veya (evin gibi) tek kelime ile anlattıklarına göre: ÇÖZÜMLÜ DİLLER (L. analytiques) ve BİREŞİMLİ DİLLER (L. synthétique), cümle öğelerinin sırası değişip değişmediğine göre: DEĞİŞİR SIRALI DİLLER (L. transpositives ou inverses) ve DEĞİŞMEZ SIRALI DİLLER (L. analogues); öğelerini düzenledikleri tarza göre: AYRILI DİLLER (L. isolantes), YANDAŞLAYICI DİLLER (L. juxtaposantes), GÖVDELEYİCİ, TOPARLAMALI, KAPSAMALI, TOPTAN ANLATIMLI veya ÇOK BİREŞİMLİ DİLLER (Incorporantes, Agglomérantes, Encapsulantes, Holophrastiques ou Polysynthétiques), BİTİŞİMLİ DİLLER (L. agglutinantes), TANELİ DİLLER (L. atomiques), MALGAMALI DİLLER (L. amalgamantes), KAYNAŞMALI DİLLER (L. fusionnelles) ; bükünlü olup olmadıklarına göre: BÜKÜNLÜ veya ŞEKİLLEMELİ DİLLER (L. flexionnelles, formatives ou à mots proprement dits), ve ŞEKİLLEMESİZ DİLLER (L. nonformatives ou à mots apparents, à mots-phrases); aralarındaki hısımlığa göre: ANA DİLLER (Langues-mères), KARDEŞ DİLLER (Langues-soeurs), KAYNAK DİLLER (L. communes), İLKEL DİLLER (L.

primitives), TÜREME DİLLER (L. dérivées)).

Vecihe HATİPOĞLU : (Fr. langue spéciale; İng. vocational slang; Alm. Sondersprache) (Derl. sınıf dili) Ticaret veya sanat sahiplerinin aralarında kullandıkları bir çeşit argo: Balıkçı dili, kalaycı dili, gemici dili gibi.

Berke VARDAR : (Alm. Sondersprache, Fr. langue spéciale, langue de spécialité, İng. vocational slang). Genel dilin belli bir çevrede kullanılan özel biçimi; özel bir deneyim alanına giren bilgilerin aktarıldığı bildirişim durumlarında kullanılan dil. Bilimsel ve uygulamalı dillerin yanı sıra çeşitli uğraş alanlarındaki (kasaplık, marangozluk gibi) diller özel dillerdir. Genel dile oranla bu dillerin en önemli yönünü sözlükler ve bu düzlemde de adlar oluşturur.

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. lisân-ı hâs, lisân-ı mahsûs; Fr. langue spéciale). Bir dilin belli bir çevrede kullanılan, sınıfa, yaşa, özellikle mesleğe göre değişiklik gösteren ve daha çok kelime bakımından farklılıkları olan biçimi. Ör. külhanbey dili, denizci dili, marangoz dili, hekim dili. Krş. ARGO, DİL.

Nurettin KOÇ : (Alm. Sondersprache; Fr. langue special; İng. vocational slang) Bir dilin özellikle meslek çevrelerinde konuşulan ve daha çok sözcüklerde kendini gösteren değişik biçimi. Denizci dili, kasap dili, balıkçı dili... gibi.

Mehmet HENGİRMEN : (İng. vocational slang; Alm. Sondersprache; Fr. langue spéciale, langue spécialisée) Genel dilin belli bir toplumsal grupta, alanda konuşulan, kendine özgü sözcükleri bulunan veya sözcüklere yüklediği kendine özgü anlamları ile belirginleşen biçimi. Örneğin pilotların, uzunyol şoförlerinin, hekimlerin kendi aralarında kullandıkları dil biçimi.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Sondersprache; Fr. langue spéciale, langue

spécialité; Ing. vocational slang) Bir toplumda, bireyin içinde bulunduğu sınıfa, yaşa, özellikle mesleğe göre belirlenen dil (D. Aksan, Her Yönüyle Dil, s. 86): Hekim dili, siyaset dili, külhanbey dili gibi. Bk. ve krş. Argo.

ÖZNE

1949

: (Fail, Müpteda, Sujet) Bir cümledeki hüküm veya haber kendisine yöneltmiş bulunan cümle ögesi. "Ev büyüktür" ve "Ev çöktü" cümlelerindeki büyük ve çökme hükmü ev kavramına yöneltmiş olduğu için ev kelimesi bu cümlelerin öznesidir. (Bak. Mantıkça ve Gramatikal özne).

Vecihe HATİPOĞLU

: (Osm. müsnedün ileyh, fail, müpteda; Fr. sujet; İng. Alm. Subjekt, Satzgegenstand) Çekimli eylemin veya eylemsinin meydana gelmesini sağlayan kişi. Dilbilgisinde kişi kavramıyla çekimli eylemi veya bazı eylemsileri meydana getiren "insan, hayvan, bitki veya şey" özne adı altında belirtilir: Bu mektubu ben yazdım; Çocuklar camı kırdılar; Ali Ankara'ya gitti; Sen yorgunsun galiba; Birisi geldi; Evlerinin önü daima temizdir; Ali, Ahmet gelince gitti; Kedi kaçmış örneklerinde olduğu gibi.

Berke VARDAR

: (Alm. Subjekt, Satzgegenstand, Fr. sujet, İng. subject). Geleneksel dilbilgisinde, eylemin belirttiği oluşu gerçekleştiren ya da bu oluşa konu olan öge; çağdaş dilbilimde, yüklemi gerçekleştiren ve onunla birlikte en küçük sözceyi oluşturan ögenin sözdizimsel işlevi; ad dizimiyle eylem diziminden kurulu çekirdek tümcede ad diziminin dilbilgisel işlevi. Örneğin *Kız gülüyor* tümcesindeki *kız* öznedir. Çağdaş dilbilimcilere göre özne, sözdizimsel bir bağıntı içerdiğinden, onu, eylemin belirttiği oluşu gerçekleştiren, bu oluşa konu olan ya da bir eylem aracılığıyla bir nitelik alan varlık ya da nesne olarak gösteren anlama dayalı tanımlar dilsel gerçeklere uymaz.

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. fâil, mübtedâ, müsnedün ileyh; Fr. sujet). Cümlede yüklem belirtiği işi yapan veya bir oluşa konu olan öge. Ör. Polis suçluyu yakaladı. Araba hareket etti. (Biz) Ne yapacağımızı bilemiyoruz. Ceylân avcı tarafından vuruldu. *Çocuk üç gündən beri hasta. Zevk sahibi bir kimse, bunu beğenmez. Yolculuk sırasında rahatsızlanan babası bugünlerde oldukça iyi.* Krş. GRAMERCE ÖZNE, MANTIKÇA ÖZNE.

Nurettin KOÇ : (Alm. Subject, Satzgegenstand; Fr. sujet; İng. subject) Bir tûmcede çekimli eylemin ya da eylemsinin bildirdiği işi, oluşu, yargıyı vb. üzerine alan varlık.

Özne, tûmcenin zorunlu kurucusudur.

Tûmcenin öznesini bulmak için, yükleme insan için "kim?", diğer varlıklar için "ne?" sorusu sorulur:

Şiddetli fırtına, gece kulübenin kapısını uçurmuş. -

*Kulübenin kapısını **ne** uçurmuş?*

Şiddetli fırtına.

Askerler, hedefe nişan aldılar.

Kim nişan aldı?

Askerler.

Özne, bir ad olduğu halde, ad durumu eklerini almaz, daima yalın durumda bulunur. Ancak, bazen yalnız iyelik ekini, çoğul ekini, -dır ekini alabilir. Bazen de bir bağlaçla birlikte kullanılabilir. Bu nedenle özneleri, biçim bakımından aşağıdaki başlıklar altında inceleyebiliriz:

1. Yalın Özne

Özgen börek pişiriyor.

O kitap okuyor.

Siz geliyor musunuz?

2. İyelik Eki Almış Özne

Başım ağrıyor.

Arkadaşım biraz sonra gelecek. Anneniz, babanız yaşıyor mu?

3. Çoğui Eki Almış Özne

Arkadaşlarım beni bekliyorlar.

Uluslar da insanlar gibi geçmişleriyle övünürler.

Ağaçlar çiçek açtı.

4. Koşaçlı Özne

Bir kızılca kıyamettir koptu.

Bir kahkahadır koptu.

Bir dedikodudur dolaşıyor.

5. Ad Öbeğinden Özne

Türkçe dersinin saati değişti.

Yeni Türkçe öğretmenimizin adı Sevim'dir.

Dünya Çocuk Kitapları Haftası yarın başlıyor.

6. İkilemeden Özne

Onda akıl fikir, ar namus kalmamış.

Kılığı kıyafeti yürekler açıştıydı.

Birden ses seda kesildi.

Saçı başı dağınıktı.

7. Ortak özne (bkz. ortak özne)

Herkes bir kıyısından tuttu çekti büyüttü kenti. Köprülerden geçirdim olmadı ben anamı isterim. (T. Uyar)

8. Pekiştirmeli Özne

Özne, sözün etkisini arttırmak için, bir bağlaçla ya da *kendi* adıyla birlikte kullanılabilir. Bu biçimde kullanılan öznelere de *pekiştirmeli özne* denir.

Ben de sizinle geleceğim.

Sen ki bana bu kötülüğü yaptın, seni asla bağışlamayacağım.

Sen kendin bu sonucu hazırladın.

9. Bağlaçlı Özne

BAĞLAÇLI ÖZNE, daha önce gördüğümüz bağlaçlı tamlama

biçiminde olur:

İşçi ve işveren haklan, demokrasinin temel taşlarındandır.

Ne ben ne sen ona yardım edebiliriz.

Ali de Ahmet de sınıf arkadaşımıdır.

Annemle babam ben çok küçükken ölmüşler.

10. Yinelemeli Özne

Sözü güçlendirmek için öznenin yinelendiği de olur:

Bi dolu gözleri havada

Kuşlar geliyor kuşlar denizi yara yara. (O. Rıfat)

Dışarıda bahar geldi karıcığım bahar. (N. H. Ran)

11. Seslenmeli Özne

Bazı ünlem tümcelerinin özneleri, seslenmen, öznedir:

Çocuklar, trafik ışıklarına dikkat edin!

Türk, öğün, çalış, güven. (Atatürk)

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın! (M. A. Ersoy)

"Ah Mevtam, yedi mahallenin rızkını toplayıp da bu Hacı ile Hafız'ın konaklarını doldurursun." (H. R. Gürpınar)

12. Açıklayıcıdan Özne

Kimi zaman tümcede öznenen, nesneden ya da dolaylı tümleçten sonra gelerek onları açıklayan ve ikinci bir özne, nesne ya da dolaylı tümleç gibi görev yapan öğelere de rastlanır. Bu tür sözcük ya da sözcük öbeğine açıklayıcı (Alm. Appositiv; Fr. Appositif; İng. Appositive) adı verilir.

Açıklayıcı, daima asıl özne, nesne ya da tümleçten sonra gelir. Örneğin, aşağıdaki tümcelerde siyah dizili sözcük öbekleri, asıl öznenen sonra gelen birer açıklayıcı öznedir:

*Atatürk, **Türk Devletinin kurucusu**, Balkan Paketi'nin da kurucusu oldu.*

Mehmet HENGİRMEN : (Ing. subject; Alm. Subjekt, Satzgegenstand; Fr. sujet)

Cümlede, yüklemcil ögenin bildirdiği işi yapan, oluşa ve duruma

konu olan öge.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Subjekt, Satzgegenstand; Fr. sujet; İng. subject; Osm. fail, müpteda, müsnedünileyh) Yüklemin gösterdiği kılış ile doğrudan ilgili olan kişi ya da şeye verilen ad; bir oluş ve kılışın gerçekleşmesini sağlayan kimse veya şey: Eskiler, baharı ya tabiatta yahut tecrid halinde, tek manzarasında severlerdi(A.H. Tanpınar, Yaşadığım Gibi, s.114). Oda karşıma düşen duvardaki hücreye konmuş büyükçe bir gaz lambasıyla aydınlanıyordu (A.H.Tanpınar, Abdullah Efendinin Rüyalari, s.90). Bu tahammül edilemez bir ömürdü...(R.H.Karay, Memleket Hikâyeleri, s.34). Agâh Bey, içti; biraz buruk, lakin baygın kokulu, tuhaf lezzetli, hoş bir içkiydi (R.H.Karay, geçst. e., s. 35).Ben Anadolu'ya gitmezden önce manevi kuvvet denilen şeyin millet mücadelelerinde büyük bir rol oynadığına ve bunun ruhtan gelen bir yüreklilikle oluştuğuna inandım (Y.K:Karaosmanoğlu, Ergenekon, s.210). Hakikatte bütün İstanbul garip bir sinirlilik içinde idi.(A.H.Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s.276). O zamanın sahibi idi (A.H.Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü. s.37). Siz doğru dürüst konuşmasını bilmez misiniz hiç? (T.Buğra, Yalnızlar, s.216). Melek, hastanın başucuna götürüldüğü zaman, bu burnu uzamış, gözleri çukura kaçmış adamla alakasını anlayamamıştı (S.Faik Abasıyanık, Bütün Eserleri, 3: Medarı Maişet Motoru, s. 170).

RESMÎ DİL

1949 : Bak. Dil. (Bir insan topluluğu içinde kullanılan sözlü dillik yollarının bütünü (Bak. Dillik). Diller türlü bakımlardan sınıflanır. Yaygınlık ve nitelik bakımından: KAMU DİLLERİ (L. Communes), ÖZEL DİLLER (L. Spéciales), GİZLİ DİL (L. secrète), **RESMÎ DİL** (L. officielle), UYGARLIK DİLLERİ (L. de civilisation), GENEL DİL (L. générale), DÜNYA DİLİ (L. mondiale), aynı dilin türlü halleri bakımından: KONUŞULAN

DİL (L. courante ou parlée), HALK veya KONUŞMA DİLİ (L. vulgaire ou populaire), TEKLİFSİZ DİL (L. familière), AŞAĞILIK DİL (L. triviale), BİLİM DİLİ (L. savante), MESLEK DİLİ (L. de profession), SINIF DİLİ (Standesprache Alm.), EDEBİYAT DİLİ (L. littéraire), DİPLOMATİK DİL (L. diplomatique), ŞİİR DİLİ (L. poétique), TEKNİK DİLİ (L. technique), Kullanış bakımından YAŞAYAN DİL (L. vivante), AŞNI DİL (L. archaïque), ÖLÜ DİL (L. morte), arılık bakımından: ARI DİL (L. pure), KARMA DİL (L. mixte); doğuş bakımından: DOĞAL DİL (L. naturelle), YAPMA DİL (L. artificielle), EVRENSEL veya ULUSLARARASI DİL (L. universelle ou internationale), FİLOZOF İŞİ DİL (Langue philosophique) ; konuşana olan yakınlığı bakımından: ANA DİLİ (L. Maternelle), ULUSAL DİL (L. nationale), BENİMSEK DİL (L. adoptée), YABANCI DİL (L. étrangère) gibi sınıfları vardır. Diller bir de aralarındaki kuruluş farkları bakımından sınıflara ayrılırlar. Fikrin türlü öğelerini (Fr. de la maison gibi) ayrı ayrı kelimelerle veya (evin gibi) tek kelime ile anlattıklarına göre: ÇÖZÜMLÜ DİLLER (L. analytiques) ve BİREŞİMLİ DİLLER (L. synthétique), cümle öğelerinin sırası değişip değişmediğine göre: DEĞİŞİR SIRALI DİLLER (L. transpositives ou inverses) ve DEĞİŞMEZ SIRALI DİLLER (L. analogues); öğelerini düzenledikleri tarza göre: AYRILI DİLLER (L. isolantes), YANDAŞLAYICI DİLLER (L. juxtaposantes), GÖVDELEYİCİ, TOPARLAMALI, KAPSAMALI, TOPTAN ANLATIMLI veya ÇOK BİREŞİMLİ DİLLER (Incorporantes, Agglomérantes, Encapsulantes, Holophrastiques ou Polysynthétiques), BİTİŞİMLİ DİLLER (L. agglutinantes), TANELİ DİLLER (L. atomiques), MALGAMALI DİLLER (L. amalgamantes), KAYNAŞMALI DİLLER (L. fusionnelles) ; bükünlü olup olmadıklarına göre: BÜKÜNLÜ veya ŞEKİLLEMELİ DİLLER (L. flexionnelles, formatives ou à mots proprement dits), ve

ŞEKİLLEMESİZ DİLLER (L. nonformatives ou a mots apparents, à mots-phrases); aralarındaki hısımlığa göre: ANA DİLLER (Langues-mères), KARDEŞ DİLLER (Langues-soeurs), KAYNAK DİLLER (L. communes), İLKEİ DİLLER(L. primitives), TÜREME DİLLER (L. dérivées)).

Vecihe HATİPOĞLU : (Fr. langue officielle; İng. official language)
(Derl. devlet dili) Bir ülkede kanunla kabul edilen dil: Türkiye'nin resmi dili Türkçedir.

Berke VARDAR : (Alm. offizielle Sprache, Fr. langue officielle, İng. official language). Bir devletin ülkesinde yasa uyarınca, uluslararası bir kuruluşun yönetmeliği gereğince resmi nitelik taşıyan işlemlerde kullanılması zorunlu olan dil. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dili Türkçe'dir.

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. lisân-ı resmi; Fr. langue officielle). Bir ülkede kanunla kabul edilen, işlemlerde ve resmî yazışmalarda kullanılması mecburi olan dil. Ör. Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî dili Türkçe'dir. Krş. MİLLÎ DİLİ, DİL.

Nurettin KOÇ : (Alm. offizielle Sprache; Fr. langue officielle; İng.official language) Bir ülkede yasayla kabul edilen; işlemlerde, yazışmalarda kullanılması yasa gereği olan dil.

Anayasanın 3. maddesine göre, Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî dili Türkçedir.

Mehmet HENGİRMEN :Bkz. ulusal dil. (Bir devletin egemenlik alanında tanıdığı, kullandığı dil. Resmî dil, devlet dili de denir.)

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Offizielle Sprache; Fr. langue officielle; İng. official language; Osm. lisan-ı resmî) Bir ülkede devletin kabul ettiği veya kanunla kabul edilen ve resmî yazışmalarda kullanılan dil: Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî dili Türkçedir vb.

SES

1949 : (Son, Phonème) Ses kelimesi sırasına göre Fr. *son* karşılığı olarak kullanıldığı gibi *phonème* anlamına da gelir. Bunları kesinlikle ayırmak gerektiği vakit birincisine SELEN, ikincisine ise SESLİK demek uygun olur.

Vecihe HATİPOĞLU : (Fr. phonème, son; İng. sound, phonem; Alm. Laut, Sprechlaut) (Derl. fonem, ses unsuru, seslik, ün) Kulağın duyabildiği titreşim.

Berke VARDAR : 1. (Alm. Laut, Phon, Fr. son, phone, İng. sound , phone). Kulağın algıladığı titreşim. 2. (Aim. Stimme, Fr. voix, İng. voice). Akciğerlerden gelen havanın etkisiyle sesleme örgenlerinde oluşan titreşim.

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. savt; Fr. voix, son). Ciğerlerden gelen havanın etkisiyle ses çıkarma organlarında oluşan, kulağın algılayabildiği titreşim. Krş. SES BİRİMİ.

Nurettin KOÇ : (Alm. Laut; Fr. son; İng. sound) 1. Kulağın algıladığı titreşim. 2. Ciğerlerden gelen havanın etkisiyle konuşma aygıtında oluşan titreşim.

Mehmet HENGİRMEN : (İng. sound, phone; Alm. Laut, Phon, Sprechlaut; Fr. son, phone, phonème, voix) Kulağın algılayacağı kadar titreşime sahip olan ve bir dilin sözcüklerinde bulunan hava akımı.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Laut; Fr. son, voix; İng. Sound; Osm. savt) Ciğerlerden gelen havanın ses yolunun herhangi bir noktasındaki boğumlanması ile oluşan ve yayılarak kulakta bir ünlü olarak veya bir ünlü ile birlikte algılanan titreşim: a, m, n, y, s.

SIFAT

1949 : (adjektif) Bir ismin niteliğini anlatmak (NİTELEME SIFATI, Adj. qualificatif) veya onu başkaları arasında belirtmek (BELİRTME SIFATI, Adj.déterminatif) yahut onu öbürlerinden ayırdetmek (AYIRTLAMA SIFATI, Adj. distinctif) üzere kendisine katılan kelime. Sıfat cümledeki yerine göre SANLIK (Epithète: Güzel söz söyledi) veya HABER (Adj. attributif: Bu söz güzeldir gibi) olabilir.

Vecihe HATİPOĞLU : (Osm. sıfat; Fr. adjectif; İng. adjective; Alm. Adjektiv, Eigenschaftswort) (Derl. son, ulak, katmaç) Bir adı niteleyen veya belirten sözcük: Beyaz ev, güzel çocuk, beş gün, bu kitap, hangi kız, bazı olaylar vb.

Berke VARDAR : (Alm. Adjektiv, Eigenschaftswort, Fr. adjectif, İng. adjective). Adın niteliğini belirten ya da onu belirleyen sözcük (örn. Çalışkan çocuk diziminde yer alan çalışkan). Sıfat, ad diziminin zorunlu nitelik taşımayan ögesidir ve bu nedenle de bir yayılım özelliği taşır. Türkçe'de sıfatlar işlev ve anlam açısından niteleme ve belirtme; biçim açınsındansa yalın, türemiş ve bileşik sıfatlar olmak üzere çeşitli öbeklere ayrılır.

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. sıfat; Fr. adjectif). Bir ismi belirten veya niteleyen kelime türü. Ör. o gün, yedi kişi, kaç lira, iyi günler, güzel hava, hangi kadın, bazı kimseler. BELİRTME ve NİTELEME SIFATI olmak üzere iki çeşidi vardır. Krş. BAĞIMSIZ KELİME.

Nurettin KOÇ : bkz. önad.(Addan önce gelerek onu niteleyen ya da belirten sözcük türü, sıfat.

Etrafımıza baktığımız zaman, birçok canlı ya da cansız varlık görürüz: kedi, ağaç, ev, otomobil, çocuk, çiçek...

Kedi, tüm kedilere verilen tür adıdır. Ne var ki, tüm kediler

*birbirinin aynı değildir. Aynı durum, diğer varlıklar için de geçerlidir. Örneğin, masa sözcüğünü ele alalım. Masa kavramı, tüm masaları içine alır. Oysa etrafımızdaki masaların hepsi birbirinin aynı değildir. Kimi büyük, kimi küçük, kimi uzun, kimi yuvarlak, kimi kırık, kimi yeni, kimi siyah. Bu masalar arasındaki farkı belirtmek için büyük masa, küçük masa, uzun masa, yuvarlak masa, kırık masa, yeni masa, siyah masa deriz. İşte, masalar arasındaki bu farkı göstermek için kullandığımız büyük, uzun, yuvarlak, kırık, yeni, siyah sözcüklerine önad diyoruz. Bu duruma göre önadlar, adlardan (varlıklardan) önce gelerek onların nasıl ve ne durumda olduklarını, yerlerini, sayılarını, renklerini belirten sözcüklerdir: bayat (**ekmek**), eski (**elbise**), sıcak (**su**), sözlü (**sınav**), üçüncü (**sıra**), yarım (**ekmek**), hangi (**kitap**), şu (**kitap**), o (**araba**), yüzer (**lira**), yarımşar (**elma**))*

Mehmet HENGİRMEN : (İng. adjective; Alm. Adjektiv, Eigenschaftswort; Fr. adjectif) Varlıkların özelliklerini belirten ve adlardan önce gelen sözcük: güzel kız, mavi kitap, küçük ev, yedi gün, bu kalem, hangi çocuk, tertemiz oda, bazı insanlar, bütün dostlarım... gibi.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Adjektiv, Eigenschaftswort; Fr. adjectif; İng. adjective) Somut ve soyut ad ve kavramları niteleme, belirtme, yer gösterme, sayı gösterme, sorma gibi çeşitli yönlerden vasıflandıran, sınırlayan kelime türü: doğru imlâ, ağır yük, uzun yol, ince iş, güzel fikir, hünerli kişi, doru at, kıvırlı elma, bin bir dert, tek yol, o zaman, bu durum; hangi iş vb. sıcaklık, ısıltılı günü bekliyordu (Y. Kemal, Ortadirek, s. 190). Tekmil otların taze, yeşil, gıcır gıcır kokusuyla kokuyordu (Y. Kemal, göst. e., s. 191). Taşbaşıoğlunun keskin, umutlu gözleri teker teker üstündeydi (Y. Kemal, göst. s. 301). Tenha, sessiz yollarda yürür, yürürüm (P. Safa, Biz İnsanlar, s. 181). Mavi duman, bir bilek damarı gibi kabartılı ve sıcak dudaklarından çıktı (S. Faik. Bütün Eserleri 1, s. 69). Biz de mükemmel bir yalancı olduk arkadaş! (K. Tahir, Esir

Şehrin İnsanları, s. 298). Batan birkaç hafta fazla, birkaç gün fazla yaşamak işleri nasıl da alt üst ediyor (K. Tahir, göst. e., s. 322). Hacer! - Ha bak, gelirken benim o uzun yeşil ipek başörtümü de getir (M. N. Sepetçioğlu, Çardaklı Bacı, s. 96) vb.

SIFAT TAMLAMASI

1949 : Bak. Sıfat takımı. (Bir sıfatla bu sıfatın nitelediği bir isimden meydana gelmiş sözdizimi öbeği: *Büyük ev, Taş bebek. Gelen çocuk. Üç elma* gibi.)

Vecihe HATİPOĞLU : (Osm. sıfat terkibi; Fr. construction adjective; Ing. adjectival construction; Alm. Adjektivkonstruktion) (Derl. sıfat takımı, sıfat birliği) Sıfatların kendilerinden sonra gelen bir adı niceleyerek veya belirterek kurduğu tamlama; Beyaz ev, güzel çocuk, bu kitap, hangi kız, bazı olaylar, karlı dağlar, tanıdık adam, pişmiş yemek, yürüyen bebek, güler yüz, akacak kan, çalışkan öğrenci, düşük banket vb.

Berke VARDAR : Bak. tamlama. (Bir tamlayanla bir tamlanandan oluşan dizin. (örn. **kardeşimin kitabı, Türkçe uzmanı**). İki ya da daha çok addan kurulmuş tamlamalara **ad tamlaması** (örn. **kardeşimin kitabı**), sıfatların birlikte kullanıldıkları adı belirterek (örn. **bu ev**) ya da niteleyerek (örn. **eski evler**) oluşturdukları tamlamalaraysa **sıfat tamlaması** denir. Bir ad tamlaması ikinci bir ad tamlaması kurduğunda **zincirleme ad tamlamasından** (örn. **kitabın kapağının yazısı**), bir sıfat tamlamasına üçüncü kişi iyelik eki ya da “-li, -siz” getirilerek ikinci bir tamlama oluşturulduğunda (örn. **kolu kırık çocuk, kırmızı yüzlü adam**) **zincirleme sıfat tamlamasından** söz edilir. Türkçe’de tamlayanı yalın durumda olan ve tamlananı üçüncü kişi iyelik eki taşıyan tamlamalara **belirtisiz tamlama**: tamlayanı **-in (-nin)**, tamlananı üçüncü kişi iyelik eki taşıyan tamlamaya **belirtili tamlama** denir.)

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. terkeb-i vasfı; Fr. groupe qualificatif, construction adjective). Bir sıfatın kendinden sonra gelen bir ismi niteleyerek veya belirterek kurduğu tamlama. Ör. güzel çocuk, hangi şarkı, o gün, kırk kişi. Tamlayan (sıfat) ve tamlanandan (isim) oluşan sıfat tamlamasının tamlayan kısmına niteleyen, tamlanan kısmına nitelenen de denir. Bazı kitaplarda isim tamlamasının bir türü olarak gösterilen takısız tamlama da sıfat tamlamasının bir çeşididir. Ör. demir kapı, tahta kaşık. Krş. ZİNCİRLEME SIFAT TAMLAMASI, TAMLAMA.

Nurettin KOÇ : bkz. önad tamlaması. (Önad, tümce içinde, daima bir ad öbeği oluşturur. Bu öbeğe önad tamlaması da denir. Önadın oluşturduğu bu ad öbeği çeşitli yapılarda görülür:

1.Önad, bir addan önce gelerek önad + ad biçiminde bir ad öbeği oluşturur:

Kırmızı kalemin var mı?

İyi insanları herkes sever.

Tuzlu ve yağlı yemekleri sevmem.

2.Yukarıda açıklanan önad tamlamasının başına bir ad gelir, ad + önad + ad yapısında değişik bir ad öbeği ortaya çıkar:

Uykusu ağır insanlar, gece top patlasa duymazlar.

Arabası bozulan adam, trafik polisinden yardım istedi.

İçinizde yazısı güzel biri var mı?

3. Bir ad öbeğinde, birden çok önad yer alabilir. Bu durumda ad öbeği, önad + önad + + ad biçimindedir:

Kırmızı kapılı evden sonra sağa dönünüz.

Postane, şu kırmızı boyalı bina.

Şu kırık bacaklı siyah sandalyeyi dışarı çıkar.

4. Önad bir ad tamlamasından önce gelebilir ve bu kez de

önad + ad tamlaması yapısında bir ad öbeği kurulur:

Şu evin yanından sağa dönünüz.

5. Ad öbeği, önad tamlaması + ad tamlaması biçiminde de olur:

Şu kırmızı boyalı evin karşısındaki sokağın sonundan sağa dönünüz.

6. Geniş bir ad öbeği, ad tamlaması -ı- önad tamlaması + ad tamlaması yapısında da olabilir:

İlkokul öğrencilerinin çıkardığı o müthiş uğultunun etkisi, hâlâ geçmedi.

Evin önündeki büyük ve güzel bahçenin kapısından içeri girdik.

7. Önad tamlamasıyla kurulan ad öbeğinin içinde ilgeçli tamlama da yer alabilir:

Evin önündeki cennet gibi güzel bahçenin kapısından içeri girdi.

Kız kardeşimin sabaha kadar okuduğu o kitabın yazarını tanımıyorum.

8. Ad öbeği, birkaç ad ve önad tamlamasını, ilgeçli ad tamlamasını kapsayan daha karmaşık bir yapıda da görülebilir:

Kırmızı boyalı evin önündeki cennet gibi güzel ve bakımlı bahçenin sarmaşıklarla kaplı giriş kapısından içeri girdik.

Mehmet HENGİRMEN : (İng. adjectival construction; Alm. Adjektivkonstruktion; Fr. construction adjective) Sıfatların adları nitelemesi ya da belirtmesiyle oluşan tamlama. Sıfat tamlamasında sıfatlar tamlayan, adlar da tamlanan durumundadır.

<i>Tamlayan</i>	<i>Tamlayan</i>	<i>Sıfat Tamlaması</i>
<i>sıfat</i>	<i>ad</i>	<i>sıfat + ad</i>
<i>mavi</i>	<i>gökyüzü</i>	<i>mavi gökyüzü</i>
<i>bütün</i>	<i>insanlar</i>	<i>bütün insanlar</i>
<i>akıllı</i>	<i>çocuklar</i>	<i>akıllı çocuklar</i>
<i>cesur</i>	<i>kızlar</i>	<i>cesur kızlar</i>
<i>elli iki</i>	<i>öğrenci</i>	<i>elli iki öğrenci</i>

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Adjektivkonstruktion; Fr. construction adjective; İng. adjectival construction; Osm. terkeb-i vasfi) Somut, soyut adları ve kavramları çeşitli yönleriyle nitelenmek veya belirtmek maksadıyla ve ona bağlı sıfatın tamlama dizilişinde oluşturduğu söz grubu. Bu dizilişte sıfat tamlayan, sıfat tarafından nitelenen veya belirtilen ad tamlanan görevindedir: *Evet, pekâlâ biliyorum ki, bir gün ben her şeyi bırakıp bu küçük yola dalarsam onun bittiği yerde bütün saadet ve hasretlerimi, eski yaşanmış rüyalarımı bulmağım, temiz, yepyeni, mesut bir adam olacağım* (A. H. Tanpınar, Abdullah Efendinin Rüyalari: Bir Yol, s. 123). *Bu kötü günlerinde Gülsüm'e bir ana gibi bakıyordu* (R. N. Güntekin, Kızılıık Dallar, s. 29). *Tahir Ağa, bugüne kadar üç nesil yetiştirmişti* (R.N. Güntekin, Kızılıık Dallar, s.29) *Sonra kızgın, dumanlı bir grup oldu; ezan sesleri arasında kısık, uyuşuk lambalar birer birer yanıp kasabayı kasvetli bir gece sardı* (R.H. Karay, Memleket Hikayeleri: Şeftali Bahçeleri, s.33). *Ben bu rüyayı on yedi yaşında iken görmüş ve onu senelerce şehir şehir, sokak sokak aramış, daha ilk karşılaşmamızda, göğsüm daralarak: "İşte bu odur!" demiştim* (T.Buğra, Yarın Diye Bie Şey Yoktur, s.35) vb.

SORU SIFATI

1949 : (Adjectif interrogatif) Hangi, ne, nasıl gibi soru için kullanılan sıfatlar.

Vecihe HATİPOĞLU : (Osm. istifham sıfatı; Fr. adjectif interrogatif; İng. interrogative adjective; Alm. Fragewort) Adı, soru yoluyla belirten sıfat: *Hangi gün?* ; *Hangi iş?* ; *Ne zaman?*; *Kaç kişi?*; *Kaçıncı sokak?* ; *Kaçar elma?* vb.

Berke VARDAR : (Alm. Fragewort, Fr. adjectif interrogatif, İng. interrogative adjective). Belirtme sıfatlarının adları soru yönünden belirten türü (örn. *Ne gün geliyor?* tümcesindeki ne).

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. sıfat-ı istifhamiyye; Fr. adjectif interrogatif). Bir ismi soru yoluyla belirten sıfat. Ör. *Kaç türlü?* *Hangi deniz?* *Ne vakit?* *Nasıl iş?* *Kaçıncı kat?* *Kaçar lira?* Krş. BELİRTME SIFATI.

Nurettin KOÇ : bkz. soru önadı.

Mehmet HENGİRMEN : (İng. interrogative particle, interrogative adjective; Alm. Fragewort; Fr. adjectif interrogatif)

Adları soru yönünden belirten sıfat. Soru sıfatları genellikle ne, ne kadar, nasıl, nice, ne gibi, ne biçim, kaç, kaçınıcı, kaçar, hangi, ne türlü gibi sözcüklerden oluşur.

ne: *Siz **ne** iş yapıyorsunuz?*

nasıl: ***Nasıl** kitap istiyorsunuz?*

nice: *Kötü günlerimde **nice** arkadaşlarım beni yalnız bıraktı.*

ne gibi: *Sizin **ne gibi** sorunlarınız var? Lütfen bize anlatın.*

ne biçim: *Sizler **ne biçim** insanlarla çalışıyorsunuz?*

kaç: Otelde **kaç** gün kalacaksınız?

kaçıncı: **Kaçıncı** sınıfta okuyorsunuz?

hangi: Siz **hangi** evde oturuyorsunuz?

ne türlü: Siz **ne türlü** işler yapıyorsunuz?

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Fragewort; Fr. adjectif interrogatif; İng. interrogative adjective) Adın yerini, sayısını, durumunu ve zamanını soru yoluyla belirten sıfat: *Kaç defa, hangi çocuk, kaçınıcı kat, ne zaman* gibi. *Aile yadigârları ne güne duruyor? Rehine veririz, bir şey yaparız* (A. H. Tanpınar, Yaz Yağmuru, s. 50). *Bu işi kaç günde bitirebilirsiniz? Hangi şarkıcılar, hangi, şarkılar?*(Y.K. Karaosmanoğlu, göst. e.: s.109). *Ada'da kayınbabasının köşkünde kaldıkları zamanlar kaç sabah şafağın taze saatlerinde barbunya avlamıştı?* (A. Ş. Hisar, Çamlıcadaki Eniştemiz, s. 85) *Ne zaman ondan bahsedecek olsam elime sarıldınız, bana başka şeyler anlattınız* (A.H. Tanpınar, YG, s.316) vb.

SÖZLÜK

1949 : (Lügat, Dictionnaire, Lexique) Bir dilin eski ve yeni bütün sözlerini veya belli bir çağdaki kelimelerini belli bir sıra ile alarak onları anlam, türetim, karşılıklı ilgi ve daha bu gibi türlü bakımlardan birine veya bir kaçına göre açıklayan kitap.

Vecihe HATİPOĞLU : (Osm. lügat; Fr. dictionnaire; İng. dictionary; Alm. Wörterbuch) Bir dilin sözcüklerini alfabe sırasıyla açıklayan kitap.

Berke VARDAR : 1. (Alm. Lexikon, Wörterbuch, Fr. dictionnaire, lexique, İng. dictionary, lexicon) Bir dildeki sözlüksel birimlerin tümünü ya da bir bölümünü, genellikle abecesel düzene, kimi durumlarda da konulara ya da kavramsal alanlara göre tanımları, tanıkları, söylenişleri, kökenleri, kullanımları, dilbilgisi ulamları, eşanlamlıları, vb. ya da bir başka dildeki karşılıklarıyla sunan

yapıt. Ekinsel nesneler olan sözlükler kesintisiz bir okuma için değil, gereksinim duyulan durumlarda başvuruda bulunmak için hazırlanır. "Çokdillii" (genellikle "ikidilli") sözlüklerle "tekdilli" sözlükler birbirinden ayırt edilir. Bir başka önemli ayırım da "nesne anlama ve anlatma bozuklukları birbirinden ayırt edilir. Bunlar da kendi içlerinde, birinci ya da ikinci eklemliliği, sözdizimi, vb. ilgilendirmelerine göre çeşitli altbölümlere ayrılır.

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. lüğat ; Fr. dictionnaire) Bir dilin ya da bir dilin bir bölümünün bütün veya belirli bir zamanda kullanılmış kelime ve deyimlerini genellikle alfabe sırasına, bazan da konu yahut kavram alanlarına göre ele alarak aynı dille tanımlarını yapan, örnek vererek açıklayan veya başka bir dildeki karşılıklarını yazan kitap. GENEL SÖZLÜK, ÇOK DİLLİ, TEK DİLLİ SÖZLÜK gibi çeşitleri vardır.

Nurettin KOÇ : (Alm. Lexikon, Wörterbuch; Fr. dictionnaire, lexique; İng. dictionary, lexicon; Osm. lüğat) Bir dildeki sözcüklerin tümünü ya da bir bölümünü, genellikle abece düzenine, konularına ya da kavram alanlarına göre tanımları, örnekleri, söylenişleri, kökenleri/kullanımları, türleri, eşanlamlıları vb. ya da bir başka dildeki karşılıklarıyla sunan yapıt.

Tanımdan da anlaşılacağı gibi, bugün artık sözlükler, hazırlanış amaçları ve taşıdığı nitelikler bakımından çeşitlilik gösterir. Bugün için bellibaşlı sözlük türleri şunlardır:

1. İşlediği dil sayısı bakımından:

- Tekdilli sözlük,
- Çokdilli sözlük.

2. Abece sırası bakımından:

- Abece sırasına uygun olarak hazırlanmış abecesel sözlük,

- Kavram sözlüğü ya da kavram alanı sözlüğü.

3. Sözlüğün içeriği bakımından:

- Genel sözlükler,
- Lehçebilim sözlükleri,

Eşanlamlı, eşadlı, tersanlamlı sözlük,

Yabancı sözcükler sözlüğü,

Tarihsel sözlük,

Kökenbilgisi sözlüğü,

Terimler sözlüğü,

Argo sözlüğü,

Deyim ve atasözü sözlüğü,

Anlatım sözlüğü,

Sanatçı ve metin sözlükleri,

Yanlış yerleşmiş sözcükler sözlüğü,

Tersine sözlük ve başkaları (bunlara bakınız).

Mehmet HENGİRMEN : (Ing. dictionary; Alm. Wörterbuch; Fr. dictionnaire)

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Wörterbuch; Fr. dictionnaire; Ing. dictionary; Osm. lügat) Bir dildeki kelimeleri esas alarak, onların temel anlamlarını, kazandıkları yan anlamlar ile başka kelimelerle kurdukları ifadelerdeki anlam inceliklerini, değişik kullanımlarını, deyimlerini gösteren ve o dilin bütün söz varlığını içine alan kitap. Sözlükler genellikle alfabe sırasına göre düzenlenir. Ancak, kavram alanlarına ve çeşitli konulara göre düzenlenen sözlük türleri de vardır: Türkçe Sözlük, Osmanlıcadan Türkçeye Sözlük, Deyimler Sözlüğü, Mecazlar Sözlüğü, Köken Bilgisi Sözlüğü vb.

TAMLAMA

1949 : Bak. İsim ve Sıfat Takımı. (**İsim takımı**: Biri ötekine mal edilen iki isimden meydana gelmiş sözdizimi öbeği. *Bizim arkadaş, Arkadaşın evi, Arkadaş hatırı*, birer isim takımıdır. Buna isim tamlaması da denir. **Sıfat takımı**: Bir sıfatla bu sıfatın nitelediği bir isimden meydana gelmiş sözdizimi öbeği: *Büyük ev, Taş bebek. Gelen çocuk. Üç elma* gibi.)

Vecihe HATİPOĞLU : (Osm. izafet, terkip; Fr. groupe déterminatif; İng. determinative group; Alm. determinative Gruppe, determinative Wortfü-ge) (Derl. takım) Bir adın anlamının tam belirtilmesi için, bir başka addan, adıldan ya da sıfattan yardım görmesi: Evin kapısı, sokak kedisi, demir köprü, bankanın açılış töreninin ertelenmesi, senin evin, onun evi, bizim evimiz, kendi evin, beyaz ev, karlı dağlar, hangi iş, küçük çocuk vb.

Berke VARDAR : (Alm. Zusammensetzung, Fr. groupe déterminatif, İng. determinative group). Bir tamlayanla bir tamlanandan oluşan dizim. (örn. kardeşimin kitabı, Türkçe uzmanı). İki ya da daha çok addan kurulmuş tamlamalara ad tamlaması (örn. kardeşimin kitabı), sıfatların birlikte kullanıldıkları adı belirterek (örn. bu ev) ya da niteleyerek (örn. eski evler) oluşturdukları tamlamalaraysa sıfat tamlaması denir. Bir ad tamlaması ikinci bir ad tamlaması kurduğunda zincirleme ad tamlamasından (örn. kitabın kapağının yazısı), bir sıfat tamlamasına üçüncü kişi iyelik eki ya da “-li, -siz” getirilerek ikinci bir tamlama oluşturulduğunda (örn. kolu kırık çocuk, kırmızı yüzlü adam) zincirleme sıfat tamlamasından söz edilir. Türkçe'de tamlayanı yalın durumda olan ve tamlananı üçüncü kişi iyelik eki taşıyan tamlamalara belirtisiz tamlama: tamlayanı -in (-nin), tamlananı üçüncü kişi iyelik eki taşıyan tamlamalara belirtili tamlama denir.

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. terkip; Fr. groupe déterminatif). Bir tamlayanla bir

tamlanandan meydana gelen kelime öbeği. Ör. çocuğun çantası, kapı tokmağı, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, senin düşüncen, kimin fikri; güzel ev, kaç lira, boş beşik, tahta masa. ÎSÎM ve SIFAT TAMLAMASI olmak üzere iki çeşidi vardır.

Nurettin KOÇ : (Alm. determinative Gruppe, Zusammensetzung, Kompositum; Fr. groupe determinatif, syntagme determinatif; İng. determinative group) Bir tamlayanla bir tamlanandan oluşan dizim.

(bkz. *ad tamlaması, adil tamlaması, ad öbeği, önad tamlaması*):

demir kapı yolcu otobüsü yolun sonu

küçük bahçe sahanda yumurta benim kitabım

Mehmet HENGİRMEN : (İng. determinative group; Alm. Zusammensetzung, determinative Gruppe, determinative Wortfuge, Kompositum; Fr. groupe determinatif, syntagme determinatif) İki ya da daha çok addan kurulmuş ve aralarında birbirini anlamca tamlama ilişkisi bulunan sözcük grubu. Örneğin *bahçe kapısı* sözcük grubunda kapı, anlamca belirli bir türdeki kapıyı göstermek üzere bahçe adı tarafından tamamlanmıştır. Tamlamalarda ilk sözcük tamlayan, ikinci sözcük tamlanandır.

Tamlamalarda iki sözcük arasında bir bütünlük oluşur. Böylece bir tamlamanın başka bir sözcüğe tamlayan (*bahçe kapısının kilidi*) veya tamlanan (*okulun bahçe kapısı*) olması mümkündür. Bununla birlikte aralarında tamlama ilişkisi bulunan şu sözcük grupları da göstermektedir ki tamlama, sözcük sayışma, sözcüklerin aldıkları eklere göre farklılaşmaktadır: hasır şapka, arabanın camı, mavi deniz, doğal gaz faturası.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Zusammensetzung, Kompositum; Fr. groupe determinatif, syntagme déterminatif; İng. determinative group;

Osm. Terkîb) Bir adın anlamının tam olarak belirlenebilmesi için, o adın tamlayan görevindeki bir ad veya ad soylu sıfat, zamir gibi başka bir kelime ile tamamlanması; bir tamlayanla bir tamlananın oluşturduğu kelime grubu: *içeriye berrak kış günü ışığı, yol bulmuş bir su gibi aktı* (S. F. Abasıyanık, Bütün Eserleri: Şeytan Minaresi, s. 106). *Anaların anası, anaların anası senin gibi var mı ki?* (Yaşar Kemal, Ortadirek s. 273). Aptallığın üniforma giymesi de ne tuhaf? (Kemal Tahir, Esir Şehrin insanları, s. 221). Birkaç bin kişilik, büyücek bir çete çarpışmasını siz zafer mi sayıyorsunuz? (Kemal Tahir, göst. e., s. 334). Yolcu için gecenin karanlığı şimşeğin bir lâhزالık aydınlığından sonra daha tahammül edilmez olur (S. Ayverdi, Yusufçuk, s. 104). Gidenin yerine benzerini getirmek gayreti, işte insanların tesellisidir. (S. Ayverdi, göst. e., s. 51) vb.

ULAMA

1949 : (İzafet, Annexion) Arapçada isim takımı. Bu takımın birinci ögesine ÖNERTİ (Muzaf, Antécédent), ikincisine ULAMA TÜMLECİ (Muzafünüeyh, Complément dannexion) denir.

Vecihe HATİPOĞLU : (Osm. vasıl; Fr. liaison; İng. connection; Alm. Anschluss, Bindung) (Derl. bağlantı, ulaşma, birleşme) Konuşmada art arda gelen sözcüklerden birincisinin sonundaki ünsüzün, ikincisinin başındaki ünlüye ses bakımından bağlanarak söylenmesi: Tat_almak, ağaç_altı, tertip_etmek, art_arda vb.

Berke VARDAR : (Alm. Anschluss, Bindung, Fr. liaison, Ing. connection). Bir sözcüğün son sesiyle onun ardından gelen sözcüğün önsesinin kaynaşmasına yol açan birleştirme (örn. art arda dizimindeki öğeler arasındaki ulama).

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. vasıl; Fr. liaison). Bir kelimenin son sesini ardından gelen kelimenin ilk sesine bağlayarak bu iki kelimeyi tek

kelime gibi okuma. Ör. Mehmet —Akif, çınar —altı, hanım —eli, Rum —eli, ayıp —olmak.

Nurettin KOÇ : (Alm. Anschluss, Bindung; Fr. liaison; İng. connection)

Kapalı seslemlle biten bir sözcüğün sonsesi ile onu izleyen ve ünlüyle başlayan sözcüğün önsesinin kaynaşması. Örneğin:

Sınıfta kaç öğrenci var?

diye sorarken, sözcükleri şöyle seslemleriz:

Sı-nıf-ta-ka-çöğ-ren-ci-var?

Görüldüğü gibi, kaç sözcüğünün sonsesi ile öğrenci sözcüğünün önsesi kaynaşmaktadır:

Ulama, konuşma sırasında çok sık görülür ve tümcenin ezgisine katkıda bulunur:

Ça-yi-çer-mi-si-niz?

Çi-çek-çi-den-çi-çe-kal-dım.

Ba-na-yar-dı-me-der-mi-sin?

Ek-si-kol-sun.

Ulama (—) işaretiyle gösterilir:

Ayaz—oldu bulut—oldu, geçen günler—umut—oldu. (Atasözü)

Çoban—aldı bağa gitti, kurt—aldı dağa gitti. (Atasözü)

Türkçede bir de bir tür sözcük içi ulama vardır. Bir kapalı sesleme gelen ek ünlüyle başlıyorsa, kapalı seslemin ünsüzü bu ekle birleşir:

dil+im : di-lim dilim+e : di-lime

göz+ün: gö-zün gözün+e : gö-zü-ne

arkadaş+ım : arkada-şım arkadaşım+a : ar-ka-da-şı-ma

Mehmet HENGİRMEN : (ing. connection; Alm. Anschluss, Bindung; Fr. liaison)

Sözcük sonlarında bulunan ünsüzlerin, kendilerinden sonra gelen ünlülere bağlanması.

Ulama genellikle konuşma dilinde görülür.

kalem almak ka-le-mal-mak

top oynamak to-poy-na-mak

Sözcük içerisinde ünlüler bir önceki ünsüzü kendilerine bağlar:

baş + ım > ba-şım

kalem + im > ka-le-mim

sözlük + üm > söz-lü-ğüm

mektup + um > mek-tu-bum

Halk şiirinde ve divan şiirinde kimi zaman ulama yapılarak hece sayısı vezin ölçüsüne uydurulur:

Karac oğlan der mert gibi

Yanar yüreğim od gibi

Bir ok yemiş bozkurt gibi

Sen d olası benim gibi

Karacaoğlan

Ah eylediğim serv-i hirâmânnın içündür

Kan ağladığım gonca-i handânnın içindür

(Senin selvi gibi güzel boyun için ahediyorum.

Gonca gibi gülen dudakların için kan ağlıyorum.)

Fuzûlî

Ulama sırasında bazen farklı anlamların da ortaya çıktığı görülür:

Odam açıktı. Odama çıktı.

Zeynep KORKMAZ : bk. bağlama ve bağlama işareti. (bir kelimenin son ses ünsüzü ile ondan sonra gelen kelimenin önses ünlüsünü veya ünlü ile başlayan ilk hecesini birleştirerek tek bir hece halinde söyleme veya okuma:

Deniz—anası, yıkım—emri, gök—ova, sözlük—anlamı vb.)

ÜNLEM

1949 : (Nida, Interjection) Kendi başına bir cümle değerinde olup konuşanın duygularını canlı ve kısa bir şekilde anlatmağa yarayan kelime: *oh! Ah! Eyvah!* gibi.

Vecihe HATİPOĞLU : (Osm. nida; Fr. ; İng. interjection; Alm. Interjektion, Ausruf, Empfindungswort) Bir duyguyu, bir düşüncüyü anlatan veya bir tabiat sesini yansıtan sözcük: *Ah!, oh!, vah vah!, tangur tungur!, mırıl mırıl!, şakır şakır!* vb.

Berke VARDAR : (Alm. Interjektion, Ausruf, Empfindungswort, Fr. interjection, İng. interjection). Konuşucunun duygusal bir tepkisini dile getiren, korku, sevinç, şaşkınlık, acıma anlatan, çağrı, buyruk, yasaklama, vb. belirten ve tek başına tümce oluşturabilen sözcük. Örneğin *A !, ey!, ya!, hadi!, vay!* sözcükleri Türkçe'deki ünlemler arasında yer alır. Yansımalar, adlar, eylemler, vb. de ünlem olarak kullanılabilir. Ünlem içeren tümcelere ünlem tümcesi adı verilir.

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. Nidâ; Fr. Interjection). .Genellikle tek başına anlamı olmayan, ancak seslenmeleri; korku, sevinç, şaşkınlık, acıma gibi ruh hallerini; yasaklama, tasdik, gösterme gibi hususları ifade eden kelime türü. ör. *Ey!, ya!, hey!, ayy!, aman!, oh!, yaşa!, yaa!, olamaz!, vah vah!, yazık!, dur!, koşma!, peki!, hayhay!, aha!, işte!, tee!*. Krş. BAĞIMLI KELİME.

Nurettin KOÇ : (Alm, Interjektion, Ausruf, Empfindungswort; Fr. interjection; İng. interjection) Sevinme, kızma, acıma, şaşma, korku... gibi " duyguları anlatan; çağrı, buyruk, yasaklama gibi özel durumları bildiren ya da bir doğa sesini yansıtan sözcük.

- *Ooof... Aaay... Merhaba Şerafettin Bey.*
- *Amaan... Bittim... İuh...*
- *Geçmiş olsun, ne oldu yahu?*

- *Aaah... Amaan... Hiç sorma, üç aydan beri böyleyim.*
- *Vah, vah... Geçmiş olsun Selman Bey... Hasta mısınız?*

Nedir rahatsızlığınız?

- *Eeeh... Bu da bir hastalık sayılır ya... Bu da bir tür hastalık. Ooof, bittim, amaan...*
- *Vah vah vah... Doktor ne diyor? Teşhis koydular mı?*
- *Amaaan... Iuh... (Aziz Nesin)*

Ünlem, dört tür iletişim biçiminden biri olan ünlem tümcesinin (Buna bakınız) kurucusudur.

Ünlemlerin tümce içinde belli bir yeri yoktur. Tümcenin başında, sonunda ya da ortasında bulunabilir.

Her dilde olduğu gibi, Türkçede de her sözcük ünlem gibi kullanılabilir. Örneğin, aşağıdaki alıntılarda, ünlemlerin yanında ünlem olmayan sözcüklerin, özel adların, tümcelerin bile ünlem gibi kullanıldığını görüyoruz:

"Hah şöyle dedi. Aferin sana! Allah razı olsun Kirkor'dan! Re-cai Darduman! Recai Darduman, çocuğum! İş bilen kılıç kuşanının! Aferin Kirkor Efendi, yaşa! Var ol!" (S. F. Abasıyanık)

13 *Musaaaa! diye bağırdım. "— Ulan Musaaaa... diye de bağırabilirdim." (A. Nesin)*

14 *"Ben katiyen haksızlığa dayanamam. Yuuu yuuu... Hakeme gözlüük! diye bağırmaya başladım." (A. Nesin)*

Mehmet HENGİRMEN : (İng. interjection; Alm. Interjektion, Ausruf, Empfindungswort; Fr. interjection) Sevinme, üzülmeye, kızma, korku, şaşkınlık gibi duyguları belirten, doğa seslerini yansıtan ve bir kimseyi çağırmak için kullanılan sözcük.

Bu ünlemler anlamlarına göre ikiye ayrılır:

A) Ünlem Olan Sözcükler (Ünlem Soylu Sözcükler)

Bu ünlemler anlamlarına göre ikiye ayrılır.

- a) Bir kimseye seslenmeye, onu çağırmaya yarayan ünlemler:

Oradan çekilsene be! Yol versene be!

Hırsızlık, sana göre bir iş miydi be abi!

Eee, yaptıkların yeter artık!

Eee, hep seni mi dinleyeceğiz!

Ha, evet anladım!

Ha, onu mu sordun!

Haydi, gidelim!

Hey, buraya baksana!

Hı, demek bu işi o yapmış!

Hişt, buraya bakar mısın?

- b) Sevinç, üzüntü, kızgınlık, korku, şaşkınlık gibi duyguları belirten ünlemler:

A, ne kadar güzel bir manzara!

Aaa, bu arabanın boyasına ne olmuş!

Aman sakın size bir şey olmasın!

Aman yarabbi, gerçekten çok korkunç bir kaza!

Ay, başım çok ağrıyor!

Bravo, çok güzel bir iş yaptın!

Eh, sonunda bizim iş oldu!

Ey Türk gençliği!

Eyvah, yine lastik patladı!

Eyvah, çocuk pencereden düşecek!

Hoppala, bu da nereden çıktı!

Oh, nihayet rahat bir nefes alabildik!

Oooh, sonunda suçlu cezasını buldu

Of, bu adam da başımıza belâ oldu.

Üf canım yandı!

Üff ne sıkıcı bir yer!

Vah vah! Hasanların evini hırsız soymuş.

Abiniz ölmüş, vah vah başınız sağ olsun!

B) Ünlem Olarak Kullanılan Sözcükler

Bazı sözcükler aslen ünlem olmadıkları halde ünlem görevini üstlenir. Bir seslenme veya bir başkasına hitap sırasında adlar ünlem olarak kullanılır: *Nejdet! Ahmet! Gülser Hanım! Hasan Bey!* gibi.

Sevinç, üzüntü, şaşkınlık, acıma, korku gibi duygular sırasında bazı adlar da ünlem görevini üstlenir.

Aferin, çok güzel bir iş basardın!

Allah! Allah! Bu adam ne yapmak istiyor!

Ayol, bu adam da kim!

Sakın anneme bir şey olmasın!

Tanrım, ben şimdi ne yapacağım!

Yarabbi! Sen bana güç ver.

Yazık, çok genç yaşta öldü.

Sıfatlar ünlem biçiminde kullanılır: *zavallı kadıncağız! alçak adam! ahmak çocuk!* gibi. Belirteçler de ünlem görevini üstlenir: *İleri doğru gidin! Buraya gelin! Çabuk giyinin!* gibi.

Ayrıca Bkz. yansıma ünlemi.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Interjektion, Aussruf, Empfindungswort; Fr. interjection; İng. interjection; Osm. nida) Konuşanın korku, sevinç, acıma, şaşkınlık gibi her türlü duygu ve heyecanını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya, seslenmeye, çağırmaya yarayan kelime veya kelimeler: a!, e!, ah!, ay!, ey!, ya!, hah!, o!, vah!, eh!, hay hay!, vay!, of., uf., pöh!, tu!, aman!, haydi!, bravo!, hışt!, yazık!, hop!, hoppala!, yo!, ayol!, yuh!, yuha!, hu!, be!, sakın!, Allah!, Tanrım!, Yarabbi! vb. -Bana blöf yok dedik, a doktor! (T.

Buğra, Yarın Diye Bir Şey Yoktur, s. 148). - Ah bu sarhoşluk... bu romantizminin büyölteci (T. Buğra, Yalnızlar, s. 69). Ah bin kulağım olsaydı da bin şaheserin lezzetini birden tutsaydım (Y. K. Karaosmanoğlu, Erenlerin Bağından, s. 17). Ey şair, çünkü senden sonra çok şeyler oldu (Y. K. Karaosmanoğlu, göst. e., s. 33). Biraz düşündükten sonra bağırdı: - Hah! dedi. Bak meselâ, o tabanca vakası... (P. Safa, Biz insanlar, s. 53).

— *Filân köşkü sekiz bin liraya satmışlar...*

— *Vah vah ... Haber alaydım, parasını verir, alırdım...* (R. N. Güntekin, Kızılılık Dalları, s. 179). *Hay hay! Yarın sana uğrarım. Oh canıma değsin! Kardeşim hemen kucğından kapıyorlarmış gibi ona sımsıkı sarılarak — Aa a!.. Ben İsmail'den ayrılmam... istemem... Seninle gideceğim, diye isyan etti* (R. N. Güntekin, göst.e., s. 20). *Behey Mübarek adam, gece yarıları denizin dibinde ne arıyordun?* (R. H. Karay, Memleket Hikâyeleri: Şaka, s. 70).

Saniye şarkı söylerken yakalandığı vakit gözleri dolarak:

— *Of! içimin acısından ne halledeceğimi kendim de bilmiyorum, diyordu* {R. N. Güntekin. Kızılılık Dalları, s. 125). *Ben sekiz senedir buradayım! dedi. Haydi eve gidelim, bir kahve içelim* (A. H. Tanpınar, Yaz Yağmuru: Teslim, s. 95) vb. Ünlemler kendi içinde A: içe dönük ünlemler, B. dışa dönük ünlemler, C. ses yansımali ünlemler olmak üzere üç ana gruba ayrılır. Bunlara bk.

ÜSTÜNLÜK DERECEİ

1949

: Bak. Anlam dereceleri. (Bir niteliğı anlatan kelime ya **ufak**, **büyük** gibi YALIN (Positif) bir şekilde kullanılır veya derece belirten **az ufak** (AZLIK DERECEİ, Détractif), **ufarak**, **ufakça** (OLDUKÇALIK DERECEİ, Comparatif absolu), **ufacık**, **pek ufak**, **çok ufak** (OBARTMA DERECEİ, Superlatif

absolu, Ampliatif, Elatif ou Faux-superlatif), **aşırı ufak; fazla ufak** (AŞIRILIK DERECEŚİ, (Excessif) gibi şekiller alabilir. Bunlarda açık bir ölçüştürme yoktur. Açık ölçüştürme (GÖRELİ ÖLÇÜŞTÜRME, Comparaison relative) şu gibi ÖLÇÜŞTÜRMELİ (Comparatif) şekillerde vardır: **Bundan az ufak** (EKSİKLİK DERECEŚİ, Comparatif d'infériorité), **bunun kadar ufak** (EŞİTLİK DERECEŚİ, Equatif), **bundan (daha) ufak, bundan (daha) çok ufak** (ÜSTÜNLÜK DERECEŚİ, Comparatif relatif), **en ufak** (EN ÜSTÜNLÜK DERECEŚİ, Superlatif relatif ou superlatif propremendit).

Yukardan beri bütün saydığımız şekillere **ANLAM veya ÖLÇÜŞTÜRME DERECELERİ** (Degrés de signification ou de comparaison) denir.

Vecihe HATİPOĞLU : (Osm. derece-i tafdil, mübalağa; Fr. superlatif; ing. superlative; Alm. Superlativ, Meiststufe) En, pek belirteçleriyle, sıfat veya başka belirteçlerin kavram bakımından üstün dereceye ulaştırılması: Hayatta en hakiki mürşit ilimdir; En güzel çocuk sendin; Çocuklarca en çok sevilen hayvan, kedi veya köpekmiş; Bu konuda söylenecek pek çok söz var vb.

Berke VARDAR : (Alm. Superlativ, Fr. superlatif, İng. superlative). Bir niteliğin üst derecesi. Örneğin Türkçe'de üstünlük derecesi en, pek belirteçleriyle anlatılır.

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. derece-i tafdil; Fr. superlatif). Sıfatların belirttiği kavramların bir nesnede veya kişide en üst derecede bulunduğunu göstermek için başvurulmuş karşılaştırma yolu. Üstünlük derecesi en zarfıyla yapılır; pek, gayet vb. zarflar da bu dereceyi ifade eder. Ör. En güzel yazı budur. Hayatta en hakiki mürşit ilimdir. En çalışkan öğrenci senin kardeşindir. Görülecek pek çok yer var. Gayet mükemmel bir seyahat yaptık.

Nurettin KOÇ : (Alm. Superlativ; Fr. superlatif; İng. superlative) Önadların ya da belirteçlerin belirttiği kavramların üst derecesi. Türkçede üstünlük derecesi, önadların ya da belirteçlerin önüne getirilen en ve pek gibi belirteçlerle belirtilir:

"Hayatta en hakiki mürşit ilimdir."

Size en yakın arkadaşımı tanıtayım.

Pek uslu / pek terbiyeli.

Daha çok çalışmalısınız.

Çok fazla masraf yapmış.

Mehmet HENGİRMEN : (İng. superlative; Alm. Superlativ; Fr. superlatif) Bir özelliğin en kapsamlısına, en yoğununa sahip olma açısından sıfatlarda bulunan derece. Üstünlük derecesi Türkçe sıfatlar üzerinde, en ve pek belirteçleri ile belirtilir: *en güzel, pek büyük* vb.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Superlativ, Meiststufe; Fr. superlatif; İng. superlative; Osm. tafdil derecesi, derece-i tafdil) Sıfatlardaki niteliğin bir şahıs veya nesnede en üst derecede bulunduğunu göstermek üzere başvuru ve sıfat tamlaması önüne en, pek gibi zarfların getirilmesi ile kurulan karşılaştırma derecesi: *Bilmezsiniz, uykuları ne kadar hafiftir; en küçük bir çıtırtı bile onları uyandırır* (A.H. Tanpınar, Abdullah Efendinin Rüyalari: Geçmiş Zaman Elbiseleri, s. 93). *Ormanın bu en boş, en kuytu parçasında dünyayı hatırlatan, insanı ölüme yaklaştıran, gönlüne üzüntüler veren bir hal, bir tesir vardı* (R.H. Karay, Memleket Hikâyeleri; Yatır, s. 88). *Fakat beni mazur gör. Ben kendimi ilâhların en merhametlisine vakfettim* (Y. K. Karaosmanoğlu, Erenlerin Bağından, s. 39). *Pek yakında size müjdeli bir haber getireceğimi unutmayın* vb.

VURGU

1949

: (Accent)1. Hece vurgusu. Bak. Hece vurgusu.(*Kelimede hecelerden birini yükseklikle, yeğinlikle veya her ikisiyle ötekilerden ayıran söyleyiş özelliği. Bak. Yükseklik vurgusu ve Yeğinlik vurgusu.*

2. Bak. Asıl vurgu.(*Sesin yeğin, yani şiddetli olmasından ibaret vurgu, ki buna YEĞİNLİK, GÜRELLİK, SOLUNUM, BOĞUMLAMA veya DURGUNLUK VURGUSU (Accent d'intensité, dynamique, expiratoire ou. de sonorité) denir* 3. İsabetsiz olarak, ton karşılığı diye de kullanılır. Bak. Yükseklik vurgusu. Bak. Ton 4. Söyleyiş şivesi. 5. Bak. Yazı vurgusu. (*İster gerçekten vurgulu heceyi gösterebilir, ister aynı acımda renk farklarını belirtmek veya adaş kelimeleri birbirinden ayırmak gibi maksatlarla olsun yazıda açmıklara konulan işaretlere denir.*) 6. Bak. Ayırma ve Toplama vurgusu. (ayırma vurgusu : ibrani diline özgü olan bir yazı vurgusu. Toplama vurgusu : ibrani diline özgü olan bir yazı vurgusu.)

Vecihe HATİPOĞLU

: (Osm. savtî şedde; Fr. accent; İng. accent, stress; Alm. Akzent, Betonung, Tonfall) Sözcüklerde hecelerden birinin daha baskılı söylenmesi: Ankara, Antakya, Kartal (yer adı), kartal (kuş adı), evler, evleri, evlerinden, ansızın vb.

Ahmet TOPALOĞLU

: (Osm. Şedde-i savtiyye; Fr. accent). Konuşma ve okuma sırasında bir hece veya kelimenin diğerlerinden daha baskılı söylenmesi. Krş. ANLATIM VURGUSU, KELİME VURGUSU, CÜMLE VURGUSU.

Berke VARDAR

: (Alm. Intensitätsbetonung, Druckakzent, Akzent, Fr. accent d'intensité, accent dynamique, İng. stress). Bir sözcükteki ya da sözcük öbeğindeki bir seslemi öbürlerine oranla daha

belirgin, baskılı kılan yeğlilik artışı. Günümüzde yapılan araştırmalar, vurgunun çoğu kez başka bürünsel olgularla birlikte ortaya çıktığını ve onlardan kolay kolay yalıtılamadığını göstermektedir. Kimi dillerde vurgunun yeri, her zaman aynıdır. Örneğin Fransızca'da sözcük öbeğinin son seslemi, Fince'de sözcüğün sondan ikinci, Çekçe'de baştan birinci seslemi vurgu taşır. Bu durumda vurgu, sınır belirtici bir öge niteliği taşır. Bak. vurgubirim.

Nurettin KOÇ

: (Alm. Intensitätsbetonung, Druckakzent, Akzent; Fr. accent d'intensité, accent dynamique; İng. stress) Sözcüğün bir sesleminin diğer seslemlere göre daha belirgin biçimde baskılı söylenmesi. Örneğin, şu sözcüklerin son seslemleri diğer seslemlere göre daha baskılı söylenir:

oda kutu kaşık

subay bıçak çatal

kapı tabak gözlük

Tanımdan da anlaşılacağı üzere, vurgu birimi sözcüktür. Sözcüğün vurgulu seslemi, diğer seslemlere göre daha güçlü, daha yüksek bir tınıyla ve bazen daha uzun olarak söylenir. Yani vurguyu oluşturan, **yeğlilik** (şiddet), **yükseklik** ve süredir. (Bunlara bakınız).

Vurgu ya yapısal (anlamsal) ya da duygusal (bireysel) olur.

Yapı bakımından üç tür vurgu söz konusudur: **Sözcük vurgusu**, **öbek vurgusu**, **tümce vurgusu** (Bunlara bakınız).

Mehmet HENGİRMEN

: (İng. stress, accent; Alm. Intensitätsbetonung, Akzent, Betonung, Tonfall; Fr. accent d'intensité, accent dynamique). Bir sözcükte bulunan hecelerden birinin diğer hecelere göre daha belirgin ve daha baskılı söylenmesi. Vurgulu olan hece, diğer

hecelere göre daha uzun bir solukla ve daha yüksek bir sesle söylenir. Bu nedenle vurguyu oluşturan üç temel özellik sesin şiddeti, sesin yüksekliği ve sesin süresidir.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Intensitätsbetonung, Druckakzent, Akzent; Fr. accent d'intensité, accent dynamique; İng. Stress; Osm. şiddet-i savtiyye) Konuşma sırasında kelimedeki bir heceyi diğerlerine göre daha yüksek bir ses tonuyla, daha baskılı bir şekilde söyleme. Vurgunun kelime vurgusu, cümle vurgusu, anlam vurgusu ve ünlem vurgusu gibi türleri vardır.

YAŞAYAN DİL

1949 : (Langue vivante) Konuşulan, kullanılan dil.

Vecihe HATİPOĞLU : (Fr. langue vivante; ing. living language; Alm. lebende Sprache) Bir ülkede konuşulmakta olan dil: Türkçe, Fransızca, Almanca, İngilizce vb.

Ahmet TOPALOĞLU : (Fr. langue vivante; karşıtı ÖLÜ DİL). Günümüzde belli topluluklar tarafından anlaşma aracı olarak kullanılan dil. Krş. DİL.

Berke VARDAR : (Alm. lebende Sprache, Fr. langue vivante, ing. living language). Ölü dile karşıt olarak, günümüzde bildirişim aracı olarak kullanılan, konuşulan, -yazısı varsa- yazılan dil.

Nurettin KOÇ : (Alm. lebende Sprache; Fr. langue vivante; İng. living language) Günümüzde de bildirişim aracı olarak kullanılan dil.

Mehmet HENGİRMEN : (Ing. living language; Alm. lebende Sprache; Fr. langue vivante) Bugün için toplum olarak doğal konuşucuları bulunan dil. Krş. ölü dil.

Zeynep KORKMAZ : bk. canlı dil.(Hâlen yaşamakta, çeşitli toplumlarda konuşma ve yazı dili olarak varlığını devam ettiregelmekte olan

dil. Türkçe, Macarca, Fince, Almanca, Rusça, Çince, Japonca gibi: Sumerce ölü, Arapça canlı bir dildir vb. karşıtı ölü dil'dir.)

YAZI

1949 : (Hat, Ecriture) Fikrin ve sözün maddi işaretlerle gösterilmesi. Bu işaretler bir takım resimler (RESİM YAZI, Ec. pictographique), yahut ses veya hece gösteren işaretler (HARF YAZISI ve HECE YAZISI, Ec. alphabétique et Ec. syllabique, ki ikisine birden SESÇİL YAZI, Ec. phonétique ou phonologique denir) olabilir. Bunlardan baş-ka SES UCU YAZISI (Ec. Acrophonétique) denilen ve resmedilmiş eşya isimlerinin başındaki sese değ er verilen yazı çeşidi de vardır.

Vecihe HATİPOĞLU : (Osm. hat; Fr. écriture; İng. writing, script; Alm. Schrift) Seslerin harflerle, hecelerle veya resimlerle gösterilmesi.

Berke VARDAR : (Alm. Schrift, Fr. écriture, İng. writing, script). Dilin sesli göstergelerini karşılamayı amaçlayan, görüntüsel öğelerden ya da yazaçlardan oluşan göstergeler dizgesi.

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. hat; Fr. écriture). Dilin seslerini göstermeye yarayan, harf veya şekillerden meydana gelen işaretler dizisi.

Nurettin KOÇ : (Alm. Schrift; Fr. écriture; İng. writing, script) Konuşma dilindeki sesli göstergeleri karşılayan harf, seslem ya da resimlerden oluşmuş görsel göstergeler dizgesi.

Saussure'ün deyiş iyle *"Dil ve yazı birbirinden ayrı iki göstergeler dizgesidir. Yazının biricik varlık nedeni dili göstermektir."*

En etkin, en işlevsel yazı, sözlü dilin her sesini bir tek harfle karşılayan yazıdır: Türkçe gibi (bkz. **seslem yazısı**, **çivi yazısı**, **resim yazısı**).

Mehmet HENGİRMEN : (İng. writing, script; Alm. Schrift; Fr. écriture) Dilin

seslerini görüntüye çevirmek, böylece, dil kullanımlarını kalıcı kılmak amaçlarıyla oluşturulmuş çizimsel düzen. Yazının, ana karakteristiğini belirleyen özelliğine göre çivi yazısı, resim yazı gibi türleri bulunur.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Schrift; Fr. écriture; Ing. writing, script; Osm. hat) Duygu ve düşüncelerin yazılı olarak anlatılabilmesi için bir dildeki sesleri harf, hece veya şekillerle göstermeye yarayan işaretler dizisi, alfabe düzeni. Dünya dillerinde hece yazısı, resim yazısı (hiyeroglif) ve alfabe yazısı olmak üzere başlıca üç yazı sistemi vardır bunlara bk.

YÜKLEM

1949 : (Müsnet, Prédicat) Gerek fiil ve gerekse isim cümlelerinde özneye yükletilen işi, oluşu veya hali gösteren fiil yahut koşaçlı isim (ad, sıfat, zamir...).

Vecihe HATİPOĞLU : (Osm. fiil, haber, müsnet; Fr. prédicat, attribut; Ing. predicate; Alm. Pradikat) Eylem çekimine girmiş sözcüğün tümcedeki görev adı: *Her iş ona kolay geliyor; Ali İstanbul'a gidecekti; Her gün burada mısınız? Hasta değilsiniz ya, Bu sınıfın en çalışkan öğrencisi Ahmet mi?* vb.

Berke VARDAR : (Alm. Prädikat, Satzaussage, Fr. prédicat, Ing. predicate). Tümcede bütün öğelerin işlevlerini kendisine göre belirledikleri, sözdizimsel açıdan tümcenin temelini oluşturan ve hiçbir öğeye bağlı olmayan, ortadan kalkmasıyla da tümcenin yok olmasına yol açan öğe. (örn. **Arkadaşım çalışıyor, Arkadaşım çalışkan** tümcelerinde **çalışıyor** ve **çalışkan**). Yüklem, bağımsız, temel nitelikli ve zorunlu olmasıyla nitelenir. Çağdaş dilbilimcilere göre "tümcede özne için söylenen" biçimindeki geleneksel tanım yetersizdir, kimi durumlarda dil olgularıyla da çelişir. Yüzeysel tümcede yüklem her zaman eylemle özdeşleşmediği gibi bir özne

de gerektirmez.

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. haber, mûsned; Fr. attribut, prédicat). Cümlenin ifade ettiği hüküm, düşünce ve duyguyu içeren, fiil veya isim soylu bir kelime olabilen, cümlenin bütün öğelerinin bağlı olduğu temel öge. Ör. *Mehmet gelecekmiş. Şimdiye kadar hangi yerleri gezdiniz? Kitap okumak çok iyi bir alışkanlıktır. Aradığınız kişi benim. Çocuk hasta.* Krş. FİİL, YÜKLEM İSMİ.

Nurettin KOÇ : (Alm. Prädikat, Satzaussage; Fr. prédicat; İng. predicate) Tümceyi kuran çekimli eylemin görev adı. Yüklem, Türkçede tümcenin sonunda bulunur. Tümcenin zorunlu kurucusudur. Onsuz tümce kurulamaz.

Türkçede her tür sözcük yüklem olabilir:

Çekimli Tek Eylemden Yüklem:

Her yer birdenbire karardı.

Rüzgârın çıkardığı hışırtıdan başka hiçbir şey işitilmiyordu. Tren geldi mi?

Ekeylemden Yüklem:

Ekeylem (imek) ancak *ad*, *önad*, *adıl*, *belirteç gibi* sözcüklerle birlikte yüklem olur:

1. Addan Yüklem:

*Türkiye'nin başkenti **Ankara'dır.***

*Dünyanın en bunalımlı bölgesi **Ortadoğu'dur.***

2. Önaddan Yüklem:

*Onun arabası çok **eskidir.***

*Bugün biraz **yorgunum,***

*Sınıfın camını kıran **benim.***

*Yalan söyleyen **sensin.***

4. Belirteçten Yüklem:

*Vakit daha çok **erkenmiş**.*

*Yarın saat beşte **oradayım**.*

5. İlgeçten Yüklem:

*Bu palto tam sana **göredir**.*

*Bütün hazırlıklar senin **içindir**.*

*Bir şeyim yok, aslan **gibiyim**.*

6. Bağlaçtan Yüklem:

*En çok kullanılan bağlaç **ve'dir**.*

7. Ünlemden Yüklem:

*En çok kullanılan ünlem **of'tur**.*

8. Öbekten Yüklem:

*Benim kardeşim **şu kıvrıcık saçlı** çocuktur.*

*Çocuğunun adam olması **her annenin en büyük dileğidir**.*

*Ali, **sınıfımızın en çalışkan öğrencisidir**.*

9. İkilemeden Yüklem:

*Geçtiğimiz yollar **eğri büğrüydü**. Giysileri **eski püsküymüş**.*

10. Deyimleşmiş Eylem Öbeğinden Yüklem:

*Her şeyi unutup onu yine **bağrına bastı**. O, bu ortamda yalnızca **cebini dolduruyor**.*

11. Yardımcı Eylemden Yüklem:

*İyi giyinmezsen **hasta olursun**.*

*Bana biraz **yardım eder misin**?*

*Hiçbir önerimi **kabul etmedi**.*

*Tanrı **rahmet eylesin**.*

*Ramazanda her gün **namaz kılıyor musun**?*

12. Eylemsilerden Yüklem:

Eylemsilerden yüklem, eylemsilerin sonuna ekeylem, en çok da bu eylemin -dır koşacı (bkz. koşaç) getirilerek yapılır:

"Birinci vazifen Türk istiklâlini, Türk cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir." (Atatürk)

Alemde gündüz gönlüme işkencedir

Bence bayram ufukta gün bitince.

Günün geçit vermez karlı dağlarını

Sanki sihirbaz bir el eritince. **(C. S. Tarancı)**

Eylemsiler, değil koşacıyla birlikte kullanılınca da yüklem olurlar:

Bu, yaşamak değil, sürünmek.

Bu gidiş, 'iyi gidiş değil(dir). '

Her şey henüz bitmiş değil.

13. Yinelemeli Yüklem:

Yinelemeli yüklem, söze güç katmak amacıyla, yüklem yinelenmesiyle oluşur:

Gel gel beru ki savm u salâtın kazası var

Sensiz geçen zaman-ı hayatın kazası yok. **(Nesimi)**

Tutam yar elinden tutam

Çıkam dağlara dağlara. **(Emrah) •**

Her kaçan göründü dağlar

Derdim bin oldu bin oldu

Aktı şu gözümün yaşı

Görün sel oldu sel oldu. **(Kerem Dede)**

14. Pekiştirmeli Yüklem:

Kimi zaman da yüklem, yine anlamı güçlendirmek için pekiştirilir.

Pekiştirme, aşağıdaki biçimde olur:

1. Bağlaçlarla pekiştirilmiş yüklem:

Kadın çocuğuna bağırdı da bağırdı. Çocuk uyanınca ağladı da ağladı.

Çalışkansın, akıllısın da. Namuslu, üstelik zengin de.

2. Soru ekiyle ve -di mi ulacıyla pekiştirilmiş yüklem:

Dediğini yapar mı yapar. Bu saatte uyur mu uyur. Kapıyı bize açmaz mı açmaz.

Gitti mi gelmek bilmez. Uyudu mu top atsan uyanmaz. Nuh dedi mi peygamber demez.

3. Aynı eylemin değişik kipiyle pekiştirilmiş yüklem:

Boksör düştü düşecek. Fırtına koptu kopacak. Yağmur dindi dinecek.

4. Bir başka eylemle pekiştirilmiş yüklem:

"ve içilir bir devin sofrasında

ara yerde bir hüznün büyür gider.' (T. Uyar)

Gümbür gümbür atar durur Göğsümün sol tarafında. (C. S. Tarancı)

El yanında yıkar gider kaşını Tenhalarda gülüşünü sevdiğim. (Ruhsatı)

5. Bir eylemsiyle kurulan pekiştirmeli yüklem:

Gel çıkıp gidelim benim sultanım

Laleli sümbüllü bağlar ne güzel. (Gevheri)

Astığı astık

Kestiği kestik

Apışıp kalmış

Mustafa Mistik. (O. Rıfat)

6. -dır koşacıyla kurulmuş pekiştirmeli yüklem:

Saadetin formülü ne şundadır ne bunda. Kesededir kasada.

Paradadır parada. (H. Taner)

Mehmet HENGİRMEN : (İng. predicate; Alm. Prädikat, Satzaussage; Fr prédicat)
Cümlede, özne hakkındaki bilgilerin verildiği bölüm. Yüklem hakkında bilgi verdiği için, genellikle, özneye kişi ve sayı açısından duyarlıdır, onunla etkileşim içindedir. Yüklem içinde bir öge, yüklemi kurmada merkezi konumdadır. Bkz. yüklemcil öge. Yüklem diğer ögeleri, bu merkezi ögeye göre cümlede yer alır. Bkz. yüklem birliği.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Prädikat, Satzaussage; Fr. predicat; Ing. predicate)
Cümlede hareketi, olayı, işi, yargıyı bildiren, fiil çekimine girmiş kelimenin cümle bilgisindeki adı. Cümlelerin bütün ögelerini kendine bağlayan temel öge durumundaki yüklem, fiil veya isim soylu bir kelime olabilir: Mübarek su, saçlarımın arasından,

kulaklarımın arkasından enseme ve oradan sırtıma doğru serin serin akıyordu (Y. K. Karaosmanoğlu, Erenlerin Bağından: Diğer Nesirler: s. 106). Hoca, son senelerde mektep bütçesinden tasarruf yaparak bevvaba yol vermiş olduğu için burası boştu (R. N. Güntekin, Kızılcık Dalları, s. 140). Manevî şeyler kendilerine bir destek olarak maddi bir varlığa ne kadar muhtaç iseler, maddi şeylerin de içinde nefes aldıkları ve yaşadıkları bir manevi tarafa, bir havaya, bir ruha o kadar ihtiyaçları bulunduğunu görüyoruz. (A.Ş. Hisar, Çamlıcadaki Eniştemiz, s.219). İnsan başlı büyükçe bir asma ikide bir ayaklarına takılıyor, onları düşürüyor ve litarnacı kıyafetli adamın gırtlığı ile keskin bir ağız kavgasına girişiyordu (A.H. Tanpınar, Abdullah Efendinin Rüyalari: Abdullah Efendinin Rüyalari, s.58). Ben bu yaşayışından bedbinleşecek kadar gururlu değilim (T.Buğra, Yalnızlar, s.123). Kapının tunç tokmağı bu karlı gecenin sesleri sağır eden durgunluğu, dolgunluğu içinde kof bir uğultu çıkardı (R. H. Karay, Memleket Hikayeleri: Sarı Bal, s.55); Ali inliyordu, ayağa kalkmaya davrandı; fakat düştü (S.Faik, Bütün Eserleri 2. Şahmerdan, Lüzumsuz Adam: Bir Define Arayışı, s.50) vb.

ZAMAN

1949

: (Temps) Bir eylemin veya bir oluşun meydana geldiği devri anlatmak üzere fiilin aldığı şekil; bu şekil aynı zamanda kılınış da anlatabilir. Eylem söz söyleyenin söylediği andan önce yapılmış veya olmuşsa GEÇMİŞLİK (Mazi, Passe: Bak. Geçmiş zaman), söylediği anda yapılmakta ise ŞİMDİLİK (Hal, Present; Bak. Şimdiki), söylediği andan sonra yapılacaksa GELECEKLİK (İstikbal Fütur; Bak. Gelecek zaman), bu yolda sınırlanmamış olursa GENİŞ ZAMAN (Muzari, Atemporel; Bak. Geniş zaman) adını alır. Bu zamanlar tek zamanlı oldukları vakit SALTİK (Absolu), başka bir olaya göre kurulmuş bir şekilde olurlarsa GÖRELİ (Relatif; Bak. Bileşik zaman ve Katmerli

bileşik zaman) vasfını alırlar. Bak. Birincil ve İkincil zamanlar, Berk geniş ve Berk geri zaman, Aorist.

Vecihe HATİPOĞLU : (Fr. temps; İng. time; Alm. Zeitstufe) (Derl. fiillerde zaman) Eylemlerin belirttikleri geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman kavramı: Geldi, gelmiş, geliyor, gelir, gelecek, geldi, gelse, gelmeli, geliyormuş, hastaydı vb.

Berke VARDAR : (Alm. Tempus, Zeitform, Fr. temps, İng. tense). Eyleme bağlı olarak gerçek ya da doğal sürenin çeşitli dilbilgisel bölümlerini belirten ulam ve bu ulama bağlı olarak ortaya çıkan altulamlardan her biri. Zamana ilişkin olarak en sık rastlanan bölümlendirme türü şimdiki, geçmiş ve gelecek zaman bölümlendirmesi olmakla birlikte, bu ayrım evrensel nitelik taşımaz. Zaman ulamının temel özelliği, tümcede belirtilen oluş anını konuşucunun söyleme, sözceleme anına bağlamasıdır. Eylem diziminin bir ulamı olan zaman çoğu kez kip, kiplik, görünüş ulamlarıyla kesişir. Öte yandan, çeşitli dillerin zaman dizgeleri arasında da büyük ayrımlar vardır. Salt nitelikli zamanlar konuşucunun konuştuğu ana, görece zamanlarsa geçmiş ya da gelecekte yer alan bir olaya göre değerlendirilen zamanlardır. Türkçe'de eylemler yalın ve bileşik zamanlar olmak üzere ikiye ayrılır. Yalın zamanlar şunlardır: Geçmiş zaman, şimdiki zaman ve geniş zaman. Bileşik zamanlarsa hikâye, rivayet, koşul bileşik zamanlarıdır. Bunlara bir de katmerli bileşik zaman eklenir.

Ahmet TOPALOĞLU : (Osm. zaman; Fr. temps). Fiilin belirttiği sürenin çeşitli parçalarını bildiren kategori ve bu kategoriye bağlı olarak ortaya çıkan alt bölümlerin her biri. Türkçe'de zaman BASİT ve BİRLEŞİK ZAMAN olmak üzere iki bölümde ele alınır.

Nurettin KOÇ : (Alm. Tempus, Zeitform; Fr. temps; İng. tense) Çekimli eylemin belirttiği süre kavramı.

Genellikle eylemin dört ayrı zaman içinde olduğu kabul edilir:

- Geçmiş zaman,
- Şimdiki zaman,
- Gelecek zaman,
- Geniş zaman (Bunlara bakınız).

Mehmet HENGİRMEN : (İng. tense, time; Alm. Tempus, Zeitform, Zeitstufe; Fr. temps) Dünya gerçekliğine bağlı zamanı dilde, her dilin kendine özgü kavramasına bağlı olarak yansıtan dilbilgisel kategori. Türkçede zaman yüklemcil ögeler üzerinde bulunur ve ek olarak sunulur.

Zeynep KORKMAZ : (Alm. Zeitstufe; Fr. temps; İng. tenses) Çekimli fiilin karşıladığı kılış veya oluşun içinde geçtiği zaman dilimi: Şimdiki zaman, geçmiş zaman, gelecek zaman, geniş zaman vb. Fiildeki zaman basit zaman ve bileşik zaman olarak ikiye ayrılır: yazıyor, yazdı, yazacak, yazmış, yazdıydı, yazıyormuş, yazsa, yazmalı, evdeydi vb. Sen söyle Allah'ını seversen, dedi, bir çocuk ötekine maymun Türk mü demiş ne.. O da ona taş atmış. Sen tafsîlâtını daha iyibilirsin. İnzibat meclisleri toplanacakmış. Gençlerimiz burada hitabeler irade ediyorlar. Taş atan çocuğun kovulmasına rey verenler... Nasıl dedi bakayım? Eşekmişler amma Türk değilmişler onu konuşuyorduk (P. Safa, Biz insanlar, s. 48) vb. Ayrıntı için bk. basit zaman, birleşik zaman.

3.7. 1949 Dilbilim Terimleri Sözlüğü ile Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğü'nde Kullanılan Ortak Terimler ve Tanımları

TDK 1949	Zeynep KORKMAZ
AÇIK HECE	AÇIK HECE
Kelimeyi meydana getiren boğumlardan her biri, ki en az bir açıklıktan ve bazan bir açıklıkla birlikte bir arada söylenebilen birkaç abanıktan ibarettir. Hecede yer alan açıklığa veya bazı dillerde kimi vakit selenliye hece özeği veya doruğu, bazan da hecelikli seslik (centre ou sommet de la syllabe, phoneme, syllabant) denir. Açık hece {syllabe ouverte) sonu açık, kapalı hece (syllabe fermee) de sonu abanık olan hecedir.	Bir ünlü ile biten veya bir tek ünlüden oluşan ve ünlüsü kısa olan hece: a-ra-ba, ba-ba, bu, ku-ru-cu, o, su, şu, ya-ya, ye-ni vb. Aruz vezni ile yazılmış şiirlerde uzun ünlü ile biten heceler kapalı hece değerindedir. Bk. kapalı hece.
AÇIKLIK	AÇIKLIK
Açık denilen seslerin hali.	Ünlülerin oluşmasında iki çene arasındaki açıklık; ünlülerin oluşma koşulları bakımından taşıdıkları açık olma özelliği: <i>Ünlüleri açıklık bakımından a, e, o, ö, u, ü, ı, i şeklinde sıralamak mümkündür; a ve e ünlüleri açıklık bakımından ı ve i ünlüleri ile aynı sıraya konamaz vb. bk ve krş. genişleme, ünlü genişlemesi.</i>

AĞIZ	AĞIZ
Türlü şartlara ve hallere göre, kullanılan dil: şehirli ağzı, " (urbanisme), taşra ağzı (provincialisme), köylü ağzı (rusticisme), sokak ağzı veya aşağılık ağız (vulgarisme), kullanış ağzı (parler d'usage), özel ağız (parler special), yerel ağız (parler local).	Yüzün ön aşağı kısmında bulunan, nefes alıp vermeye, sesin çıkmasına ve besinlerin alınmasına yarayan organ (Alm. Mundart, Lokalsprache, Sondersprache; Fr. parler, parler local; İng. local dialect, local language; Osm. şive) Bir dilin veya bir lehçenin daha küçük yerleşim bölgelerinde yazı diline oranla birbirinden azçok ayrılan konuşma biçimleri: Türkiye Türkçesi-nin istanbul ağzı, Aydın ağzı, Konya ağzı, Nevşehir ağzı, Taşra ağzı, Anadolu ve Rumeli ağzıları gibi. (Alm. Idiolekt, idiolecte; İng. idiolect) Yetiştikleri bölge, meslek, çevre ve öğrenim farkları gibi tkenler ve şahsi eğilimler dolayısıyla, bir dilin kişiden kişiye değişen kullanılışı ve konuşma biçimleri. Her yazarın kendine özgü bir dil ve üslûp özelliğine sahip oluşu bundandır.
ALÇALAN TON	ALÇALAN TON
(Ton descendant)Yüksekliği baştan beri derece derece azalan hece sesi.	Söze anlam incelikleri katmak üzere, bir cümleinin titreşim bakımından birbirinden farklı olarak perdelenen hecelerinde, bir hecenin alçalan bir titreşim perdesiyle pes olarak söylenişi. Türkçede basit cümleinin son hecesi alçalan tonla biter: Aslında geç bile kaldım (T. Buğra, Yalnızlar, s. 54).

	Doktor «böyle düşünmeliyim» dedi ve uzandı; divandan fırlayıp kalktı, bütün ışıkları yaktı (gös.e., s. 111-2). Birleşik cümlede ana cümlenin tonu alçalan tondur: onlara bakarsanız, doktor bey sanki ahnyazıları ile oynuyor (gös.e. s. 164).
ALFABE	ALFABE (emprunt)
1. Bir dili yazmak için kullanılan her türlü işaretler dizgesi. 2. Daha özel olarak sesleri gösteren işaretler dizgesi (alfabemsi, alphabetiforme).	Bir dilin seslerini yazıya geçirmek için kullanılan işaretlerin tümü, itibari ve belirli bir sıraya konmuş harfler topluluğu. Kaynaklandıkları asıllara göre Köktürk alfabesi, Uygur alfabesi, Arap alfabesi, Latin alfabesi, Kiril alfabesi, İbrani alfabesi, Çin alfabesi, Japon alfabesi gibi alfabeler vardır. Ayrıca belirli alfabe sistemlerine dayandırılarak geliştirilmiş milli alfabeler transkripsiyon alfabeleri vardır: Latin alfabesi temelinde Türk milli alfabesi, Türk transkripsiyon alfabesi vb.
ALINTI	ALINTI
(Emprunt) Başka dilden bir şey alma, veya alınan şey (alıntı kelime, mot d'emprunt, lehnwort /alm./) Bak. Gözle ve kulaktan alıntı.	Bir dile çeşitli etkiler, özellikle kültür etkileri dolayısıyla yabancı dillerden ek ve kelime alınması. Bk. alıntı ek, alıntı kelime.

ANA DİL	ANA DİL
Başka diller türetmiş olan eski dil	Bugün ses yapısı, şekil yapısı ve anlam bakımından birbirinden az çok farklılaşmış bulunan dil veya lehçelerin, kök bakımından bilinmeyen bir tarihte birleştikleri ortak dil: Ana Türkçe, Ana Moğolca, Ana Altayca, Roman dillerine kaynaklık eden Latince gibi. Başlıca dünya dilleri, sayıları sınırlı birtakım eski ana dillerin zaman içinde lehçeler ve müstakil diller halinde dallanarak farklılaşmasından oluşmuştur.
ANA DİLİ	ANA DİLİ
Bir kimsenin ocağında konuşulan ve kendisince ilk öğrenilen dil	İnsanın doğup büyüdüğü aile ve soyca bağlı bulunduğu toplum çevresinden öğrendiği, bilinç altına inen ve kişilerle toplum arasındaki ilişkilerde en güçlü bağı oluşturan dil; İnsandaki ana dili duygusu konuşmadaki bazı yanlışları kolaylıkla önler.
ANLAM	ANLAM
Bir kelimenin veya bir sözün anlattığı fikir. Anlam türlü bakımlardan sınıflara ayrılır: GEÇER ANLAM (S. usuel) ve UĞRAMA ANLAM (S. occasionnel) ; YALIN VE KARMAŞIK ANLAM (S. Simple.S. Complexe) ; TEMEL VE KATKIN ANLAM (S. fondamental, S. accessoire) ;İLKEL VE TÜREME ANLAM (S. primitif, S. derive) ; SOMUT VE SOYUT ANLAM (S. Concret, S. Abstrait); ÖZ VE MECAZ ANLAM(S. propre, S. figure).	Kelimenin tek başına veya söz içindeki öteki öğeler ile bağlantılı olarak zihinde yarattığı kavramlardan her biri: kestirmek 1. ağaç kestirmek, kumaş kestirmek, 2. bir şeyi tahmin edebilmek: işin sonunda nereye varacağını kestiremiyorum; 3.birazcık uyumak: Bir saat kadar kestirirsem kendimi toplayabilirim vb.

ANLAM DARALMASI	ANLAM DARALMASI
(Restriction semantique) Bir kelimedeki anlamın genel iken az çok özel bir dereceye geçmesi. "Duymak" sözünün "işitmek" anlamına alınması gibi.	Kelimenin kavram ve anlam kapsamı bakımından bir daralmaya uğrayarak, eskiden anlattığı şeyin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma gelmesi; bir kelimenin genel bir anlamdan özel bir anlama geçişi: ET. Kelimenin kavram ve anlam kapsamı bakımından bir daralmaya uğrayarak , eskiden anlattığı şeyin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatır durumuna gelmesi; bir kelimenin genel bir anlamdan özel bir anlama geçişi :ET. oğlan 'erkek ve kız dahil «Çocuk, evlât», un oğlan «erkek çocuk», kız oğlan «kız çocuk»; oğlan TT. «erkek çocuk»; ET. tavar «her türlü mal, mülk, eşya», TT. davar «küçükbaş hayvan»; ET. alkış «övmek, kutlama, metih, dua, takdis», TT. alkış «el çırparak alkışlamak»; ET. ucuz «kolay, değeri olmayan, değersiz», TT. ucuz «para değeri az olan»; ET. tünemek «geceyi geçirmek, geceleme», TT. tünemek «yalnız kuşlar ve evcil kanatlı hayvanlar için kümeste veya tünekte geceleme», ET. tünük «karanlık yer, hapisane», TT. tünük «evcil kanatlı hayvanların içinde tünedikleri kümes; kuşların üzerinde tünedikleri dal veya sırık»; ET, EAT. konmak «yer tutmak, yerleşmek, geceleme, bir yerde kalmak», TT. yalnız kuşlar için «

	konmak»; pencereye kuş kondu vb.;ET. yaş,« taze,yeşil,genç»,TT yaş «ıslak» vb. EAT. dirlik «hayat, yaşam»,TT. «geçim, yaşayış düzeni, huzur»: Evde dirliği düzeni yerindedir. Aile hayatında dirliği bozuldu vb.
ANLAM DEĞİŞMESİ	ANLAM DEĞİŞMESİ
Bir kelimenin anlamında olan değişme ki ANLAM DARALMASI, ANLAM GENİŞLEMESİ, ANLAM İYİLEMESİ, ANLAM KEMLEMESİ, ANLAM KAYMASI tarzında olabildiği gibi BAĞINTILI, BAĞIMSIZ, YAKIŞIR, RASLAMALI, BİRİNCİL ve İKİNCİL denilen çeşitleri de vardır. (Bu kelimelere bakınız).	Bir kelimenin gösterdiği anlamdan az veya çok uzaklaşarak yeni bir anlam kazanması olayı. Olay, geniş kapsamlı olarak anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi gibi değişme olaylarını da içine alabilirse de, asıl bir anlamdan başka bir anlama geçiş, yani bir kavramdan başka bir kavrama geçişle ilgili anlam değişmelerini içine almaktadır: ET. okşamak «benzemek», TT. okşamak «okşamak»; ET. sakınmak «düşünmek, üzerinde durmak, plânlamak»,EAT.Sagın düşünmek,sanmak»,TT. sakınmak «çekinmek, bir şeyi yapmaktan uzak durmak»; ET ve EAT. okumak «davet etmek, çağırma», TT. okumak «Okumak»; küpe «küçük metal halka»,Şor lehçe.«koşum takımlarında halka»,çağdaş lehçelerde«demir gömlek,zırh»(H.Eren, Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü,s. 275/1). TT. «kulağa takılan süs eşyası»; ET. bekle- «sağlam tutmak, tahkim etmek,

	tutturmak, bağlamak, muhafaza etmek, gözetlemek», TT. «gözetlemek, mec. ummak»; EAT. yapmak «kapamak, örtmek», TT. «yapmak, imal etmek»; EAT. uslu «akıllı», TT: uslu «yaramazlık etmeyen, haşara olmayan» vb.
ANLAM GENİŞLEMESİ	ANLAM GENİŞLEMESİ
(extention semantique) Bir kelimenin anlamı dar iken az çok genel bir dereceye çıkması: Terkos, Salatalık gibi.	Anlam kapsamı dar olan bir kelimenin zamanla ilgili bulunduğu kavram alanı içinde yayılarak daha geniş, daha genel bir anlam kazanması olayı: Alan sözü başlangıçta yalnız " orman içindeki düz ağaçsız yer " anlamında iken sonradan anlam genişlemesi ile TT.'de "bölge", "branş, bilim kolu" anlamlarını da kazanmıştır. Kültür kelimesi (Lât cultura) aslında «ekilmeye hazır toprak, tarla» anlamını verirken, zamanla «verim, birikim» kavramındaki anlam sınırının çok genişlemesi ile «yüzyıllar boyunca elde edilen maddî ve manevî değerler bütünü yani kültür» olmuştur, ödül < EAT. öndül > öğdül) yalnız Anadolu ağızlarında «güreşte kazananlara verilen armağan, mükâfat» anlamıyla kullanılırken, standart Türkçede her yarışmada kazananlara verilen armağan, mükâfat» anlamını kazanmıştır. Terkos'un bir göl adından «musluk suyu», frijider'in, bir şahıs adından «belirli bir buz dolabı

	markasına» oradan genelleşerek «buzdolabı» anlamlarına geçişi de böyledir.
ANLAM KAYMASI	ANLAM KAYMASI
(Deplacement semantique) Daralma veya genişleme dışında olarak anlamın sadece yer değiştirmesi. Öğretileme, kapsamlama, ad değişimi, kaydırma gibi edebiyat yavaşları birer anlam kaymasından ibarettir.	Somut veya soyut nitelikteki kelimelerin benzetme yolu ile kullanışları dolayısıyla, zamanla anlamlarında meydana gelen kayma veya kayma yoluyla kalıplaşma. Bu olayın anlam değişmesinden farkı, kelimenin benzetildiği şey ile arasındaki anlam bağının tamamen kopmamış olmasıdır: aslanagzı «bir çiçek adı: aslan ağzına benzeyen çiçek»; babayiğit; karafatma «bir böcek adı»; katırtırnağı «bir bitki»; dedikodu, çitkırıldım, dil dökmek vb. Ayrıca canbaz «canı ile oynayan, aldatıcı, hilekâr»; EAT. kaba «iri, büyük, kocaman»; ileri gittiler bir kaba ağaç yanma vardılar, belirsiz oldular. Altı yıla değin kaba ağaç gibi olur (TS. IV, s. 2143), TT. kaba «sakil, biçimsiz, sevimsiz, nezaketsiz»; kabarmak «ağırlığı artmadan hacmi büyüme, şişme», anlam kayması ile (öfkelenmek, hiddetlenmek), kumaşta «üzerinde tüyler oluşmak» vb.

ANLAMDAŞ	ANLAMDAŞ
Aynı veya hemen hemen aynı anlamda olan kelimeler birbirinin anlamdaşıdır. (ANLAMDAŞLIK, Synonymie).	Bk. Eş anlamlı. (Anlamları aynı veya birbirine yakın olan kelimeler. Dilbilimi açısından aslında anlamca birbirine tıptı tıpına denk düşen çok az kelime vardır. Eş anlamlı sözler; genellikle bazı kelimelerdeki kavram inceliklerinin çeşitli sosyal ve dil kesimlerinde zamanla gölgelenmeye uğrayarak anlamca birbirlerine yaklaşımlarından oluşmuştur. ET. <i>yir/oron</i> «yer»; <i>süçig/tatlıg</i> «tatlı»; <i>yul/bınar</i> «pınar»; <i>ögirmek/sevinmek</i> «sevinmek» TT. <i>baş/kafa</i>; <i>ak/beyaz</i>, <i>kara /siyah</i>, <i>yemeni /yazma</i>, <i>bıkmak /bezmek /usanmak</i>, <i>bunalmak /sıkılmak</i>, <i>göndermek /yollamak</i>; <i>son bulmak /sona ermek</i>; <i>dilemek / istemek</i>, <i>kızmak/öfkelenmek</i> vb. Bir dilin kendi kelimeleri arasında olduğu gibi alıntı kelimeleri arasında da eş anlamlı olanlar vardır. Türkçe, Arapça ve Farsçadan yaptığı alıntılar dolayısıyla bu bakımdan bol örnekler vermektedir: <i>göz/Far. çeşm</i>, <i>Ar. ayn</i>; <i>dudak /Far. leb</i>; <i>kan/Ar. dem</i>; <i>buyruk/Ar. emr > emir</i>; <i>çok/Ar. fazla</i>; <i>buyurmak /Ar. emretmek</i>; <i>değer /Ar. Kıymet</i>; <i>yetenek /Ar. kabiliyet</i>; <i>üzüntü /Ar. keder</i>; <i>eğilim/Ar. temayül</i> vb. Dilimizde eş anlamlı sözlerin Batı dillerinden alınmış örnekleri de vardır: <i>doğruca</i>, <i>doğrudan doğruya /direkt</i>; <i>yönerge /talimat / direktif</i>; <i>boyunbağı /</i>

	<i>kırvat; canbazlık / akrobasi; iş, hareket / aksiyon; dingil/aks; hamamlık / banyo vb.)</i>
BAĞLAÇ	BAĞLAÇ
İki kelime veya cümlelerin arasındaki ortaklık, beraberlik, ikircilik, karşılık gibi ilgileri anlatarak onları birbirine bağlayan edat. Fakat KARŞINLIK BAĞLACI (Conj. adversative), Hattâ PEKİTME BAĞLACI (C. asseverative) Ve KOŞAÇLIK BAĞLACI (C. copulative), ya... ya ÇATALLI BAĞLAÇ (C. disjunctive) dir. Bunlardan başka SIRADAŞLIK ve UYRUM BAĞLAÇLARI (C. de coordination et C. desubordination) da vardır.	Alm. <i>Konjunktion, Bindewort</i> ; Fr. <i>conjunction</i> ; Ing. <i>conjunction</i> ; Osm. <i>rabıt</i>) Söz içinde birden çok kelime grubunu veya cümleyi birbirine bağlayarak, aralarında çeşidi yönlerden ilgiler kuran görevli kelimelerdir. Bazı bağlaçlar, bağlandıkları öğelerden önce veya sonra tekrarlanarak da kullanılırlar: <i>ile, ve, de, hem... hem, ne...ne, de...de, gerek...gerekse, olsun...olsun; ya, yahut, ya da, veya, ya...ya, mi...mi, ister...ister; ama, fakat, lâkin, yalnız, ancak, bununla birlikte, şu var ki, yine de, bir...bir, kimi...kimi, bazan...bazan, gâh...gâh; hattâ, bile, üstelik, yani, demek ki, böyle ki, başka bir deyimle; ki, kim; gerçekten, nitekim, halbuki, oysa; çünkü, zira; buna göre, bundan dolayı, bu sebeple, bunun üzerine, bunun için, öyleyse; taki, diye; eğer, şayet, yoksa, illâ, o takdirde; aksi halde, vb. örnekler: Biz de güçsüzüz ama iyimseriz (Kemal Tahir, Yol Ayrımı, s. 235). Arkası bana dönük olduğu için göremem, ama o budala gülme hep dudağındadır (S.F. Abasıyanık, Bütün Eserleri 2, s. 232). Ya devlet başa ya kuzgun leşe. Anlayışlı fakat hazırlıksız bir kimse. Hem kel hem fodul. Ya anlat</i>

	yakut. da yazılı olarak getir. Demek ki, senin anlattığın kadarından da fazlaymış. Teşrinler geldi, lüfer mevsimi başlayacak yahut nisandayız. Boğaz sırtlarında erguvanlar açmıştır, diye düşünmek, yaşadığımız anı efsaneleştirmeye yetişir. (A.H. Tanpınar, Beş Şehir, s. 145)."Ne bir ayak sesi hanın boş, loş, sessiz, ölü sofralarında gezindi, ne de bir kapı gıcirtısı duydum"(S.F. Abasıyanık, Bütün Eserleri 2, s.181).Zengin mi fakir mi bilmiyorum o mu yoksa öteki mi gelecek"On yedisinde ya var,ya yoktu". (Y.Kemal,Ortadirek, s.358).
BAĞLAM	BAĞLAM
Bazı yazılarda iki veya daha çok harfi bir arada göstermek üzere kullanılan şekil.	Bir cümlede, bir konuşmada veya bir metin içinde yer alan herhangi bir kelimenin anlamının daha iyi belirlenebilmesi ve başka anlamlarından ayırt edilebilmesi için, kendisini çevreleyen ve karşılıklı ilişkide bulunduğu öteki öge veya ögelerle oluşturduğu bütün. Söz gelişi baş kelimesi Dün başım çok ağrıyordu ibaresinde «insan başı» anlamına geldiği halde, Kumaşın iki başındaki eğrilik ibaresinde ;«kumaşın uçları», havuz başı, ocak başı, mangal başı sözlerinde «bir şeyin yakını, çevresi», başı çekmek deyiminde «bir işe önyak olmak, öncülük etmek»; Her işin başı sağlıktır

	cümlesinde «esas, temel»; söz başı, ay başı, yıl başı kelime gruplarında «başlangıç», Bu çocukla baş edemiyorum cümlesinde ise «hâkim olamama, disiplin akına alamama» anlamlarını vermektedir. Baş kelimesinin sıralanan örneklerdeki bu birbirinden farklı anlamları, ancak, o cümleler içinde kendisini çevreleyen ve karşılıklı ilişkilerde bulunduğu diğer öğelerle oluşturduğu bütün, yani bağlam sayesinde belirlenebilmektedir.
BAĞLAMA	BAĞLAMA
Bir kelimenin sonundaki abanığı arkadan gelen kelimenin başındaki açıklıkla bir hecede imiş gibi birlikte söyleme.	Bir kelimenin son ses ünsüzü ile ondan sonra gelen kelimenin ön ses ünlüsünü veya ünlü ile başlayan ilk hecesini birleştirerek tek bir hece halinde söyleme veya okuma: <i>deniz anası, yıkım emri, gök ova, sözlük alımı</i> vb.
BELİRLİ NESNE	BELİRLİ NESNE
(Marife, Mefulünbih sarîh, Complement direct determine)-i veya -yi takısını alarak benzerleri arasında belirtilmiş olan nesne. Kitabı aldım, kapıyı kapadım gibi.	(Alm. objekt, bestimmtes Objekt; Fr. object, complément d'object direct; Ing. object, direct object; Osm. mefulü sarîh, mefulün bîh sarîh) Cümlede fiili geçişli olan yüklemın belli bir kişiyi veya nesneyi etkilediğini gösteren ve yükleme durumu eki almış olan nesne: <i>Odayı temizlemek, kitabı okumak, terziyi aramak, işi bitirmek. Biz toprağı tarla diye kullanırız. Okudukları, ona çocukluğunun tatlı günlerini hatırlatıyordu. Bu hâlis incileri, birtakım</i>

	<i>incik boncukla değiştirmek, en azından incideki kıymeti anlamamaktır (N.S. Banarlı, Türkçenin Sırları, s. 5). Gidenler, arkalarından ne kadar ağladığımızı, haykırdığımızı, kalbimizde açtıkları derin boşluğu bilmiyorlar mı? (Y.K. Karaosmanoğlu, Erenlerin Bağından, s. 40). Bahçeye döndüğü zaman Tevfik Beyi olduğu yerde buldu (A.H. Tanpınar, Huzur 196). Nuran, Emin Bey'in bulunduğu geceden sonra evi görmemişti. (göst.es. 295) vb.</i>
BELİRSİZ NESNE	BELİRSİZ NESNE
(Nekre, Mefulünbih gayri sarih, Complement direct indetermine) Belirtme görevini yapan <i>i</i> takısını almamış nesne: <i>Mektup</i> yazdım, <i>kitap</i> okudum gibi.	(Aim. unbestimmtes Objekt, Fr. complement direct indéterminé; Ing. indetermined direct object; Osm. mefulü gayri sarih, mefulünbih gayri sarih) Cümlede yüklemın belirtilmemiş bir kişi veya şeyi etkilediğini anlatan ve yükleme durumu eki almamış bulunan yalın durumdaki nesne: resim yapmak, kitap yazmak, iş tutmak, ateş yakmak, tavuk kesmek, çiçek toplamak, yol açmak vb. Köy evlerinin bahçelerinde çok mu çiçek yetiştirirsiniz? (N.S. Banarlı Türkçenin Sırları, s. 191). Kılıç olup beynine inebilecek çeliğe su verme (A.N. Asya, Kubbeler, s. 70). Mümtaz araya lâf girmesini istemiyordu (A.H. Tanpınar, Huzur, s. 294). Kanepeye uzanmış, dizlerine dayadığı büyükçe bir kitabın üzerinde üstüste bir yığın kağıda

	desenler çiziyordu (göst. e., s. 159) vb.
BELİRSİZ SIFAT	BELİRSİZ SIFAT
Genel bir fikir anlatan, belli bir nesneyi göstermiyen sıfat: <i>Bir adam, kimi vakit gibi.</i>	Kişileri, nesneleri ve diğer kavramları karşılayan adları; sayı, miktar vb. bakımlardan kabataslak gösteren sıfat: Bir akşam bir kaç kişi, her gün, hiç kimse, bazı insanlar, bütün yollar, çoğu zaman, az para çok iş, herhangi biri, falanca yerden, filanca iş, biraz anlayış, birçok bakımdan, başka taraftan, öbür masaya vb. Bütün akşam onu dinlerken, çok rahatsız uykularda birdenbire kilitlenmiş çenelerin vehmi olan o yorucu ve yarı kâbus konuşmaları hatırlamıştı (A.H. Tanpınar, Huzur, s. 272). Öyle zannedildiği gibi şakaya gelecek, kolay kolay tepesine çıkılacak bir adam olmadığını göstermek için bu ne güzel bir fırsattı (R.N. Güntekin, Kızılılık Dalları, s. 59). Güneş çekildi, her tarafa gölgeler doldu, kavakların yüksek yaprakları tekrar aydınlandı (R.H. Karay, Memleket Hikâyeleri, s. 106)
BELİRTME SIFATI	BELİRTME SIFATI
Bak. Sıfat.	(Alm. Bestimmungswort, Bestimmungsbeiwort; Fr. adjectif determinatif; Ing. determinative adjective; Osm. tayin sıfatı, tayini sıfat, sıfat-ı ta'yiniyye) Adları işaret, soru, belirsizlik ve sayı bakımından belirten sıfat: bu yaz, şu ağaç, kaç gün, hangi

	çocuk, kaçar kişi, kaçınıcı defa, bir akşam, bütün gün, kimi zaman, her yıl, üç çocuk, sekiz hafta, birinci dönem, birer portakal, ikişer elma, ikili anlaşma, yedili şamdan vb.
BİLİM DİLİ	BİLİM DİLİ
Bak. Dil.	Bir bilim dalına mensup kişiler tarafından kullanılan ve içinde o bilim dalıyla ilgili terim ve deyimlerin bulunduğu dil: <i>astronomi dili, hukuk dili, tıp dili, felsefe dili, teknoloji dili</i> birer bilim dilleridir.
CİNS	CİNS
Birçok dillerde isimler erkek (ERİL, Masculin), dişi (DİŞİL, Feminin) ve TARAFSIZ (Neutre) sayılır; ona göre ayrı ayrı şekillerde çekimlenir. GRAMATİKAL veya ŞEKİLCE CİNS (Genre grammatical ou formel) adını alan bu sınıflamadan başka, bazı dillerde CANLI CİNS (Genre anime) ve CANSIZ CİNS (Genre inanime) diye bir ayırma daha vardır. Hem eril hem dişil olarak kullanılan (Fr. un enfant, une enfat gibi) isimler ORTAK CİNS (Genre commun) sayıldıkları gibi, erkekliği veya dişiliği düşünülmeden geliş güzel eril veya dişil (Fr. le rat, la souris gibi) isimlerle anılan varlıklar da vardır. Bu çeşit eril veya dişil kelimeler KAPSAR CİNS (Genre epicene) meydana getirirler.	Bk. cinsiyet

CÜMLE	CÜMLE
Başka bir söze bağlı olmaksızın tam bir düşünce veya hüküm anlatan söz, ki tek bir fiil kipinden ibaret olduğu gibi, birbirine gramatikal bağlarla bağlı birçok kelimeden de meydana gelmiş olabilir. Gidiyorum, Çekil, Yürüyelim gibi tek bir kelimeden ibaret olan cümleye BİR DEYİLİKLİ (Monoreme), Ben gidiyorum, sen çekil, haydi yürüyelim gibilerine ise İKİ DEYİLİKLİ (Direme) denir. "Ben eve gidiyorum" gibi tek bir tümceden ibaret olan cümle YALIN (Simple), "Akşam olduğu için ben eve gidiyorum" şeklinde iki veya daha çok tümcesi olursa KARMAŞIK (Complexe) diye vasıflanır. Cümleler yüklemlerinin isim veya fiil olduğuna göre İSİM CÜMLESİ veya FİİL CÜMLESİ (Ph. no minal, Ph. verbale) adlarından biriyle anıldıkları gibi, görevlerine göre de SÖYLEM, SORU, BUYURUM, HAYKIRI, ÜNLEM veya DUYUŞ CÜMLESİ (Ph. enonciative, interrogative, imperative exclamative, interjective ou affective) diye ad alırlar. Fiili veya koşacı söylenmiyen "Bu kitapların hepsi faydalı" gibi cümlelere de SALT İSİM CÜMLESİ (Ph. nominale pure) denir.	Bir fikri, bir duygu ve düşüncüyü, bir oluş ve kılışı tam olarak bir yargı halinde anlatan kelime grubu. Cümlelerin varlığı için asgari şart bir çekimli fiil ve ek-fiilden oluşan yüklemidir: <i>Evin avlusuna, sırtında çuval kaplı yayvan torba, elinde bir ufacık iskemle ve uzun bir demir parçası, dağınık kıyafetli bir adam girdi</i> (R.H. Karay, <i>Eskici</i>). <i>Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur</i> (M.K. Atatürk, <i>Nutuk</i>). <i>Türklük, beş yüz seneden beri İstanbul'u ve Boğaziçi'ni bütün beşeriyetin hayâline böyle nakşetti</i> (Y. Kemâl Beyatlı, <i>Aziz İstanbul</i>, s. 183) vb. Cümlelerin yapılarına, yüklem türüne ve anlamlarına göre sınıflandırılır. Yapılışlarına göre sınıflar; yüklemine göre kurallı cümle, devrik cümle; anlamına göre olumlu cümle, olumsuz cümle ve soru cümlesi türüne ayrılır. Bunlara bk.

CÜMLE VURGUSU	CÜMLE VURGUSU
Cümlelerin anlamına türlü düşünce veya duygu özellikleri katan vurgu. Buna SÖZ DİZİMİ veya ÖBEK VURGUSU (Ac. Syntactique ou degroupe)da denir.	Konuşma sırasında, cümlelerin anlamına bağlı olarak, kelimeler arasında yer değiştirebilen ve kelimelerin, kelime gruplarının kendi vurgularından daha güçlü olan vurgu. Normal durumlarda cümle vurgusu yüklem üzerindedir. Cümle vurgusunu daha belirgin duruma getirebilmek için cümle düzeninde de değişiklik yapılabilir: <i>Ahmet bu gün beklediğimiz paketi getire'cek. Ahmet bu gün beklediği'niz paketi getirecek . Ahmet beklediğiniz paketi 'bu güngetirecek. Yarınki toplantıda hazırlığını yaptığınız konu'yu görüşeceğiz. Hazırlığını yaptığınız konuyu 'yarınki toplantıda görüşeceğiz vb. bk vurgu</i>
ÇATI	ÇATI
(Bina, Voix) Özne ve nesne bakımından bir fiilin niteliği. Öznesiz kullanılan bir fiil için "Çatısı öznesiz" nesnesiz kullanılmıyan bir fiil için aldığı nesnenin haline göre "Çatısı -i nesneli, -e nesneli bir fiil" denir. Bak. Fiil.	Fiil kök ve gövdesinin sözlük anlamında herhangi bir değişikliğe uğramadan fiilden fiil yapan belirli bazı eklerle genişletilerek cümledeki özne ve nesne ile olan bağlantısında uğradığı durum değişikliği; fiilin anlam değişikliği göstermeyen ancak özne ve nesneye hükmeden şekil değişikliği. Çatılar, türlerine aldıkları eklerle ve işlevlerine göre kendi içlerinde etken çatı (yalın çatı), edilgen çatı, meçhul çatı, dönüşlü çatı, işteş çatı, ettirgen

	çatı diye sınıflandırılır.
ÇEKİM	ÇEKİM
Bak. İsim ve Fiil çekimi.	Fiillerde kip, zaman tarz, şahıs, sayı; ad soylu kelimelerde çokluk, iyelik ve adların birbirleriyle ilişkilerini belirleyen durum kavramlarını göstermek için eklerin getirilmesi.bk. ad çekimi ve fiil çekimi
ÇEVİRİYAZI	ÇEVİRİYAZI
Bir metni, yazılmış olduğu yazıdan, okunuşunu belirtmek şartıyla, başka bir yazıya çevirme işi, ve böylece çevrilen yazı. Buna SESÇİL ÇEVİRİYAZI (Transcription phonetique) de denir.	Bir kelimeyi, bir yazılı metni veya bir konuşmayı, onların telâffuzdaki ses değerlerini dikkate alan özel alfabe işaretleri kullanarak yazıya geçirme. Yazı dilimizdeki <i>değil</i> , <i>gelecek misin</i> , <i>gelemem</i> kelimelerinin bazı Anadolu ağızlarındaki söylenişlerine göre <i>dâl</i> , <i>dél</i> ; <i>gelcemin?</i> <i>gelecânni?</i> <i>geliyom én</i> şekillerinde yazılması gibi.
ÇOCUK DİLİ	ÇOCUK DİLİ
Küçük çocukların konuşmağa başlamadan önce kullandıkları tek tük ve basit kelimelerden ibaret dil.	Konuşmaya ve ana dilini öğrenmeye başlayan küçük yaştaki çocukların söyleme güçlüğüne yenmek üzere bazı kelimeleri ses yapıları bakımından bozarak veya bazı nesneleri kendilerine has adlandırmalara başvurarak yaptıkları anlatım: «susun» <i>buv</i> , «babaanne»nin <i>bababe</i> , «gezme»nin <i>adda</i> , «Nazmiye»nin <i>Mamila</i> , «tomurcuk»un <i>gogogo</i> «yumurta»nın <i>numunumuna</i> şeklinde karşılanması gibi.

DAMAKSILLAŞMA	DAMAKSILLAŞMA
Boğazdan veya art damaktan çıkan bir sesin ön damakla dilin orta kısmı arasında boğumlanarak çıkarılması. Ka'nın ke, ga'nın ge olması gibi.	Bir sesin boğumlanma noktasını değiştirerek damak sesine dönüşmesi: yangın> yañgın, yonga>yoñga, banka>bañka > NYA pañga, gelirsın> An. ağz. gelirsıñ, olsun>olsuñ; ET öd "zaman" / ödle/ödlén> TT. öğle, öğlen "öğlen vakti, gün ortası"; öd "zaman"/ öd-ün>öyün, öğün "yemek, bir defalık yiyecek"; RİA. Karavana>karağana, mahalle>mağalle, zahmet>zağmet, lambanın>lamba-ğ-uñ vb.
DEYİM	DEYİM
Belli bir anlama gelmek üzere iki veya ikiden artık kelimeden meydana gelmiş söz öbeği. Bak. Artlaç deyimi, bağlaç d. Fiil d. İsim d. Önleç d. Ulaç d. Zarf d.	(Alm. <i>Ausdruck, Redensart</i> ; Fr. <i>locution</i> ; İng. <i>locution, idiom</i> ; Osm. <i>tâbir</i>) Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime grubu: <i>Abayı yakmak, aşağıdan almak, bağrına taş basmak, buluttan nem kapmak, çileden çıkmak, dalga geçmek, el ele vermek, karşı gelmek, mercimeği fırına vermek, nalları dikmek, saman altından su yürütmek, üç buçuk atmak, yasak savmak, yüzgöz olmak, zılgıt vermek</i> vb.
DİL	DİL
Bir insan topluluğu içinde kullanılan sözlü dillik yollarının bütünü (Bak. Dillik). Diller türlü bakımınılardan sınıflanır. Yaygınlık ve nitelik bakımından: KAMU DİLLERİ(L. Communes), ÖZEL DİLLER (L. Spéciales), GİZLİ DİL (L. Secrète),	İnsanlar arasında karşılıklı haberleşme aracı olarak kullanılan; duygu, düşünce ve isteklerin ses, şekil ve anlam bakımından her toplumun kendi değer yargılarına göre biçimlenmiş ortak kurallarının yardımı ile başkalarına

RESMÎ DİL (L. Officielle), UYGARLIK DİLLERİ(L. de civilisation), GENEL DİL (L. générale),DÜNYA DİLİ (L. Mondiale) ; aynı dilin türlü halleri bakımından: KONUŞULAN DİL (L. courante ou parlée), HALK veya KONUŞMA DİLİ (L. vulgare ou populaire), TEKLİFSİZ DİL (L. Familière), AŞAĞILIK DİL (L. triviale), BİLİM DİLİ (L.savante), MESLEK DİLİ (L. de profession), SINIF DİLİ (Standesprache /Alm./),EDEBİYET DİLİ(L. Littéraire), DİPLOMATLIK DİLİ (L. diplomatique),ŞİİR DİLİ (L. Poétique)TEKNİK DİLİ (L. technique) ; kullanım bakımından yaşıyan dil (L. vivante), AŞNI DİL (L. archaïque), ÖLÜ DİL (L. morte) ; arılık bakımından: ARI DİL (L. pure), KARMA DİL (L. mixte); doğuş bakımından: DOĞAL DİL (L. naturelle), YAPMA DİL (L. artificielle), EVRENSEL veya ULUSLARARASI DİL(L. Universelle ou internationale), FİLAZOF İŞİ DİL (Langue philosophique) ; konuşana olan yakınlığı bakımından: ANA DİLİ (L. Maternelle), ULUSAL DİL ((L. nationale), BENİMSEK DİL (L. adoptée), YABANCI DİL (L. etrangere) gibi sınıfları vardır. Diller bir de aralarındaki kuruluş farkları bakımından sınıflara ayrılırlar. Fikrin türlü öğelerini (Fr. De la maison gibi) ayrı ayrı kelimelerle veya (evin gibi) tek kelime ile	aktarılmasını sağlayan, seslerden örülü çok yönlü ve gelişmiş bir sistem. Türkçe, Almanca, Çince, İngilizce, Japonca gibi. Dünya üzerinde konuşulan diller, a) Köken, b) Yapı bakımından sınıflandırılmaktadır. Köken bakımından yapılan sınıflandırmada, bilinmeyen devirlerde aynı ana dile bağlanan bir köken akrabalığı söz konusudur. Hint-Avrupa, Hami-Sami, Fin-Ugur, Ural ye Altay dil aileleri bu temeldeki bir sınıflandırmaya dayanan dil aileleridir. Dünya dilleri yapı bakımından da <i>tek heceli diller (İsolierende Sprachen, isolating languages, monosyllabic languages.)</i>, <i>eklemeli diller (agglutinierende Sprachen, agglutinative languages)</i> ve <i>çekimli diller (flectierende Sprachen, inflected languages)</i> olmak üzere üçe ayrılır. Her dil taşıdığı söz hazinesine, kullanıldığı alanlara, yaşayıp yaşamadığına ve toplumun içinde onu kullanan kesimler açısından taşıdığı farklı özelliklere göre <i>konuşma dili, yazı dili, halk dili, aydın dili, bilim dili, edebî dil, kültür dili, millî dil, ortak dil, resmi dil, yaşayan dil, ölü dil</i> olarak da sınıflandırılabilir. Bunlara bk.
--	---

anlattıklarına göre: ÇÖZÜMLÜ DİLLER (L. analytiques) ve BİREŞİMLİ DİLLER (L. synthétique) ; cümle öğelerinin sırası değişip değişemediğine göre: DEĞİŞİR SIRALI DİLLER (L. transpositives) ou inverses) ve DEĞİŞMEZ SIRALI DİLLER (L. Analogues) ; öğelerini düzenledikleri tarza göre: AYRILI DİLLER (L. isolantes), YANDAŞLAYICI DİLLER (L. juxtaposantes), GÖVDELEYİCİ, TOPARLAMALI, KAPSAMALI, TOPTAN ANLATIMLI veya ÇOK BİREŞİMLİ DİLLER (Incorporantes, Agglomérantes, Encapsulantes, Holophrastiques ou Polysynthétiques), BİTİŞİMLİ DİLLER (L. agglutinantes), TANELİ DİLLER (L. atomiques), MALGAMALI DİLLER (L. amalgamantes), KAYNAŞMALI DİLLER (L. fusionnelles); bükünlü olup olmadıklarına göre: BÜKÜNLÜ veya ŞEKİLLENMELİ DİLLER (L. flexionnelles, formatives ou amots proprement dits), ve ŞEKİLLENMESİZ DİLLER (L. non-formatives ou a mots apparents, a mots-phrases); aralarındaki hısımlığa göre: ANA DİLLER (Langues-mères), KARDEŞ DİLLER (Langues-soeurs), İLKEL DİLLER (L. primitives), TÜREME DİLLER (L. dérivées).

DİL AİLESİ	DİL AİLESİ
(famille de langues) Aynı kaynak dilden çıkmış dillerin topu.	(Alm. Sprachfamilie, Fr. famille de langues; İng. family of language, linguistic family) Aynı ana dilden türeyen ve aralarında akrabalık ilişkileri bulunan dillerin oluşturduğu bütün. Çin-Tibet, Hâmî-Sâmî, Hint-Avrupa, Altay ve Kafkas dil aileleri gibi. Türkçe, Ural-Altay dil grubunun Altay dilleri ailesindendir.
DURAK	DURAK
Bak. Durgu.	1.Konuşma sırasında bir düşünceden bir düşünceye, bir konudan başka bir konuya geçerken yapılan dereceli duraklama. Duraklama yazıda satır başı, konuşmada ton derecelenmesi ile belli edilir. 2. Kelimeler arasındaki anlamın gerekli kıldığı ses kesintisi: <i>A! ne söyleyecektim? / unuttum işte. Bu gidişle / sen daha çok yıllar beklersin. Ee! / bu iş tamamlandı ya / artık / gönlünün dilediği yere gidebilirsin. Dur yolcu / Bilmeden gelip bastığın bu toprak / Bir devrin battığı yerdir; / Eğil de kulak ver bu sessiz yığın / Bir vatan kalbinin attığı yerdir</i> (N.H. Onan, Dur Yolcu, Ant, s. 922). <i>Nedendir de / kömür gözlüm nedendir /, Şu geceler / benim uyumadığım, / Yaman derler / ayrılığın derdini / Ayrılık derdine doyamadığım / (Karacaoğlu)</i> vb. bk. ahenk durağı.

DÜŞME	DÜŞME
Yerine göre ÖNDÜŞÜ (Aphérese), İÇDÜŞÜ (Syncope) ve ARTDÜŞÜ (Apocope) adını alan ve bir sesi veya ses grubunun ortadan kalkmasından ibaret olan olay(ÖNDÜŞLÜ Apheretique: öleş'ten leş gibi /?/: İÇDÜŞLÜ, Syncopal: yayılım'dan yayılım gibi; ARTDÜŞLÜ, Apocope: kışlak'tan kışla gibi).	Çeşitli fonetik etkiler altında, kelimelerin ön, iç ve son seslerinde bulunan ses veya seslerin düşmesi olayı: ısıcak > sıcak, ısıtma > sıtma, umutlu > mutlu, dirilik > dirlik, ilerile- > ilerlemek, oyuna- > oynamak; çiftçi; An. Ağz. çifçi, Fatma Hanım > An. Ağz. Fadimânım, pazar ertesi > pazartesi, büyücek (< büyükçek), ufarak (< ufak + rak), giysi (< geyesi), ottuz / otuz, sekkiz / sekiz vb. bk. ünlü düşmesi, ünsüz düşmesi, hece düşmesi, kaynaşma ve ünlü boşluğu.
DÜZ SIRA	DÜZ SIRA
(ORDRE DİRECT) Her zaman kullanılan cümle tiplerindeki kelime sıralama şekli. Buna OLAĞAN SIRA (O. habituel) veya KULLANILAGELEN SIRA (O. usuel) de denir.	(Alm. ungerundete Reihe; Fr. class non-arrondie; İng. unrounded serie) Türkçe sözlerde, heceleri düz ünlülerin oluşturması ile kurulan ünlü sırası: ağaç, yaprak, çiçek, kesinti, okuyacağım, biriktirdiler vb. Karşıtı yuvarlak sıra'dır.
DÜZLEŞME	DÜZLEŞME
Yuvarlak bir açınığın düz bir hal alması: o'nun a olması gibi.	(Alm. Entrundung, Fr. desarrondissekert, dilabialisation; Ing. unrounding) Küçük ünlü uyumu dediğimiz dudak benzeşmesinin düz ünlülerden sonra düz ünlülerin gelmesi yönündeki gelişmesinde, çeşitli etkenlere bağlı ses değişimiyle kök kelimedeki yuvarlak ünlünün düz sıraya geçmesi: ET etük/edik «bir tür çizme», ET. kapıg/EAT. kapu/kapı, bildük / bildik

	«tanıdık», Ar.fursat /fırsat, furun/fırın; An.Ağz. öte/ete, fortuna /fırtına, müddet /mıddet, öldürmek / eldürmek, şüphe/şiphe vb. Karşıtı yuvarlaklaşma 'dır.
EDAT	EDAT
Kendi başına tam bir anlamı olmayıp ancak özerkli kelimelerin arasındaki gramatikal ilgileri göstermeğe yarıyan yardımcı kelime: <i>ve, dahi, yahut, ama, fakat</i> gibi (bunlara GRAMATİKAL KELİME, Mot grammatical de denir) . Bak. Artlaç, önleç, bağlaç.	Yalnız başına bir anlam taşımayan; ancak, ad ve ad soylu kelimelerden sonra gelerek sonuna geldiği kelimeyle cümledeki başka kelimeler arasında anlam ilişkisi kuran, gramer görevli bağımsız kelime; <i>gibi, göre, kadar, için, karşı vb. babamın bana anlattıklarına göre. zavallı fahim bey meğer henüz doğarken de, kendisine takılan isimle bir yanlışlığın kurbanı olmuş.</i> (A.Ş. Hisar. Fahim bey ve biz s. 81). <i>Karısına karşı demin duyar gibi olduğu acıma ve sıcaklık dağılıp gitti.</i> (T. Buğra. Yalnızlar, s. 185). <i>Yük taş gib, kurşun gibi ağırdı</i> (Y. Kemal, Ortadirek, s. 387). <i>Ve bu şok yalnız Şükriye için gereklidir sanıyordu,</i> (T. Buğra, göst. e., s. 24). <i>Çok erkenden çiftliğe inmek için uyandıklarında gördüler ki, çul ötede yığılı duruyor, Koca Halil de yok</i> (Y. Kenal, ortadirek, s. 395). <i>Hiçbir şey insanoğlunun cesareti kadar güzel olamaz.</i> (A.H. Tanpınar, Huzur, s. 85). <i>Onu Galatasaray'a hafta sonunda olmaya gitiğim günlerde bile, kapıdan ilk önce kanatlarını görür gibi olurdum.</i>

	(A.H Tanpınar göst. e., s. 217). <i>Ben bu sevdaya düştüğüm günden beri sadağımdaki bütün okları tükettim ve en sonuncusunu kendim için sakladım; tâ ki hezimet takarrür ettiği an onu kendi elimle kendi bağrıma saplayayım diye</i> (Y.K. Karaosmanoğlu, Erenlerin Bağından 5, s. 69) vb.
EDİLGEN FİİL	EDİLGEN FİİL
Bak. Etken fiil.	Geçişli ve geçişsiz fiillerden <i>-(I)l- / (U)l-</i> , <i>-(I)n-/(U)n-</i> ekleri ile kurulan ve öznesi belli olmayan yani fiilin gösterdiği işi yapan şahsın veya nesnenin açıkça bildirilmediği çekimli fiil: <i>aç-ıl-, biç-il-, bul-un-, gör-ül-, sat-ıl-, önle-n-, zorla-n-,</i> gibi: <i>Bire doğru da akşam yemeğine oturulurdu.</i> (A.Ş. Hisar. Fahim Bey ve Biz s. 77). Kitapta yazılıymış... (A.H. Tanpınar, Huzur, s. 217). <i>Sevgilerini, özellikle de Hurrem'i o kadar büyütmüş ki, kaybetmesi önlenemezdi</i> (T. Buğra, Yalnızlar, s. 48). <i>Kiler daha yarım saat evvel temizlenmiştir</i> (R.N. Güntekin, Kızılıcak Dalları, s. 119). <i>Müdiriyette Nihad doğrudan doğruya müteferrika komiserine götürüldü</i> (P. Safa, Mahşer, s. 243) vb.

EK	EK
(lahika, affixe) Bir kelimeye eklenerek ona yeni bir değer veya yeni bir görev veren öge. Bak. Önek, içek, sonек.	Cümle içinde kelimeler arasında geçici anlam ilişkileri kurmak veya yeni bir kelime türetmek üzere kök ve gövdelerin sonuna eklenen ses veya seslerden oluşan öge. Dünya dillerinde, ekler, kelimedeki eklenme yerlerine göre <i>ön ek</i> , <i>iç ek</i> ve <i>son ek</i> olmak üzere üç türdür. Türkçedeki eklerin hepsi de <i>son ek</i> türündendir. Ekler görevleri bakımından <i>çekim ekleri</i> ve <i>yapım ekleri</i> olmak üzere ikiye ayrılır. bk. çekim eki , yapım eki .
EŞİTLİK DERECEŚİ	EŞİTLİK DERECEŚİ
Bak. Anlam dereceleri.	Sıfat ve zarflar ile belirtilen kavramların kişilerde ve nesnelerde, nitelik ve nicelik bakımından eşit derecede bulunduğunu göstermek üzere başvurulmuş karşılaştırma yolu. Türkçenin tarihî ve yaşayan bir kısım kollarında eşitlik derecesi için +ÇA eki ile teg, tek, dek edatları kullanılmıştır: ET. kanın subça yigürti, sünükün tagça yattı «kanın su gibi aktı, kemiklerin dağlar kadar yığıldı». Çağ. tofragça «toprak gibi», Tkm., mençe «benim gibi»; Karh. yıgaç teg «ağaç gibi, ağaç kadar» Çağ. anın dek «onun gibi» vb. Türkiye Türkçesinde nitelik gösteren eşitlik derecesi için gibi, nicelik «miktar» gösteren eşitlik derecesi için de kadar edatı kullanılmaktadır: <i>Etrafında Filiz</i>

	<i>gibi güzel bir kız görmedi. Senin gibi olamam. Nazan, Ayşe kadar becerikli değildir. Onun kadar cömert insan az bulunur vb.</i>
ETKEN FİİL	ETKEN FİİL
Sevmek, yaşamak gibi öznesi gerçekten o işin edicisi olan fiil. Özne görünürde, edici durumda bulunur da hakikatte o işe uğratılmış olursa edilgen fiil denir. Sevmek gibi.	(Alm. Aktivum, Aktiv, Tatform; Fr. verbe actif; Ing. actif, active verb; Osm. malûm fiil, fî'l-i ma'lûm)Öznesi belli olan ve öznesiyle kesin ilişkisi bulunan ve herhangi bir çatı almamış olan fiil: <i>O hızlı yürüdü, ben kaçtım.</i> (P. Safa. Şimşek., s. 23). <i>Büyük babam esrarlı şeyleri çok severdi</i> (P. Safa, göst.y). <i>Asırlarca birbirlerinin kanlarını emen, gözlerini oyan insanlar, kol kola oynadılar. Doğan hürriyet güneşini alkışladılar</i> (Ö. Seyfettin. Harem, Eshab-ı Kehfimiz, s. 12). <i>Tanyeri nerdeyse ağaracaktı. Dağlar kül rengi bir aydınlığın içinde kapkara yükseliyordu.</i> (T. Buğra, Dönemeçte, s. 5). <i>Durmak zamanı geçti, çalışmak zamanıdır.</i> (T. Fikret) vb. Karşıtı edilgen fiil 'dir. bk. etken çatı.

FİİL	FİİL
Eylem, oluş veya durum veya bir kelime ile, süreç anlatan kelime. Yürümek, Düşünmek (EYLEM FİİLİ, V. d'action); Büyümek, Eskimek. (oluş fiili, V. Dedevenir); Uyumak, Durmak (DURUM FİİLİ, V. d'etat ou statif). Fiiller bu hallerden birisini anlatmakla birlikte kişi fikrini de veriyorsa TÜKEL FİİL (Verbum finitum), mastar veya ortaç gibi kişi fikri vermiyorsa TÜKELSİZ FİİL (Verbum infinitum) sayılır. Filler çatı bakımından şöylece ayrılır: I. Uyumak, Doğmak, Durmak,gibi fiille anlatılan kavramın özneye münhasır kalarak başka bir konuya geçmediği GEÇİŞSİZ FİİLLER (Lâzım veya gayri müteaddi f., V. intransitifs ou neutres) ve bunlara karşı Görmek, Bakmak gibi fiille anlatılan kavramın özneyi aşarak başka konulara da geçtiği GEÇİŞLİ FİİLLER (Müteaddi f. V. a rection ou transitifs). II. Yazmak, Kırmak gibi öznesi gerçek olan ETKEN (Malûm, Actif) fiillerle bunlara karşı Yazılmak, Kırılmak gibi öznesi gerçek olmayıp gramerce öyle sayılan EDİLGEN (Meçhul, Pasaif) fiiller. III. Yazdırmak gibi öznesi doğrudan doğruya işin yapıcısı olmayıp herhangi bir şekilde o işe sebep durumunda olan ETTİRİMLİ (mâlumdan müteaddi, Factitif) fiillere karşı Pişirmek gibi öznesi eylemin yapıcısı durumunda olan	Bir kılışı, bir oluşu veya bir durumu anlatan; olumlu ve olumsuz şekillere girebilen kelime: yaz-, yazma-, koş-, koşma- (kılış), sarar-, büyü- (oluş), sus-, susma-, dur- (durum) vb. Bunları söz içindeki fiillerin ad biçimi olan mastarlar ile adlandırırız. Fiilleri nitelikleri bakımından kılış fiilleri, oluş fiilleri ve durum fiilleri diye sınıflandırmak mümkündür. Fiiller, gösterdikleri kılış ve oluşun söz içinde bir şahsı veya bir nesneyi etkileyip etkilememesi bakımından da geçişli ve geçişsiz diye sınıflandırılır: okumak, göndermek, bildirmek, pişmek, geçmek, büyümek gibi. Fiiller çeşitli çatı ekleri alarak aynı fiil kökünün farklı görünüşlerini sergileyen fiil tabanlarını oluştururlar. Buna göre de dönüşlü, edilgen, işteş, ettirgen gibi isimler alırlar: tutmak, tut-un-mak, tut-ul-mak, tut-uş-mak, tut-tur-mak vb. Zaman ve şahıs ekleri ile genişletilen fiiller bir kılış ve oluşu bitmiş, tamamlanmış duruma (verbum finitum) getirirler: ara-dı-m, bak-acak-sın, otur-uyor-lar gibi. Fiilleri yalnız başına fiil olup olmama özellikleri bakımından da asıl fiiller, yardımcı fiiller ve ek-fiil diye gruplandırabiliriz. bk. Yukarıda gösterilen fiil türlerine ve ayrıca çatı, fiil çekimi, fiil çekim eki.

OLDURUMLU (Lâzımdan müteaddi, Causatif) fiiller. IV. Sevişmek, Çekişmek gibi öznelarının kendi aralarında karşılıklı olarak hem özne hem nesne olduklarını anlatan KARŞILIKLI (Müşareketli, Reciproque) fiiller. V. Uyumak, Doğmak gibi, geçişsiz olanlara karşı Yıkanmak, Çekilmek gibi aslında geçişli iken öznesi aynı zamanda nesne sayılan ÖZEDÖNÜŞLÜ (Mütavaatlı, Reflechi) fiiller, VI. Özneların bir işi birlikte yaptıklarını anlatan Uçuşmak, Gülüşmek gibi işteşlik (V. de cooperation) fiilleri. VII. "Buradan geçilmez" sözünde olduğu gibi özensiz kullanılan fiiller. VIII. Şekilce başka anlamca başka çatıda olan orta (Moyen) fiiler (Bak. Orta). IX. Hem etken hem edilgen olarak kullanılan ORTAK DEĞERLİ (a valeur moyenne) fiiller: Hava bozdu (=bozuldu), Çiçekler açtı, (=açıldı) gibi. Fiiller ayrıca şu bakımlardan da sınıflara ayrılırlar. 1. Çekimleri KURALLI (Regulier), KURALSIZ (İrregulier), EKSİKLİ (Defectif), TEK KİŞİLİ (Ünipersonnel: gerekmek gibi) veya KİŞİSİZ (İmpersonnel) olan fiiller. 2. Bakmak, sevmek gibi İLKİNDEN FİİL (V. Primaire ou non denominatif), Gülümsemek, Ellemek gibi TÜREME FİİL (V. Secondaire) olanlar. 3. Gülümsemek, Gidebilmek gibi FİİLDEN (TÜREME) FİİL (V. Deverbal ou deverbatif) olanlara

karşı Boyamak, Ellemek, Gözlemek, Azımsamak gibi İSİMDEN (TÜREME) FİİLLER (V. Denominal ou denominatif).

4. İster ilkinden fiil, ister türeme fiil olsun bunların ilk kuruluş şekillerine UZAMASIZ , çatı değiştirmek üzere eklerle yapılan yeni şekillerine ise UZAMALI denir : Bakmak (uzamasız), Baktırmak, Bakılmak, Baktırılmak... (uzamalı) gibi. 5. Etmek, Olmak, Görünmek gibi iyi etmek, iyi olmak, iyi görünmek tarzında ancak zarf görevinde bir isim veya sıfatla kullanılmağa ihtiyacı olan YÜKLEMLİK FİİLLER (V. attributifs ou predicatifs). 6. Bu yüklemlik fiillerle yapılan BİLEŞİK FİİLLER (V.compose:İyi etmek,Güzel olmak gibi).

7. Kılınış çeşitleri ve karmaşık fiiller yapmak üzere başka fiillerin sonuna getirilen bilmek,vermek,yazmak gibi YARDIMCI FİLLER (Bak. Kılınış). 8. Bunların yardımıyla meydana getirilen KARMAŞIK FİLLER (V. complexe: Bak Karmaşık fiil) 9.Tahtayı delmek gibi GERÇEK NESNELİ (Affectif) ve Delik delmek gibi GÖRÜNÜRDE NESNELİ (effectif) olarak kullanılan fiiller. Bak.İç nesne. 10.İmek (=etre) (ve dilimizde bazan bunun geçişsiz şekli yerine kullanılan olmak) fiili, "Dün burada idim." ve "Yarın orada olacağım" söylemlerinde olduğu gibi varlık bildirdiği vakit VARLIK FİİLİ (V.

subs tantif), yüklemle yani "Dün hasta idim" tarzında kullanıldığı vakit ise SALT veya SOYUT fiil (V.absolu ou abstrait) adıyla anılır; buna karşı bütün öteki fiiller İLİNEKLİ (Adjectif) ve SOMUT (Concret)i asıl (Proprement dit), GERÇEK (reel) ASTDEYİLİ (Connotatif) diye adlanır. 11. Fiiller ayrıca kılınış bakımından da türlü adlar alır. Bak. Kılınış	
FİİL CÜMLESİ	FİİL CÜMLESİ
Bak. Cümle.	(Alm. verbaler Satz; Fr. Phrase verbale; İng. verbalsentence Osm. cümle-i fi'liyye) Yüklemleri çekimli fiil olan cümle: <i>Benim ağzım da kupkuru kesildi... Bu hükümdar ömrünü yıllarca neden uzatmak istiyor?</i> (Y.K. Karaosmanoğlu, Erenlerin Bağından, s. 107). <i>Yarın sabah oraya gidelim. Hüseyin beyi de ziyaret etmiş olurum</i> (T. Buğra, Yalnızlar, s. 114). <i>Saydın mı? Tam bir sandık olacak. İkibin beşyüz lira ver, ben, şimdi geliyorum</i> (P.Safa, Mahşeri s. 28). <i>Onun hayatı sadece bugünlerde geçmişti</i> (A.H. Tanpınar, Huzur, s. 119) vb. Karşıtı ad cümlesi 'dir.
FİİL ÇATISI	FİİL ÇATISI
Bak. Çatı.	bk. Çatı
FİİL GÖVDESİ	FİİL GÖVDESİ
Bak. Gövde.	bk. fiil tabanı
GEÇİŞLİ FİİL	GEÇİŞLİ FİİL
Bak. Fiil.	Söz içinde bir varlık veya nesneyi etkileyen, yani nesne isteyen fiil: aç-

	(kitabı açmak), <i>dik-</i> (elbiseyi dikmek), <i>aş-</i> (engeli aşmak), <i>çöz-</i> (düğümü çözmek), <i>sev-</i> (gezmeyi sevmek), <i>iç-</i> (süt içmek, çorba içmek), <i>yaz-</i> (kitap yazmak), <i>kıy-</i> (sebzeyi kıymak, insana kıymak, paraya kıymak) vb. <i>Bütün bunları düşünürken birden yeryüzünü hatırladım</i> (Y. K. Karaosmanoğlu, Erenlerin Bağından, Diğer Nesiller, s. 80). <i>Elini, karıştırılan yemeğin üzerinde kuruyan bir kaşık gibi uzattı.</i>(A.H. Tanpınar, Huzur, s. 127). <i>Hayat etrafında döneceği değerleri bulur, düşünce, etrafındayüzünü çevirmiş bir cemaat görür</i> (A.H. Tanpınar, Huzur, s.225). <i>Hüseyin Bey, oturduğu iskemlede bacaklarını uzatmış, keyifli ve tam bir güvenle onları süzüyordu</i> (T.Buğra, Yalnızlar, s.183). <i>Güzel kadın başını ağır ağır kaldırdı.Gözlerinin yeşili nurunu ağır ağır serpti</i> (A.H. Müftüoğlu, Çağlayanlar, s.148). vb. Karşıtı geçişsiz fiil'dir
GEÇİŞSİZ FİİL	GEÇİŞSİZ FİİL
Bak. Fiil.	Gösterdiği oluş ve kılış yapana yönelen, yani özneyi etkileyen ve nesne istemeyen fiil: <i>gel-</i>, <i>uyu-</i>, <i>yat-</i>, <i>kal-</i> gibi. <i>Mümtaz Nurani her eve bırakışında bunu sonuncu zannederek korkardı</i> (A.H. Tanpınar, Huzur, s. 189). <i>Yağmur altında nereye gittiğinin farkında olmadan yürüyordu</i> (A. H. Tanpınar,

	Huzur, s. 20). <i>Her şey bu baş döndürücü dönüşte küçülüyor, ufalıyor, renk ve mahiyetini değiştiriyor, garip bir pelte, Suad'ın sefil ve bulaşık şahsiyetinin iğrenç hamuru haline geliyor...</i> (A.H. Tanpınar, göst. e., s. 205). <i>Tutuşan yüreklerinden kopan ateş damlalarıyla ağladılar</i> (A.. H. Müftüoğlu, Çağlayanlar, s. 45). <i>Gün batıyor; sevgili korkun gönlümde doğuyor</i> (A. H. Müftüoğlu, Çağlayanlar: Yakarış, s. 149). <i>Bak... sızan göz yaşları ne ağlıyor?... Sızlayan yürekler ne inliyor?</i> (A. H. Müftüoğlu, göst. e., s. 151). <i>O güldüğü zaman insanın yüzüne bütün saffeti, kadınlığıyla bakar</i> (S. F. Abasıyanık, Bütün eserleri, s. 97). vb. Karşıtı geçişli fiil'dir.
GENİŞ ZAMAN	GENİŞ ZAMAN
(Aoriste, Present indefini, Present aoriste, Present atemporel) Türkçedeki Yazarım, Giderim şeklindeki kuruluşun zamanı ki birden bütün zamanları anlattığı ve gereklik ile alışkı da bildirdiği gibi yerine ve sırasına göre geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman için de kullanılabilir. Kardeşim geçen gün babama gider der ki... (Geçmişlik). Gezmeğe gitmek ister misiniz? (Şimdikilik). O, ne zaman olsa gider (Gelecek zaman). Her doğan ölür (Gerçek geniş zamanlı). İnsan böyle şeyleri biraz da hoş görür (Gereklik). Bazıları pek	Geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman gibi bütün ana zamanları içine alan, yani fiilin gösterdiği oluş ve kılışın her zaman yapıldığını veya yapılacağını gösteren; bir sınırlama ve kesinlik kavramı taşımayan zaman. Türkçede geniş zaman <i>-r,-Ar, (I)r/-(U)r</i> ekleri ile kurulur ve şahıs ekleri alarak çekime girer: <i>Keyifle yerim, keyifle içerim.</i> (S. F. Abasıyanık, Bütün Eserleri 2, s. 208). <i>Birçok mütefekkirler yalnız düşünmekle iktiifa ederler</i> (A. Ş. Hisar: Fahim Bey ve Biz, s. 159). <i>Bir kırlangıç, yavrusuna uçmayı</i>

az uyur (Alışkı).	<i>öğrettikten sonra görevinin bittiğini bilir ve artık kendi isteklerine göre yaşayabilmesi için serbest bırakır (T. Buğra, Yalnızlar, s. 25). Gerçi, bilirim, okunun değdiği yerde, bir cüceden bir dev çıkarırsın; bir kaditten en güzel endamı yaratırsın ve sönmüş gözlere yeniden fer verirsin (Y. K. Karaosmanoğlu, Erenlerin Bağından, VII, s. 39). Biz düşüncelerimizi çok defa omuzlarımızda taşırız. Onun için onları kımıldatmamız bu düşüncenin ağırlığı nisbetinde güç olur (A. H. Tanpınar, Huzur, s. 75). İşten artmaz dıştan artar. Böyle gelmiş böyle gider gibi. Geniş zaman bazı kullanılışlarında «gereklilik», «alışkanlık» ve «süreklilik» de gösterir: yarın buraya gelir her tarafı iyice temizlersin. Akşamları kitap okursun, pazar sabahları yürüyüşe çıkarsın vb.</i>
GERÇEK ÖZNE	GERÇEK ÖZNE
İğreti ve görünürde özneye karşı olarak fiilin gerçekten yapıcısı olan özne.	(Alm. logisches Subjekt; Fr. sujet logique, sujet reel; İng. logical subject) Edilgen fiillerle kurulmuş olan cümlelerde açıkça söylenmediği için örtülü kalan, ancak, mantık yoluyla bilinen ve işi yapan gerçek özne: <i>Ağaçtaki kaysılar (yabancılar tarafından) toplanmış; Kitabın kapağı (senin tarafından) yırtılmış; Gelecek yıl (yetkililerce) başka bir yere</i>

	<i>gönderileceksin</i> vb. Bu cümlelerde ki yabancılar, sen, yetkililer kelimeleri mantıkça bilinen görünmez öznelerdir. Karşıtı görünür özne 'dir. Bunlara bk.
GEZGİN KELİME	GEZGİN KELİME
Birçok dillerde kullanılan ve kaynağı bilinmiyen kelime. <i>Kedi, Kiraz, Zurna</i> gibi.	bk. gezici kelime
GİZLİ DİL	GİZLİ DİL
Bak. Dil.	Toplumdaki sınırlı bazı kesimlerin veya bazı esnaf zümresinin başkalarınca anlaşılmasına engel olmak için kelimelere özel birtakım anlamlar vererek konuştukları dil. Burdur ve Muğla yöresindeki «kalaycı argosu» ile, Geygeli Yörüklerinin ve Erkilet çerçilerinin kullandıkları gizli dil bunun tipik örnekleridir. Muğla'daki kalaycı argosunda avunmak «gezmek, dolaşmak», cimitci «sarıklı hoca», çiye «et», dinlice «buğday», dünemek «misafir kalmak», düve «kız çocuğu», pir «müşteri, memur, eşraf» anlamlarındadır. Geygelli Yörüklerinde de astarmak «almak, getirmek», davamak «vermek», çay «kız», hanik «çadır», merdirmek «yıkmaq, kaldırmak», tirit «ayakkabı» yakı «ateş» anlamlarındadır. Cümle örnekleri: sana bir mezleci piri kırdım «sana bir paralı müşteri getirdim». Nazileyi kılavgır «parayı az al». Yankol nereye ovanıyor? «Efendi nereye gidiyor?». Şu yıkımı

	ovadacağım «şu güzeli alacağım». Çilengeri kön et «kantarı kaydır» vb. bk. ve krş. argo.
GÖÇÜŞME	GÖÇÜŞME
Bak. Göçme.	(Alm. Metathesis , Umstellung , Melathese ; Fr. metathese ; İng. metathesis) Kelime içindeki komşu veya uzak seslerin yer değiştirmesi olayı. Ünsüzlerin birbiri ile karşılaşmasından doğan telâffuz zorluklarını giderme amacına dayanan bu olay, daha çok <i>r</i> ve <i>l</i> akıcı ünsüzlerinin bulunduğu kelimelerde ve ağızlarda görülür: köprü > corpü , kibrit > kirbit , karyola > kayrola , bulgur > burgul , ileri > ireli , lanet > nalet , ekşi > eşki , ödünç > öndüç , güvercin > güvencir , zerdali > zelderi vb. Yanyana bulunan sesler arasındaki göçüşme yakın göçüşme , uzak sesler arasındaki göçüşme de uzak göçüşme adını alır. bk. yakın göçüşme, uzak göçüşme.
GÖRÜNÜŞ	GÖRÜNÜŞ
En çok islav dillerinde eylemin bitmiş veya bitmemiş olduğunu göstermek üzere fiillerde görülen şekil farkı.	Bir fiildeki oluş ve kılışın zaman bakımından konuşan tarafından öznel biçimde değerlendirilmesi; fiilde, dil psikolojisine ve konuşanın kendi değerlendirmesine bağlı zaman kayması durumu: <i>Seninle bu konu üzerinde-uzun uzun tartışacağım da bir sonuç mu alacağım?</i> cümlesindeki <i>tartışacağım</i> ve <i>alacağım</i> fiilleri şekil olarak gelecek

zaman gösterdikleri halde, kişisel öznel bir değerlendirmenin ifadesi olan görünüş bakımından «seninle bu konuda uzun tartışmayacağım ve sonuç da alamıyacağım» şeklinde olumsuz bir anlamı yansıtmaktadır. Aşağıdaki örneklerde de kullanılan fiiller ayrıç içine alınan birer zaman kaymasına uğramış bulunmaktadır: *Andre Gide bir zamanda peyzajlarımızı fakir ve neşesiz, sanatımızı derme çatma, insanımızı çirkin buldu* (çirkin bulmuş anlamında). *Takma bir "insanüstü" gözüyle etraftaki ızdırabatiksine tiksine bakarak geçti* (geçmiş anlamında) (A.H. Tanpınar, Beş Şehir, s.157-158). *Fatih'in İstanbul'da bina ettiği ilk sarayın, kitaplarda okuduğumuz satırlardan başka, bir hatırası kalmamış* (kalmadı anlamında) *ve enkazı kaldı ise toprak altında kalmıştır* (kaldı anlamında) (Y.K. Beyatlı, Aziz İstanbul, s.49). *"Dün geceki renkli rüyamda geniş bir bahçede dolaşıyordum, Arkamda billur gibi bir pınar var. Yanımdakilerden biri bana gümüş bir tasla su getiriyor."* parçasındaki dolaşıyorum, getiriyorum fiilleri şekilce şimdiki zaman kipi oldukları halde, anlam bakımından geçmiş zaman, var fiili e yine vardı anlamını vermektedir. *Hasta doktora gitmiş* (gitse) , *doktor hastaya getirilmiş*

	(getirilse) <i>ne fark ederdi?</i> (Osman Çeviksoy, Tutuklu Yürek, s.27). <i>Ekmeklerine o sarı tereyağından sürüp yiyorlar</i> (yediler). <i>Henüz gün ağarmamıştır</i> (ağarmamıştı) (Sevinç Çokum, Derin Yara, s.110). vb.
GÖVDE	GÖVDE
Bir kelimedenden çekim takıları çıktıktan sonra geri kalan kısım. Kendilerinde bulunan eklerin tabiat ve değerlerine göre gövdelere, İSİM GÖVDESİ veya İSİMLİK GÖVDE (Th. nominal) ve FİİL GÖVDESİ veya FİLLİK GÖVDE denir. Fiil gövdeleri zaman fikri de verebilir (ZAMANLI GÖVDE Th.temporel).Kendisinde bir, iki veya üç ek bulunduğuna göre gövde BİRİNCİL, İKİNCİL ve ÜÇÜNCÜL GÖVDE (Th. primaire, secondaire, tertiaire)adını alır.	Ad ve fiil köklerine yapım eklerinin eklenmesiyle oluşturulan ve anlamca bağlandıkları kökle ilişkili bulunan türemiş kelime: canlı (<can + lı), gözlük (<göz + lük), görüş (<gör-üş); görüştür -(<gör-üş-tür-); görünüş (<görün-üş) vb.
GRAMER	GRAMER
Bir dili meydana getiren ses, kelime yapılışı, kelime hazinesi, anlam değişimleri, cümle kuruluşu gibi öğeleri inceleyip kurallara bağlayan bilim. Bu tarif, daha çok dilbilgisi dediğimiz bahsin tarifidir; gramer deyince daha çok yalnız kelime yapılışı ve söz dizimi konularını alan bir bahis anlaşılır. Gramerler gösterdikleri özelliklere göre türlü adlarla anılırlar: Konu olarak aldığı dilin veya bir dil evresinin halini olduğu gibi kaydetmekle yetinen BETİMLİ	Bir dili ses, şekil ve cümle yapıları ile dilin çeşitli öğeleri arasındaki anlam ilişkileri açısından inceleyerek bunlarla ilgili kuralları ve işleyiş özelliklerini ortaya koyan bilim. Ses bilgisi, şekil bilgisi, cümle bilgisi (söz dizimi) ve anlam bilgisi gramerin başlıca bölümleridir. Tür olarak tasviri gramer (durgun gramer, statik gramer), tarihi ve karşılaştırmalı gramer gibi türleri vardır. bk. ve krş. dil bilgisi

GRAMER(grammar descriptive); bir dilin, doğru ve düzgüye uygun sayılan şekline göre yazılmış DÜZGÜ GRAMERİ (Gr. Normative) ; dili Yanlış yönlerle sapmaktan korumak ve yanlışları düzeltmek iddiasında bulunan YÖNETİCİ GRAMER (Gr. Prescriptive) ; dilin ardarda gelişmelerini kaydeden TARİHSEL GRAMER (Gr. Historique) ; ayrı bir dil üzerinde durmaksızın genel olarak dillerin ortak vasıflarını belirten GENEL GRAMER (Gr. Generale) ; kelimelerin düzenlenişini ele alan DİZİLEME GRAMERİ (Gr. Syntagmatique); kelimelerin düşüncedeki çağrışımlarını inceliyen ÇAĞRIŞIM GRAMERİ (Gr. Associative); kelimeleri ses bakımından araştıran SESLİKLER GRAMERİ (Gr. Phonologique)	
HALK DİLİ	HALK DİLİ
Bak. Dil.	Bir dilin ses, şekil ve anlam bakımından, ağızlardan da etkilenecek yazı diline oranla bazı değişiklikler gösteren ve halk konuşulan biçimi.Söz gelişi mağara kelimesinin mara, zahir kelimesinin zar, kılıç'ın >kılınç, geleceğiz'in > gelcez şeklinde söylenmesi, mangır (<bakır)'ın «para» anlamıyla kullanılması gibi. Ayrıca bk. konuşma dili ve sözlü dil.

HARF	HARF
Ses temsil eden alfabe işareti. Harfin temsil ettiği ses tek olursa YALIN (l. Simple), fr. X gibi iki (k + s veya g+z) olursa KATMERLİ (l. Double) harf denir.	Bir dilin alfabesini oluşturan ve tek başına veya başka öğelerle birlikte o dildeki sesleri göstermek üzere kullanılan işaretlerden herbiri, sesin yazıdaki karşılığı. Türkçede a, b, c, d, f, g; Alm. ch, st (st), sch (s), tsch (ç); İng. ch (ç), x gibi. Her dilin alfabe sistemindeki harfler büyük ve küçük harfler olarak ayrılır ve birbirinden farklı işaretlerle karşılanır.
HAYVAN DİLİ	HAYVAN DİLİ
Türlü duygularını anlatmak üzere hayvanların içgüdü ile çıkardıkları çeşitli sesler.	Aynı türden hayvanların iç güdülerine dayanarak gerçekleştirdikleri ve belirli anlamlı hareketler veya seslerden yararlanarak aralarında haberleşmeyi sağladıkları iletişim sistemi.
HECE	HECE
Kelimeyi meydana getiren boğumlardan her biri, ki en az bir açıklıktan ve bazan bir açıklıkla birlikte bir arada söylenebilen birkaç abanıktan ibarettir. Hecedeğer alan açınığa veya bazı dillerde kimi vakit selenliye HECE ÖZEĞİ veya DORUĞU, bazan da HECELİKLİ SESLİK (Centre ou sommet de la syllabe, Phonème syllabant) denir. AÇIK HECE (Syllabe ouverte) sonu açık, KAPALI HECE (Syllabe fermée) de sonu abnık olan hecedir.	Bir nefes hamlesi içinde çıkan, tek bir ses veya ses grubundan oluşan, yalnız başına kelime olabilen veya kelime oluşumunda görev alabilen ses birliği, Türkçenin kök kelimeleri genellikle tek hecelidir: O teklik 3. şahıs zamiri, üz- «üzmek», al- «almak»; bu, şu; yüz- «yüzmek» -süz-«süzmek»; alp «alp, yiğit», art, ant; kurt, yurt, sarp, tart-; ya-pı tar-h vb.

HECE DORUĞU	HECE DORUĞU
Bak. Doruk ve Hece.	(Alm. Silbengipfel, Fr. sommet de syllabe, İng. peak of the syllabe) Hecenin duyulma gücünün en yüksek olduğu nokta. Hece doruğunu, duyulma güçlerinin yüksek olduğu görülen ünlüler, kayan ünlüler ve bazan da ünsüzler oluşturur. Türkçede hece doruğunu her zaman bir ünlü oluşturur ve hecenin diğer sesleri doruğun bir veya iki yanında açıklık derecelerine göre sıralanır. ak, su, kal, alt, sarp, brak, bronz gibi. Bazı ünlemlerde akıcı ve hışıltılı sesler de hece doruğu olabilir: kış, pış, pır gibi. Türkçenin heceleri hep tek dorukludur. Diğer dillerde Ar. sabr, ömr, nakl, devr, zehr; Aim. Stamm, Zahl; İng. sleep, stop örneklerinde görüldüğü üzere çift doruklu hece türleri de vardır.
HECE SINIRI	HECE SINIRI
(limite où frontiere de la syllabe) Bir hecenin bitip ötekinin başladığını gösteren ses aralığı.	(Alm. Silbengrenze, Fr. frontiere de syllabe, İng. syllable limit) Birden fazla heceden oluşan bir kelimenin telâffuzunda, ciğerlerden gelen hava akımının başlangıç noktası ile bitiş noktasını birleştiren aralığı; kelimenin telaffuzundaki hava akımında nefes baskısının en düşük olduğu nokta. Örnek olarak eksik kelimesindeki hece sınırı / k / ve / s / , köprü kelimesinde / p / ve / r / sesleri arasında, çalışmak ve buluşmak

	kelimelerinde ise ş'den sonradır.
HECE YAZISI	HECE YAZISI
Bak. Yazı.	Bir dildeki kelimelerin her sesini değil her hecesini ayrı bir işaretli gösterme sistemine dayanan yazı türü; heceleri temsil eden sembollere bağlı yazı türü. Eski Kıbrıs yazısı, çivi yazısı, Çin, Japon ve Kore yazısı gibi.
HEMZE	HEMZE
(hamza) Arapçada gırtlaktan çıkarılan ve ırlak dediğimiz gırtlak kapağının birden bire kapanmasıyla meydana gelerek bir çarpış etkisini veya sesin ansızın kesilmesi etkisini yapan ses. Buna IRLAK ÇARPISI veya IRLAK VURGUSU (Choc glottal ou Coup de glotte, Stod / Danca / , Stop / İng./ ,Stoss / Alm./) da denir. Bak. Gırtlak kapantısı	(Alm. Knacklaut, Schliessabsatz, Glottisschlag; Fr. coup de glotte, İng. glottal catch, stop) Ciğerlerden gelen havanın gırtlığa çarpması ve ses tellerindeki açılıp kapanma yüzünden hava akışının birdenbire engellenmesiyle oluşan kesintili ses. Türkçede bulunmayan ve Arapçada (ء) işareti ile karşılanan bu ses, arasıra dilimize Arapçadan geçmiş be's, mebde', mes'ele, mes'ul, neş'e, hey'et gibi kelimelerde göze çarpar. Ancak, söyleyişteki zorluk dolayısıyla bu kelimeler ya yerlerini Türkçe karşılıklara bırakmış yahut da araya bir ünlü eklenerek veya hemze atılarak genellikle beis, mebde, mesele gibi şekillere dönüştürülmüştür.
İKİLEME	İKİLEME
(redoublement) Bir kelimedede bir parçanın tekrarlanması. Kelimenin tamamı tekrarlanırsa KELİME İKİLEMESİ olur. Bak. Kelime ikilemesi. Yunancada hecelik ve ZAMANLIK İKİLEMESİ (R.	(Alm. <i>Hendiadyoin</i> Fr. <i>hendiodyoin</i> ; İng. <i>hendiadyoin</i> ; Osm. <i>terkib-i ihmâli, mühmelât</i>)Aralarında belli bir ses düzeni bulunan, biçim ve anlamca birbirleriyle ilişkili olan, aynı, yakın ya da zıt anlamlı

syllabique, R.temporel) denilen gramatikal değerde ikilemeler vardır.	iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yanyana gelmesi ile oluşturulan kelime grubu: <i>birer birer, delik deşik, köşe bucak, yalvarıp yakarmak, yorgun argın, düğün derneki hısım akraba, boy pos endam, cız cız, hele hele, of of , vah vah vb.</i>
İKİLİ KÖK	İKİLİ KÖK
(sünai, biliter) Sami dillerde iki abanıktan ibaret olan kök.	(Osm. muhtelit kök)Hem ad hem de fiil kökü olarak kullanılan kök: acı / acı-mak, ağrı ığrı-mak, boya / boya-mak, eski / eski-mek, sancı / sancı-mak, toz / toz-mak, art / avanak, bağır / bağır-mak, yüz/yüz-mek, ara / ara-mak, yaz / yaz-mak gibi. Bu ikili köklerin bir kısmında yalnızca ses bakımından bir birlik vardır. Aralarında hiçbir anlam ilişkisi yoktur, ara/ara-mak, yaz /yaz-mak, yüz / yüz-mek gibi kökler bu niteliktedir. İkili köklerin bir kısmında ise tam bir anlam ilişkisi söz konusudur. Bu nitelikteki isimlerin çoğu Türkçedeki dilden isim türetme eki olan--g ünsüzünün eriyip kaybolmasından oluşmuştur. Dolayısıyla aynı kökten kaynaklanan bu ikilik, bir ses değişmesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır: acı-/ açi-g > acı, kuru-/ kuru-g > kuru, boya- i bn>a-g > boya, karı-«ihtiryalamak» / karı-g > karı «ihtiyar»; tat/tat-ıg > tat vs.

İKİNCİL VURGU	İKİNCİL VURGU
(accent secondaire) Bir kelime de asıl vurgudan başka ikinci bir vurgu. Bak. vurgu	(Alm. Nebenton; Fr. accent secondaire; İng. secondary stres) Bir kelimenin asıl vurgusu dışında kalan ve cümle içindeki kullanılış biçimine bağlı olan vurgusu. 'yarın gelecek, (normal vurgulu şekil ya'rın). kapuya koştu (kapu'yâ); o'turmadı. (oturmadı); canın isterse, (canın ister'se) vb.
İLGİ ZAMİRİ	İLGİ ZAMİRİ
(nispet zamiri, pronom relatif) Kendinden önce geçen ismin yerini tutarak başında bulunduğu tümceyi o ismi sıfat haline getiren "ki" zamiri. Bir adam ki sözünde durmaz, ondan ne beklersiniz!	bk. Bağlama zamiri.
İSİM	İSİM
(nom) Çok defa ad (substantif) anlamına kullanılıyorsa da bu, ad, sıfat, zamir ve sayı kavramlarının ortak terimi olarak kabul edilmiştir. Bak. Ad. Cins ismi, özel isim, topluluk ismi; edici ismi, eylem ismi, hal ismi, fiil ismi; aygıt ismi; Kesir ismi; kök isim.	(Alm. Substantiv, Gegenstandnuort; Fr. substantif, nom; ing. noun, substantive) Canlı ve cansız varlıklara, çeşitli somut ve soyut kavramlara ad olan kelime türü: Ayşe, Hasan, ağaç, yaprak, doğruluk, incelik, ordu, toplum, buluş, akış vb. İsimler özel isim, cins isim, somut isim, soyut isim, topluluk ismi gibi türlere ayrılır. Bunlara bk.
İSİM CÜMLESİ	İSİM CÜMLESİ
Bak. Cümle.	(Alm. Nominalsatz; Fr. phrase nominale; İng. nominal sentence; Osm. cümle-i ismiyye) Yüklemi çekimli bir fiil değil isim veya isim soylu bir kelime olan ve cevher fiili eklerinin geniş zaman, şimdiki zaman ve geçmiş zaman

	çekimleri ile yargıya bağlanan cümle: Ankara'da havalar yazın çok sıcaktır. Güz yağmurları yararlıdır. Ben bildiğiniz kimselerden değilim. Sen daha pek küçüksün. Biz Adanalıyız, siz nerelisiniz? vb. Hiç şaşmıyan saat gibi işler durur kader, Bir gün saat çalar... Çok uzaktan gelir haber... Artık güneş görünmez olur, gök buluttadır. Rahatça dal, ölüm sonu gelmez bir uykudur (Yahya Kemal, Kendi Gök Kubbemiz, s. 99). Bu adamın yaşayıp yaşamaması arasında bir fark yok (Bekir Büyükarkın, Yoldaki Adam, s. 359). Güzelim, gencim., ama neye yarar, bir dilenci kadar fakirim (S. Ayverdi, Yusufçuk, s. 67). Toprağın asıl sahibi onunla dövüşendir (S. F. Âbâsıyanık," Bütün Eserleri 3, 119). Nar bahçesi çok eskidir... Kütükleri kocaman kocamandır. Çok gövdenin yarısı kurumuş, yarısı yeşildir. (Y. Kemal, Ortadirek, s. 35) Çocuklar dün halalarındaydı. Sen küçükken çok yaramaz imişsin vb.
İSİM ÇEKİMİ	İSİM ÇEKİMİ
(isim tasrifi, declinaison) İsimlerin (ad, sıfat, zamir) veya isim diye alınan her türlü ifadenin tümleç olabilmesi için takı olarak çeşitli şekiller göstermesi: Ev, evi eve... Ben, beni, bana... Size söylediğim, size. Size söylediğimi, size söylediğime... Gibi.	(Alm. Deklination, Fr. déclinaison, İng. declansion; Osm. isim tasviri, ahvâl-i ism) Cümlelerin çeşitli öğeleri arasında geçici anlam ilişkileri kurmak üzere isim veya isim soylu kelimelerin hal ekleri olarak

Bu şekillerden her birine İSİM HALİ denir. Bak. Belirtmeli ve belirtmesiz isim çekimi.	girdikleri çekim. Türkiye Türkçesindeki başlıca isim çekimi ekleri şunlardır: yalın durum (eksiz, yükleme durumu eki +I, +U, nI, nU; yönelme hali eki + A, + nA, Bulunma hali eki + DA, çıkma hali eki + DAn, İlgi hali eki: + In, + Un +nln, +nUn. Örnekler: iş, iş+i, iş+e, iş+te, iş+tem, iş+in; sen, sen+i, san+a, sen+de, sen+den, sen+in; okuduğum, okuduğum+u, okuduğum+a, okuduğum+da, okuduğum+dan, okuduğum+un vb.
İSİM GÖVDESİ	İSİM GÖVDESİ
Bak. Gövde.	(Alm. Nominalstamm; Fr. the'me nominale; ing. nominal stem) Ad veya fiil kök ve gövdelerinden yapım ekleri ile türetilen ad: korkunç < kork-unç, yerli < yer + li, basın <bas + ın, tarım < tarı-m, gözcü < göz + cü, tutucu < tut-ucu, birikim<bir + ik + im vb.
İSİM TAMLAMASI	İSİM TAMLAMASI
Bak. İsim takımı.	(Alm. Genitiv Konstruktion; Fr. rapport d'annexion, rapportpossessif; Ing. possessive construction; Osm. terkîb-i izafî) İyelik bağlantısı ile birbirine bağlanmış iki veya daha çok isimden oluşan tamlama. Türkçede isim tamlaması, ilgi hali eki almış tamlayan görevindeki bir ismin, iyelik eki almış tamlanan görevindeki bir isimle tek bir kavrama karşılık olacak şekilde birleşmesi ile kurulur ve belirli isim

	tamlaması adını alır: çocuğun oyuncuğu, kapının kolu, annemin işi, devletin gücü vb. Tamlayanı ilgi hali eki almadan kurulmuş olan tamlamalar belirsiz bir isim veya belirsiz bir kavramı gösterdikleri için belirsiz isim tamlaması diye adlandırılır: çocuk oyuncuğu, ana sütü, kapı kolu, kaldırım taşı, dil tutumu vb. Her iki türde de ikiden fazla ismin birleştirilmesi ile oluşturulan tamlamalar zincirleme isim tamlamalarıdır: Şairin anlatımının canlılığı; hikayecinin özelliklerinin belirtilmesi; Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası; Süt Endüstrisi Mamulleri Kurumu vb. Bk. Zincirleme isim tamlaması.
İŞARET DİLİ	İŞARET DİLİ
(langue de signes) Sözlü dil de bir işaret dizgesi olmakla beraber bu "işaret dili" teriminden ses dışındaki işaretler dizgeleri anlaşılır.	(Alm. Gebärdensprache; Fr. langage des gestes, langue de signes; Ing. Gesture language, sign language) El işaretlerinden, mendil, bayrak, renk, koku, çiçek vb. araçlardan yararlanılarak anlaşma ve haberleşmenin sağlanmasında kullanılan saymaca dil.
KAPALI HECE	KAPALI HECE
Bak. Hece.	(Alm. <i>gedeckte silbe, geschlossene silbe</i> ; Fr. <i>syllabe fermée</i> ; ing. <i>closed syllable</i>) Ünlü + Ünsüz, ünsüz + ünlü + ünsüz ve sonu ünsüz yapısında olan veya sonu çift ünsüz ile biten hece: <i>iz, iş, in, ip, ak, ot, sap, kol, göz, yüz, yaşlanmak, güçlendirmek, art, ırk, üst</i> vb. Aruz

	vezni ile yazılmış şiirlerde uzun ünlü veya ünsüz + uzun ünlü kuruluşundaki heceler de kapalı hece değerindedir: <i>âhir</i> (<i>ahir</i>), <i>mahir</i> (<i>mahir</i>), <i>çare</i> (<i>çâre</i>), <i>lâkin</i> (<i>lâkin</i>) vb. Karşıtı açık hece'dir.
KARMA DİL	KARMA DİL
Bak. Dil.	(Alm. Mischsprache; Fr: langue mixte; İng. mixed language; Osm. lisan-ı muhtelit) Çeşitli dillerin karışmasından oluşan dil; daha kolay anlaşabilmek amacıyla, aşağı bir uygarlık düzeyinde bulunan toplulukların ilişkide bulundukları veya birarada yaşadıkları üstün uygarlıktaki toplulukların dillerinden aldıkları türlü öğelerle meydana getirdikleri karma dil. Akdenizdeki Sabır, Çin sularındaki Pidgin-English, Pasifik'teki Beach-la-Mar dilleri ve yerli Amerika dillerinden Chinook dili ile karışmış İngilizceden oluşan Chinook İngilizcesi gibi. Bunlarda jargon (yapma dil) ve lingua franca (karma dil) nitelikleri vardır.
KARŞILAŞTIRMALI GRAMER	KARŞILAŞTIRMALI GRAMER
(grammaire comparee) Karşılaştırmalı dilbilim anlamdaşı.	(Alm. vergleichende Grammatik; Fr. grammaire comparée; ing. comparative grammar.) Aynı dil ailesine giren dilleri veya bir dilin lehçelerini ses, şekil, cümle ve anlam bilgileri bakımından karşılaştırmalı olarak inceleyen gramer.

KARŞIT ANLAMLI	KARŞIT ANLAMLI
(antonyme) Beyaz ile kara, gece ile gündüz karşıt anlamlı kelimelerdir.	(Alm. Antonym, gegensatzliches wort; Fr. antonyme; İng. antonym) Anlamları bakımından birbirine karşıt olan; birbirine zıt anlam taşıyan (kelimeler): acı/tatlı, az/çok, ağır /hafif, aşağı /yukarı, büyük/küçük, iyi/kötü, eğri / doğru, irili/ufaklı, güzelli/çirkinli, ucuz/pahalı, zor/kolay, şişman/zayıf, vb. Karşıtı eş anlamlı'dır.
KELİME	KELİME
(mot) "Başlı başına bir anlamı olan veya söz içinde anlama yardım eden bir veya birkaç heceden ibaret ses" diye tanımlayabileceğimiz kelime kavramı için A. Meillet şöyle diyor: "Kelime, gramerce herhangi bir kullanışa elverişli olmak üzere belli bir anlam ile bir ses kümesinin el ele vermesinden meydana gelir". Kelimeler YALIN (simple) olabildiği gibi BİLEŞİK (compose) de olabilir. (Bak. Bileşim). Kelimelerin isim, sıfat, fiil gibi başlı başına anlamları olanlarına özerkli kelime veya sözlük kelimesi (M. principal, autonome ou lexicographique) derler; edatlar gibi ancak ÖZERKLİ KELİMELER arasındaki ilgileri sağlamağa yarıyanlarına da	(Alm. Wort; Fr. mot; İng. word) Bir veya birden çok heceli ses öbeklerinden oluşan, aynı dili konuşan kişiler arasında zihinde tek başına kullanıldığında belli bir kavrama karşılık olan somut veya belli bir duygu ve düşünceyi yansıtan soyut yahut da somut ve soyut kavramlar arasında ilişki kuran dil birimi. Somut kelime: ağaç, taş, kedi vb. Soyut kelime: sevinç, üzüntü, kaygı, çalışkanlık, dolayı, vb. İlişki için: gibi,göre, dolayı, kadar, karşı, üzerinde vb.

ÖZERKSİZ veya GRAMATİKAL KELİME (M. accessoire ou grammatical) denir. Bazı dillerde kelimelerin belli başlı bir varlığı olmayıp onlar daima birbirleriyle ekleşirler; bunlara görünürde kelime (M. apparent) adı verilir. Kelimeler kaynakları bakımından HALK veya ÖZDİL KELİMESİ (M. populaire ou indigene), ALINTI KELİME (M. d'emprunt) ve BİLİMLİK KELİME (M. savant) diye de ayrılır. Bilimlik kelimeler, sesbilim kanunlarına bağlı kalınmaksızın, bir dereceye kadar keyfi ve şuurlu bir yolda, başka kelimelerden türetilir. Bak. Cümle kelime, kök kelime, dolu, boş, canlı ve ölü kelimeler.	
KELİME VURGUSU	KELİME VURGUSU
(accent de raot) Kelimelerin belli hecelerindeki vurgu.	(Alm. Wortakzent; Fr. accent de mot; Ing. word-stress) Tek heceli kelimelerde çoğunun, çok heceli, kelimelerde hecelerden birinin diğerlerine göre daha yüksek ses tonuyla, daha baskılı olarak ve öteki hecelerden daha belirgin biçimde söylenmesi: bir, kayık, hemen, okumadı, ordu, Ordu, çarşamba, Çarşamba, Paris vb.

KILINIŞ	KILINIŞ
(aspect, aktionsart) Gerek yalın anlamlı (ilkinden fiil, türeme ve bileşik olan) mastarlarla ve gerek BETİMLEMELİ (descriptif) dediğimiz karmaşık anlamlı mastarlarla anlatılan işin sürerlik, bir anda olup bitme, tezlik gibi bakımlardan oluş özelliği: 1. Aramak, Yürümek, Devam etmek, Atıştırmak, gibi devamlı bir iş anlatan mastarların kılınışına SÜREKLİ veya TAMAMLANMAMIŞ (Duratif, Cursif, Lineaire, Imperfectif, Imparfait ou Inaccompli) denir. 2. Bunlara karşı BİRANDALIK (Momentane ou Ponctuel) olanlar var, ki onlar da ya Atmak, Görmek, Yasak etmek, Atacağı tutmak gibi daha işin başında olup biten BAŞLAMADA TAMAMLANMIŞ (Perfectif ingressif), veya 3. Bulmak, Susamak, İyi etmek, Atabilmek gibi SONUÇTA TAMAMLANMIŞ (Perfectif effectif, Terminatif, Parfait ou accompli) denilen mastarlardır. Kılınışı genel olarak temsil eden bu üç şekilden başka dilimizde bulunan şu özel şekilli kılınışları da buraya katıyoruz: 4. DAVRANMA KILINIŞI (As. intentionnel) : sevecek olmak. 5. BAŞLAMA KILINIŞI (As. İnchoatif) : sever olmak. 6. BİTİRME KILINIŞI (As. anterieur) : sevmiş olmak. 7. SÜRERLİK KILINIŞI(As. duratif) : sevmekte olmak, seve durmak, seve görmek, seve gitmek,	Fiil kök ve gövdelerinin, dil mantığı ve zamanla olan bağlantı açısından gösterdikleri özellik; fiil kök ve gövdelerindeki kılınış sürecinin zaman bakımından birbirlerine oranla taşıdıkları ayrılıklar. Söz gelişi: aç-, bas-, başla-, dokun-, fiillerinde başlangıç, ağla-, ara-, bekle-, dolaş-, gez-, gözle-, yürü-, fiillerinde süreklilik başlar-, bayıl-, bul-, durul-, eriş-, kavra-, öde- fiillerinde bitiş, sonuç gösterme , atıştır-, damla-, şaşala-fiillerinde aralıklı oluş boylan-, çiçeklen-, ekşi- fiillerinde ise kendi kendine oluşu gösteren bir özelliğin bulunması gibi.

seve kalmak. 8. YAKLAŞMA KILINIŞI (As. approximatif): Seve yazmak 9. TEZLİK VE KOLAYLIK KILINIŞI (AS. HATIF ET FACULTATIF); sevivermek. 10. HAZIRLIK KILINIŞI: sevmek üzere olmak. Bir mastarın kılınışı çekimde değişebilir; buna ZAMAN KILINIŞI (As. temporel) denir. Atmak masterının kılınışı "başlamada tamamlanmış"olduğu halde "atıyor"şekli sürekli bir kılınıştadır. Bak. Belirtmeli fiil.	
KISALTMA	KISALTMA
(abregement) Bak. Attika kısaltması.	(Alm. Abbreviation, Abkürzung; Fr. abréviation; Ing. abbreviation) Sık kullanılan kelimelerin, şahıs, yer ve kuruluş adlarının, yer kazanmak, kolaylık sağlamak gibi pratik gayelerle yazıda kısaltılmış şekli: Dr. (doktor), bk. (bakınız), krş. (karşılaştırınız), cm. (santimetre), m. (metre), TL. (Türk Lirası), km. (kilometre), TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi), TC. (Türkiye Cumhuriyeti), A.Ü. (Ankara Üniversitesi), TDAY-Belleten (Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten) vb.
KİP	KİP
(sıyga, MODE) Bir fiile, bildirdiği zaman ve kişi kavramları dışında konuşan tarafından başka düşünce veya duygular katıldığını anlatan türlü çekim şekilleri. Bak. Salt kip, Gelişimli kipler, Ulaş,	(Alm. Modus; Fr. mode; İng. mo'od, mode) Kök ve gövde durumundaki fiilin bildirdiği oluş ve kılışın; konuşan, dinleyen ya da kendisinden söz edilen şahıslar açısından ne biçimde, ne tarzda

	yansıtıldığını gösteren bir gramer kalıbı, bir anlatım biçimi. <i>başladım, başlıyorsun, tatlandırılmış, yuvarlanacaklar</i> vb. Türkçede kipler bildirme kipleri ve tasarlama kipleri olarak ikiye ayrılır. Bunlara bk.
KONUŞMA DİLİ	KONUŞMA DİLİ
Bak. Dil.	Alm. Gesprochene Sprache; Fr. langue parlee; İng. spoken language) Bir dilde ağızdan ağıza değişerek çeşitli söyleyiş özellikleri taşıyan ve yazı dilinden farklı olan dil: Şuncacıktan kuşbazlığa vurup ipini boşlamasaydık, nice baltalara sap olduktı, adam sırasına bile girdik gitti (K. Tahir, Yol Ayrımı, s.75) Oni anlatayım, oni anlatalum, bak sen de eyi hatırlattuntun oni. Tebi baştan başlayırum ha (T. Günay, Rize İli Ağızları, s.245) vb. Karşıtı yazı dili'dir.
KÖK	KÖK
(cezir, racine) Bir kelimenin, şekil öğeleri çıkarıldıktan sonra artık daha yalın bir hale konamıyan kısmı, ki bir kelime ailesi üyelerinde ya değişiksiz veya değişik olarak görünür (Bak. Gövde, Köken, Taban). Bopp'tan beri, kökleri ikiye ayırırlar: bir şeyi gösterip belirtmeye yanan GÖSTERMELİK veya ZAMİRLİK . (indicative. Ou pronominale) kökler 'ile" bunların dışında kalan ve bir şeyin niteliğini gösteren HAYERLİK , YÜKLEMLİK , KAVRAMLIK veya	(Alm. Wurzel; Fr. racine; İng. root) Kelimelerin bütün yapım ve çekim eklerini çıkardıktan sonra ayrılamayan ve esas (temel) anlamı taşıyan bölümü: ye-, sor-, kış, el(elig), al-, dur-, yol-, ver- vb.

FiİLLİK(attributive, predicative, significative ou verbale) kökleri.	
MANTIKÇA ÖZNE	MANTIKÇA ÖZNE
(sujet logique) 1."Bu mektup benim tarafımdan yazıldı" söyleminde gramatikal özne (GÖRÜNÜRDE ÖZNE'veya ÖZNELİK, Sujet apparent) "mektup" ise. De gerçek öznenin "ben" olduğu kolayca anlaşılır, buna MANTIKÇA ÖZNE denir. 2. "Bugün size gelen adam kardeşimdi" söyleminde gramatikal özne "adam" ise de mantıkça, özneyi "bugün size gelen adam" kelime takımı, meydana getirir.	bk. gramerce özne.
MASTAR	MASTAR
(infinitif) 1. Bak. Eylemlilik. 2. Bazı dillerde mastar çatı göstermez, bazı dillerde ise zaman da gösterir Bak. Amaçlık, Betimleme, Edilgen, Etken, Geçmişlik, Geleceklilik, Haykırı, Hikâyelik, Şimdikilik mastarı.	(Alm. Infinitiv; Fr. Infinitif; İng. Infinitive) Fiil kök ve gövdelerinin karşıladıkları oluş, kılış ve durumları şahıs ve zamana bağlı olmadan göstermek üzere -mak, -ma ve -ış / -uş ekleri ile kurulan fiil ismi: Otur-mak, incele-mek, bilme-mek, birik-me, yorul-ma, dinle-me, anlama-ma, bekle-y-ış, gid-iş, dur-uş, görme-y-ış vb. Örnekler: Ona gidip her şeyi anlat-mak ve sormak: «Bu paralar benim hakkım mî alayım mı?» demek istiyordum (R Safa, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu, s. 131). Onunla göz göze gelmek istemedi (P. Safa, göst. e., s. 80). Bülent'i asker yapmağa kalkar, sonra askerlerin şehit olduklarını hatırlayarak fikrinden cayardı (R.N. Güntekin, Kızılıçık Dalları, s. 151).

	İkisi de, üç aydır, sevdikleri birkaç oyun vardı ki, her tekrarında kaçırmak istemezler, gündüz en önde biletlerini alarak akşam tam dokuzda yerlerine gelirlerdi (R.H. Karay, Memleket Hikâyeleri: Hakkı Sükût, s. 118). Baktım, sizin soydan gelme ve kalma günahlarınız da yok (Tarık Buğra, Gençliğim Eyvah, s. 365). Bu gün, seni görmeye gelmişti. Kaçmaktan kovalamaya vakit olmadı. Onun böyle ansızın gelişine bir anlam verilemedi. Geniş dünyada, kendi hayatını yaşamak, günlerin çıkırğını kendi ruhunun ikramlarıyla çevirmek (A.H. Tanpınar, Abdullah Efendinin Rüyalari: Geçmiş Zaman Elbiseleri, s. 98) vb. Bunlardanma ekiyle kurulanlar hafif mastar diye adlandırılır. Buna bk.
NESNE	NESNE
Bak. Fiil tümleci	{Alm. Objekt, bestirntes nâhere objekt; Fr. complement d'objet direct, objet; İng. direct object, object) Cümlede öznenin, dolayısıyla fiili geçişli olan yüklemnin etkilediği şahsı veya şeyi gösteren, yalın veya yükleme hali eki almış kelime: Abdullah Efendi gecenin sükûneti içinde bu manzarayı doya doya seyretti (A.H. Tanpınar. Abdullah Efendinin Rüyalari, s. 52). Çiy, garip bir aydınlık onları içinden aydınlatıyor, çok müşahhas ve zalim bir macera sahibi yapıyordu (A.H.

Tanpmar. göst. e. s. 53). Kadının yüzündeki solgunluğu merak etmese idi bunları ona soracaktı (A.H. Tanpmar, Yaz Yağmuru, s. 65). Beni başkalarının merhameti, inayeti, yahut keyif ve hevesi idare ediyordu (R.N. Gün tekin, Acımak, s. 49). Sermed kendini yeniden dünyaya gelmiş sandı (S. Erol. Ülker Fırtınası, s. 70). Eve geldikleri vakit, teyzesi Müfide bir mektup uzattı (P. Safa, Şimşek, s. 178). Bir cürüm yaptığımı kani değilim. Hakarete uğradım ve cevabını verdim. Siz de benim yerimde olsaydınız aynı şeyi yapardınız (P. Safa, Biz İnsanlar, s. 153). Minareyi çalan kılıfını hazırlar. Dünyayı unutmadık ne demek işte ben o gün orada anladım (K. Tahir, Esir Şehrin İnsanları s. 201). Oğlum bana hediye göndermiş; sen bu konuda ne düşünüyorsun? Dün akşamki toplantıda gençler ilgi çekici sorular sordular vb. Bir cümlemin nesnesini daha belirgin duruma getirmek, nitelendirmek veya pekiştirmek için nesneye, yine nesne durumunda olan açıklayıcı kelimeler eklenebilir: o kızı, o zengin kızı istiyorsun demek(H.Z. Uşaklıgil, Ferdi ve Şürekası, s. 107) ; Ben dedim, gölü görmeye gidiyorum, Karakurt gölünü(S.Faik, Bütün EserleriI: Semaver, Sarnıç: Hanımın Karısı, s. 180). İki ayaklıların dünyasını arıyor,

	kendi yaratacağı dünyayı (K. Tahir, Yol Ayrımı, s. 461) vb. Nesne türleri için bk. Açıklayıcı nesne, belirli nesne, belirsiz nesne.
NİCELİK	NİCELİK
(quantite) Bir sesin sürdüğü zaman, ki buna göre sesler uzun (long) veya kısa (bref) diye ayrılır.	(Alm. Quantität; Fr. quantité; İng. quantity; Osm. kemiyet, kemmiyyet)1- Kelimedeki seslerin veya hecelerin boğumlanma süresindeki uzunlukveya kısalık; bir fonem veya fonem grubunun telâffuz süresi, adem "yokluk" âdem «insan»; alem "bayrak" / âlem "dünya", cihan "evren"; TT. yok / Tkm. yok vb.2- Kelimelerin belirttiği canlıları, nesneleri ve kavramları miktar yönünden değerlendirmeye dayanan gramer kategorisi.
NİCELİK ZARFI	NİCELİK ZARFI
Az,çok,fazla,büsbütün,eksik gibi zarflar.	<i>bk. azlık-çokluk zarfları</i>
NİTELİK ZARFI	NİTELİK ZARFI
(adverbe de qualite) İyi bilmek, fena kullanmak, güzel söylemek gibi zarflar.	Alm. Adverb der Akt und Weise, Modaladverb; Fr. adverbe de manière; İng. adverb of manner, Osm. hal zarfı, zarfı hal) Fiilin meydana geliş biçimini, sıfat ve zarfların niteliklerini belirten zarf: <i>güzel konuşmak, yanlış anlamak, bilerek yapmak, ince uzun, tatlı sert, pek güzel</i> gibi. Örnekler: <i>Yüzüme hepimiz o kadar yumuşak, ılık ve uysal bakıyorsunuz, Türk olduğumu bilseniz, ne kadar şaşıracaksınız</i> (F.R. Atay, Gezerek Gördüklerim: Hazırladığım

	Nutuk, s. 55). <i>Dursalar düşeceklermiş gibi, omuzlarındaki çamurlu tüfeklerin altında iki büklüm olmuş; yorgun ve perişan, ağır ağır yürüyorlardı</i> (Ö. Seyfettin, Beyaz Lâle, s.148).<i>Deliçay bütün kış boyunca bahçe duvarlarına kadar yükselir, boz bulamık, uğultulu devrile devrile, akar, dallar, kütükler sürükler getirir, vadinin vahşiliği bütün bütün artardı</i> (T. Buğra, Yarın Diye Bir Şey Yoktur, s. 193). <i>Artık kelimeleri eze eze konuşuyor, konuşurken boynunu ileri uzatıyor, hafifçe kamburunu çıkarıyor</i> (T. Buğra, göst. e. s. 44) vb.
NOKTALAMA	NOKTALAMA
(tenkit, ponctuation) Bir cümlenin başlıca parçalarını ve tümcelerini birbirinden ayırmak için virgül, noktalı virgül, tırnak, nokta gibi işaretleri kullanma, ki KUVVETLİ NOKTALAMA(P. forte) ve ZAYIF NOKTALAMA (P. faible) diye ikiye ayrılır.	(Alm. Interpunktionf Sätzz mensetzüng: punctuation, İng. punctuation; Osm. tenkit) Yazıda okumayı kolaylaştırmak için birtakım işaretlerin kullanılması: Nokta (.), virgül (,), noktalı virgül (;), iki nokta (:), ünlem işareti (!), soru işareti (?), üç nokta (...), düzeltme işareti (^), tırnak (« »), ayraç () gibi.
OLUMSUZLUK	OLUMSUZLUK
(menfi, negatif) Olumsuzluk anlatan (kelime, söylem, cümle...)	(Alm. Négation, Verneinung; Fr. négation; İng. négation; Osm. nefy) Cümlede yüklem bildirdiği oluş ve kılışın olumsuz olarak gerçekleştiğini gösteren dilbilgisi kategorisi. Türkçede fiile olumsuzluk kavramı -mA-ekiyle, ad cümlelerinde değil kelimesinin eklenmesiyle verilir: Gözlerini

	pencereden ve kulaklarını kapıdan ayırmıyordu (P. Safa, Mahşer, s. 267). Hiçbir zaman etrafındaki terkinin bir parçası olduğumu o günler kadar duymamıştım (A.H. Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 80). Benim gördüğüm ev bu sokakta değil. Sen iyi bir okuyucu değildin vb.
OLUŞ FİİLİ	OLUŞ FİİLİ
Bak. Fiil.	(Alm. Vorgangsverb. Fr. verbe devenir; İng. verb of process) Cümlede yüklem gösterdiği işin olma niteliği taşıdığını, yapana yöneldiğini belirten fiil: bulun-, gel-, doy-, piş-, büyü-, toplan- vb. karşıtı kılış fiili'dir.
ÖBEK	ÖBEK
(groupe) Kendileri esasen birim sayılan kelimelerin, araçlarında meydana getirdikleri ikinci dereceden birimlere denir. Bu birimlerin dayanağı anlam kuruluş, ses görünüşü, taylam, vurgu, tartı, ton olduğuna göre öbekler türlü adlar alır: ANLAM ÖBEĞİ, SÖZDİZİMİ ÖBEĞİ. SES ÖBEĞİ, sesil ÖBEK, TAYLAM ÖBEĞİ, VURGU ÖBEĞİ, TARTI ÖBEĞİ, TON ÖBEĞİ (Bu kelimelere bakınız).	bk. grup, kelime grubu.
ÖBEK VURGUSU	ÖBEK VURGUSU
Bak. Cümle vurgusu.	bk. grup vurgusu

ÖLÜ DİL	ÖLÜ DİL
(langue morte) Ana dili olarak konuşanı kalmamış dil.	(Alm. tote Sprache; Fr. langue morte; Ing. dead language) Günümüzde artık konuşma ve yazı dili olarak hiçbir toplum tarafından kullanılmayan, tarihî devirlerdeki varlığı, bıraktığı çeşitli yazılı belgelerden anlaşılan dil: Eski Sibirya dilleri, Köktürkçe, Sumerce, Hititçe, Eski Yunanca, Latince, Gotça vb. Karşıtı Canlı dildir.
ÖZEL DİL	ÖZEL DİL
Bak. Dil.	(Alm. Sondersprache; Fr. langue spéciale, langue spécialisée, langue de spécialié; Ing. vocational slang) Bir toplumda, bireyin içinde bulunduğu sınıfa, yaşa, özellikle mesleğe göre belirlenen dil (D. Aksan, Her Yönüyle Dil, s. 86): Hekim dili, siyaset dili, külhanbey dili gibi. bk. ve krş. Argo.
ÖZEL İSİM	ÖZEL İSİM
(has isim,nom propre) Belli ve tek bir varlığı anlatan ad.	Tek bir kişiyi, belli bir varlığı veya topluluğu gösteren ad. Kişi, yer, kuruluş, din vb. adları özel adlardır: Mustafa Kemal Atatürk, Fatih Sultan Mehmet, Ankara, Uludağ, Kızılırmak, Türkiye Cumhuriyeti, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, Balkaş Gölü, Erciyes Üniversitesi, Milli Kütüphane, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Müslümanlık, Budizm vb.

ÖZNE	ÖZNE
(fail, müpteda sujet) Bir cümledeki hüküm veya haber kendisine yöneltmiş bulunan cümle ögesi. "Ev büyüktür" ve "Ev çöktü" cümlelerindeki büyük ve çökme hükmü ev kavramına yöneltmiş olduğu için ev kelimesi bu cümlelerin öznesidir. (Bak. Mantıkça ve Gramatikal özne).	(Alm. Subjekt, Satzgegenstand; Fr. sujet; İng. subject; Osm. fail, müpteda, müsne-dünileyh) Fiilin gösterdiği kılış ile doğrudan ilgili olan kişi ya da şeye verilen ad; bir oluş ve kılışın gerçekleşmesini sağlayan kimse veya şey: Eskiler, baharı ya tabiatta yahut tecrid halinde, tek manzarasında severlerdi(A.H. Tanpınar, Yaşadığım Gibi,, s.114) . Oda karşıma düşen duvardaki hücreye konmuş büyükçe bir gaz lambasıyla aydınlanıyordu (A.H.Tanpınar, Abdullah Efendinin Rüyalari, s.90). Bu tahammül edilemez bir ömürdü...(R.H.Karay, Memleket Hikâyeleri, s.34). Agâh Bey, içti; biraz buruk, lakin baygın kokulu, tuhaf lezzetli, hoş bir içkiydi (R.H.Karay, gçst. e., s. 35).Ben Anadolu'ya gitmezden önce manevi kuvvet denilen şeyin millet mücadelelerinde büyük bir rol oynadığına ve bunun ruhtan gelen bir yüreklilikle oluştuğuna inandım (Y.K:Karaosmanoğlu, Ergenekon, s.210). Hakikatte bütün İstanbul garip bir sinirlilik içinde idi.(A.H.Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s.276). O zamanın sahibi idi (A.H.Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü. s.37). Siz doğru dürüst konuşmasını bilmez misiniz hiç?(T.Buğra, Yalnızlar, s.216).

	Melek, hastanın başucuna götürüldüğü zaman, bu burnu uzamış, gözleri çukura kaçmış adamla alakasını anlayamamıştı.(S.Faik Abasıyanık, Bütün Eserleri, 3: Medarı Maişet Motoru, s.170)
SAYI	SAYI
(nombre) Kelimelerin anlattıkları kavramın tek veya çok (bazı dillerde ikili, üçlü) olması temeline dayanılarak yapılan ayırma. Bak. Tekil, Çoğul, İkili, Üçlü	(Alm. Numerus; Fr. nombre; Ing. number; Osm. kemmiyyet) Bir kelimenin karşıladığı kavramın teklik-çokluk yani sayı bakımından görünümünü yansıtan dil bilgisi kategorisi. Bu kategorinin çeşitli dillerde teklik, ikilik ve çokluk olmak üzere üç türü vardır. İkili sayı özellikle Arapça için geçerlidir. bk. sayılar.
SAYI ADI	SAYI ADI
ADED İSMİ, nom de nombre ou substantia numeral) Sayı anlatan kelimelere, tek başlarına oldukları vakit, SAYI ADI, bir isme sanlık gibi getirildikleri vakit SAYI SIFATI (Adjectif numeral) denir. Bak. Asıl sayı, Sıra sayısı, Üleştirme sayısı, Topluluk sayısı, Kesir sayısı.	(Alm. Zahlwort Numerale; Fr. nom de nombre, Ing. numeral) Sayı kavramını gösteren ad. üç, beş, yedi, dokuz, on, yüz, bin, bin dokuz yüz, seksen altı, bir milyon üç yüz elli altı bin, tümen vb.
SES	SES
(son, phoneme) Ses kelimesi sırasına göre Fr. son karşılığı olarak kullanıldığı gibi PHONEME anlamına da gelir. Bunları kesinlikle ayırmak gerektiği vakit birincisine SELEN, ikincisine ise SESLİK demek uygun olur.	Alm. Laut; Fr. Son, Voix; İng. Sound,-Osm. Savt) Ciğerlerlerden gelen havanın ses yolunun herhangi bir noktasındaki boğumlanması ile oluşan ve yayılarak kulakta, bir ünlü olarak veya bir ünlü ile algılanan titreşim: a, m, n, y, s.

SES BİRİMİ	SES BİRİMİ
(phonie) Belli bir uzaklıktan duyulabilen en hafif ses.	(Alm. Phonem, Laut; Fr. phoneme; İng. phoneme) Konuşma organının belirli hareketleri ile meydana gelen ve belli bir biçimde sıralanarak aynı dili konuşanlar arasında bir kavramın ifadesi için kullanılan kelimeleri oluşturan anlam ayırt edici ses. yol, kol, bal, sal, baş, kaş, yaş, taş kelimelerindeki y, k, s, b, t sesleri bu kelimeler arasındaki anlam farklarını sağlayan öğeler olduklarından birer ses birimidirler.
SES DEĞİŞMESİ	SES DEĞİŞMESİ
(changement phonetique) Bir dilin gelişimi süresince seslerin uğradığı imla her türlü değişiklik. Bu değişme ya hiç bir ara evresi olmaksızın doğrudan doğruya olur (değişim, mutation; atlayışlı değişme, chang, instantane; araçsız değişme, Chang, immediat; orunlamalı değişme, chang, par substitution), veya bir takım ara şekillerden geçerek meydana gelir (kertelet, değişme, chang, progressif). Bundan başka değişme kimi vakit sesin öz niteliğinden gelme (kendiliğinden değişme, chang; Sponrf; tane; bağımsız değişme, chang, independant) olabildiği gibi sesin kelimedeki veya cümledeki yeri ve dolayısıyla ona dokunan başka seslerin komşuluğu kabilinden bir takım haller dolayısıyla de olabilir. (bağımlı değişme, chang dependant; şartlı değişme)	Bir dilde kendiliğinden veya o dilin ses eğilimlerine bağlı olarak, kelime veya eklerde, bir sesin yerini genellikle kendisine yakın başka bir sese veya gelişme yolu ile kendisinden türemiş başka bir sese bırakması olayı: ked- > key- > gey- > giy- (1. k- > g-; 2. e- > -e- > -i 3. -d- > -y-); a.dak > ayak, kudug > kuyug > kuyu (-d- > -y-); azak, atah, ura (d > z, t, r); kanyu > kayu, kanyu > kanı > hanı > hani (ny > y, k > h > h); sub > suv > su «su»; tawışgan > tavışan > tavşan «tavşan» (b > v); iniz -1 UnUz çokluk II. şahıs iyelik eki > TT. - InlzZ- UnUz: ev-iniz, yol-unuz; ata-gız «atanız», eb-igiz «eviniz» (n > g); kokerçin > kögerçin > kügerçin > güğercin güvercin; (g > v); edgü > eygü > eyü > eyi > iyi (d > y); jandarma >

chang conditionne; bağımlı değişmeli Chang combinatoire ou combinatif)	candar-ma; F. divâr > duvar, Ar. attar > aktar vb,
SESÇİL ALFABE	SESÇİL ALFABE
(alphabet phonetique) Seslerin en ince ayırtlarını gösteren alfabe.	Konuşmadaki bütün ses özelliklerini yazıya aktarabilmek için kullanılan ve yazı dili alfabesine oranla çok daha özel ünlü ve ünsüz işaretlerine sahip olan alfabe türü.
SESÇİL YAZI	SESÇİL YAZI
1. Harf ve hece yazılarının ortak adı (bak. Yazı). 2. Söylenişi olabildiği kadar doğru gösterebilmek için düzenlenen çevriyazı.	bk. çevriyazı.
SIFAT	SIFAT
(adjectif) Bir ismin niteliğini anlatmak (NİTELEME SIFATI, adj. Qualificatif) veya onu başkaları arasında belirtmek (BELİRTME SIFATI, adj. Determinatif) yahut onu öbürlerinden ayırdetmek (AYIRTLAMA SIFATI, adj. Distinctif) üzere kendisine katılan kelime. Sıfat cümledeki yerine göre sanlık (epithete: güzelsöz söyledi) veya HABER(adj. Attributif: Bu söz güzeldir gibi) olabilir.	(Alm. Adjektiv, Eigenschaftswort; Fr. adjectif; İng. adjective) Somut ve soyut ad ve kavramları niteleme, belirtme, yer gösterme, sayı gösterme, sorma gibi çeşitli yönlerden vasıflandıran, sınırlayan kelime türü: doğru imlâ, ağır yük, uzun yol , ince iş, güzel fikir, hünerli kişi, doru at, kızıl elma, bin bir dert, tek yol, o zaman, bu durum; hangi iş vb. sıcacık, ışıltılı günü bekliyordu (Y. Kemal, Ortadirek, s. 190). Tekmil otların taze, yeşil, gıcır gıcır kokusuyla kokuyordu (Y. Kemal, göst. e., s. 191). Taşbaşoğlunun keskin, umutlu gözleri teker teker üstündeydi (Y. Kemal, göst. s. 301). Tenha, sessiz yollarda yürür, yürürüm (P. Safa, Biz İnsanlar, s. 181).

	Mavi duman, bir bilek damarı gibi kabartılı ve sıcak dudaklarından çıktı (S. Faik. Bütün Eserleri 1, s. 69). Biz de mükemmel bir yalancı olduk arkadaş! (K. Tahir, Esir Şehrin İnsanları, s. 298). Batan birkaç hafta fazla, birkaç gün fazla yaşamak işleri nasıl da alt üst ediyor (K. Tahir, göst. e., s. 322). Hacer! - Ha bak, gelirken benim o uzun yeşil ipek başörtümü de getir (M. N. Sepetçioğlu, Çardaklı Bacı, s. 96) vb.
SIFAT TAMLAMASI	SIFAT TAMLAMASI
Bak. Sıfat takımı.	(Alm. Adjek(ivkonstruktion; Fr. construction adjective; İng. adjectival construction; Osm. terbīb-i vasfī) Somut, soyut adları ve kavramları çeşitli yönleriyle nitelemek veya belirtmek maksadıyla ve ona bağlı sıfatın tamlama dizilişinde oluşturduğu söz grubu. Bu dizilişte sıfat tamlayan, sıfat tarafından nitelenen veya belirtilen ad tamlanan görevindedir: <i>Evet, pekâlâ biliyorum ki, bir gün ben her şeyi bırakıp bu küçük yola dalarsam onun bittiği yerde bütün saadet ve hasretlerimi, eski yaşanmış rüyalarımı bulmağım, temiz, yepyeni, mesut bir adam olacağım</i> (A. H. Tanpınar, Abdullah Efendinin Rüyaları: Bir Yol, s. 123). <i>Bu kötü günlerinde Gülsüm'e bir ana gibi bakıyordu</i> (R. N. Güntekin, Kızılıçık Dalları, s. 29). <i>Tahir Ağa, bugüne kadar üç nesil yetiştirmişti</i>

	(R.N. Güntekin, Kızılıçık Dalları, s.29) <i>Sonra kızgın, dumanlı bir grup oldu; ezan sesleri arasında kısık, uyuşuk lambalar birer birer yanıp kasabayı kasvetli bir gece sardı</i> (R.H. Karay, Memleket Hikâyeleri: Şeftali Bahçeleri, s.33). <i>Ben bu rüyayı on yedi yaşında iken görmüş ve onu senelerce şehir şehir, sokak sokak aramış, daha ilk karşılaşmamızda, göğsüm daralarak: "İşte bu odur!" demiştim</i> (T.Buğra, Yarın Diye Bir Şey Yoktur, s.35) vb.
SORU CÜMLESİ	SORU CÜMLESİ
Bak. Cümle.	(Alm. Fragesatz; Yv. phrase interrogative; İng. interrogative sentence; Osm. cümle-i istifhamiyye) Soru kavramı kazandıran hangi? ne? kim? kaç? nasıl? gibi soru kelimelerinden biriyle ya da "evet" veya "hayır" karşılığını isteyen soru eki mi? ile kurulan cümle türü: Kimler eğlendi, kimler avundu? Vecd ve cuşış kimde idi? Hani mutrip nerede? Canan ne oldu? Heyhat, bir hırsız gibi yavaş yavaş yaklaşan bu ölü benizli sabah nedir? (Y. K. Karaosmanoğlu, Erenlerin Bağından, s. 47). Niçin geldiniz? niçin bu akşam buraya geldiniz? Ve benim rahatımı ne diye kaçırdınız? dedi (A. H. Tanpınar, Abdullah Efendinin Rüyalari: Geçmiş Zaman Elbiseleri, s. 99). Ne oldu? Sen de mektepten mi geliyorsun? Başı mı

	yarıldı çocuğun? Düştü mü? Gözü mü çıktı? (P. Safa, Biz insanlar, s. 25). - Rahmetli mi dediniz? Dik dik baktım: . - Bu, şaşılacak bir şey mi? Adam kekeledi: - Hayır, estağfurullah! Gençsiniz de... (T. Buğra. Yarın Diye Bir Şey Yoktur, s. 20). Bu mucizenin sebebi ne idi? Hemen yarı ölmüş bir halde kendisine bırakılan çocuğun, kucağında yemden dirildiğini gördüğü için mi? Onu yalnız bularak acıdığı için mi? (R. N. Güntekin, Kızılılık Dalları, s. 126). Acaba, sevdiği erkeğe bu kız nasıl güler? (S. E Abasıyanık, Bütün Eserleri III: Yolculukta, s. 123) vb.
SORU SIFATI	SORU SIFATI
(adjectif interrogatif) Hangi, ne, nasıl gibi soru için kullanılan sıfatlar.	(Alm. Fragewort; Fr. adjectif interrogatif; İng. interrogative adjective) Adın yerini, sayısını, durumunu ve zamanını soru yoluyla belirten sıfat: Kaç defa, hangi çocuk, kaçınıcı kat, ne zaman gibi. Aile yadigârları ne güne duruyor? Rehine veririz, bir şey yaparız (A. H. Tanpınar, Yaz Yağmuru, s. 50). Bu işi kaç günde bitirebilirsiniz? Hangi şarkıcılar, hangi, şarkılar?(Y.K. Karaosmanoğlu, göst. e.: s.109). Ada'da kayınbabasının köşkünde kaldıkları zamanlar kaç sabah şafağın taze saatlerinde barbunya avlamıştı? (A. Ş. Hisar, Çamlıcadaki Eniştemiz, s. 85) Ne zaman ondan bahsedecek olsam elime

	sarıldınız, bana başka şeyler anlattınız (A.H. Tanpınar, YG, s.316) vb.
SORU ZAMİRİ	SORU ZAMİRİ
Bak. Ayrılmı zamirler.	(Alm. Fragef�rwort, Fragepronomen; Fr. pronom interrogatif; İng. inter-rogative pronoun; Osm. istifham zamiri, zamir-i istifham) Yerini tuttuğu varlığı soru yoluyla temsil eden zamir, Kim? Ne? zamirleri: Karaoğlan, yarım ağızla, başını �evirmeden karşılık verdi. Yani de ona uyarak, yarım ağızla: - Ne i�ceksin? diye sordu (T. Buğra, Yarın Diye Bir şey Yoktur, s. 45). O zamandan beri neler oldu, sen benden iyi biliyorsun! Yalnız sana sormak isterim ki, bundan sonra ne olacak? (Y.K, Karaosmanoğlu, Erenlerin Bağından: Okun Ucundan, s. 64). Aziz dost, b�lb�l şeyda ise g�l perişandır. Kim kime rahmedecek? (Y. K. Karaosmanoğlu, g�sU., s. 49). İyelik ekleri ile genişletilmiş soru sıfatları da soru zamiri olarak kullanılır: Hangisini beğendiniz? ka�ıncısını deniyorsunuz? Ne kadarından vazge�iyorsunuz? vb. bk. ve krş. soru sıfatı.

SORU ZARFI	SORU ZARFI
(adverbe interrogatif) Niçin, nasıl, neden gibi zarflar.	(Alm. interrogativadverb; Fr. adverbe interrogatif; İng. interrogative adverb; Osm. istifham zarfı, zarf-ı istifham) Fiillerin yer, yön, zaman, sebep, nitelik ve derecelerini soru yoluyla açıklayan ve soru zamirlerinden yararlanılarak kurulan zarf: nereye? nerede? hani? nereden? nasıl? (< ne asıl?) niçin? (< ne için) ne kadar? ne zaman? ne türlü? ne derece? vb. Şimdi size acımaya yeltenen küstahları, hayatınızın onlannkinden bin misli renkli olduğuna nasıl inandırmalı! (T. Buğra, Yalnızlar, s. 37). Sokağa çıktığım zaman ona: -Annem için böyle şeyleri nasıl söyledin? Hem neden annenden utanıyorsun? diye ona çıkıştım (A. H. Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 39). Orası, niçin buradan daha kasvetli, daha elim ve daha korkunç olsun (Y. K. Karaosmanoğlu, Erenlkerin Bağından: Erenlerin Bağından s. 212). - Nereden geliyorlarmış? -Koçanadan, İştîp'ten, Köprülü'den... Her taraftan... (Ö. Seyfettin, Bomba: Primo Türk Çocuğu II, s. 53). Dilimize Arapçadan geçmiş olan acep ve acaba kelimeleri de soru zarfı ve soru ekini pekiştirme edatı olarak kullanılır: Acep Karacoğlan bu yerlerden geçti mi ola? Acaba söylemek istediklerimi tam olarak anlatabildim mi? vb.

SÖZLÜK	SÖZLÜK
(lûgat, dictionnaire, lexique) Bir dilin eski ve yeni bütün sözlerini veya belli bir çağdaki kelimelerini belli bir sıra ile alarak onları anlam, türetim, karşılıklı ilgi ve daha bu gibi türlü bakımlardan birine veya bir kaçma göre açıklıyan kitap.	(Alm. Wörterbuch; Fr. die ti onnaire; İng. dictionary; Osm. lugât) Bir dildeki kelimeleri esas alarak, onların temel anlamlarını, kazandıkları yan anlamlar ile başka kelimelerle kurdukları ifadelerdeki anlam inceliklerini, değişik kullanımlarını, deyimlerini gösteren ve o dilin bütün kelime varlığını içine alan kitap. Sözlükler genellikle alfabe sırasına göre düzenlenir. Ancak, kavram alanlarına ve çeşitli konulara göre düzenlenen sözlük türleri de vardır: Türkçe Sözlük, Osmanlıcadan Türkçeye Sözlük, Deyimler Sözlüğü, Mecazlar Sözlüğü, Köken Bilgisi Sözlüğü vb.
ŞART KİPİ	ŞART KİPİ
Bak. Gelişimli kipler.	(Alm. Konditional, Bedingungsfoim; Fr. conditionnel, İng. conditional; Osm. şart sîgası, siga-i şartiyye) Bir oluş ve kılışın şart şeklinde düşünüldüğünü anlatan dolayısıyla, hiçbir yargı belirtmeyen, aynı zamanda dilek görevi de yapan tasarlama kipi: Sırtını evin köşesindeki çınar ağacına yasladı: Şuraya oturursem... bu sabah rüzgarı hep böyle esse... güneş yerini hiç değiştirmese... şu tavuk boyuna gıdaklasa... (T. Buğra, (Yalnızlar, s. 174). Beride, gökyüzü her ne kadar mavileşse, kayalar sarı sarı ışıldasa da,

	yayla zamanı geçmişti artık (T. Buğra, Yarın Diye Birşey Yoktur, s. 166) vb. Dilimizde şarta bağlı oluş ve kılışlar genellikle geniş zaman eki üzerine getirilen -sA eki ile karşılanmaktadır: Yağmur yağarsa, hava biraz serinler. Tavsiyelerinize uyarsam, plânladığım hedefe ulaşabilir miyim? vb.
ŞEKİL BİLGİSİ	ŞEKİL BİLGİSİ
(morphologie) Yapılıklar ve özellikle sonekler kullanarak meydana getirilen kelime şekillerinin incelenmesi.	(Alm. Morphologie, Formenlehre; Fr. morphologie; Ing. morphology; Osm. ilm-i sarf) Bir dildeki kök ve ekleri, bunların birleşme yollarını, eklerin anlam ve görevlerini, dilin türetme ve çekim özelliklerini ve şekille ilgili diğer konuları inceleyen gramer dalı.
TABAN	TABAN
(maddei asliye, BASE) 1.Taban, dilbilim bakımından yapılacak açıklamalar için ele alınan kök(KÖK TABAN ,B. Radicale)den ibaret kelime parçasına denir.Tabanlarda , <i>dışarı</i> ile <i>taşra</i> 'da ve <i>çağırma</i> ile <i>çığırma</i> 'ta görüldüğü gibi, bazan açıkık almaşımı bulunur; bu gibi tabanlara ALMAŞIMLI TABAN (B. d'alternance) adı verilir. Hint - Avrupa dili gramerinde tabanlar TEKHECELİ (Monos yllabe) , İKİHECELİ (Disyllabe) ve ÇOKHECELİ (Polysyllabe) diye ayrılır. 2.Sami dillerinde kelimelerin kökü durumunda olan iki veya üç abanığa da taban adı verilir. Bak. İkili ve üçlü kök.	(Alm. Basis, Grundlage; Fr. base: İng. basis, base) Kelime kök ve gövdelerinin çekim eki almamış yalın durumu: taş, işçi, bilgili, terbiye, ciltle-,ayakkabı, aktualite, plânlama vb.

TAMLAMA	TAMLAMA
Bak. İsim ve sıfat takımı.	(Alm. Zusammensetzung, Kompositum; Fr. groupe de'terminali/, syntagme dé-terminatif; Ing. determinative group; Osm. Terkîb) Bir adın anlamının tam olarak belirlenebilmesi için, o adın tamlayan görevindeki bir isim veya isim soyundan sıfat, zamir gibi başka bir kelime ile tamamlanması; bir tamlayanla bir tamlananın oluşturduğu kelime grubu: <i>içeriye berrak kış günü ışığı, yol bulmuş bir su gibi aktı</i> (S. F. Abasıyanık, Bütün Eserleri: Şeytan Minaresi, s. 106). <i>Anaların anası, anaların anası senin gibi var mı ki?</i> (Yaşar Kemal, Ortadirek s. 273). <i>Aptallığın üniforma giymesi de ne tuhaf?</i> (Kemal Tahir, Esir Şehrin insanları, s. 221). <i>Birkaç bin kişilik, büyücek bir çete çarpışmasını siz zafer mi sayıyorsunuz?</i> (Kemal Tahir, göst. e., s. 334). <i>Yolcu için gecenin karanlığı şimşeğin bir lâhزالık aydınlığından sonra daha tahammül edilmez olur</i> (S. Ayverdi, Yusufçuk, s. 104). <i>Gidenin yerine benzerini getirmek gayreti, işte insanların tesellisidir.</i> (S. Ayverdi, göst. e., s. 51) vb.
TARZ ZARFI	TARZ ZARFI
(adverbe de maniere) Şöyle, böyle, yavaş, yavaşça, hızlı, hızlıca gibi zarflar.	bk. nitelik zarfı.

TAŞRA AĞZI	TAŞRA AĞZI
Bak. Ağız.	(Alm. Provinzialismus; Fr. provincialisme; Ing. provincialism) Ölçünlü Türkçenin ve yazı dilinin dayandığı konuşma ölçüleri dışında kalan , ağızlara bağlı konuşma türü; geleceğiz kelimesinin gelcez, gelecaz, geleceğik biçimlerinde söylenmesi gibi. bk. ağız.
TEMEL ANLAM	TEMEL ANLAM
Bak. Anlam.	Kelimenin ilk kullanılışındaki anlamı. Bk. sözlük anlamı.
TON	TON
1. Genel olarak, sese verilen anlatımlı çalım. 2. Sesin yükselmesinden ibaret olan vurgu, ki YÜKSEKLİK,EZGİ, MÜZİK VURGUSU veya RENKSEVER VURGU (accent de hauteur, melodique, musical ou chromatique) ' adlariyle de anılarak ASIL VURGU (acent proprement dit) den ayrılır. 3. Yunan gramerinde keskin (aigu), ağır (grave) ve orta (moyen) çeşitlerine ayrılan yükseklik vurgusu. 4. Bazı dillerde anlam ve görev farkları yapan ses yükselişleri, ki başlıca çeşitleri şunlardır: AÇIK veya DÜZ YÜKSEK TON (ton ouvert ou plein-eleve), SİLİK veya DÜZ ALÇAK TON (ton muet ou plein - bas), ALÇAK TON (ton abaisse), YÜKSEK TON (ton eleve), KISA veya GİRİŞLİ TON (ton bref ou reentrant), YÜKSELEN TON (ton montant), ALÇALAN TON (ton	Konuşma sırasında seslerin titreşimlerdeki yükselip alçalma farklarından kaynaklanan perdelenme olayı, ses perdelenmesi; hecenin tiz veya pes söylenişi: -Bu? <bu mu?>(yükselen ton) -Bu. <evet bu>(alçalan ton)

descendant), DÜŞEN TON (ton tomjbant)	
TONLAMA	TONLAMA
(intonation) 1. İfadeye bir fikir, duyusu, heyecan, yumuşaklık, sertlik ayırtısı katmak üzere seslerde meydana getirilen uzatma, perde değişikliği gibi başkalıklar. Bak. Anlatımlı tonlama. 2. Tonlama kelimesi, çarpma ton ve sivrili ton anlamına kullanılan SERT TONLAMA (int dure ou rude) ve YUMUŞAK TONLAMA (int. Douce) terimlerinde de geçer.	Konuşma sırasında, konuşmaya hakim olan esas tonda çeşitli anlam incelikleri sağlayan değişiklikler; konuşanın önem verdiği veya ayırıcı anlamlar vermek istediği kelimelerde başvurduğu değişik ton, kelime ve heceler arasında yükseklik ve yoğunluk bakımından meydana getirdiği farklar: -Eh, ne diyorsun bakalım? Orhan şaşaladı: - Nasıl yani? -Ne düşünüyorsunuz dedim? -Hiiç -İyi ya. Gene gazeteci eğildi. Ama Orhan'ın güldüğünü de gördü: -Neye güldün?Gene mi hiç? Orhan bu sefer daha bi içten güldü: -Evet ama bu sefer sahiden hiç. - Demek demin yalancıkta hiç idi? -Öyle (T.Buğra, Dönemeçte, s.22) vb. Yukarıdaki örnekte yer alan hiç kelimelerindebirbirinden farklı tonlamalar vardır.
TOPLULUK İSMİ	TOPLULUK İSMİ
(ismi cemi, nom colletctif) Tekil olduğu halde sayısı belirsiz çokluk anlatan isim: Ordu, Cemaat, Sürü gibi.	Şekil bakımından teklik durumunda olduğu halde, anlamca topluluk kavramı taşıyan ad: alay, bölük, grup, ordu, cemaat, sürü, tabur, katar vb.

TÜMLEÇ	TÜMLEÇ
(mütemmim, complement) Bir kelimenin anlamını tamamlayan veya belirterek, özelleştirerek tümliyen söz: <i>Evin kapısı, Büyük oda, İşe Elverişli</i> misallerinde ev, büyük ve iş kelimeleri kapı, oda vs. elverişli sözlerinin tümleçleridir. Bunlara İSİM TÜMLECİ veya BELİRTİCİ TÜMLEÇ (complement nominal ou determinatif) denir. Fiil tümleçleri için bak. Fiil tümleci.	(Alm. Ergänzung Objekt; Fr. complement, İng. complement, object; Osm. mef-ul, mütemmim) Cümle içinde yalın ya da yükleme, yönelme, çıkma, vasıta durumu gibi bir durum eki almış olarak kendisini fiille ilişkili duruma getiren ad: ateş yak-, su püskürt-, yokuş çık-, köşeyi dön-, bir olayı aktar-, yemeğe alıkoy-, işe dal-, yoldan çevir-, başarıyla çalış-, işe el bağla-, olaydan ders al-, lafı ağzından kaçır- vb. Tümleçler yüklem anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan öğelerdir. Bastıkları yeri (nesne) görmüyorlar, bataklıklara, su birikintilerine dala çıka, (zarf tümleci) konuşmadan (zarf tümleci) acele acele (zarf tümleci) yürüyorlardı (R. H. Karay, Memleket Hikâyeleri: Yatık Emine. s. 29). Şükriye başını (nesne) onun o muzuna (dolaylı tümleç) yaslamıştı (T. Buğra, Yalnızlar, s. 115). Görünürde (zarf tümleci), yani üretimde erkekten çok kadın var (K. Tahir, Esir Şehrin İnsanları, s. 43). Kendi kendimden nefretim çerçevelediği ve çirkinleştirdiği bir dünyada yalnızım (Peyami Safa, Yalnızız, s. 446). Basık tavanlı, tütmüş sobası, pis cigara dumanlarıyla dolu bir kahvede (zarf tümleci) İnsanlar toplanmışlardı (S. F. Abasıyanık, Bütün

	Eserleri, s. 16) vb. Ayrıca bk. nesne, dolaylı tümleç, edat tümleci, zarf tümleci.
TÜRETME	TÜRETME
(derivation) Var olan bir kelimedenden başka kelimeler çıkarma yolu. Türetme, ek katmakla veya ek değiştirmekle olur ki ilk takdirde KATMALI (progressive) ikinci takdirde ÖDÜNLÜ (Substitutive) denir. Bazan kelimeler kısaltılarak BUDAMLI (REGRESSİVE OU RETROGRADE) türetmeler yapılır. Ele alınan kelimenin kendisi türeme olup olmadığına göre de türetmeler İKİNCİL veya BİRİNCİL (Secondaire et primaire) diye vasıflanır.	(Alm. Ableitung, Derivation; Fr. derivation; İng. derivation; Osm. ıstıkak) İsim veya fiil kök ve gövdelerine yapım ekleri getirmek suretiyle eklendiği kökle ilgili yeni anlamlar kazanmış kelime yapma işi: oyun + a-mak, verim+ li + lik, yara-r + lı, kum + luk, bin-ici + lik, ben + im + se-mek, bir-le-ş-tir + mek, oku-t-tur- yan-kı vb.
TÜREV	TÜREV
(derive) Türetme yoluyla yapılan kelime.	(Alm. abgeleitetes Wort; Fr. derive; İng. derivative; Osm. müştak) Türetme yoluyla yapılmış kelime: az + lık, yol + luk, bula-n-ık, sev-gi + li, tara-n-mış, yeşil + lik, tut-uş vb.
ULAMA	ULAMA
(izafet, annexion) Arapçada isim takımı. Bu takımın birinci ögesine ÖNERTİ (Muzaf, Antecedent) ikincisine ULAMA TÜMLECİ (Muzafünileyh, Complement d'annexion) denir.	bk. bağlama ve bağlama işareti
UZATMA	UZATMA
(med, auongenemnt) Kısa bir açınığı uzun söyleme. Uzatma arkadan gelen bir veya birkaç sesliğin düşmesi sonucu olursa ona ÖDÜNLÜ UZATMA (Alm.	Bir veya iki hecesinde uzun ünlü bulunan kelimelerde bu hecelerin uzun okunması: sade (sâde), salim (sâlim), lâzım (lâzım), yarın (yârın),

Compensatoire) denir. Ağabey'in abey söylenmesi gibi.	mevcudumuz (mevcûdumuz), hakikî (hakîkî), âlimane (âlimâne) «bilgince» vb.
ÜNLEM	ÜNLEM
(nida, interjection) Kendi başına bir cümle değerinde olup konuşanın duygularını canlı ve kısa bir şekilde anlatmağa yarıyan kelime: Oh!. Ah! Eyvah! gibi.	(Alm. Interjektion, Aussruf, Empfindungstwort; Fr. interjection; İng.-.interjection; Osm. nida) Konuşanın korku, sevinç, acıma, şaşkınlık gibi her türlü duygu ve heyecanını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya, seslenmeye, çağırmaya yarayan kelime veya kelimeler: a!, e!, ah!, ay!, ey!, ya!, hah!, o!, vah!, eh!, hay hay!, vay!, of., uf., pöh!, tu!, aman!, haydi!, bravo!, hışt!, yazık!, hop!, hoppala!, yo!, ayol!, yuh!, yuha!, hu!, be!, sakın!, Allah!, Tanrım!, Yarabbi! vb. -Bana blöf yok dedik, a doktor! (T. Buğra, Yarın Diye Bir Şey Yoktur, s. 148). - Ah bu sarhoşluk... bu romantizminin büyöltesi (T. Buğra, Yalnızlar, s. 69). Ah bin kulağım olsaydı da bin şaheserin lezzetini birden tutsaydım (Y. K. Karaosmanoğlu, Erenlerin Bağından, s. 17). Ey şair, çünkü senden sonra çok şeyler oldu (Y. K. Karaosmanoğlu, göst. e., s. 33). Biraz düşündükten sonra bağırdı: - Hah! dedi. Bak meselâ, o tabanca vakası... (P. Safa, Biz insanlar, s. 53). — Filân köşkü sekiz bin liraya satmışlar...

— Vah vah ... Haber alaydım, parasını verir, alırdım... (R. N. Güntekin, Kızılıcık Dalları, s. 179). Hay hay! Yarın sana uğrarım. Oh canıma değsin! Kardeşim hemen kucağından kapıyorlarmış gibi ona sımsıkı sarılarak:

— Aa a!.. Ben İsmail'den ayrılmam... istemem... Seninle gideceğim, diye isyan etti (R. N. Güntekin, gost.e., s. 20). Behey Mübarek adam, gece yarıları denizin dibinde ne arıyordun? (R. H. Karay, Memleket Hikâyeleri: Şaka, s. 70). Saniye şarkı söylerken yakalandığı vakit gözleri dolarak:

— Of! İçimin acısından ne haltededeceğimi kendim de bilmiyorum, diyordu {R. N.Güntekin. Kızılıcık Dalları, s. 125). Ben sekiz senedir buradayım! dedi. Haydi, eve gidelim, bir kahve içelim (A. H. Tanpınar, Yaz Yağmuru: Teslim, s. 95) vb. Ünlemler kendi içindeA: içe dönük ünlemler, B.dışa dönük ünlemler, C. ses yansımali ünlemler olmak üzere üç ana gruba ayrılır. Bunlara bk.

ÜNLEM CÜMLESİ	ÜNLEM CÜMLESİ
Bak. Cümle.	(Alm. interjektiver Satz, exklamativer Satz, Ausrufsatz, affektiver Satz; Fr. phrase interjective, phrase extamative; Ing. interjective sentence, exclamative sentence; Osm. cümle-i nidâiyye) İçinde ünlem bulunan veya ünlem kavramı veren cümle: — Ne görüyorum! Ne görüyorum! Ne süfli, ne iğrenç, ne dar, ne basık ve ne kasvetli bir âlem! (Y. K. Karaosmanoğlu, Erenlerin Bağından, s. 53). Ey dost, meğer ne kadar gafil ve safderun imişiz! (Y. K. Karaosmanoğlu, göst. e., s. 52). Onunki doğrudur, be Orhan, inan buna!... (P. Safa, Biz insanlar, s. 53). Hayır, ne mümkün! Senin için burası bir kasvetli mahpes ise, orası elim bir menfadır. Burada sıkılıyorum, fakat orada utanacaksın! (Y. K. Karaosmanoğlu, Erenlerin Bağından: Diğer Nesirler, s. 102). Gözlerim yaşardı. Garson pilâkiyi getirmişti. Fasulyelere kinle, nefretle bakarak: — Ben artık yemek yiyemem ki! dedim (T. Buğra, Yarın Diye Bir Şey Yoktur, s. 20). Ya! işte o, iş başına geldiği, meram ettiği zaman etrafındakilere böyle tahakküm ederdi! (R. N. Güntekin, Kızılıcık Dalları, s. 59), Ah, bu büyük hanım! Nevnihal Kalfa onu tevekkeli mi affetmiyordu (R. N. Güntekin, göst. e., s. 95) vb.

ÜSTÜNLÜK DERECESESİ	ÜSTÜNLÜK DERECESESİ
Bak. Anlam dereceleri.	(Alm. Superlativ, Meiststufe; Fr. superlatif; İng. superlative; Osm. tafdil derecesi, derece-i tafdil) Sıfatlardaki niteliğin bir şahıs veya nesnede en üst derecede bulunduğunu göstermek üzere başvurulmuş ve sıfat tamlaması önüne en,pek gibi zarfların getirilmesi ile kurulan karşılaştırma derecesi: Bilmezsiniz, uykuları ne kadar hafiftir; en küçük bir çıtırtı bile onları uyandırır (A.H. Tanpınar, Abdullah Efendinin Rüyalari: Geçmiş Zaman Elbiseleri, s. 93). Ormanın bu en boş, en kuytu parçasında dünyayı hatırlatan, insanı ölüme yaklaştıran, gönlüne üzüntüler veren bir hal, bir tesir vardı (R.H. Karay, Memleket Hikâyeleri; Yatır, s. 88). Fakat beni mazur gör. Ben kendimi ilâhların en merhametlisine vakfettim (Y. K. Karaosmanoğlu, Erenlerin Bağından, s. 39). Pek yakında size müjdeli bir haber getireceğimi unutmayın vb.
VURGU	VURGU
(accent) 1. Hece vurgusu. Bak. Hece vurgusu. 2. Bak. Asıl vurgu. 3. İsabetsiz olarak, ton karşılığı diye de kullanılır. Bak. Yükseklik vurgusu. 4. Söyleyiş şivesi. 5. Bak. Yazı vurgusu. 6. Bak. Ayırma ve toplama vurgusu (VURGULU, accentue; VURGULAMAK, accentuer).	(Alm. Intensitätsbetonung, Druckakzent, Akzent; Fr. accent d'intensité, accent dynamique; İng. Stress) Konuşma sırasında kelimedeki bir heceyi diğerlerine göre daha yüksek bir ses tonuyla, daha baskılı bir şekilde söyleme. Vurgunun kelime vurgusu,

	cümle vurgusu, anlam vurgusu ve ünlem vurgusu gibi türleri vardır. Bunlara bk.
YALIN CÜMLE	YALIN CÜMLE
Bak. Cümle.	Bir düşünceyi bir vurguyuveya bir oluş ve kılışı tek bir yargı halinde anlatan ve en az bir yüklemden oluşan cümle türü: Bu yıl ağaçlar erken çiçeklendi. Elimdeki işi yarına kadar bitirmeliyim. Ben yalnız değilim. Sen iyi misin? Bu güller tam tam aradığın türdendir. vb. Buna göre basit cümleye basit ad cümlesi ve basit fiil cümlesi olarak ayırabiliriz. Buna bk. Karşıtı birleşik cümle'dir
YALIN KELİME	YALIN KELİME
Bak. Kelime.	Simplex, einfaches Wort; Fr. mot simple; İng. simple form; Osm. Basit kelime, kelime-i basite) Türetilmiş veya bileşik olmayan ve yapısı daha küçük parçalara ayrılama-yan kök halindeki kelime: at, el, üç, beş, yok, bu, şu, o, atmak, yakmak vb.
YAPMA DİL	YAPMA DİL
Bak. Dil.	Günlük konuşmalarda kullanılan dilin özelliğinden yararlanılarakve belli kavramlara, değişik dillere uyabilecek karşılıklar bulma yolu esas alınarak değişik milletlere mensup kişiler arasındaki ilişkilerde dil ayrılıklarının doğurduğu problemleri herkesin kullanacağı ortak bir dille giderme amacına dayanarak yapılan dil. İlk yapma dil Mehmet Muhiddin adlı

	Türk'ün yaptığı Balibilen'dir. Esperando (L.L. Zamenhof), Volapük (J.M.Schleier), ido (L. de Beaufront) yapma dillere örnektir.
YAŞAYAN DİL	YAŞAYAN DİL
(langue vivante) Konuşulan, kullanılan dil.	bk. canlı dil
YAZI	YAZI
(hat, ecriture) Fikrin ve sözün maddi işaretlerle gösterilmesi. Bu işaretler bir takım resimler (RESİM YAZISI, Ec. Pictograp hique), yahut ses veyahece gösteren işaretler (HARF YAZISI ve HECE YAZISI, Ec alphabetique et Ec. syllabique, ki ikisine birden SESÇİL YAZI, Ec. phonetique ou phonologique denir) olabilir. Bunlardan başka SES UCU YAZISI (Ec acrop honetique) denilen ve resmedilmiş eşya isimlerinin başındaki sese değer verilen yazı çeşidi de vardır.	(Schrift; Fr. écriture; Ing. writing, script; Osm. hat)Duygu ve düşüncelerin yazılı olarak anlatılabilmesi için bir dildeki sesleri harf, hece veya şekillerle göstermeye yarayan işaretler dizisi, alfabe düzeni. Dünya dillerinde hece yazısı, resim yazısı (hiyeroglif) ve alfabe yazısı olmak üzere başlıca üç yazı sistemi vardır bunlara bk.
YER ZARFI	YER ZARFI
(adverbe de lieu) <i>İçeri, dışarı, aşağı, yukarı, yan</i> gibi zarflar.	(Alm. Lokaladverb, Adverb des Ortes, Ortsadverb; Fr. adverbe de lieu; ing. adverb of place) Fiilin gösterdiği oluş veya kılışın mekân içinde, yerini ve yönünü belirten zarf: aşağı, yukarı, içeri, dışarı, ileri, geri, orada, burada vb. Korkudan sararmış solgun benizli, beyaz dudaklı, samur ince kaşları çatılmış, zayıf narin bir talebe, mahcup, mütereddit adımlarla içeri girer (Ö. Seyfettin, Harem: Gürültü, s. 231). Yavrucak uykusuzluktan bitkin; fakat

	gene de: «Ömer'in yanında kalacağım» diye direniyor, yukarı, yatağına çıkmıyor (T. Buğra, Yarm Diye Bir şey Yoktur, s. 57). Artık kelimeleri eze eze konuşuyor, konuşurken boynunu ileri uzatıyor, hafifçe kamburunu çıkarıyor (T. Buğra, göst., s. 44). Onu hiç görmüyormuş gibi bir elini kaldırdığı için yüzünü esirgemek isteyen Necati geri çekilmeğe mecbur olmuştu (P. Safa, Biz İnsanlar, s. 105) vb.
YUMUŞAMA	YUMUŞAMA
(adoucissement, lenition) Gergin (sert) abanıkların gevşek (yumuşak) olması.	(Alm. Erweichung, stimmhaftwerden; Fr. adoucissement, sonorisation; İng. softening) Son sesinde tonsuz ünsüz bulunduran kelimelerin, ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında tonlu duruma gelmeleri. Bu olay Türkçenin bu durumdaki her kelimesi için geçerli değildir. Ünsüzün niteliğini koruması veya tonlulaşarak yumuşaması kelimenin bünyesindeki ünlülerin özellikleriyle ilgili olmalıdır: dip /dibi, /dibin; uç /ucu /ucun /uca; ağaç / ağaca / ağacın; gömlek /gömleği /gömleğe; yurt/yurdu vb. Krş. ip/ipi, iç / içi, göç /göçü, üst /üstü vb. Tek heceli sözlerdeki yumuşama ve tonlulaşma, bu sözlerin vaktiyle birer asli ünlü uzunluğu taşımalarından ileri gelmektedir. Asli uzun ünlülerden sonra gelen p,ç,t,k ünsüzleri, kendilerinden önce gelen bu uzun ünlülerin etkisi

	nedeniyle tumuşayıp tonlulaşmıştır. İki ve daha fazla heceli sözlerdeki ünsüz yumuşaması ise, Türkçenin iki ünlü arasında kalan ünsüzlerinin ses değişmesi kurallarına bağlıdır.
YÜKLEM	YÜKLEM
(müsnet, predicat) Gerek fiil ve gerekse isim cümlelerinde özneye yükletilen işi, oluşu veya hali gösteren fiil yahut koşaçlı isim (ad, sıfat, zamir...).	(Alm. Prädikat, Satzaussage; Fr. predicat; Ing. predicate) Cümlede hareketi, olayı, işi, yargıyı bildiren, fiil çekimine girmiş kelimenin cümle bilgisindeki adı. Cümlenin bütün öğelerini kendine bağlayan temel öge durumundaki yüklem, fiil veya isim soylu bir kelime olabilir: Mübarek su, saçlarımın arasından, kulaklarımın arkasından ensem ve oradan sırtıma doğru serin serin akıyordu (Y. K. Karaosmanoğlu, Erenlerin Bağından: Diğer Nesirler: s. 106). Hoca, son senelerde mektep bütçesinden tasarruf yaparak bevvaba yol vermiş olduğu için burası boştu (R. N. Güntekin, Kızılcık Dalları, s. 140). Manevî şeyler kendilerine bir destek olarak maddi bir varlığı ne kadar muhtaç iseler, maddi şeylerin de içinde nefesaldıkları ve yaşadıkları bir manevi tarafa, bir havaya, bir ruha o kadar ihtiyaçları bulunduğunu görüyoruz. (A.Ş. Hisar, Çamlıcadaki Eniştemiz, s.219). İnsan başlı büyükçe bir asma ikide bir ayaklarına takılıyor,onları düşürüyor ve litarnacı

	kıyafetli adamın gırtlığı ile keskin bir ağız kavgasına girişiyordu (A.H. Tanpınar, Abdullah Efendinin Rüyaları: Abdullah Efendinin Rüyaları, s.58). Ben bu yaşayışımın bedbinleşecek kadar gururlu değilim (T.Buğra, Yalnızlar, s.123). Kapının tunç tokmağı bu karlı gecenin sesleri sağır eden durgunluğu, dolgunluğu içinde kof bir uğultu çıkardı (R.H.Karay, Memleket Hikayeleri:Sarı Bal, s.55); Aliinliyordu. Ayağa kalkmaya davrandı., fakat düştü(S.Faik, Bütün Eserleri 2. Şahmerdan, Lüzumsuz Adam: Bir Define Arayışı,s.50) vb.
YÜKSELEN TON	YÜKSELEN TON
(ton ascendant ou montant) Alçaktan başlayıp derece derece yüksekliği artan hece sesi.	(Alm. Hochton; Fr. ton eleve İng. high tone) Konuşma sırasında cümlelerin yapısına veya duygu ve düşünceye bağlı olarak seslerin titreşimindeki yükselme dolayısıyla hecenin tiz söylenişi: -Sen? (Sen mi?) -Ha? (Efendim, ne dedin?) vb. Karşıtı alçalan ton'dur bk. ton ve tonlama.
ZAMAN	ZAMAN
(temps) Bir eylemin veya bir oluşun meydana geldiği devri anlatmak üzere fiilin aldığı şekil; bu şekil aynı zamanda kılmış da anlatabilir. Eylem söz söyleyenin söylediği andan önce yapılmış veya olmuşsa GEÇMİŞLİK (mazi, passe: bak. Geçmiş zaman), söylediği anda yapılmakta ise ŞİMDİLİK(hal, present;	(Alm. Zeitstufe; Fr. temps; İng. time) Çekimli fiilin karşıladığı kılış veya oluşun içinde geçtiği zaman dilimi: Şimdiki zaman, geçmiş zaman, gelecek zaman, geniş zaman vb. Fiildeki zaman basit zaman ve bileşik zaman olarak ikiye ayrılır: yazıyor, yazdı, yazacak, yazmış, yazdıydı, yazıyormuş, yazsa,

bak. Şimdikilik), söylediği andan sonra yapılacaksa geleceklik (istikbal fütür; bak. Gelecek zaman), bu yolda sınırlanmamış olursa GENİŞ ZAMAN (muzari, atemporel; bak. Geniş zaman) adını alır. Bu zamanlar tek zamanlı oldukları vakit SALTİK (absolu), başka bir olaya göre kurulmuş bir şekilde olurlarsa GÖRELİ (relatif; bak. Bileşik zaman ve katmerli bileşik zaman) vasfını alırlar. Bak. Birincil ve ikincil zamanlar, Berk geniş ve Berk geri zaman, Aorist.	yazmalı, evdeydi vb. — Sen söyle Allahını seversen, dedi, bir çocuk ötekine maymun Türk mü demiş ne. O da ona taş atmış. Sen tafsilâtını daha iyi bilirsin. İnzibat meclisleri toplanacakmış. Gençlerimiz burada hitabeler irade ediyorlar. Taş atan çocuğun kovulmasına rey verenler... Nasıl dedi bakayım? Eşekmişler amma Türk değilmişler onu konuşuyorduk (P. Safa, Biz insanlar, s. 48) vb. Ayrıntı için bk. basit zaman, birleşik zaman.
ZAMAN ZARFI	ZAMAN ZARFI
(adverbes de temps) Dün, bugün, yarın, erken, geç gibi zarflar.	(Alm. Zeitadverb; Fr. adverb de temps; İng. adverb of time) Cümlede fiilin karşıladığı oluş ve kılışı zaman bakımından belirgin duruma getiren ve sınırlandıran zarf. Benim eskiden hem mektep arkadaşım hem komşum bir Süleyman vardır. Şimdi ne iş yapar, pek bilmiyorum (P. Safa, Biz insanlar, s. 74). Muhakkak ki Vedia bunu Orhan'ın beceriksizce sualinden de hemen anlamıştı (P. Safa, gösLe., s. 229). Sonra sonra düşündüm de ancak anladım duygularımın bu sözlere uygun olduğunu (T. Buğra, Dönemeçte, s. 84). Gitti garsonun biraz önce gelen gazeteleri bıraktığı masaya oturdu (T. Buğra, göst.,s. 21). Handan onu ve az sonra beliren babasını da ancak Şerif valizini alırken farkettiler (T. Buğra, göst.e., s. 20);

	Bugün olamazlar ama, yarın olurlar... Yarın, ne olacağım biliyor musun? Her gün bir şey değişiyor. Dün Pakize Hanım, bu çarşıların on sene evvel kadınlar sokağa çıksaydı kıyamet kopardı! diyordu (A. H. Tanpınar, Sahnenin Dışındakiler, s. 150). Kışın kardan testiler yapıyorsun iyi ama hiç onlar ısıya dayanır mı? (Mevlâna, Mesnevi III, s. 57); Yazın buzlu suyun nimeti ona dini bir inşirah sunardı (A. Ş. Hisar, Çamhcadaki Eniştemiz, s. 88). Sabahleyin bıçaklı bir adam uyuşturmaksızın etimi derinlerine kadar oydu, sonra bir ay, oyuğun içine fitil koyup çıkardılar (F. R. Atay, Gezerek Gördüklerim: 50 Yaşım, s. 25) vb.
ZAMİR	ZAMİR
(pronom) Önce geçen veya sonradan gelecek olan bir ismin yerine kullanılan ve onun anlattığı şeyi bildiren kelime veya takı. Zamirler ya ben, sen, o, kim gibi ayrı kelime halinde bulunarak ayrılı, veya -im, -sin ... gibi takı şeklinde sığınık diye ayrılırlar. Bu kelimelere bak.	(Alm. Pronomen, Fürwort; Fr. pronom; İng. pronoun; Osm. zamir) Kişilerin ve canlı cansız ad grubundaki varlıkların yerini tutma, onları işaret veya soru yolları ile temsil etme görevi yüklenmiş olan ad soylu kelime türü. Şahıs gösteren ben, sen, o, bunlar, şunlar, onlar işaret zamirleri; biri, birisi, başkası, herkes, herkes, kimse vb. belirsizlik zamirleri; hangisi, kim, ne, neyi, neden, vb.soru zamirleri gibi türleri vardır.

ZARF	ZARF
(adverbe) Fiilin, sıfatın, başka bir zarfın veya bir ifadenin anlamını sınıflandıran veya niteleyen kelime: Erken gelmek, Güzel söylemek, Çok dar, Pek çabuk geldi, Hakikaten can çıkmayınca huy çıkmaz gibi. Bu zarflar dolaysız olup doğrudan doğruya ilgili gördükleri kelimeleri nitelerler. Bir de Dolaylı zarflar var, ki fiille ilgili göründükleri halde öznenin veya nesnenin bir halini belirtirler: "Çocuk eve yorgun geldi" ve "Çocuğu yorgun buldum" örneklerinde "yorgun" zarfı birincisinde cümlenin öznesini, ikincisinde de nesnesini vasıflandırarak onların halini bildirir.	(Alm. Adverbium, Umstandswort; Fr. adverbe; Ing. adverb) Fiillerin, sıfatların, sıfat-fiillerin ve görev bakımından zarf niteliğindeki kelimelerin anlamlarını zaman, ölçü, niteleme, yer, yön gibi çeşitli bakımlardan etkileyerek daha belirgin duruma getiren veya sınırlayan kelime türü: dün, bugün, yarın, sonra, şimdi vb. (zaman bakımından); ileri, geri, beri, alt (yer, yön bakımından); az, çok, biraz, kısmen, daha, pek vb. (ölçü bakımından); tatlı sert, açık mavi, koyu yeşil, uzun uzun konuştuğu konu, sımsıkı kapatmak, iyi anlamak vb. (niteleme, tarz bakımından). Örnekler: Silkindi. Yataktan hızla kalktı. Başı birden bire dönmüştü. Karyolanın topuzunu zor yakaladı (S. Faik, Bütün Eserleri 3. Medarı Maişet Motoru: Berber Dükkânının Açılma Merasimi, s. 147). Ateş ilk tereddüden sonra birdenbire parladı (A. H. Tanpınar, Sahnenin Dışındaki-ler, s. 323). Olduğu yere koyarcasına çöktü (Yaşar Kemal, Ortadirek, s. 314). Gittiniz mi, gerçekten mezarlığa elinizde çiçeklerle? (Kemal Tahir, Yol Ayrımı, s. 463). Kapkara bir yalnızlık içinde, kendi vücudundan bile habersiz düşünmeyi pek severdi. (A. F. Abasıyanık, Bütün Eserleri 3, s. 19) vb.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. Tablo ve Grafikler

4. 1. Dil Bilgisi Sözlüklerindeki Ortak Terimlerin Tanımlarını Karşılaştırma Tablosu

	TDK 1949	HATİPOĞLU 1978	VARDAR 1988	TOPALOĞLU 1989	KOÇ 1992	HENGİRMEN 1999	KORKMAZ 2007
AĞIZ							
ANLAM							
ANLAM DARALMASI							
ANLAM GENİŞLEMESİ							
BAĞLAÇ							
BİLİM DİLİ							
CİNS							
ÇATI							
DEVİM							
DİL							
DİL BİLGİSİ							
DURAK							
EK							

ÖZEL DİL	—						
ÖZNE							
RESMİ DİL	—						
SES							
SIFAT							
SIFAT TAMLAMASI							
SORU SIFATI					—		
KÖZNE SÖZLÜK						—	
TAMLAMA SÖZLÜK							
ULAMA							
ÜNLEM							
ÜSTÜNLÜK DERECESİ	—						
VURGU							

YAŞAYAN DİL							
YAZI							
YÜKLEM							
ZAMAN							

Tablo 1: Dil Bilgisi Sözlüklerindeki Ortak Terimlerin Tanımlarını Karşılaştırma Tablosu

* Yukarıdaki tabloda tanımları aynı olan terimler aynı renklerle; farklı olanlar farklı renklerle gösterilmiştir. Örneğin, *ağız* terimi TDK ve Vardar'da diğer tüm sözlüklerden farklı tanımlanırken, Hatipoğlu, Topaloğlu, Koç, Hengirmen ve Korkmaz'da aynı tanımlanmıştır.

4.2. Yapılan Karşılaştırma Sonrasında Elde Edilen Bulgular

- **Ağız terimi**, TDK'nın 1949 yılı sözlüğünde *türlü şartlara ve hallere göre kullanılan dil*, olarak tanımlanırken, Vardar'ın sözlüğünde, *bir dil alanı içinde görülen konuşma biçimlerini, söyleyiş türlerini, kimi durumlarda da toplumsal özellikleri yansıtan kullanımların her biri*, olarak tanımlanmıştır. HATİPOĞLU, TOPALOĞLU, KOÇ, HENGİRMEN ve KORKMAZ'ın sözlüklerinde *bir dilin veya bir lehçenin yazı diline oranla ve çoğunlukla ses, bazen de şekil, anlam ve söz varlığı bakımından birbirinden az çok ayrılan konuşma biçimleri*, şeklinde benzer sözcük ve açıklamalarla tanımlanmıştır.
- **Anlam terimi**, TDK'nın 1949 yılı sözlüğünde *bir kelimenin veya bir sözün anlattığı fikir*, şeklinde tanımlanırken TOPALOĞLU'nun sözlüğünde *bir kelime, bir söz, bir hareket ve olgudan anlaşılan şey; bunların işaret ettiği, hatırlattığı kavram veya nesne*, şeklinde tanımlanmıştır. HATİPOĞLU, VARDAR, KOÇ, HENGİRMEN VE KORKMAZ'ın sözlüğünde ise, *kelimenin söz içindeki diğer*

unsurlarla bağlantılı olarak zihinde yarattığı kavramlardan her biri, şeklinde benzer sözcük ve açıklamalarla tanımlanmıştır.

- **Anlam daralması terimi,** TDK'nın 1949 yılı sözlüğünde ve TOPALOĞLU'nun sözlüğünde, *bir kelimedeki anlamın genel iken az çok özel bir dereceye geçmesi,* ifadesine benzer açıklamalarla tanımlanmıştır. HATİPOĞLU'nun sözlüğünde, *geniş kavramları olan bir sözcüğün, bu kavramlar içinden tek bir anlama bağlanabilmesi,* şeklinde daha farklı bir açıklamayla tanımlanmıştır. VARDAR, KOÇ, HENGİRMEN ve KORKMAZ'ın sözlüğünde ise, *kelimenin kavram ve anlam kapsamı bakımından bir daralmaya uğrayarak, eskiden anlattığı şeyin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma gelmesi; bir kelimenin genel bir anlamdan özel bir anlama geçişi,* şeklinde benzer sözcük ve açıklamalarla tanımlanmıştır.
- **Anlam genişlemesi terimi,** TDK 1949, *HATİPOĞLU, VARDAR, TOPALOĞLU, KOÇ, HENGİRMEN ve KORKMAZ'ın sözlüklerinde, anlam kapsamı dar olan bir kelimenin zamanla ilgili bulunduğu kavram alanı içinde yayılarak daha geniş, daha genel bir anlam kazanması olayı,* ifadesine benzer açıklamalarla tanımlanmıştır. İncelenen terim sözlüklerinde ortak olan bu terimin, tanımının da ortak olması sevindiricidir.
- **Bağlaç terimi,** TDK 1949, *HATİPOĞLU, VARDAR, TOPALOĞLU, KOÇ, HENGİRMEN ve KORKMAZ'ın sözlüklerinde, söz içinde birden çok kelimeyi kelime grubunu veya cümleyi birbirine bağlayarak aralarında çeşitli yönlerden ilgiler kuran görevli kelimelerdir,* ifadesine benzer açıklamalarla tanımlanmıştır. İncelenen terim sözlüklerinde ortak olan bu terimin, tanımının da ortak olması sevindiricidir.
- **Bilim dili teriminin** TDK 1949 yılı sözlüğünde tanımı verilmemiştir. Bu terime “dil” terimi başlığı altında değinilmiştir. *HATİPOĞLU, VARDAR, TOPALOĞLU, KOÇ, HENGİRMEN ve KORKMAZ'ın sözlüklerinde ise bu terim, bir bilim dalına mensup kişiler tarafından kullanılan ve içinde o bilim dalıyla ilgili terim ve deyimlerin bulunduğu dil,* ifadesine benzer açıklamalarla tanımlanmıştır.

- **Cins teriminin** TDK 1949 yılı sözlüğünde tanımı verilmemiştir. Hengirmen’in sözlüğünde ise “cinsiyet” terimi başlığı altında değinilmiştir. Ancak bu tanım da diğerlerinden farklıdır: *Bazı dillerde bulunan ve artikel, ek gibi işaretlerle belirtilen, nesnelerin, kavramların... vb.nin taşıdığı ve gerçek cinsiyet ile tarihsel bir bağlantısı bulunduğu inanılan eril, dişil ve(ya) yansız olma özelliğine dayanan dilbilgisel kategori.* HATİPOĞLU, VARDAR, TOPALOĞLU, KOÇ ve KORKMAZ’ın sözlüklerinde ise, *bazı dillerde kelimelerin gramer bakımından erkeklik, dişilik veya yansızlık özelliği taşıması, ifadesine benzer açıklamalarla tanımlanmıştır.*
- **Çatı terimi**, TDK 1949 yılı sözlüğü ve HENGİRMEN’in sözlüğünde benzer ifadelerle tanımlanmıştır: *Özne ve nesne bakımından bir fiilin niteliği.* HATİPOĞLU, KOÇ VE KORKMAZ’ın sözlüklerinde ise, *fiil kök ve gövdesinin sözlük anlamında herhangi bir değişikliğe uğramadan fiilden fiil yapan belirli bazı eklerle genişletilerek cümledeki özne ve nesne ile olan bağlantısında uğradığı durum değişikliği; fiilin anlam değişikliği göstermeyen ancak özne ve nesneye hükmeden şekil değişikliği, şeklinde benzer ifadelerle tanımlanmıştır.* VARDAR ve TOPALOĞLU bu terime, *öznenin eylemi yapmasına, eylemin etkisi altında kalmasına ya da belli biçimde onunla ilgili olmasına göre eylemin sunduğu durum; buna ilişkin dilbilgisi ulamı, şeklinde benzer ifadelerle tanımlama getirmişlerdir.*
- **Deyim terimi**, TDK 1949 yılı sözlüğünde, *belli bir anlama gelmek üzere iki veya ikiden artık kelimeden meydana gelmiş söz öbeği, şeklinde tanımlanırken* HATİPOĞLU, VARDAR, TOPALOĞLU, KOÇ, HENGİRMEN ve KORKMAZ’ın sözlüklerinde benzer ifadelerle, *gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime veya kelime grubu, şeklinde tanımlanmıştır.*
- **Dil terimi**, TDK 1949 yılı sözlüğünde, *bir insan topluluğu içinde kullanılan sözlü dillik yollarının bütünü* biçiminde tanımlanırken, HATİPOĞLU, TOPALOĞLU ve KORKMAZ’ın sözlüklerinde, *insanlar arasında karşılıklı haberleşme aracı olarak kullanılan; duygu, düşünce ve isteklerin ses, şekil ve*

anlam bakımından her toplumun kendi değer yargılarına göre biçimlenmiş ortak kurallarının yardımı ile başkalarına aktarılmasını sağlayan, seslerden örölü çok yönlü ve gelişmiş bir sistem, şeklindeki benzer ifadelerle tanımlanmıştır. VARDAR bu terimi, dilbilim terimlerinden faydalanarak diğer sözlüklerdeki biçiminden tamamen farklı bir şekilde tanımlamıştır: *Belli bir insan topluluğuna özgü, çift eklemli sesli göstergeler dizgesi*. KOÇ ve HENGİRMEN de dil terimini, birbirlerine benzer ifadelerle, *insanlar arasında anlaşmayı sağlayan ve sese, seslerin birlikteliğine, bu birlikteliklerin anlamlı olmasına ve anlamlı ses birliklerinin dizimine dayalı doğal araç*, şeklinde tanımlamışlardır.

- **Dilbilgisi terimi**, TDK 1949 yılı sözlüğünde “gramer” terimi başlığı altında tanımlanmıştır: *Bir dili meydana getiren ses, kelime yapılışı, kelime hazinesi, anlam değişimleri, cümle kuruluşu gibi öğeleri inceleyip kurallara bağlayan bilim*. (TDK sözlüğündeki bu tanım, kurallara bağlamak ve kuralları belirtmek ifadelerindeki anlam ayırımından dolayı diğer sözlüklerdeki tanımlarla benzer kategoriye alınmamıştır.) HATİPOĞLU, TOPALOĞLU, KOÇ ve HENGİRMEN bu terimi benzer ifadelerle şu şekilde tanımlarken, *bir dili bütün ayrıntılarıyla inceleyip, kurallarını belirten bilim*. Korkmaz ise diğer yazarlarımızdan tamamen farklı olmak üzere, *çeşitli düzeydeki okullarda Türkçenin ses, şekil ve cümle yapısı ile cümlenin öğeleri arasındaki anlam ilişkilerini öğreten bilgi dalı; bu bilgileri veren dersin ve kitapların adı*, biçiminde bir tanım yaparak dil bilgisinin alanlarının okullarla sınırlı olduğunu belirtmiştir.
- **Durak terimi**, TDK 1949 yılı sözlüğünde “durgu” terimi başlığı altında tanımlanmıştır ve bu terim TDK 1949, HENGİRMEN ve KORKMAZ’ın sözlüklerinde, *konuşma sırasında bir düşünceden bir düşünceye, bir konudan başka bir konuya geçerken yapılan dereceli duraklama*, şeklinde “duralama ve duraklama” sözcükleriyle ifade edilirken; HATİPOĞLU, VARDAR, TOPALOĞLU ve KOÇ’un sözlüklerinde, *konuşmada, anlamın gerektirdiği şekilde, sözcükler arasındaki ses kesintisi*, şeklinde ‘ses kesintisi’ sözcük grubuyla ifade edilmiştir.

- **Ek terimi**, TDK 1949, VARDAR, TOPALOĞLU, KOÇ, HENGİRMEN ve KORKMAZ'ın sözlüklerinde, *cümle içinde kelimeler arasında geçici anlam ilişkileri kurmak veya yeni bir kelime türetmek üzere kök ve gövdelerin sonuna eklenen ses veya seslerden oluşan öge*, olarak benzer ifadelerle tanımlanırken; HATİPOĞLU, ek terimini *sözcük türetmek veya sözcüğün görevini belirtmek için kullanılan biçim verici ses ya da sesler*, şeklinde tanımlamış; “ekin anlamı değiştirmesi” ifadesini kullanmadan yalnızca sözcük türetme görevinin üstünde durmuştur.
- **Eşitlik derecesi teriminin** TDK 1949 yılı sözlüğünde tanımı verilmemiştir. HATİPOĞLU'nun sözlüğünde, ***gibi*** veya ***kadar*** *ilgeçleriyle kavramların karşılaştırılıp eşit ölçüde gösterilmesi*, biçiminde tanımlanan bu terim, HENGİRMEN'de, *sözcükler arasında anlamca bulunan eşitliğin boyutu*, biçiminde tanımlanmıştır. VARDAR, TOPALOĞLU, KOÇ ve KORKMAZ'da ise; *sıfat ve zarflar ile belirtilen kavramların kişilerde ve nesnelerde, nitelik ve nicelik bakımından eşit derecede bulunduğunu göstermek üzere başvurulmuş karşılaştırma yolu*, biçiminde tanımlanarak bu derecelendirmenin sıfat ve zarflar yoluyla yapıldığı belirtilmiştir.
- **Göçüşme terimi**, TDK 1949, HATİPOĞLU, TOPALOĞLU, KOÇ ve KORKMAZ'ın sözlüklerinde, *kelime içindeki komşu veya uzak seslerin yer değiştirmesi olayı*, şeklindeki benzer ifadelerle tanımlanırken, VARDAR bu terimi, *bir sözcük içinde birbirini izleyen iki sesbirimin yer değiştirmesi*, şeklinde tanımlayarak göçüşme olayının sadece komşu seslerde olduğunu belirtmiştir. HENGİRMEN de göçüşme eyleminin birbirine yakın hecelerde olduğuna dikkat çekerek bu terimi, *sözcük içinde birbirine yakın hecelerde seslerin yer değiştirmesi*, şeklinde tanımlamıştır.
- **Gövde terimi**, TDK 1949 yılı sözlüğünde, *bir kelimeden çekim takıları çıktıktan sonra geri kalan kısım*, şeklinde tanımlanırken; HATİPOĞLU, VARDAR, TOPALOĞLU, KOÇ ve KORKMAZ'ın sözlüklerinde ise; *ad ve fiil köklerine yapım eklerinin eklenmesiyle oluşturulan ve anlamca bağlandıkları kökle ilişkili bulunan türemiş kelime*, biçimindeki benzer ifadelerle tanımlanmıştır.

HENGİRMEN ise tanımın anlam bağlantısına değinmeyerek, *yapım eki veya ekleri ile türemiş biçim*, şeklinde bir açıklamayla yetinmiştir.

- **Harf terimi**, TDK 1949 yılı sözlüğünde, *ses temsil eden alfabe işareti*, olarak tanımlanırken HATİPOĞLU’nda, *bir dilin başlıca seslerini yazıda göstermeye yarayan işaret*, biçiminde tanımlanmıştır. VARDAR, harf terimini *yazaç* başlığı altında TOPALOĞLU, KOÇ, HENGİRMEN ve KORKMAZ’ın sözlüklerindeki ifadelerle benzer biçimde tanımlamıştır: *Bir dilin alfabesini oluşturan ve tek başına veya başka öğelerle birlikte o dildeki sesleri yazıda göstermek üzere kullanılan işaretlerden her biri, sesin yazıdaki işaret karşılığı*.
- **Hece terimi**, TDK 1949 yılı sözlüğünde, *kelimeyi meydana getiren boğumlardan her biri, ki en az bir açınıktan ve bazan bir açınıkla birlikte bir arada söylenebilen birkaç abanıktan ibarettir*, biçiminde diğer sözlüklerden farklı tanımlanmıştır. HATİPOĞLU, VARDAR, KOÇ ve HENGİRMEN ise hecenin bir solukta çıkarıldığını ifade ederek şu benzer açıklamaları kullanmışlardır: *Bir solukta çıkarılan ses veya ses birliği*. Ayrıca KOÇ ve VARDAR bu terimi “seslem” başlığı altında tanımlamıştır. Topaloğlu bu terimde diğerlerinden farklı ifadeleri tercih ederek, *en az bir ünlüden ya da bir ünlüyle birlikte söylenebilen bir veya bir kaç ünsüzden meydana gelen ve kelimeyi oluşturan ses öbeklerinden her biri*, tanımlamasını yapmıştır. Korkmaz’ın tanımı ise yapılan tüm tanımlamalardan “yalnız başına kelime olabilen” ifadesiyle ayrılır: *Bir nefes hamlesi içinde çıkan, tek bir ses veya ses grubundan oluşan, yalnız başına kelime olabilen veya kelime oluşumunda görev alabilen ses birliği*.
- **İkileme terimi**, TDK 1949 yılı sözlüğünde, *bir kelimede bir parçanın tekrarlanması*, biçiminde tanımlanmıştır. HATİPOĞLU, VARDAR, TOPALOĞLU, KOÇ, HENGİRMEN ve KORKMAZ’ın sözlüklerinde benzer ifadelerle, *aralarında belli bir ses düzeni bulunan, biçim ve anlamca birbirleriyle ilişkili olan, aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesi ile oluşturulan kelime grubu*, şeklinde tanımlanmıştır.

- **Karma dil teriminin** TDK 1949 yılı sözlüğünde tanımı verilmemiştir. HATİPOĞLU, VARDAR, TOPALOĞLU, KOÇ ve KORKMAZ’ın sözlüklerinde, *çeşitli dillerin karışmasından oluşan dil; daha kolay anlaşabilmek amacıyla, aşağı bir uygarlık düzeyinde bulunan toplulukların ilişkide bulundukları veya bir arada yaşadıkları üstün uygarlıktaki toplulukların dillerinden aldıkları türlü öğelerle meydana getirdikleri karma dil*, ifadesine benzer şekillerde tanımlanmıştır. Ancak HENGİRMEN terimin tanımını yaparken “*aşağı bir uygarlık düzeyinde bulunan*” ifadesini kullanmamıştır: *Çeşitli toplumsal etmenler sonucu iki veya daha fazla dilden alınan öğelerin ortak kullanımına dayanan, zamanla kendine özgü bir yapı kazanmış olan diller*.
- **Kip teriminin tanımı**, TDK 1949, VARDAR, TOPALOĞLU ve HENGİRMEN’nin sözlüklerinde “*kipin fiile, farklı düşünce veya duygular kattığını*” ifade etmesi yönüyle diğer sözlüklerdeki tanımlardan ayrılır: *Bir fiile, bildirdiği zaman ve kişi kavramları dışında olarak konuşan tarafından başka düşünce veya duygular katıldığını anlatan türlü çekim şekilleri*. HATİPOĞLU ise bu terimi, *eylemlerde belirli bir zamanla birlikte konuşanın, dinleyenin ve hakkında konuşulunun tekil ya da çoğul olarak belirtilmiş biçimi*, şeklinde tanımlamıştır. KOÇ, kip terimini, *eylemin bir olayı, bir yargıyı, bir durumu, bir işi vb. anlatış biçimi*, şeklinde tanımlarken KORKMAZ ise tüm bu tanımlardan farklı olarak, *kök ve gövde durumundaki fiilin bildirdiği oluş ve kılışın; konuşan, dinleyen ya da kendisinden söz edilen şahıslar açısından ne biçimde, ne tarzda yansıtıldığını gösteren bir gramer kalıbı, bir anlatım biçimi*, şeklinde tanımlamıştır.
- **Konuşma dili teriminin** TDK 1949 yılı sözlüğünde tanımı verilmemiştir. HATİPOĞLU, VARDAR, TOPALOĞLU ve KOÇ’un sözlüklerinde, konuşma dilinin “*günlük yaşantıda kullanılması*”na yer verilmiş ve benzer ifadelerle şöyle tanımlanmıştır: *Günlük yaşamda kullanılan ve yazı dilinden az çok farklarla ayrılmış bulunan dil*. Ayrıca VARDAR ve HENGİRMEN’de bu terim “*sözlü dil*” başlığında tanımlanmıştır. HENGİRMEN bu terimi, *dilin konuşma düzleminde kullanılmasına bağlı olarak aldığı biçim*, şeklinde farklı terimlerle tanımlarken KORKMAZ, konuşma dilinin ağızdan ağıza değişme özelliğine

değınmiş ve şöyle tanımlamıştır: *Bir dilde ağızdan ağıza değişerek çeşitli söyleyiş özellikleri taşıyan ve yazı dilinden farklı olan dil.*

- **Kök terimi**, TDK 1949, HATİPOĞLU, TOPALOĞLU, KOÇ ve KORKMAZ'ın sözlüğünde, *bir kelimenin, şekil öğeleri çıkarıldıktan sonra artık daha yalın bir hale konamayan kısmı ki bir kelime ailesi üyelerinde ya değişiksiz veya değişik olarak görünür, şeklinde benzer ifadelerle tanımlanmıştır.* VARDAR da bu terimi, *bir sözcük ailesinin çeşitli biçimlerinde yer alan, tarihsel dilbilimin, değişik türevleri açıklamak için yararlandığı, çoğu kez gövdeyle özdeşleşen, sözcükten dilbilgisi ve yapım öğeleri çıkarılarak elde edilen bölüm şeklinde;* HENGİRMEN ise, *bir dil öğesinin belirli biçimbilimsel ve anlambilimsel ölç-ütlerle göre ayrılabilcek bütün parçaları çıktıktan sonra geriye kalan bölümü, üzerine yapım ve çekim eklerini alan öğe olarak tanımlamıştır.*
- **Nesne terimi**, TDK 1949 yılı sözlüğünde “fiil tümleci” başlığı altında, *fiilin anlamını tamamlayan isim, biçiminde yalın bir açıklamayla tanımlanmıştır.* HATİPOĞLU, KOÇ ve HENGİRMEN'de ise tümlecin yalın veya belirtme durumunda olduğundan bahsedilerek, *geçişli eylemi tümleyen yalın veya belirtme durumunda bulunan tümleç şeklindeki benzer ifadelerle tanımlanmıştır.* VARDAR, bu terimi dilbilim terimlerinden yararlanarak, *tümcede yüklemi bütünleyen eylemsel yüklemın olanaklı yayılımları arasında yer alan, geçişli eylemin zorunlu kıldığı tümleç, şeklinde tanımlamış;* KORKMAZ ise tüm bu tanımlardan farklı olarak, *cümlede öznenin, dolayısıyla fiili geçişli olan yüklemın etkilediği şahsı veya şeyi gösteren, yalın veya yükleme durumu eki almış kelime şeklinde tanımlayarak tümlecin özne ve yükleme olan ilişkisine dikkat çekmiştir.*
- **Noktalama terimi**, TDK 1949 yılı sözlüğünde, *bir cümleinin başlıca parçalarını ve tümcelerini birbirinden ayırmak için virgül, noktalı virgül, turnak, nokta gibi işaretleri kullanma, biçiminde tanımlanarak noktalamanın yalnızca bir görevine yer verilmiştir.* HATİPOĞLU ve TOPALOĞLU bu terimi tanımlarken noktalamanın, yazının daha iyi anlaşılmasını sağlama yönüne de yer vererek, *yazının daha iyi anlaşılması için, belirli işaretlerin gereken yerlerde*

kullanılması, şeklinde benzer ifadeler kullanmışlardır. VARDAR ise dilbilim terimleri kullanarak noktalamayı şöyle tanımlamıştır: *Sözdizimsel nitelikli ayrımların yanı sıra belli oranlarda da bürün olgularını belirtmek için kullanılan yazı göstergelerinin tümü*. HENGİRMEN ise noktalamayı, *yazıda sözcüklerin, öbeklerin, cümlelerin görev ve anlamlarını belirlemede kullanılan kurmaca işaretler düzeni*, olarak tanımlamıştır. Tüm bu tanımlardan farklı olarak yalın bir açıklamaya yer veren KORKMAZ, noktalamanın tek bir görevine yer vermiştir: *Yazıda okumayı kolaylaştırmak için birtakım işaretlerin kullanılması*.

- **Ölü dil teriminin** TDK 1949 yılı sözlüğünde tanımı verilmemiştir. HATİPOĞLU, VARDAR, TOPALOĞLU, KOÇ, HENGİRMEN ve KORKMAZ'ın sözlüklerinde bu terim, *günümüzde artık konuşma ve yazı dili olarak hiç bir toplum tarafından kullanılmayan, tarihî devirlerdeki varlığı, bıraktığı çeşitli yazılı belgelerden anlaşılan dil*, şeklindeki benzer ifadelerle tanımlanmıştır.
- **Özel dil teriminin** TDK 1949 yılı sözlüğünde tanımı verilmemiştir. HATİPOĞLU, konuşucusunu “ticaret ve sanat sahipleri” olarak sınırladığı bu terime sözlüğünde, *ticaret veya sanat sahiplerinin aralarında kullandıkları bir çeşit argo*, tanımıyla yer vermiştir. VARDAR'ın sözlüğünde ise, *genel dilin belli bir çevrede kullanılan özel biçimi; özel bir deneyim alanına giren bilgilerin aktarıldığı bildirişim durumlarında kullanılan dil*, tanımıyla yer almıştır. Bu terim, TOPALOĞLU, KOÇ, HENGİRMEN ve KORKMAZ'ın sözlüklerinde, *bir toplumda, bireyin içinde bulunduğu sınıfa, yaşa, özellikle mesleğe göre belirlenen dil*, şeklindeki benzer ifadelerle tanımlanmıştır.
- **Özne terimi**, TDK 1949 yılı sözlüğünde, *bir cümledeki hüküm veya haber kendisine yöneltmiş bulunan cümle ögesi*, şeklinde tanımlanırken HATİPOĞLU ve KOÇ'ta özne ve çekimli eylem ilişkisinden bahsedilerek, *çekimli eylemin veya eylemsinin meydana gelmesini sağlayan kişi*, şeklindeki benzer ifadelerle tanımlanmıştır. VARDAR, TOPALOĞLU ve HENGİRMEN'nin sözlüklerinde öznenin yüklemine belirttiği işi yapan veya oluşa konu öge konumuna yer verilmiş ve terim, *geleneksel dilbilgisinde*,

eylemin belirttiği oluşu gerçekleştiren ya da bu oluşa konu olan öge; çağdaş dilbilimde, yüklemi gerçekleştiren ve onunla birlikte en küçük sözceyi oluşturan ögenin sözdizimsel işlevi; ad dizimiyle eylem diziminden kurulu çekirdek tümcede ad diziminin dilbilgisel işlevi, şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan biraz farklı olarak KORKMAZ'ın sözlüğünde ise, yüklem gösterdiği kılış ile doğrudan ilgili olan kişi ya da şeye verilen ad; bir oluş ve kılışın gerçekleşmesini sağlayan kimse veya şey, biçiminde tanımlanmıştır.

- **Resmi dil teriminin** TDK 1949 yılı sözlüğünde tanımı verilmemiştir. HATİPOĞLU, VARDAR, TOPALOĞLU, KOÇ, HENGİRMEN ve KORKMAZ'ın sözlüklerinde benzer ifadelerle, *bir ülkede devletin kabul ettiği veya kanunla kabul edilen ve resmî yazışmalarda kullanılan dil*, biçiminde tanımlanmıştır.
- **Ses terimine** TDK 1949 yılı sözlüğünde, *ses kelimesi sırasına göre Fr. son karşılığı olarak kullanıldığı gibi phonème anlamına da gelir*, şeklinde kısa bir biçimde değinilirken HATİPOĞLU, VARDAR, TOPALOĞLU, KOÇ, HENGİRMEN ve KORKMAZ'ın sözlüklerinde bu terim, *ciğerlerden gelen havanın ses yolunun herhangi bir noktasındaki boğumlanması ile oluşan ve yayılarak kulakta bir ünlü olarak veya bir ünlü ile birlikte algılanan titreşim*, şeklindeki benzer ifadelerle tanımlanmıştır.
- **Sıfat terimi**, TDK 1949, HATİPOĞLU, VARDAR, TOPALOĞLU, KOÇ, HENGİRMEN ve KORKMAZ'ın sözlüklerinde, *somut ve soyut ad ve kavramları niteleme, belirtme, yer gösterme, sayı gösterme, sorma gibi çeşitli yönlerden vasıflandıran, sınırlayan kelime türü*, şeklindeki benzer ifadelerle tanımlanmıştır. Ancak incelenen tüm sözlüklerdeki tanımı ortak olan bu terimi KOÇ, “önad” başlığı altında tanımlamıştır.
- **Sıfat tamlaması terimi** TDK 1949, HATİPOĞLU, VARDAR, TOPALOĞLU, KOÇ, HENGİRMEN ve KORKMAZ'ın sözlüklerinde, *somut, soyut adları ve kavramları çeşitli yönleriyle nitelemek veya belirtmek maksadıyla ve ona bağlı sıfatın tamlama dizilişinde oluşturduğu söz grubu* şeklindeki benzer ifadelerle

tanımlanmıştır. Ancak incelenen tüm sözlüklerdeki tanımı ortak olan bu terimi KOÇ, “önad tamlaması” başlığı altında tanımlamıştır.

- **Soru sıfatı terimi** TDK 1949 yılı sözlüğünde, *hangi, ne, nasıl gibi soru için kullanılan sıfatlar*, şeklinde yalın bir biçimde tanımlanmıştır. HATİPOĞLU, VARDAR, TOPALOĞLU, HENGİRMEN ve KORKMAZ’ın sözlüklerinde ise, *adın yerini, sayısını, durumunu ve zamanını soru yoluyla belirten sıfat*, şeklindeki benzer ifadelerle tanımlanmıştır. Ancak KOÇ’un sözlüğünde, *soru önadı* terimine gönderilen bu terimin tanımlaması yoktur.
- **Sözlük terimi** TDK 1949 yılı sözlüğünde, *bir dilin eski ve yeni bütün sözlerini veya belli bir çağıdaki kelimelerini belli bir sıra ile alarak onları anlam, türetim, karşılıklı ilgi ve daha bu gibi türlü bakımlardan birine veya bir kaçına göre açıklayan kitap*, biçiminde detaylı tanımlanmıştır. HATİPOĞLU’nda, *bir dilin sözcüklerini alfabe sırasıyla açıklayan kitap*, şeklinde kısa bir açıklamayla yetinilen bu terimin tanımı, VARDAR, TOPALOĞLU, KOÇ ve KORKMAZ’ın sözlüğünde benzer ifadelerle, *bir dildeki kelimeleri esas alarak, onların temel anlamlarını, kazandıkları yan anlamlar ile başka kelimelerle kurdukları ifadelerdeki anlam inceliklerini, değişik kullanımlarını, deyimlerini gösteren ve o dilin bütün söz varlığını içine alan kitap*, şeklinde tanımlanmıştır. Ancak bu terimin tanımı HENGİRMEN’in sözlüğünde bulunmamaktadır.
- **Tamlama terimi** TDK 1949 yılı sözlüğünde “isim ve sıfat takımı” başlığı altında ele alınmış ve ayrı ayrı açıklanmıştır: **İsim takımı:** *Biri ötekine mal edilen iki isimden meydana gelmiş sözdizimi öbeği. Bizim arkadaş, Arkadaşın evi, Arkadaş hatırı, birer isim takımıdır. Buna isim tamlaması da denir. Sıfat takımı:* *Bir sıfatla bu sıfatın nitelediği bir isimden meydana gelmiş sözdizimi öbeği.* HATİPOĞLU ve KORKMAZ tamlamada ad, adıl ve sıfat gibi kelime türlerinin görevine yer verir: *Bir adın anlamının tam olarak belirlenebilmesi için, o adın tamlayan görevindeki bir ad veya ad soylu sıfat, zamir gibi başka bir kelime ile tamamlanması; bir tamlayanla bir tamlananın oluşturduğu kelime grubu.* VARDAR, TOPALOĞLU ve KOÇ, tamlamanın, bir tamlayanla bir

tamlanandan oluştuğunu ifade etmekle yetinir: *Bir tamlayanla bir tamlanandan oluşan dizim.* HENGİRMEN ise tüm bu tanımlardan farklı olarak tamlamayı oluşturan kelimelerin aralarındaki anlam ilişkisine değinir: *İki ya da daha çok addan kurulmuş ve aralarında birbirini anlamca tamlama ilişkisi bulunan sözcük grubu.*

- **Ulama terimi** TDK 1949 yılı sözlüğünde, *Arapçada isim takımı*, şeklinde kısaca tanımlanırken HATİPOĞLU, VARDAR, TOPALOĞLU, KOÇ, HENGİRMEN ve KORKMAZ'ın sözlüklerinde, *bir kelimenin son ses ünsüzü ile ondan sonra gelen kelimenin önses ünlüsünü veya ünlü ile başlayan ilk hecesini birleştirerek tek bir hece halinde söyleme veya okuma*, şeklindeki benzer ifadelerle tanımlanmıştır. Ancak bu terim KORKMAZ'ın sözlüğünde “bağlama ve bağlama işareti” başlığında tanımlanmıştır.
- **Ünlem terimi** TDK 1949, HATİPOĞLU, VARDAR, TOPALOĞLU, KOÇ, HENGİRMEN ve KORKMAZ'ın sözlüklerinde, *konuşanın korku, sevinç, acıma, şaşkınlık gibi her türlü duygu ve heyecanını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya, seslenmeye, çağırmaya yarayan kelime veya kelimeler*, şeklindeki benzer ifadelerle tanımlanmıştır. Bu terimin tanımının incelenen sözlüklerdeki diğer tanımlarla aynı olması sevindiricidir.
- **Üstünlük derecesi teriminin** TDK 1949 yılı sözlüğünde tanımı verilmemiştir. Bu terim HATİPOĞLU, VARDAR, TOPALOĞLU, KOÇ ve KORKMAZ'ın sözlüklerinde, *sıfatlardaki niteliğin bir şahıs veya nesnede en üst derecede bulunduğunu göstermek üzere başvurulmuş ve sıfat tamlaması önüne en, pek gibi zarfların getirilmesi ile kurulan karşılaştırma derecesi*, şeklindeki benzer ifadelerle tanımlanmıştır.
- **Vurgu terimi** TDK 1949 yılı sözlüğünde “hecenin farklı söyleyiş özelliği”ne değinilerek hece vurgusu başlığı altında, *kelimede hecelerden birini yükseklikle, yeğlilikle veya her ikisiyle ötekilerden ayıran söyleyiş özelliği*, şeklinde tanımlanmıştır. HATİPOĞLU, HENGİRMEN ve KORKMAZ'ın sözlüklerinde ise bu terim “hecenin baskılı söylenmesi” özelliğinin üstünde durularak, *sözcüklerde hecelerden birinin daha baskılı söylenmesi*, şeklinde tanımlanmıştır.

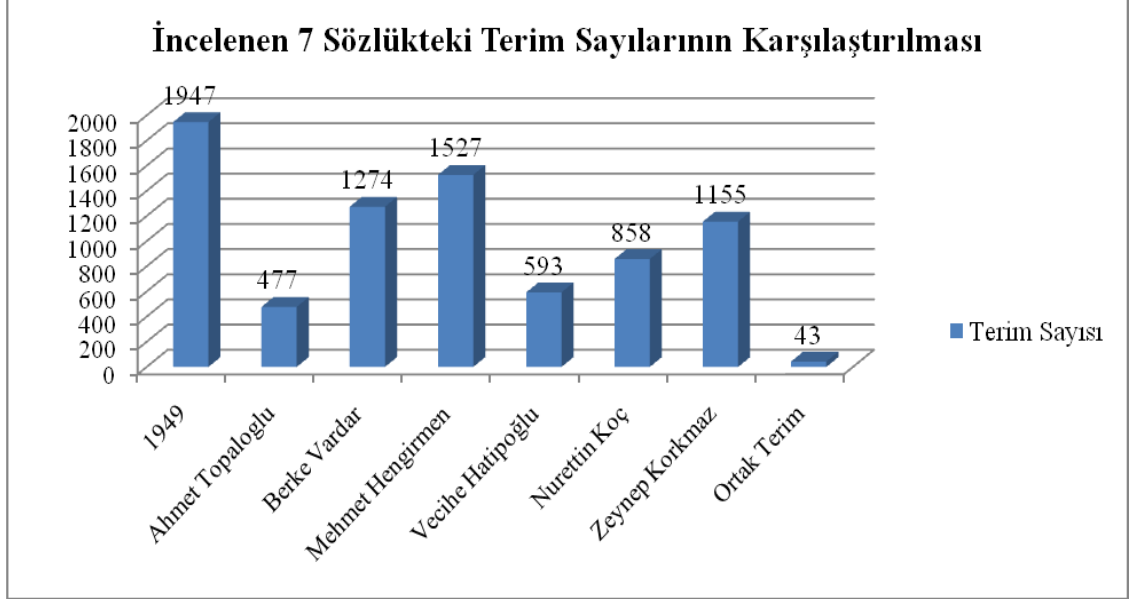
VARDAR, TOPALOĞLU ve KOÇ'un sözlüklerinde ise bu terim, “*hem hecenin hem de sözcüğün baskılı okunması*” yönünün üstünde durularak, *konuşma ve okuma sırasında bir hece veya kelimenin diğerlerinden daha baskılı söylenmesi*, şeklinde tanımlanmıştır.

- **Yaşayan dil terimi** TDK 1949, HATİPOĞLU, VARDAR, TOPALOĞLU, KOÇ, ve KORKMAZ'ın sözlüklerinde, *konusulan, kullanılan dil*, şeklindeki benzer ifadelerle tanımlanırken; HENGİRMEN'in sözlüğünde “doğal konuşucuları” ifadesiyle biraz farklı bir biçimde tanımlanmıştır, *bugün için toplum olarak doğal konuşucuları bulunan dil*.
- **Yazı terimi** TDK 1949 yılı sözlüğü ve HATİPOĞLU'unda, *fikrin ve sözün maddi işaretlerle gösterilmesi*, şeklinde eylem soylu tanımlanırken VARDAR, TOPALOĞLU, KOÇ, ve KORKMAZ'da, *duygu ve düşüncelerin yazılı olarak anlatılabilmesi için bir dildeki sesleri harf, hece veya şekillerle göstermeye yarayan işaretler dizisi, alfabe düzeni*, biçimindeki benzer ifadelerle terimin anlamı somutlaştırılmıştır. HENGİRMEN ise “*dilin kullanımlarını kalıcı kılmak*” ifadesiyle terimi, *dilin seslerini görüntüye çevirmek, böylece, dil kullanımlarını kalıcı kılmak amaçlarıyla oluşturulmuş çizimsel düzen*, şeklinde tanımlamıştır.
- **Yüklem terimi** TDK 1949 yılı sözlüğünde ve KORKMAZ'da, *gerek fiil ve gerekse isim cümlelerinde özneye yükletilen işi, oluşu veya hali gösteren fiil ya-hut koşaçlı isim*, şeklindeki benzer ifadelerle tanımlanmıştır. HATİPOĞLU ve KOÇ ise bu terimi çekimli eylemin görev adına dikkat çekerek, *eylem çekimine girmiş sözcüğün tümcedeki görev adı*, şeklinde tanımlamışlardır. VARDAR yüklemi, *tümcede bütün öğelerin işlevlerini kendisine göre belirledikleri, sözdizimsel açıdan tümcenin temelini oluşturan ve hiçbir öğeye bağlı olmayan, ortadan kalkmasıyla da tümcenin yok olmasına yol açan öğe*, olarak tanımlarken TOPALOĞLU da VARDAR'ın tersine yükleme cümlelerinin bütün öğelerinin bağlı olduğuna değinmiş ve bu terimi, *cümlelerin ifade ettiği hüküm, düşünce ve duyguyu içeren, fiil veya isim soylu bir kelime olabilen, cümlelerin bütün öğelerinin bağlı olduğu temel öğe*, şeklinde tanımlamıştır. HENGİRMEN ise, tüm

bu tanımlardan farklı olarak yüklemi, *cümlede özne hakkındaki bilgilerin verildiği bölüm*, şeklinde kısa bir açıklamayla tanımlamıştır.

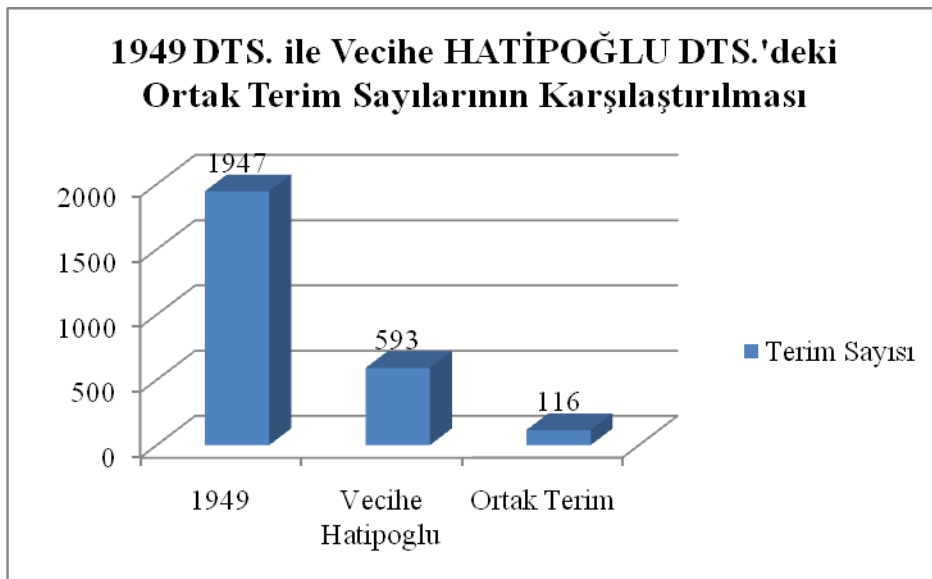
- **Zaman terimi** TDK 1949 yılı sözlüğünde, *bir eylemin veya bir oluşun meydana geldiği devri anlatmak üzere fiilin aldığı şekil; bu şekil aynı zamanda kılınış da anlatabilir*, şeklinde tanımlanmıştır. HATİPOĞLU, eylemlerin belirttikleri geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman kavramı, şeklinde bir ifade kullanarak zamanın türlerini belirtmiştir. VARDAR ve TOPALOĞLU'nun tanımlarına baktığımızda benzer biçimde ifade edildiğini görüyoruz, *eyleme bağlı olarak gerçek ya da doğal sürenin çeşitli dilbilgisel bölümlerini belirten ulam ve bu ulama bağlı olarak ortaya çıkan altulamalardan her biri*. KOÇ ve KORKMAZ'da ise bu terim, *çekimli fiilin karşıladığı kılış veya oluşun içinde geçtiği zaman dilimi*, şeklinde tanımlanmıştır. HENGİRMEN tüm bu tanımlardan farklı olarak zaman terimini, *dünya gerçekliğine bağlı zamanı dilde, her dilin kendine özgü kavramasına bağlı olarak yansıtan dilbilgisel kategori*, şeklinde tanımlamıştır.

4.3. İncelenen 7 Sözlükteki Ortak Terim Sayısı Grafikleri



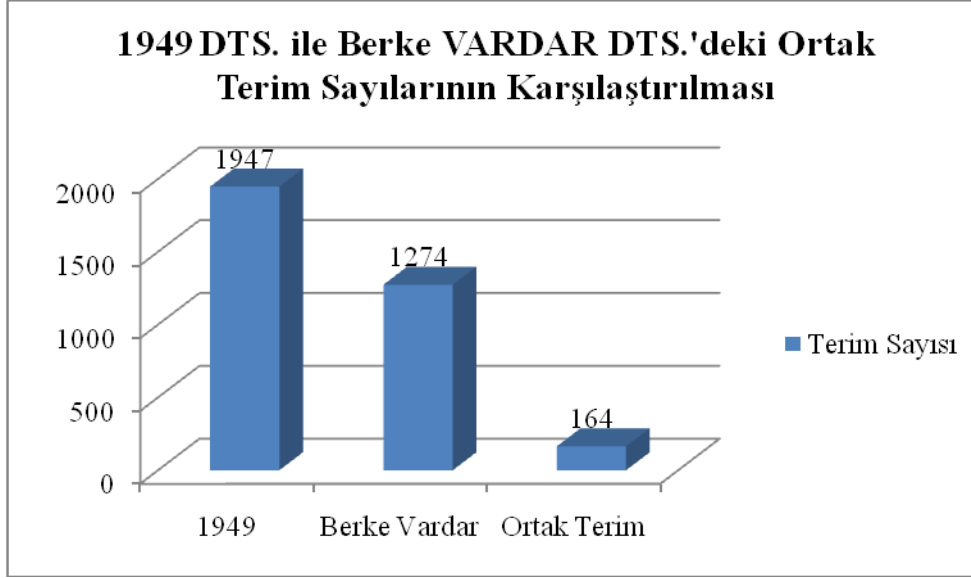
Grafik 1: İncelenen 7 Sözlükteki Terim Sayılarının Karşılaştırılması

Yukarıdaki grafikten de anlaşıldığı üzere terim sayılarının birbirinden oldukça farklı olduğu sözlüklerde ortak terim sayısı 43 ile sınırlı kalmıştır. Bu sayının bu kadar az olması, terim sorununa konu ile ilgili çalışma yapan dilcilerimizin kendi arasındaki tutarsızlıklarının yol açtığı düşüncesini akla getirmektedir.



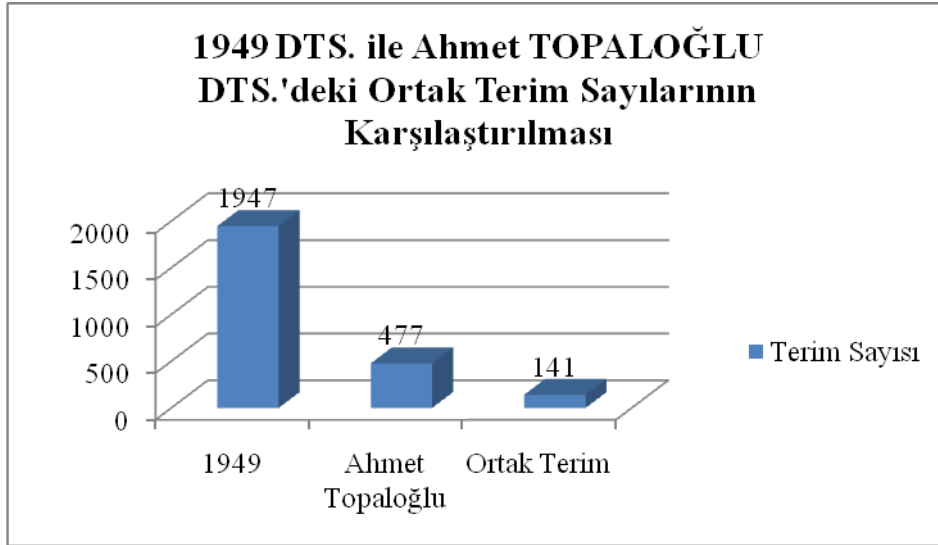
Grafik 2: 1949 DTS. ile Vecihe HATİPOĞLU DTS.'deki Ortak Terim Sayılarının Karşılaştırılması

İlk Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü'nden hemen sonra Vecihe Hatipoğlu'nun 1978 yılında yayımlanan Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü'nde, ilk Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü'yle yaklaşık 1/5 oranında ortak terim kullanılmıştır.



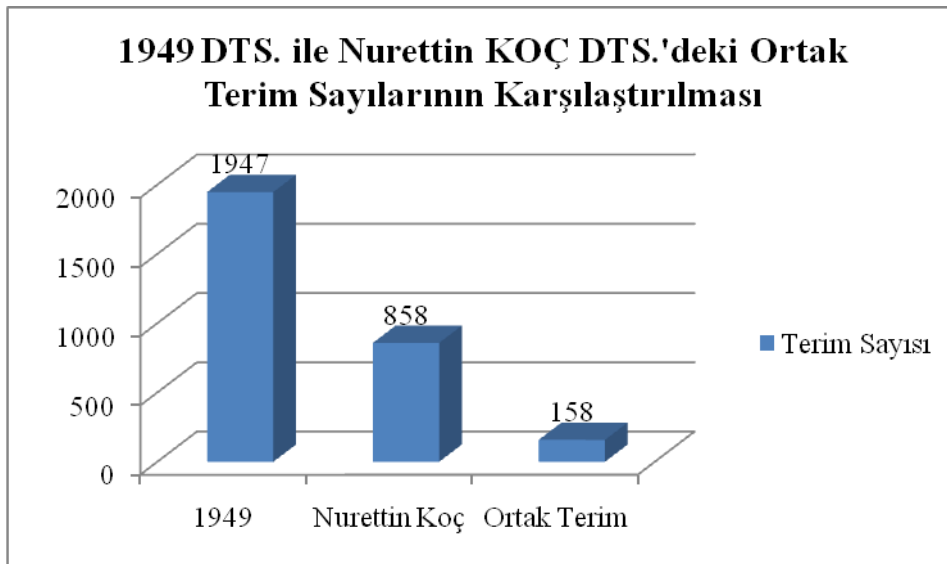
Grafik 3: 1949 DTS. ile Berke VARDAR DTS.'deki Ortak Terim Sayılarının Karşılaştırılması

Berke Vardar yönetiminde hazırlanan ve içinde dilbilim terimlerinin ağırlıkta olduğu 1988 yılında yayımlanan dil bilim terimlerinin de eklendiği Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü'nde, ilk Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü'yle yaklaşık 1/7 oranında ortak terim kullanılmıştır.



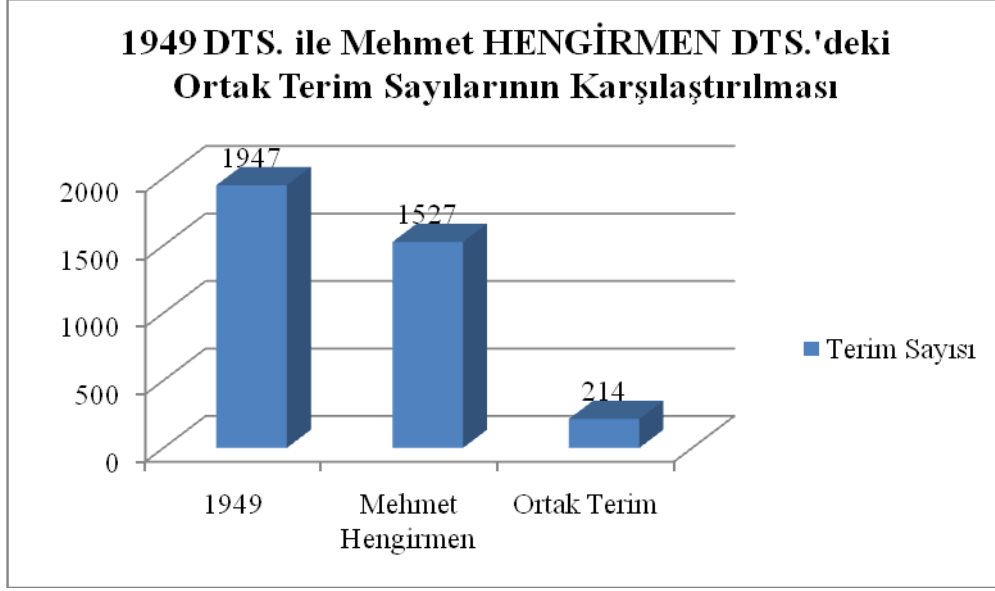
Grafik 4: 1949 DTS. ile Ahmet TOPALOĞLU DTS.'deki Ortak Terim Sayılarının Karşılaştırılması

Ahmet Topaloğlu, 1989 yılında yayımladığı Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü adlı eserinde terimlerinin yaklaşık 1/3'ü oranında ilk Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü'yle ortak terim kullanmıştır.



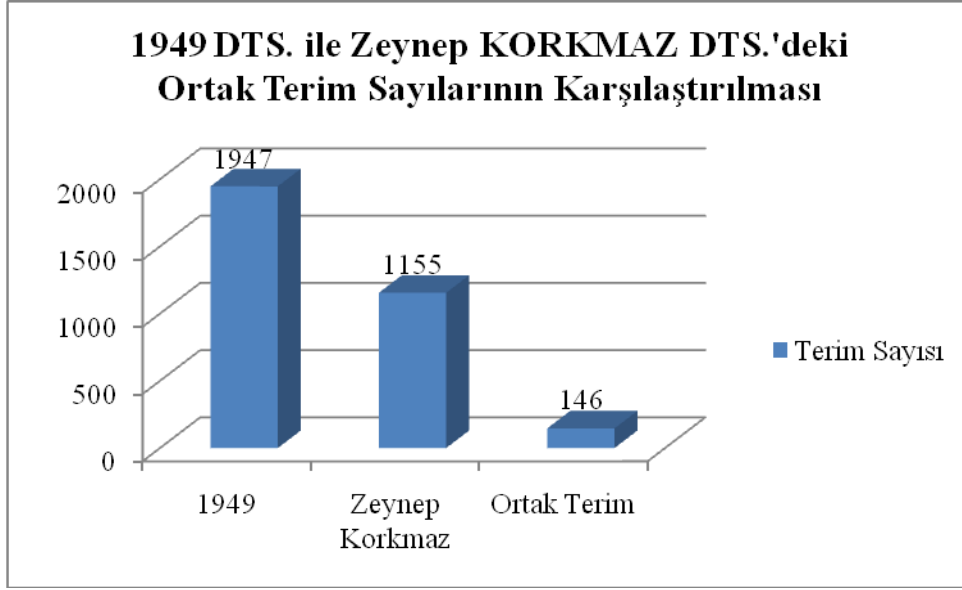
Grafik 5: 1949 DTS. ile Nurettin KOÇ DTS.'deki Ortak Terim Sayılarının Karşılaştırılması

Nurettin Koç tarafından 1992 yılında yayımlanan Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü'nde yaklaşık 1/5 oranında ilk Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü'yle ortak terim kullanılmıştır.



Grafik 6: 1949 DTS. ile Mehmet HENGİRMEN DTS.'deki Ortak Terim Sayılarının Karşılaştırılması

Mehmet Hengirmen tarafından 1999 yılında yayımlanan ve dilbilim terimlerinin ağırlıkta olduğu Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü'nde, yaklaşık 1/7 oranında ilk Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü'yle ortak terim kullanılmıştır.



Grafik 7: 1949 DTS. ile Zeynep KORKMAZ DTS. 'deki Ortak Terim Sayılarının Karşılaştırılması

2007 yılında Zeynep Korkmaz tarafından yayımlanan son Gramer Terimleri Sözlüğü'nde ise ilk Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü'yle yaklaşık 1/7 oranında ortak terim kullanılmıştır.

Yaptığımız karşılaştırmada elde ettiğimiz verilerden anlaşıldığı gibi hazırlanan sözlüklere dil bilim terimleri de dâhil edilince ortak terim oranı düşmektedir. Ancak Korkmaz'ın terim sözlüğünde dil bilim terimleri kullanılmamasına rağmen bu oran yine düşüktür. Demek ki Korkmaz yayınlanan diğer terim sözlüklerinde yer alan dil bilgisi terimlerinden oldukça fazla miktarda farklı terim kullanmıştır. Bu sonuçtan da anlaşıyor ki son sözlüğümüzdeki terimlerin görüşlerine sunulduğu Türk Dil Kurumu'nun Bilim Kurulu'nun ve diğer dilcilerin görüşleri; incelemeye aldığımız terim sözlüğü yazarlarının fikirlerinden farklıdır. Anlaşıldığı üzere dil bilgisi terimleri konusu herkesçe uzlaşılmış bir kurala bağlanmazsa ve ilgili kurumlarla işbirliği yapılmazsa mevcut karışıklık sürüp gidecektir.

**4.4. 1949 Dilbilim Terimleri Sözlüğü ile Zeynep Korkmaz Gramer
Terimleri Sözlüğünün Ortak Terim Tablosu**

	TDK 1949	KORKMAZ 2007		TDK 1949	KORKMAZ 2007		TDK 1949	KORKMAZ 2007
AÇIK HECE			CÜMLE VURGUSU			GEÇİŞLİ FİİL		
AÇIKLIK			ÇATI			GEÇİŞSİZ FİİL		
AĞIZ			ÇEKİM			GENİŞ ZAMAN		
ALÇALAN TON			ÇEVİRİYAZI			GERÇEK ÖZNE		
ALFABE			ÇOCUK DİLİ			GEZGİN KELİME		
ALINTI			DAMAKSILLI AŞMA			GİZLİ DİL		
ANA DİL			DEYİM			GÖÇÜŞME		
ANA DİLİ			DİL			GÖRÜNÜŞ		
ANLAM			DİL BİLGİSİ			GÖVDE		
ANLAM DARALMASI			DİL AİLESİ			GRAMER		
ANLAM DEĞİŞMESİ			DURAK			HALK DİLİ		
ANLAM GENİŞLEMESİ			DÜŞME			HARF		
ANLAM KAYMASI			DÜZ SIRA			HAYVAN DİLİ		
ANLAMDAŞ			DÜZLEŞME			HECE		
BAĞLAÇ			EDAT			HECE DORUĞU		
BAĞLAM			EDİLGİN FİİL			HECE SINIRI		
BAĞLAMA			EDİLGİN FİİL			HECE YAZISI		
BELİRLİ NESNE			EK			HEMZE		
BELİRSİZ NESNE			EŞİTLİK DERECESİ			İKİLEME		
BELİRSİZ SIFAT			ETKEN FİİL			İKİLİ KÖK		
BELİRTME SIFATI			FİİL			İKİNCİL VURGU		
BİLİM DİLİ			FİİL CÜMLESİ			İLGİ ZAMİRİ		
CİNS			FİİL ÇATISI			İSİM		
CÜMLE			FİİL GÖVDESİ			İSİM CÜMLESİ		

	TDK 1949	KORKMAZ 2007		TDK 1949	KORKMAZ 2007		TDK 1949	KORKMAZ 2007
İSİM ÇEKİMİ	☒	☒	ÖBEK	☒		TARZ ZARFI	☒	
İSİM GÖVDESİ	☒		ÖBEK VURGUSU	☒		TAŞRA AĞZI	☒	
İSİM TAMLAMASI	☒		ÖLÜ DİL	☒	☒	TEMEL ANLAM	☒	
İŞARET DİLİ	☒	☒	ÖZEL DİL	☒	☒	TON	☒	☒
KAPALI HECE	☒		ÖZEL İSİM	☒	☒	TONLAMA	☒	☒
KARMA DİL	☒	☒	ÖZNE	☒	☒	TOPLULUK İSMİ	☒	☒
KARŞILAŞTIRM ALI GRAMER	☒	☒	SAYI	☒	☒	TÜMLEÇ	☒	☒
KARŞIT ANLAMLI	☒	☒	SAYI ADI	☒	☒	TÜRETME	☒	☒
KELİME	☒	☒	SES	☒	☒	TÜREV	☒	☒
KELİME VURGUSU	☒	☒	SES BİRİMİ	☒	☒	ULAMA	☒	
KİLİNİŞ	☒	☒	SES DEĞİŞMESİ	☒	☒	UZATMA	☒	☒
KISALTMA	☒		SESÇİL ALFABE	☒	☒	ÜNLEM	☒	☒
KİP	☒	☒	SESÇİL YAZI	☒		ÜNLEM CÜMLESİ	☒	
KONUŞMA DİLİ	☒	☒	SIFAT	☒	☒	ÜSTÜNLÜK DERECESİ	☒	
KÖK	☒	☒	SIFAT TAMLAMASI	☒	☒	VURGU	☒	☒
MANTIKÇA ÖZNE	☒		SORU CÜMLESİ	☒		YALIN CÜMLE	☒	
MASTAR	☒	☒	SORU SIFATI	☒	☒	YALIN KELİME	☒	
NESNE	☒	☒	SORU ZAMİRİ	☒		YAPMA DİL	☒	
NİCELİK	☒	☒	SORU ZARFI	☒	☒	YAŞAYAN DİL	☒	☒
NİCELİK ZARFI	☒		SÖZLÜK	☒	☒	YAZI	☒	☒
NİTELİK ZARFI	☒	☒	ŞART KİPİ	☒		YER ZARFI	☒	☒
NOKTALAMA	☒	☒	ŞEKİL BİLGİSİ	☒	☒	YUMUŞAMA	☒	☒
OLUMSUZLUK	☒	☒	TABAN	☒	☒	YÜKLEM	☒	☒
OLUŞ FİLİ	☒		TAMLAMA	☒	☒	YÜKSELEN TON	☒	☒

	TDK 1949	KORKMAZ 2007
ZAMAN		
ZAMAN ZARFI		
ZAMİR		
ZARF		

Tablo 2: 1949 Dilbilim Terimleri Sözlüğü ile Zeynep Korkmaz Gramer Terimleri Sözlüğünün Ortak Terim Tablosu

* Yukarıdaki tabloda tanımları aynı olan terimler aynı renklerle; farklı olanlar farklı renklerle gösterilmiştir. İşaret koyulmayan terimlerin tanımları, farklı terim başlıklarına gönderilerek açıklandığından tabloya eklenmemiştir.

4.5. Yapılan Karşılaştırma Sonrasında Elde Edilen Bulgular (1949-KORKMAZ)

1. Açık hece, açıklık, ağız, alçalan ton, alıntı, ana dil, anlam, anlam daralması, anlam değişmesi, anlam genişlemesi, anlam kayması, bağlam, belirli nesne, belirsiz nesne, belirsiz sıfat, cümle, cümle vurgusu, çatı, çevri yazı, çocuk dili, damaksıllaşma, deyim, dil, dil bilgisi, durak, düşme, düz sıra, gerçek özne, görünüş, gövde, harf, hece, ikileme, ikili kök, isim, karşılaştırmalı gramer, kip, mastar, nesne, noktalama, olumsuzluk, ölü dil, özne, sayı adı, ses, ses birimi, ses değişmesi, soru sıfatı, soru zarfı, sözlük, tamlama, ton, tümleç, uzatma, vurgu, yer zarfı, yumuşama, yükselen ton, zaman, zaman zarfı adlı 60 terimin tanımları birbirinden farklıdır.
2. Alfabe, ana dili, anlamdaş, bağlaç, bağlama, dil ailesi, düzleşme, edat, ek, etken fiil, fiil, geniş zaman, göçüşme, gramer, hayvan dili, hece sınırı, hemze, ikincil vurgu, isim çekimi, işaret dili, karşıt anlamlı, kelime, kelime vurgusu, kılınış, kök, nicelik, nitelik zarfı, özel isim, sayı, sesçil alfabe, sıfat, sıfat tamlaması, şekil bilgisi, taban, tonlama, topluluk ismi, türetme, türev, ünlem, yaşayan dil, yazı, yüklem, zamir, zarf olmak üzere tanımları aynı 44 terim bulunmaktadır.
3. 1949 TDK sözlüğünde **belirtme sıfatı**, sıfat başlığı altında; **çekim**, isim çekimi başlığı altında; **edilgen fiil**, etken fiil başlığı altında; **eşitlik derecesi**, anlam

dereceleri başlığı altında; **fiil cümlesi**, cümle başlığı altında; **fiil çatısı**, çatı başlığı altında; **fiil gövdesi**, gövde başlığı altında; **geçişli fiil**, fiil başlığı altında; **geçişsiz fiil**, fiil başlığı altında; **gizli dil**, dil başlığı altında; **göçüşme**, göçme başlığı altında; **halk dili**, dil başlığı altında; **hece doruğu**, hece-doruk başlığı altında; **hece yazısı**, yazı başlığı altında; **isim cümlesi**, cümle başlığı altında; **isim gövdesi**, gövde başlığı altında; **isim tamlaması**, isim takımı başlığı altında; **kapalı hece**, hece başlığı altında; **karma dil**, dil başlığı altında; **kısaltma**, attika kısaltması başlığı altında; **konuşma dili**, dil başlığı altında;; **nesne**, fiil tümleci başlığı altında; **oluş fiili**, fiil başlığı altında; **öbek vurgusu**, cümle vurgusu başlığı altında; **özel dil**, dil başlığı altında; **soru cümlesi**, cümle başlığı altında; **soru zamiri**, ayrılı zamirler başlığı altında; **şart kipi**, gelişimli kipler başlığı altında; **tamlama**, isim ve sıfat takımı başlığı altında; **taşra ağzı**, ağız başlığı altında; **temel anlam**, anlam başlığı altında; **ünlem cümlesi**, cümle başlığı altında; **üstünlük derecesi**, anlam derecesi başlığı altında; **yalın cümle**, cümle başlığı altında; **yalın kelime**, kelime başlığı altında; **yapma dil**, dil başlığı altında tanımlanmıştır.

4. Zeynep Korkmaz'da ise **cins**, cinsiyet başlığı altında; **fiil çatısı**, çatı başlığı altında; **fiil gövdesi**, fiil tabanı başlığı altında; **gezgin kelime**, gezici kelime başlığı altında; **ilgi zamiri**, bağlama zamiri başlığı altında; **mantıkça özne**, gramerce özne başlığı altında; **nicelik zarfı**, azlık-çokluk zarfı başlığı altında; **öbek**, grup-kelime grubu başlığı altında; **öbek vurgusu**, grup vurgusu başlığı altında; **sesçil yazı**, çevriyazı başlığı altında; **tarz zarfı**, nitelik zarfı başlığı altında; **ulama**, bağlama işareti-bağlama başlığı altında; **yaşayan dil**, canlı dil başlığı altında tanımlanmıştır.
5. Eğer farklı başlıklar altında tanımlanan 36 terimi çıkaracak olursak 1949 TDK sözlüğü ile Zeynep KORKMAZ'ın sözlüğü arasındaki ortak terimlerin sayısı 148'den 112'ye düşecektir.
6. 1949 TDK sözlüğündeki 1947 tane terimden yaklaşık yüzde on üçü (148) ; Zeynep KORKMAZ'ın sözlüğündeki 1115 tane terimden de yaklaşık yüzde sekizi (148) ; birbiriyle ortaktır. Bunlardan yaklaşık üçte birinin (45) tanımları da birbiriyle ortaktır.

5.	Bağ+ ↓ isim kökü la- ↓ isimden fiil yapan ek ç ↓ fiilden isim yapan ek	"+la, +le" eki isimden fiil yapan çok işlek bir ektir. "-ç" eki isimden isim ya da fiilden isim, sıfat yapar. İşlek bir ek değildir.
6.	Bil- ↓ fiil kökü im ↓ fiilden isim yapan ek dil- ↓ isim kökü i ↓ teklik 3. şahıs eki	"-(i)m" eki terim yapma çalışmaları sırasında en çok başvurulan eklerden biridir.
7.	Cins	
8.	Çat- ↓ fiil kökü ı ↓ fiilden isim yapan ek	"-ı, -i, -u, -ü" eki fiilden isim yapar. Zengin kelime ve terim türeten eklerin başında gelir.
9.	De(y)- ↓ Fiil kökü im ↓ Fiilden isim yapan ek	"-(i)m" eki terim yapma çalışmaları sırasında en çok başvuru yapılan eklerden biridir.
10.	Dil	

11. Dil ↓ isim kökü	Bil- ↓ fiil kökü	gi- ↓ fiilden isim yapan ek	si ↓ teklük 3. şahıs eki	"-gi, -gi, -gu, -gü, -kı, -ki, -ku, -kü" genellikle tek heceli fiil köklerine gelerek kelime türetir. En işlek eklerden biridir. Kullanım alanı geniştir.
12. Dur- ↓ fiil kökü	ak ↓ fiilden isim yapan ek			"-ak, -ek" eki fiilden isim ve sıfat yapar. Dilimizde işlekliliğini sürdüren bir ektir.
13. Ek				
14. Eş+ ↓ isim kökü	it+ ↓ isimden sıfat yapan ek	lik ↓ isimden isim yapan ek	derece+ ↓ isim kökü	si ↓ teklük 3. şahıs eki
				"-t" (+ıt, +it, +ut, +üt) eki isimlerden sıfat türetir. "+lık" (+lık, +luk, +lük) isimlerden isim yapma görevinin yanında sıfatın taşıdığı anlamları genelleştirerek onlara "nitelik, özellik" kavramları katar. Ayrıca bu ek genel olarak isimlerden ve sıfatlardan soyut ve somut isimler türetmeye yarar. Oldukça işlek bir ektir.
15. Göç- ↓ fiil kökü	üş- ↓ fiilden fiil yapan ek	me ↓ fiilden isim yapan ek		"-ma, -me" eki fiilden iş, hareket adları yapan işlek bir ektir. Buna mastar eki de denir. "-ış" (-ış, -uşı, -üş) eki fiilden fiil yapar. İşlek bir ektir. Fiilin ortaklaşa yapıldığının anlatıldığı durumlarda kullanılır (Banguoğlu, 2007: 288).

16. Gövde					
17. Harf					
18. Hece					
19. İki+	(leme)				
↓	↓				
isim	isimden isim yapan ek				"-lama, +leme" eki isimden isim yapar. İsimden fiil yapan "-la" eki ile "-ma" mastar ekinden oluşan birleşik bir yapım ekidir (Zülfikar, 1991: 102).
20. Kar-	ma	dil			
↓	↓				
fiil kökü	fiilden isim yapan ek				"-ma, -me" eki fiilden iş, hareket adları yapan işlek bir ektir. Buna mastar eki de denir.
21. Kip					
22. Kon-	uş-	ma	dil+	i	
↓	↓	↓	↓	↓	
fiil kökü	fiilden fiil yapan ek	fiilden isim yapan ek	isim kökü	teklik 3. şahıs eki	"-ma, -me" eki fiilden iş, hareket adları yapan işlek bir ektir. Buna mastar eki de denir. "-uş" eki fiilin karşılıklı yapıldığını anlatan kelime türetiminde kullanılan bir ektir (Banguoğlu, 2007: 288).
23. Kök					
24. Nesne					

25. Nokta+ lama	↓	↓				"+lama, +leme" eki isimden isim yapar. İsimden fiil yapan "-la" eki ile "-ma" mastar ekinden oluşan birleşik bir yapım ekidir.
	isim kökü	isimden isim yapan ek				
26. Öl- ü	↓	↓		dil		"-ı, -i, -u, -ü" eki fiilden isim yapar. Zengin kelime ve terim türeten eklerin başında gelir. Daha çok tek heceli fiil köklerine getirilir.
	fiil kökü	fiilden isim yapan ek				
27. Öz+ el	↓	↓		dil		"-al, -el" eki isimden isim ve sıfat yapar.
	isim kökü	isimden sıfat yapan ek				
28. Özne						
29. Resmi				dil		
30. Ses						
31. Sıfat						
32. Sıfat	↓	↓	↓	↓		"+lama, +leme" eki isimden isim yapar. İsimden fiil yapan "-la" eki ile "-ma" mastar ekinden oluşan birleşik bir yapım ekidir.
	isim kökü	isim kökü	isimden isim yapan ek	teklik 3. şahıs eki		

33.	Sor- ↓ fiil kökü	u ↓ fiilden isim yapan ek	sıfat+ ↓ isim	ı ↓ teklik 3. şahıs eki	"-ı, -i, -u, -ü" eki fiilden isim yapar. Zengin kelime ve terim türeten eklerin başında gelir. Daha çok tek heceli fiil köklerine getirilir.
34.	Söz+ ↓ isim kökü	lük ↓ isimden isim yapan ek			"+lık" (+lık, +luk, +lük) isimlerden isim yapma görevinin yanında sıfatın taşıdığı anlamları genelleştirerek onlara "nitelik, özellik" kavramları katar. Ayrıca bu ek genel olarak isimlerden ve sıfatlardan soyut ve somut isimler türetmeye yarar. Oldukça işlek bir ektir.
35.	Tam+ ↓ isim kökü	lama ↓ isimden isim yapan ek			"+lama, +leme" eki isimden isim yapar. İsimden fiil yapan "-la" eki ile "-ma" mastar ekinden oluşan birleşik bir yapım ekidir.
36.	U+ ↓ isim kökü	lama ↓ isimden isim yapan ek			"+lama, +leme" eki isimden isim yapar. İsimden fiil yapan "-la" eki ile "-ma" mastar ekinden oluşan birleşik bir yapım ekidir.

41. Yaz-	ı	
↓	↓	
fiil Kökü	fiilden isim türeten ek	"-ı" (-i, -u, -ü) eki fiilden isim yapar.
42. Yük+	le-	m
↓	↓	↓
isim kökü	isimden fiil yapan ek	fiilden isim yapan ek
		"-la" eki isimleri fiil yapma alanında kullanılan en işlek eklerden biridir. "-m" eki eskiden beri fiilden isim yapan çok işlek bir ektir.
43. Zaman		

Tablo 3: Ortak Terimlerin Yapılma Yolları ve Ek- Kök Analizi

4.7. Ortak Terimlerde Kullanılan Türetme Ekleri ve Tanımları

Ortak terimlerin ek-kök analizi Hamza Zülfikar'ın Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları adlı kitabındaki eklerin görevleri esas alınarak yapılmıştır. Kimi ekler ise Tahsin Banguoğlu'nun Türkçenin Grameri adlı kitabındaki açıklamalara uygun olarak açıklanmıştır.

"-la" eki isimleri fiil yapma alanında kullanılan en işlek eklerden biridir.

"-m" eki eskiden beri fiilden isim yapan çok işlek bir ektir.

"-al, -el" eki isimden fiil yapan bir ektir.

"-ış" eki eski Türkçede küçültme adlarının türetilmesinde kullanılmıştır (Banguoğlu, 2007: 182)

"-ma, -me" eki fiilden iş, hareket adları yapan çok işlek bir ektir.

"-ç" eki isimden isim ya da fiilden isim, sıfat yapar. İşlek bir ek değildir.

"-ak, -ek" eki fiilden isim ve sıfat yapar. Dilimizde işlekliliğini sürdüren bir ektir.

"+t" (+ıt, +it, +ut, +üt) eki isimlerden sıfat türetir.

"+lık" (+lik, +luk, +lük) eki isimlerden isim yapma görevinin yanında sıfatın taşıdığı anlamları genelleştirerek onlara "nitelik, özellik" kavramları katar. Ayrıca bu ek genel olarak isimlerden ve sıfatlardan soyut ve somut isimler türetmeye yarar. Oldukça işlek bir ektir.

"-ış" (-iş, -uş, -üş) eki fiilden fiil yapar. İşlek bir ektir. Fiilin ortaklaşa tapıldığının anlatıldığı durumlarda kullanılır (Banguoğlu, 2007: 288).

"-uş" eki fiilin karşılıklı yapıldığını anlatan kelime türetiminde kullanılan bir ektir (Banguoğlu, 2007: 288).

"-ı, -i, -u, -ü" eki fiilden isim yapar. Zengin kelime ve terim türeten eklerin başında gelir. Daha çok tek heceli fiil köklerine getirilir.

"+al, +el" eki isimden sıfat yapar.

"+lık" (+lik, +luk, +lük) eki isimlerden isim yapma görevinin yanında sıfatın taşıdığı anlamları genelleştirerek onlara "nitelik, özellik" kavramları katar. Ayrıca bu ek genel olarak isimlerden ve sıfatlardan soyut ve somut isimler türetmeye yarar. Oldukça işlek bir ektir.

"+lam, +lem" eki isimden isim yapan bir ektir.

"+ün" eki isimden sıfat türeten bir ektir (Banguoğlu, 2007: 181).

"-gı" (-gi, -gu, -gü; -kı, -ki, -ku, -kü) eki en işlek eklerden biridir. Genellikle tek heceli fiil köklerine gelir. Cumhuriyet döneminde bu ekten yararlanılarak birçok terim türetilmiştir.

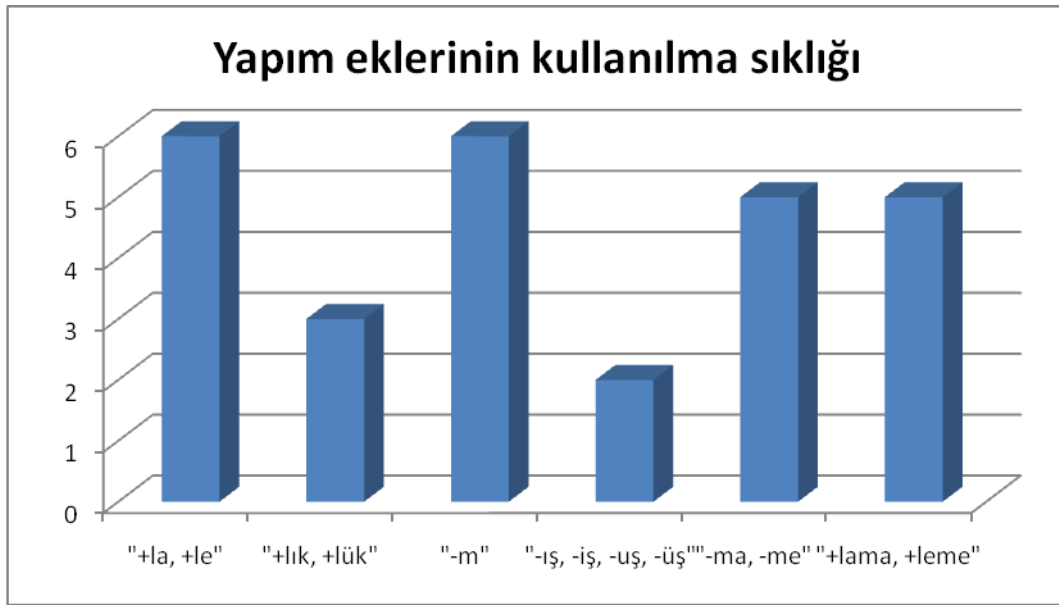
"+a" (+e) eki isimden fiil türeten ya da isimden isim yapan bir ektir.

"-an" (-en) eki fiillerden isim ve sıfatlar türetir. Aynı zamanda isimden isim yapma görevi de vardır.

4.8. Ortak Terimlerin Yapım Eklerinin Kullanılma Sıklığı Grafiği

Yapım ekleri	"+la, +le"	"+lık, +lük"	"-m"	"-ış, -iş, -uş, -üş"	"-ma, -me"	"+lama, +leme"
Yapım eklerinin kullanılma sıklığı	6	3	6	2	5	5

Tablo 4: Ortak Terimlerin Yapım Eklerinin Kullanılma Sıklığı



Grafik 8: Ortak Terimlerin Yapım Eklerinin Kullanılma Sıklığı Grafiği

* Ortak terimlerde kullanılan diğer yapım ekleri birer kez kullanıldığından tabloya dâhil edilmemiştir.

Terimlerde yaptığımız ayrıştırma sonucu ulaştığımız sonuçlar şöyledir: Kullanılan ve benimsenen terimler canlı kök ve gövdelere dayanır. Ekler işlektir ve görevlerine uygun kullanılmıştır.

Yapılan terimlerde seçilen ekler uydurma olmayıp kelimeye kattığı anlam ve görev itibarıyla terim türetmeye elverişlidir ve Türkçedir.

Dilin kendi kuralları içindeki işleyişine uygun olarak türetilen bu terimler aynı zamanda ses ve anlam yönünden de doyurucu ve kabul edilirdir.

Ortak olan 43 terimden 29'u yani 2/3'ünden fazlası kısa ve tek kelimeden oluşmuştur. Terimlerin bu özelliği onların tutulmasını ve benimsenmesini kolaylaştırmıştır.

Türetilen terimlerin tamamına yakını yabancı dillerden tercüme ya da alıntı olmayıp Türk düşünce sistemine uygundur.

Telaaffuzu da kolay olan bu terimlerin heceleri, kurallara uygun olarak dizilmiş ve terimler sağlam yapıda kurulmuştur.

Elde ettiğimiz verilerden de anlaşıldığı üzere ortak terimler Hamza Zülfikar'ın Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları adlı kitabında açıkladığı “ Terim türetilirken göz önünde bulundurulması gereken ilkeler”e uygun biçimde türetilmiştir. Görülüyor ki kurallara uygun ve sistematik bir düzende yapılan terimlerin tutulması ve benimsenmesi kolay olmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. Sonuç ve Öneriler

Bir dilin, yeni gelen kavramlara karşılık sözcük türetme gücünün olabilmesi için düzenli işleyiş yapısına, sağlam bir organizmaya ve görüş birlikteliğine varılmış bir terim sistemine sahip olması gerekir. Dilin kelime türetme ve kurallarını ortaya koyup bu çerçevede kendine yol çizmesi için dil bilgisi alanında da ortak bir işleyiş yapısı olmalıdır. Bu da öncelikle terimlerde birliğin sağlanmasıyla mümkün olur.

Türk Cumhuriyetleriyle kültürel ve bilimsel alışverişimizin sağlıklı temellerde gelişebilmesi için de görüş birliğine varılması gerektiğini Türkay: “Ayrıca yalnız bilimsel düzeyde ilerlemenin sağlanabilmesi için değil, Türk Cumhuriyetleri ile eğitim/öğretim, kültür ve sanat alanlarında gün geçtikçe sıklaşan işbirliğimiz için de terimlerde ortaklığın bir zorunluluk olduğu söylenebilir” şeklinde açıklar (Türkay, 540: 695).

Dil bilgisi terimlerini dil bilgisinin iskeleti durumunda gören ve bu iskeletin sağlam bir şekilde oluşturulmasıyla dilin geleceğinin güvence altına alınacağını savunan Tarıktaroğlu, terimlerin belirlenen kurallara uygun biçimde yapılmasının bir gereklilik olduğunu ifade eder (Tarıktaroğlu, 1998: 79).

Terimler sorununu milli bir mesele olarak gören Zülfıkar, bilim adamlarının kendi eserlerindeki kişisel tercihlerinden vazgeçmeleri gerektiğini ve artık bu tercihlerden birinde karar kılmak zamanı geldiğini vurgulamıştır (Zülfıkar, 1990: 93).

İncelemeye aldığımız terim sözlüklerinde yaptığımız karşılaştırma sonucu elde ettiğimiz veriler ışığında, dil bilgisi ve dil bilim terimlerinde bir birlik/ ortaklık sağlamanın pek kolay olmayacağını gözlemledik. Bu konudaki zorlukları da şu şekilde açıklayabiliriz:

1. Dil bilgisinin temel kavramları, özellikle de eğitim/öğretim alanında kullanılan terimler olan ana dil, cümle, çatı, dil bilgisi, edat, etken çatı, ettirgen çatı, fiil, gramer, isim, imlâ, kip, kök, nesne, noktalama, özne, ses, söz, şahıs, tamlama, terim, tümleç, türetme, ünlü, ünsüz, vurgu, yapım eki, yargı, yazı, yumuşama, yüklem, zaman, zamir, zarf gibi terimlerde ve tanımlarında ortaklık olmayışı dikkat çekicidir.
2. İncelediğimiz sözlüklerde terim ve tanım ortaklığı olan sadece 4 terime rastladık. Bunlar da **bağlaç, sıfat, sıfat tamlaması ve ünlem**dir.

3. Tezimizde sık sık adı geçen *terim* sözcüğü 1949 TDK sözlüğünde *terimlik* olarak geçerken, diğer sözlüklerimizde *terim* şeklinde kullanılmıştır.
4. *Dişilik* terimi KORKMAZ'ın 1992 basımı sözlüğünde dişil olarak yer almış ve diğer terim sözlükleriyle ortak kullanılmıştır. Ancak getirilen öneriler sonrası bu terim, sözlüğün 2007 baskısında *dişilik* olarak değiştirilmiştir.
5. Tezimizin adında yer alan ve çeşitli başlıklar altında değerlendirdiğimiz *dil bilgisi* teriminin de yazılış ve tanımlarında ortak bir görüşe varılamamıştır. 1949 TDK, HATİPOĞLU, VARDAR, KOÇ ve HENGİRMEN'in sözlüklerinde bu terim bitişik yazılırken TOPALOĞLU ve KORKMAZ'ın sözlüğünde ise ayrı yazmıştır ve tanımları da birbirleriyle ortak değildir.
6. Türkiye Türkçesindeki terimlerde aynı kavramın farklı adlarla adlandırılması, terim türetiminin sağlıklı bir temele oturmasını engellemektedir. Ad/isim, alfabe/abece, bağlama/ulama, belirtili tamlama/ belirli tamlama, nicelik/ miktar / azlık-çokluk zarfı, belirtme durumu / yükleme durumu/ -i durumu, cümle/tümce, ekeylem /ek fiil / koşaç, edat/ ilgeç, yapı bilgisi/ biçimbilgisi/ biçimbilim/ biçimbilimi gibi benzer örneklerle sıklıkla karşılaşmaktayız.
7. Tüm bu saydıklarımızdan çok daha dikkat çekici bir nokta da Korkmaz'ın Gramer Terimleri kitabının temel alındığı bir incelemede, sözlükteki terimlerle, ilköğretim kitaplarındaki farklı terimlerin sayısı 154'e kadar yükselmişken; ortak terimlerin sayısı yalnızca 31 sayısı sınırlı kalmıştır. Buradan da anlaşılabacağı üzere terim sözlüklerindeki tutarsızlık eğitim-öğretim alanında yayınlanan eserlere kadar yansımış ve içinden çıkılamayacak bir problemi de beraberinde getirmiştir (Demirkol, 2007: 188).
8. Ortak terimlerin yapım eklerini incelediğimizde herkes tarafından kabul gören kullanımların işlek eklerle yapılmasıyla oluşturulduğuna denk geliyoruz. Bu da gösteriyor ki terim türetirken sağlıklı ve kullanışlı bir zemine göre hareket edilirse ve ilgili kurallara uyulursa beklenen sonuçlara ulaşma ve terimin kabul görme olasılığı artıyor.
9. 1949 TDK'nın terim sözlüğü, KORKMAZ'ın sözlüğü ile mukayese edildiğinde de çarpıcı sonuçlar elde edilmektedir. 1932 yılından beri uğraşılan ve birlik sağlanmasına çalışılan bir alan olan terimlerde beklenen düzeyde sonuçlara ulaşılamamış ve günümüze 1949 yılındaki 1947 terimden ancak 140'ı ulaşabilmiştir.

Ulaşan terimlerin de sadece 44'ünün tanımları birbiriyle ortak; geriye kalanların tanımları da birbirinden farklıdır.

Üzerinde çok çalışılmış ve ortak bir amaç birliğine varılmış olmasına rağmen elde edilen bulgulardan da anlaşıldığı üzere terimlerde hâlâ istenilen düzeyde bir birlik sağlanamamıştır. Bu durum yüksek öğretim ve ortaöğretimde dil bilgisi öğretiminde aksaklıklara sebep olmakta ve sağlıklı bir dil öğretimini de güçleştirmektedir. Değişik zamanlarda hazırlanan terim sözlükleri arasında birlik sağlanamadığı gibi tanımlarında da birlik sağlanamamış olması, ders kitapları hazırlanırken farklı kişilerin farklı kaynaklardan faydalanması veya kişisel seçimler yapması mevcut durumu daha da karışık bir hale getirmiştir. Özellikle ortaöğretim ders kitapları bu açıdan yeniden ele alınmalıdır. Terim ve kavram karışıklığı ortadan kaldırılıp, ortak terimlerden meydana gelen ders kitapları, terimlerin kullanımındaki aksaklığa çözüm olabilir. Zeynep Korkmaz'ın dilcilerin görüşlerini ve ortak fikirlerini göz önünde bulundurarak hazırladığı “Gramer Terimleri Sözlüğü” bu konuda herkesin başvuracağı temel kaynak olarak kabul edilir ve kitaplar hazırlanırken yalnızca bu kaynaktan yararlanılırsa terim karışıklığının giderilmesinde önemli bir adım atılmış olacaktır. Ayrıca bu konuda üniversiteler, Türk Dil Kurumu, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu kendi arasında iş birliği yaparak uygun bir politika yürütürse istenen sonuçlara ulaşılmasında ciddi mesafeler katedilecektir.

KAYNAKLAR

- Akalın, Şükrü Haluk, (2003), “Türkçenin Teknik Terim Zenginliği”, **Türk Dili**, S. 624, Ankara, s.767-778.
- Aksan, Doğan, (1996), **Türkçenin Sözcük Varlığı**, Engin Yay., Ankara.
- Aksan, Doğan, (2000), **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, TDK Yay., Ankara.
- Aksan, Doğan, (2002), **Anadilimizin Söz Denizinde**, Bilgi Yay., Ankara.
- Aksu, Bilgin Tezcan, (2002), “Türk Dil Kurumunun Sözlük Çalışmaları”, **Türk Dili**, S. 607, Ankara, s. 140- 174.
- Atabay, Neşe, (1982), **Mehmet Ali Ağakay**, TDK Yay., Ankara.
- Ataman, Sebati, (1981), **Dil Çıkmazı**, Kültür Bak. Yay., Ankara.
- Banguoğlu, Tahsin, (2007), **Türkçenin Grameri**, TDK. Yay., Ankara.
- Bayrav, Süheylâ, (1998), **Filolojinin Oluşumu**, Multilingual Yay., İstanbul.
- Bilgili, Ertuğrul, (1996), “Ahmet Cevdet Paşa’nın Kavâid-i Osmâniyye Adlı Eserindeki Dil Bilgisi Terimleri”, **Türk Dili**, S. 540, Ankara, s. 651-672.
- Boz, Erdoğan (2001), “ Ünsüz Düşme ve Kaybolmalarında Terim ve Tasnif Sorunu”, **Türk Dili**, S. 600, Ankara, s. 856- 864.
- Buran, Ahmet, (1996), **Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri**, TDK. Yay., Ankara.
- Buran, Ahmet, (1999), “Türkçede İsim Çekim Ekleri”, **Türk Gramerinin Sorunları II**, TDK. Yay., Ankara.
- Buran, Ahmet, (2008), “Türkiye Türkçesinin Ses Bilgisi ile İlgili Sorunları” **Makaleler**, Turkish Studies Yay., Ankara.
- Cumakunova, Gülzura, (1996), “Ortak Terimler Problemine Dair”, **Türk Dili**, S. 540, Ankara, s. 644-650.
- Demircan, Ömer, (2005), “ Dildışı Dilbilgisi Öğretimi mi?”, **Çağdaş Türk Dili**, S. 209, Ankara, s. 249.
- Demirkol, Selmi, (2007), **İlköğretim 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Dilbilgisi Terimleri Üzerine Bir İnceleme**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- Dilâçar, Agop (1971), “ Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi ”, **Belleten**, Ankara s. 83-145.

- Dilâçar, Agop, (1956), “Terim Nedir?”, **Türk Dili**, S. 64, Ankara, s. 207- 210.
- Dilâçar, Agop, (1968), **Dil ve Dilcilik**, TDK. Yay. Ankara
- Dilâçar, Agop, (1970), “1612’de Avrupa’da Yayınlanan İlk Türkçe Gramerinin Özellikleri”, **Belleten**, Ankara, s. 197-210
- Dilâçar, Agop, (1977), “Terimleri Türkçeleştirmede İşbirliğine Çağrı”, **Türk Dili**, S. 306, Ankara, s. 211.
- Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, (1949), TDK Yayınları, Ankara.
- Dizdaroğlu, Hikmet (1962), “ Terimler Üzerine”, **Türk Dili**, S. 133, Ankara, s. 35-37.
- Ergin, Muharrem, (1986), **Türk Dil Bilgisi**, Boğaziçi Yay., İstanbul.
- Gökalp, Ziya, (1999), **Türkçülüğün Esasları**, MEB Yay., İstanbul.
- Gülensoy, Tuncer, (1995), Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı, TDK. Yay. Ankara.
- Hançerlioğlu, Orhan, (1968), “Osmanlıcada Terim Kargaşası”, **Türk Dili**, S. 202, Ankara, s.383- 387.
- Hatiboğlu, Vecîhe, (1979), **Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara.
- Hatiboğlu, Vecîhe, (1988), “Atatürk ve Terim Devrimi”, **Dil Yazıları I**, TTK Yay., Ankara.
- Hatipoğlu, Vecihe, (1971), “Atatürk ve Terim Devrimi”, **Türk Dili**, S. 242, Ankara, s. 88- 91.
- Hengirmen, Mehmet, (1999), **Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, Engin Yay., Ankara.
- İmer, Kamile, (2001), **Türkiye’de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi**, Kültür Bak. Yay., Ankara.
- Kaplan, Mehmet, (1988), **Kültür ve Dil**, Dergah Yay., İstanbul.
- Karaağaç, Günay, (2002), **Dil, Tarih ve İnsan**, Akçağ Yay., Ankara.
- Kızılırmak, Abdullah, (1971), “ Terimler Sorunu Üzerine”, **Türk Dili**, S. 232, Ankara, s.291- 294.
- Koç, Nurettin, (1992), **Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Korkmaz, Zeynep (2002), “Türkiye Türkçesi Üzerindeki Gramer Çalışmaları ve Bu

- Çalışmaların Günümüzdeki Durumu”, **Belleten**, Ankara, s.41.
- Korkmaz, Zeynep, (1996), “ Gramer Konularımızla İlgili Bazı Sorunlar”, **Türk Dili**, S. 535, Ankara, s. 3- 18.
- Korkmaz, Zeynep, (1997), “Prof. Dr. Talat Tekin’in Gramer Terimleri Sözlüğü Üzerindeki Eleştirilerine Cevaplarımız: III”, **Türk Dili**, S.541, Ankara, s. 20-32.
- Korkmaz, Zeynep, (1997), “Prof. Dr. Talat Tekin’in Gramer Terimleri Sözlüğü Üzerindeki Eleştirilerine Cevaplarımız: IV”, **Türk Dili**, S.543, Ankara, s. 241-254.
- Korkmaz, Zeynep, (2001), “ Bilim Dili ve Türkçe”, **Türk Dili**, S. 595, Ankara, s. 7-19.
- Korkmaz, Zeynep, (2004), “Dünya Dili-Bilim Dili ve Türkçemiz Açısından Çözüm Bekleyen Bir Çelişki”, **Türk Dili**, S.630, Ankara, s. 483- 489.
- Korkmaz, Zeynep, (2005), “Türkçenin Yapı ve İşleyiş Özelliklerine İlişkin Değerlendirmeler Üzerine”, **Türk Dili**, S.648, Ankara, s. 494- 504.
- Korkmaz, Zeynep, (2007), “75 Yılda Türk Dil Kurumunun Gerçekleştirdiği Dil Bilgisi Çalışmaları ve Beklentilerimiz”, **Türk Dili**, S. 667, Ankara, s. 63-105.
- Korkmaz, Zeynep, (2007), **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK Yay., Ankara.
- Kültürel, Zuhale, (2009), “Dil Bilgisi Terimleri Sözlükleri ve Terimlerin Kullanımında Görülen Aksaklıklar”, **Turkish Studies**, Ankara, s. 2378-2389.
- Levent, Ağah Sırrı, (1972), **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, TDK Yay., Ankara.
- Narin, Müslime, (2007), “Bilgisayar Destekli Terim Çalışmaları ve TDK İktisat Terimleri Sözlüğü”, **Türk Dili**, S. 661, Ankara, s. 54- 63.
- Özdem, Ragıp, (1941), **Dilimizin Islahı Üzerine Muhtıra**, İstanbul Üni. Yay., İstanbul.
- Özdemir, Emin, (1973), **Terim Hazırlama Kılavuzu**, TDK Yay., Ankara.
- Özkul, Fatma Koç, (2003), “Dilbilgisi Terimleri Sözlükleri”, **Türk Dili**, S.621, Ankara, s. 238- 244.
- Palavan, Haydar, (1953), **Türk Dili ve Terminolojisi Hakkında Bazı Düşünceler**, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul.
- Parlatır, İsmail, (1999), “Türk Dil Kurumunda Sözlük Çalışmaları”, **Türk Dili**, S.

568, Ankara, s. 270- 284.

Perek, Faruk. Z., (1961), **Eski Çağda Dil Bilgisi Araştırmaları (Gramerin Doğuşu)**, İstanbul Üni. Yay., İstanbul,

Sever, Sedat, (2005), “Nasıl Bir Türkçe Öğretimi?”, **Türk Dili**, S. 210, Ankara, s. 285.

Sinan, Ahmet Turan, (2008), "Deyim Kavramı Üzerine Notlar-1", **F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, S.2, Elazığ, s.91-98.

Sinanoğlu, Samim, (1958), “ Dilbilgisi Konuları: Dilbilgisinin Önemi”, **Türk Dili**, S.81, Ankara, s. 438-440.

Tariktaroğlu, Abdurrahman, (1998), “ Türk Dilinde Terimler”, **Türk Dili**, S. 559, Ankara, s. 74-80.

Tekin, Talat, (1997), **Türkoloji Eleştirileri**, Simurg Yay., Ankara.

Timurtaş, Faruk Kadri, (1966), “Terimlerin Türkçeleştirilmesi” **Türk Dili**, S.44, Ankara, s. 208.

Topaloğlu, Ahmet, (1989), **Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü**, Ötüken Yay., İstanbul.

Tural, Sadık, (2002), “Kavramlar ve Terimler Ortak Düşünüşün Ürünü ve Anahtarlarıdır”, **Türk Dili**, S. 607, Ankara, s. 59- 66.

Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu, (2005), Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.

Türk Dili, Terim Özel Sayısı, Sayı: 540, Aralık, 1996

Türkay, Kaya, (1996), “Türkçelerde Terim Ortaklığı Açısından Dil Bilgisi Terimleri Üzerine Bir Karşılaştırma”, **Türk Dili**, S. 540, Ankara, s. 694-716.

Türkçe Sözlük, (2005), TDK Yay., Ankara.

Uyguner, Muzaffer, (1969), “Türk Standartlarında Terim Sorunu”, **Türk Dili**, S. 213, Ankara, S.256- 261.

Vardar, Berke Vd., (1988), **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, ABC Yay., İstanbul.

Vardar, Berke, (1980), “Terimsel Etkinlik ve Terim Bilim”, **Türk Dili**, S. 346, Ankara, s. 385- 389.

Yakın, Aziz, (1997), “Dil Bilgisi ve Dil Bilimi Terimi Sözlükleri”, **Türk Dili**, S. 548, Ankara, s. 154-157.

Yücel, Bilal, (1999), “ Türkiye Türkçesinde Fiil Çatıları”, **Türk Gramerinin Sorunları II**, TDK. Yay., Ankara.

- Zülfıkar, Hamza (1990), “Yeni Bir Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü Dolayısıyla”, **Türk Dili**, S. 459, Ankara, s. 81-93.
- Zülfıkar, Hamza, (2007), “Dünden Bugüne Türkçe”, **Türk Dili**, S. 672, Ankara, s. 839.
- Zülfıkar, Hamza, (1991), **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, TDK Yay., Ankara.

ÖZ GEÇMİŞ

1983 yılında Elazığ'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Elazığ'da tamamladı. 2002 yılında Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü'nü kazandı ve 2006 yılında bu bölümden mezun oldu. Aynı yıl yapılan öğretmen atamaları sonucunda Ankara'nın Mamak ilçesinde bulunan Şehit Cihan Yıldız İlköğretim Okulu'na Türkçe öğretmeni olarak atandı ve halen buradaki görevine devam etmektedir. Yabancı dili İngilizcedir.